

Ivanka Petrović

MARIJINI MIRAKULI

U HRVATSKIM GLAGOLJSKIM ZBIRKAMA
I NJIHOVI EVROPSKI IZVORI

ZAGREB 1977

Ivi Hergešiću
dragom učitelju i prijatelju
in memoriam

I. P.

MARIJINI MIRAKULI I ZAPADNOEVROPSKI SREDNJI VIJEK

Kršćanska se legenda rađala u svitanje grčke i latinske kršćanske književnosti. Sa sadržajima starijima od kršćanstva, na ruševinama orijentalne i zalazu antičke civilizacije. Na ulasku u srednji vijek ona već živi jutro svoga dana. Pobožnost prema Mariji u njoj rano nalazi mjesto, kao i na freskama u katakombama i u kamenu ravenskih sarkofaga. Kada na ekumenskom koncilu u Efezu 431. godine dobije i svoju prvu oficijelnu crkvenu potvrdu, pobožnost prema Mariji, roditeljici Boga (*θεοτόκος*), prerašćuje u kult Marijin, koji će tako na pragu srednjega vijeka započeti svoj snažni razvoj.

Prvi, danas poznati, tekstovi Marijinih čudesa ili mirakula na Zapadu nastaju u merovinškoj Galiji u 6. stoljeću. Sudeći po njima, zapadnoevropska Marijina legenda seže u stoljeća velikih crkvenih učitelja i kršćanskih mislilaca, »utemeljitelja srednjovjekovlja«, kako će ih nazvati Edward Kennard Rand. U ovim prvim stoljećima srednjega vijeka, u ovom nezahvalnom vremenu prije karolinške renesanse, za koje moramo priznati nešto od onog »barbarizma« i onih »the dark ages« što su neki izrekli za cijeli srednji vijek, »utemeljitelji srednjovjekovlja« jedina su veza između antičke civilizacije i novoga svjetlijeg doba srednjovjekovnog kršćanskog Zapada. Neplodna stoljeća za zapadnoevropsku kulturu i umjetnost pod merovinškim kraljevima umnogome zaboravljaju antiku. Zapadna Evropa ima nizak stupanj obrazovanja, u njoj se piše neuglađenim latinskim jezikom, dok se grčki jezik jedva poznaje; doba je to kulturnoga opadanja i nazadovanja, nemarnosti i nesigurnosti, što ima, dakako, i svoje društvene razloge. Karolinzi s Karlom Velikim na čelu promijenit će franački svijet. Veliki franački monarh i zaštitnik kršćanstva ostvarit će svoje političke ambicije, ali i značajnu kulturnu obnovu evropskog Zapada. Pa, iako kontinuitet s antičkom kulturom nikada nije bio potpuno prekinut, sada će se sastavljati istančane niti i pronalaziti zaboravljeno i izgubljeno. Plodonosna karolinška renesansa, potom »otonska renesansa« u Njemačkoj, koje će se ugraditi u temelje romaničke umjetnosti 11. i 12. stoljeća, prve su od nekoliko »renesansâ« koje će imati zapadnoevropski srednji vijek. I upravo one pokazuju kako srednji vijek nije statično doba, kako ga

nazivaju oni koji ga slabo poznaju, ili oni koji čitavo ovo doba žele nazvati jednoznačnim imenom, već mobilno i evoluciono u prostoru i vremenu, s korijenjem iz kojega će rasti moderni evropski svijet. U ovom razdoblju do u 11. stoljeće Marijina legenda živi svoje djetinjstvo i svoju mladost, kao i cijela srednjovjekovna civilizacija Zapadne Evrope. Sada sakuplja motive i stvara svoje prve književne teme, ali već oblikuje i svoju duhovnost, duhovnost jedne nabožne književne vrste, koja će kroz svoju povijest osjetiti sve promjene u razvoju srednjovjekovne kršćanske osjećajnosti i spiritualnosti.

Jedanaesto stoljeće označava početak punog poleta zapadno-evropskog kršćanstva. Kršćanski Zapad, za razliku od Istoka, od sada smiren i siguran od provala i napada, ujedinjuje i oblikuje svoju srednjovjekovnu kulturu i individualnost, i započinje ekspanzijom svoje civilizacije. Doba je to prvog križarskog pohoda i snažnog dinamizma i kreativnosti u svim pravcima. Nošen dubokom unutrašnjom snagom društvenog i privrednog razvitka i reformama pročišćenog i učvršćenog vjerskog osjećaja, kršćanski Zapad doživljava veliki intelektualni, umjetnički i književni procvat. Započínje razvijeni ili visoki srednji vijek, koji traje otprilike do polovine 13. stoljeća, u umjetnosti obuhvaćen razdobljem romanike, u kojemu nakon pada njemačke vladarske moći duhovni a i politički vođić Zapadne Evrope postaje Francuska. Kultura i umjetnost, aristokratsko-dvorska u starijem razdoblju, postaje sada samostansko-aristokratska. Crkva i svećenstvo potpuno su učvrstili svoje pozicije. Umjetnička i književna djelatnost prelazi s vladareva dvora u radionice, pisarnice i biblioteke samostana i katedrala. Pobožnost prema Mariji i razvoj njezina kulta penju se prema vrhuncu. Tako pokazuje povijest liturgije, kršćanske umjetnosti i književnosti. Razvitku marijinske pobožnosti i odrazu Marijina kulta u umjetnosti i književnosti mnogo pridonose vjerski redovi, posebice benediktinci i cisterciti. Evropa pronalazi svoja svetišta i odlazi na daleka hodočašća. A romanička je umjetnost prije svega nevjerojatno velika i poduzetna crkvena arhitektura. Brojne katedrale podižu se prema nebu, među njima i mnoge posvećene Mariji.

Jedanaesto i dvanaesto stoljeće dat će evropskoj književnosti francusku junačku poeziju karolinškog ciklusa, a dvanaesto stoljeće još i viteško-dvorsku epiku bretonskog ciklusa i provansalsku ljubavnu poeziju. Provansalska ljubavna poezija svjetovna je poezija. Na pragu smo sekularizacije srednjovjekovne kulture. Mijenja se struktura srednjovjekovnog društva, njegov pogled na vjeru i svijet i njegova materijalna i duhovna kultura. Kultura nije više samo samostanska i aristokratska, već i gradska, viteška, svjetovna, kozmopolitska, s novim osjećajem za individualno. I kršćanstvo ne pripada više samo svećenicima i samostanima. Manje jednostrana i postojana, ali osjećajnija i humanija vjera postaje potreba i savjest srednjovjekovnog čovjeka. U umjetnosti to je značajno doba prije-

laza s romanike na gotiku. Ozbiljna, jednostavna, smirena romanička umjetnost ustupa mjesto osjećajnijoj, čulnijoj, uvijek uznemirenoj gotici. Trinaesto stoljeće je doba suprotnosti, unutrašnjih protivurječnosti, sumnji i nemira, ali upravo zbog toga i doba duboke osjećajnosti i produhovljenosti, doba iskrena doživljavanja i ispovijesti umjetnikove, doba živog osjećanja života. Dvanaesto i trinaesto stoljeće vrhunac su zapadnoevropskog srednjovjekovlja i početak njegova kraja. Ona su ostvarila obilje i civiliziranost srednjovjekovne kulture. Ono što je 12. stoljeće stvorilo 13. stoljeće je usavršilo. Ono je kultura i zlatno stoljeće srednjega vijeka. Isto nam govori i evropska literatura Marijinih mirakula, dakako, latinska literatura Marijinih mirakula i izvan nje literatura onih evropskih književnosti koje su svoj pučki jezik već u ovom razdoblju dale Marijinoj legendi. Ono što je 11. stoljeće pripremalo, obilno će pokazati dvanaesto, a sjajno oblikovati 13. stoljeće. U 11. stoljeću stvorene su prve jasno oblikovane skupine latinskih Marijinih mirakula, koje će ostaviti značajan trag u kasnijim zbirkama ovih tekstova. One će se nepromijenjene ili gotovo nepromijenjene u istom broju i redosljedu prenositi iz zbirke u zbirku, najprije kroz latinske zbirke, a zatim kroz latinske i pučke zbirke Marijinih mirakula, tako da će se moći prepoznati još i u kasnom srednjovjekovlju. U 12. stoljeću skupine mirakula prerašćuju u zbirke. To je stoljeće prvih latinskih zbirki Marijinih mirakula, ali već i prvih Marijinih mirakula na pučkom jeziku. Trinaesto stoljeće je zlatno stoljeće Marijine legende u zapadnoevropskoj književnosti, i zajedno sa 14. stoljećem, stoljeće najpoznatijih zbirki i najslavnijih autora ove literature na latinskom i na pučkim jezicima. U ovim stoljećima ona poprima svoje najpotpunije tematske oblike i izgled zrele književne vrste. Trinaestim stoljećem dostignut je vrhunac zapadnoevropske kulture i umjetnosti srednjega vijeka. Zapadnoevropsko kršćanstvo strasno je proživjelo svoj najpotpuniji srednjovjekovni dio života.

Cetrnaesto stoljeće neće graditi tolike katedrale, čak će i nedovršene prepustiti njihovoj sudbini. Dakako, život se i nadalje nastavlja u starim oblicima, ali su pukotine i krize vidljive u mnogim oblicima srednjovjekovnog života. Ovo je stoljeće, ipak, samo početak krize zapadnoevropskog srednjovjekovlja, krize koja će dostići svoje prave i konačne razmjere tek u 15. stoljeću. Trecento i Quattrocento u građanskoj Italiji izdvojit će talijanski duh i individualnost iz evropskog srednjovjekovnog zajedništva prema humanizmu i ranoj renesansi, dok će »viteška« sjeverna Evropa upravo živjeti »jesen srednjega vijeka« Johana Huizinge. A i to novo doba, blistavo, razdragano, prepородno, kako ga običavamo nazivati, nije se rodilo preko noći kao iznenadno svanuće nakon »mračnog i tužnog« srednjega vijeka, nego je nastajalo iz njega, na njegovim poticajima i u njegovu nastavku. Umoran srednjovjekovni čovjek na kraju svoga tisućljetnog puta sačuvao je Vergilija Danteu i predao svoje nasljeđe novom evropskom čovjeku.

Evropska literatura Marijinih mirakula gledana u cjelini i s pogledom na njezine najranije i najplodnije predstavnike, na čelu kojih svakako stoje francuska i engleska književnost, tematski je već u 14. stoljeću, mnogo znatnije u 15. stoljeću, epigonska literatura. Zbirke su, doduše, sve brojnije, ali su teme iscrpljene i tekstovi su sve manje originalni. Ali, ako gledam na svaku pojedinu evropsku književnost, odričem se ove ocjene. Jer neke evropske književnosti tek u ovim stoljećima prvi put susreću Marijinu legendu na svom jeziku i prvi put upoznaju radost kompiliranja i dodavanja vlastitosti ovoj literaturi, što je ona, čini se, lakše dopuštala od bilo koje druge književne vrste srednjega vijeka. U stvari, tek u ovim stoljećima zajednički sadržaji i motivi ove literature, uvijek ponovno obrađivani i kompilirani, ulaze u sve književnosti Zapadne Evrope. A sa smanjenom originalnošću tema u ovim stoljećima još ne presušuju i izvori svake inspiracije i imaginacije, a niti blijedi ljepota Marijina mirakula. Zajedno sa svojim vremenom Marijini su mirakuli evoluirali u srednjovjekovnoj duhovnosti i emotivnosti. I upravo stvaralac posljednjih stoljeća srednjovjekovlja napisat će tekstove istinske umjetničke ljepote i iskrenosti, dajući starim i poznatim pričama senzibilitet zrelog srednjovjekovnog čovjeka, gotičku pro-duhovljenost i topli lirizam jednoga svijeta na izmaku.

Nezahvalno je tražiti domovinu Marijinim mirakulima među zapadnoevropskim književnostima, jer ovdje svaka tvrdnja može biti promašaj. Lakše bi nam se bilo složiti s Josephom Bédierom, koji je jednom lijepo rekao: »La patrie des contes est non pas où ils sont nés, mais où ils sont bien.« Jedno je posve sigurno: Marijini mirakuli pripadaju cijelom kršćanstvu, a kao književna vrsta zapadnoevropskoj književnosti. Ipak, kada bismo s ovime zaključili, učinili bismo nepravdu nekim evropskim književnostima, prije svega francuskoj i engleskoj književnosti. Na tlu Francuske pisao je Grgur iz Toursa svoje latinske Marijine mirakule u 6. stoljeću, prve danas poznate Marijine mirakule na evropskom Zapadu. A i kasnije u povijesti ove književne vrste Francuska je uvijek prva ili među prvima davala i najobilnije davala. U ovoj su zemlji napisane najznačajnije i najslavnije zbirke ovih tekstova, bilo na latinskom, bilo na pučkom jeziku. Pa ipak, još se uvijek ne usuđujem nazvati je kolijevkom, nego samo rasadnikom zapadnoevropske Marijine legende. To, međutim, nipošto ne znači da francuska književnost i sama nije primala utjecaje iz drugih književnosti. Još jedna velika evropska književnost u literaturi Marijinih mirakula stoji uz francusku književnost. Engleska književnost. Engleska je bila bogata latinskim Marijinim mirakulima, a i prednormanska Engleska imala je već bogatu religioznu književnost na staroengleskom jeziku. Ali poslije normanskog osvajanja i dolaska angevinskih kraljeva na englesko prijestolje, zahvaljujući prije svega francuskom jeziku, engleska je kultura više dio francuske kulture nego samostalna kultura. I tako će biti sve do

Chaucera, prvog velikog pjesnika Engleske. A to je doba kada nastaju ne samo prve nego i najznačajnije zbirke evropske Marijine legende na pučkim jezicima. Ali tu su i anglonormanski Marijini mirakuli. Anglonormanska je književnost bila vrlo bogata Marijinim mirakulima i drugom marijinskom literaturom. Rano je imala prve zbirke ovih tekstova, među kojima slavnu *Adgarovu* zbirku iz 12. stoljeća i tzv. *Drugu anglonormansku zbirku Marijinih mirakula* iz 13. stoljeća. *Adgarova* zbirka iz 12. stoljeća mislim da se može s mnogo prava smatrati prvom zbirkom evropske Marijine legende na pučkom jeziku. Izvori anglonormanskim stihovanim tekstovima u 12. i 13. stoljeću su anglo-latinski mirakuli. A kojoj književnosti da dademo anglonormansku literaturu Marijinih mirakula — engleskoj ili francuskoj? Pitanje je preosjetljivo da bismo ga na ovom mjestu rješavali. Engleska se vrlo pouzdano može smatrati domovinom tema i prvih verzija nekih kasnije vrlo popularnih Marijinih čudesa na Kontinentu. Francuski Marijini mirakuli skupljali su se, kako današnja slika pokazuje, najranije u sjevernoj Francuskoj. Tu su bili neizbježni dodiri engleske i francuske Marijine legende, utjecaji i protuutjecaji. Ali utjecaji i protuutjecaji bili su vjerojatni i s daljim sjeverom Evrope. Prije svega znamo kakve je bliske kulturne dodire imala srednjovjekovna Engleska sa skandinavskim zemljama. A nordijska i nizozemska književnost također su njegovale Marijinu legendu. Njihovi tekstovi mogu se uvrstiti, dapače, među najljepša ostvarenja u ovoj književnoj vrsti. Engleska i francuska književnost slijevale su sve blago i ljepotu Marijine legende prema jugu Evrope. Francuska je književnost neposredno ili posredno zračila na njemačku, provansalsku, katalonsku, španjolsku, portugalsku, talijansku Marijinu legendu.

Još jedno pitanje treba da zaokupi pozornost proučavatelja ove literature: mjesto i doprinos orijentalnih književnosti u književnosti Marijinih mirakula. Dok se o domovini zapadnoevropskih Marijinih mirakula u literaturi šuti, o doprinosu orijentalnih naroda ovoj književnosti pisalo se u više navrata.¹ Ako ostavimo po strani neka preuveličavanja uloge orijentalnih književnosti u literaturi Marijinih mirakula, mi bismo rekli slijedeće: I antička i orijentalna civilizacija bile su, bez dvojbe, izvori inspiracije zapadnoevropskoj kršćanskoj legendi. Kršćanska orijentalna i grčka književnost prve su stvorile neke Marijine mirakule. Kako su oni izgledali, danas možemo reći uglavnom za tekstove primljene direktno iz grčke

¹ E. A. Th. Wallis Budge, *The Miracles of the Blessed Virgin Mary, and The Life of Hannâ (Saint Anne), and The Magical Prayers of 'Ahêta Mikâêl. The Ethiopic Texts edited with english translations...* Lady Meux Manuscripts, Nos. 2—5. London 1900. — Enrico Cerulli, *Il Libro etiopico dei Miracoli di Maria e le sue fonti nelle letterature del Medio Evo latino. Roma 1943; Un episodio della storia culturale medievale: Il Libro dei Miracoli di Maria nelle letterature europee e orientali. Estratto da »Cultura e scuola«, no. 19, str. 117—123. Torino 1966.*

književnosti. Tako su teme i motivi nekih Marijinih mirakula doista došli s Orijenta u zapadnoevropsku književnost. Zapad je kasnije ovaj dar velikodušno uzvratio i grčkoj i orijentalnim književnostima. Kada je u zapadnoevropskoj književnosti prolazilo već i zlatno doba Marijine legende, ona je svoje zrele predloške dala najprije arapskim, a zatim etiopskim zbirka Marijinih mirakula.² Grčke književnosti značajnije se sjetila tek u 17. stoljeću.

Hilding Kjellman vrlo je dobro okarakterizirao Marijino čudo kao literarni žanr: »C'est un petit récit en prose ou en vers qui nous représente la Sainte Vierge secourant l'homme en récompense de l'affection qu'il lui porte.«³ Među brojnim oblicima Marijina kulta u književnosti, Marijina su čudesa, bez dvojbe, najkarakterističniji literarni žanr, najbogatiji i najbizarniji izraz ove pobožnosti. Ona su i najviše dala popularizaciji ovoga kulta u srednjovjekovnoj književnosti. Marijina je legenda možda i najlirskiji literarni izraz kršćanske vjere srednjega vijeka uopće.

Osnovni i najčešći književni oblik Marijina čuda je novela, priča u prozi ili stihovima, pune, zgusnute fabule, zanimljiva zapleta i neočekivana završetka. Zaboravimo, dakako, naše današnje znanje o ovim tekstovima, koje nam već na početku priče, pogotovo u njezinu toku, govori kako će ona završiti. Ali Marijino je čudo imalo i druge književne oblike. Najznačajniji od njih je drama. Nedopustivo je, međutim, sve Marijine mirakule smatrati dramama, tj. izjednačivati ih s *miracles* ili *miracle plays*, kako se nazivala, a i naziva se jedna vrsta srednjovjekovne drame, posebice u engleskom kazalištu, što na žalost još uvijek čine i neki proučavatelji srednjovjekovne književnosti. Marijin mirakul mirakul je po svom sadržaju, a ne po svom obliku. A po obliku mogao je biti i drama. Od osnovnog književnog oblika Marijina mirakula, od novele zgusnute i zanimljive fabule, doista nije bio težak put do drame. Prvi Marijin mirakul-dramu napisao je pariški truver Rutebeuf ili Ruste-beuf, stavivši na pozornicu pariških bratovština najslavniji Marijin mirakul — legendu o Teofilu — u 13. stoljeću. Francuska književnost ima prednost pred svim drugim evropskim književnostima u Marijinim mirakulima-dramama. I to ne samo zahvaljujući Rutebeufu nego prije svega izuzetnoj zbirci od 40 mirakula-drama

² Enrico Cerulli drži da je u doba križarskih pohoda jedna od zapadnoevropskih zbirki Marijinih mirakula, vjerojatno na francuskom jeziku, prenesena na latinski Orijent i prevedena na arapski jezik između godine 1237. i 1289. Prevedena na arapski, ona je potom imala velik uspjeh na Orijentu, obogaćujući se i novim pričama koje su lokalizirane u Siriju, Palestinu, Egipat. U drugoj polovini 14. stoljeća zbirka je prevedena na etiopski i tako je dotakla kraj afričkog kršćanskog svijeta, u kojemu je stekla toliku popularnost da se je u etiopskoj crkvi čitala kao dio liturgije. (*Un episodio della storia culturale medievale...*, str. 119).

³ Hilding Kjellman, *La Deuxième collection anglo-normande des Miracles de la Sainte Vierge e son original latin*. Paris-Uppsala 1922, str. IX.

Miracles de Nostre Dame par personnages, nepoznatog autora ili nepoznatih autora iz 14. stoljeća. Marijine mirakule-drame imale su i engleska, njemačka i talijanska književnost, zatim španjolska književnost u 15. i 16. stoljeću, nizozemska književnost i još neke druge.

Popularnost i rasprostranjenost Marijinih čudesa ravna je popularnosti najpoznatijih književnih vrsta evropske kršćanske književnosti. Ovi su se tekstovi pojavljivali svugdje gdje se njegovala pobožnost prema Mariji i gdje je živio kršćanski duh koji ih je nadahnjivao. Sastavljali su se, dakle, u svim krajevima kršćanskog svijeta. Rađali su ih isti osjećaji i iste namjere, pa su stoga ove legende s lakoćom prelazile iz jedne književnosti u drugu. Vjerojatno se ni u jednoj književnoj vrsti srednjega vijeka tekstovi nisu toliko međusobno posuđivali i prepisivali i bili takva zajednička evropska svojina kao Marijini mirakuli. Branitelj evropskog duhovnog jedinstva Ernst Robert Curtius rekao je »da je evropska literatura 'smislena cjelina', koja se uklanja pogledu ako biva raskomadana.«⁴ Ako prihvatimo ovu spoznaju, a trebali bismo je prihvatiti, onda je ona posebice važna za srednjovjekovni dio evropske književnosti. Evropska književnost srednjega vijeka svoje zajedništvo duguje zajedničkom antičkom izvoru i latinskom jeziku, koji je glavni nosilac i posrednik evropskog duhovnog jedinstva. Bez latinske književnosti, koja će daleko nadživjeti i kraj književnog srednjovjekovlja, nije moguće proučavati ni shvatiti evropske književnosti srednjega vijeka na pučkim jezicima. Jedan od najljepših primjera evropskog duhovnog i književnog zajedništva je upravo literatura Marijinih čudesa. Ta književna vrsta potvrđuje ovo zajedništvo kroz cijelu svoju povijest. U ovoj literaturi svatko je primao i svatko je davao. Značajnu ulogu u ovom procesu odigrale su latinske verzije Marijinih mirakula, koje su bile opće dobro evropskih književnosti. Ali ova je literatura zadržala svoj evropski karakter i onda kada je prelazila u verzije na pučkim jezicima. Jezične granice ove legende nisu poznavale. Bezbrojni sadržaji i motivi posuđivali su se, ispreplitali, prerađivali, mijenjali, umnažali ili spajanjem gubili. Evropsku sliku Marijine legende ne mogu narušiti ni nacionalne i lokalne crte, koje nisu rijetke u ovim pričama. Prevodioci i kompilatori prilagođavali su ove legende svojoj sredini i njezinu ukusu, dodavali im lokalne crte, imena i mjesta. Činili su to najčešće da bi povećali interes puka za neko Marijino svetište ili mjesto hodočašća. I veselili su se i uživali u ovoj svojoj slobodi. Ipak, nacionalna i lokalna obilježja u ovim legendama nemaju veće značenje, pa se iz verzije u verziju lako mijenjaju, bez veće štete za sadržaj i duh djela. Jer, ako i postoje nacionalni tipovi pojedinih priča, stvoreni prema književnom ukusu nešto različitih sredina u kojima su nastajale, duh, moral i poruka ove

⁴ Ernst Robert Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*. Zagreb 1971, str. 21.

evropske literature ostaju kroz sve verzije isti. Ono što povezuje sve evropske literature u literaturi Marijinih mirakula, to nije samo njihova zajednička kršćanska tematika nego i njihov ljudski sadržaj, stvaran po mjeri srednjovjekovnog čovjeka.

Marijina legenda nalazila je svoje sadržaje u hagiografiji, u crkvenoj povijesti, u kronikama samostana i slavnih Marijinih svetišta. Puk, ispunjen iskrenom i odanom vjerom, volio je ove čudesne priče; slušao ih je u crkvi i izvan nje, na mjestima hodočašća, na pučkim svečanostima i skupovima. U stoljećima duboke vjere ovi su tekstovi morali imati brojnu i vjernu publiku. A srednji vijek im je dao svoju iskrenost i naivnost, prostodušnost i poetičnost. I svoj realizam i svoju oporost, ali i svoju toplinu i svoj šarm. I srednjovjekovni čovjek, vječno razapet između neba i zemlje, opajao se njihovom toplom vjerom i ljepotom praštanja. On nije sumnjao u čudo ovih malih srednjovjekovnih istina, kao što nije u to sumnjao ni njihov stvaralac. Pred njihovim očima ove su priče ostvarile istinu vjerovanja i osjećanja svoga vremena.

Prikazivanje Marije u kršćanskoj književnosti ima mnogo oblika. Ono ima i neku svoju evoluciju, mjesto u razvoju opće kršćanske duhovnosti, što međutim nipošto ne znači da se više raznih oblika obožavanja Marije u marijinskoj ili uopće kršćanskoj književnosti nije javljalo i u isto vrijeme. Razdoblje do punog razmaha zapadnoevropskog kršćanstva imalo je i u književnosti i u umjetnosti neke ustaljene, gotovo propisane oblike obožavanja Marije. Uza svoga sina kralja, Marija je uzvišena i veličanstvena nebeska kraljica koja zrači sa svoga prijestolja ljepotom i dobrotom, ali ne silazi još među ljude i njihove brige. Vjernici dižu prema njoj svoje molitve i iskazuju joj svoju ljubav. Ovakvo doživljavanje Marije prate i adekvatni književni oblici marijinske literature. Literatura Marijinih mirakula u svojoj punoj doživljenosti i u svojoj raskošnoj ljepoti izraz je zrelog i humanog zapadnoevropskog kršćanstva, koje će Marijinu osobu sve više približavati čovjeku. Mnogo ranije nego u umjetnosti, koja će takve dodire ostvariti tek u postgotičkom periodu, Marijina legenda spušta nebesku kraljicu među ljude i njihove živote da bi im pomogla i udijelila nebesku milost. Ona se spušta na razinu čovjekovih boli i briga i sudjeluje u svim događajima njegova života. Tako, uzvišena nebeska gospodarica postaje nježna ovozemaljska tješiteljica, ljudska majka milosti i žena obasjana neodoljivom ljepotom, nježnošću i humanošću, kako su je srca vjernika zamišljala. Blaga i milosrdna, zabrinuta za svaku ljudsku sudbinu, svugdje prisutna u svojoj neiscrpnj plemenitosti, ona osjeća svaku ljudsku tugu i za svaki grijeh ima svoj božanski svemoćni oprost, ali i obično ljudsko razumijevanje. To još nije literatura Misterijâ Muke koji će kraljicu neba i tješiteljicu ljudi pretvoriti u bolnu i uciviljenu majku Boga-Čovjeka. To još nije majka u svoj svojoj ljubavi i boli, ali je kraljica skinuta s nebeskog trona, žena ganuta ljudskom patnjom, tuđom patnjom koja

još nije njezina, ali koju ona već osjeća kao svoju. Nije to još kalvarija njezina i njezina sina, ali je kalvarija čovječanstva, pa je zato i dio njihove. Ali ističem: iako je ovo evolucija kršćanske duhovnosti, ona ne podliježe strogim zakonima kronologije. Pogotovo ne može biti mnogo kronološkog u izrazu ovih dvaju srednjovjekovnih književnih ostvaraja — Marijinih mirakula i Misterija Muke — koji u jednom razdoblju žive i zajedno. I u radu i životu jednog stvaraoca javljali su se različiti oblici prikazivanja Marije, što je moglo biti odraz općega, ali i njegova vlastita razvoja. Ako smijemo, uzeli bismo za usporedbu jedan primjer iz umjetnosti. Samo jednog umjetnika — Michelangela — i njegova dva djela na istu temu. *Pietà* u Rimu, pod svodovima sv. Petra, dva tijela netaknute ljepote: smirena, blaga, lijepa Madona u naručju s isto takvim sinom. Njezino je lice obasjano takvom mladošću i slatkoćom, gotovo već s nadom u uskrsnuće, da joj samo neka slatka tuga, promatramo li je dugo, kao sjeta prelijeće licem. I *Pietà Rondanini* u Milanu, nedovršeno, posljednje djelo Michelangelovo: dva tijela opet jedno drugome nalik, ali sada drugačija, bez sjaja, bliža jedno drugom, srašćena, jedva izronjena iz kamena; mrtvi je Krist opet postao samo dio majčina tijela; tuga bez nade, samo jedan grč i jedna bol. Što se događalo s Michelangelom čovjekom koji je u dugom razmaku stvorio dva tako različita djela na istu temu, od kojih je drugo tako bolno osobno, možemo samo naslućivati, doznati nećemo nikada.

Marijina legenda nije proživjela svoj srednjovjekovni život kao zatvorena, autonomna književna vrsta. Davala je, ali i primala iz drugih djela evropske srednjovjekovne književnosti, a ostavila je značajne tragove i u kršćanskoj umjetnosti svoga vremena. Njezina je veza s drugim oblicima srednjovjekovne nabožne književnosti očita, ali za nas ovdje od manjeg značenja. Ono što nas zanima, njezini su dodiri s profanom srednjovjekovnom literaturom. Može se pouzdano reći da je literatura Marijinih mirakula i uopće marijinska književnost u svojim zlatnim godinama tako obilno procvala i kao reakcija na profanu literaturu. I kult Marijin dao je doista duhovni pečat francuskoj i evropskoj poeziji 12. stoljeća. Ali se zauzvrat literatura Marijinih mirakula i sama prožela mnogim elementima profane srednjovjekovne literature. Na prvo mjesto dolaze njezini dodiri s dvorskom provansalskom ljubavnom poezijom. Teško bi bilo ocijeniti da li je Marijina legenda više dala provansalskoj ljubavnoj poeziji ili je provansalska ljubavna poezija više dala Marijinoj legendi. U nekim djelima elemente svjetovne provansalske ljubavne poezije i duhovne poezije nalazimo tako srašćene da je teško razaznati da li su njihovi pojedini dijelovi upućeni nebeskoj kraljici ili trubadurovoj zemaljskoj prijateljici. Molitve nesretnih vjernika i »molenja« neuslišanih ljubavnika izrazit će isto divljenje, istu slavu i istu nadu u pomoć onoj u ruke koje stavljaju svoje srce. Dok su se truveri, provansalski, katalonski i talijanski trubaduri natjecali slaveći ljepotu i vrline svojih odabranica, dajući

im sliku božica, dotle su zaneseni poklonici Marijini toliko obasipavali ljubavlju svoju nebesku zaštitnicu da su joj dali šarm i ljupkost najljepše zemaljske prijateljice. I zato nije čudno što su toliki trubaduri nježno pjevali i Mariji, među njima i Jaufré Rudel. Pod utjecajem vjerskog duha svoje epohe poezija viteštva oduvijek je svoju čulnost i erotizam prožimala najuzvišenijom produhovljenošću, idealiziranjem i misticizmom. A Marijini pjesnici feminizirali su Mariju, nadahnjujući se u njezinu obožavanju elementima dvorske viteške ljubavi i tako je obavijali senzualnošću kakva se ne bi očekivala od ove literature. Dovoljna je za potvrdu posljednjega skupina Marijinih mirakula o »Marijinim zaručnicima« (Marienbraütigam, Fiancé de la Vierge, Sponsus marianus) i među njima, na primjer, mirakul o Kleriku iz Pise. Marijina čudesa zračila su i na druga djela svjetovne literature, ali i primala od njih. Ima Marijinih mirakula koji su nalik malim dvorskim viteškim ili avanturističkim romanima srednjega vijeka. Ima i onih na koje su očito utjecali i *chansons de geste*, pa i *fabliaux*. Marijina je legenda također izraz jednog organiziranog feudalnog svijeta. Ona je prožela svojom duhovnošću svoju književnu epohu, ali je isto tako iz nje obilno primala sokove života. Mnoge velikane profane literature svoga vremena potakla je da joj posvete neka svoja djela, među njima slavnog Rutebeufa i pjesnika Philippea de Beaumanoira. Dotakla je svojom ljepotom i djelo Danteovo i Boccacciovo. I Geofreya Chaucera koji se napajao na vrelima francuske i talijanske kulture i nesretnog Françoisa Villona koji je u svojoj bolnoj *Ballade pour prier Notre-Dame*, posvećenju starici majci, ovako pjevao:

»Pardonne moy comme à l'Égipcienne
 Ou comme il fist au clerc Theophilus,
 Lequel par vous fut quitte et absolus
 Combien qu'il eust au diable fait promesse.«

Marijina je legenda s manjom popularnošću i s ugašenom ljepotom produžila srednjovjekovlje sve do u 18. stoljeće, ali u stvari nije nadživjela 15. stoljeće. Narugali su joj se humanizam i renesansa, a smrtni udarac joj je zadao Luther. Ali se i iscrpla kao literarni žanr. Protureformacija, koja je imala mnogo razloga da joj pomogne, ispunila je propovijedi Marijinim »exemplima«. Ali umjesto živih ljudskih istina od krvi i mesa u pričama srednjega vijeka, ponudila je samo okamenjene »primjere« s beživotnim junacima i beživotnom Bogorodicom, s kojima je mogla još samo zastrašivati vjernike pučkog auditorija čistilišnim i paklenim mukama. Ipak, Marijina legenda još nije za literaturu izgubljena, zahvaljujući modernim literarnim obradama i poetičnoj *la Sacristine*. Moderne literarne obrade Marijinih čudesa možemo datirati od 17. stoljeća, ali do 19. stoljeća, osim nekoliko izuzetaka, kao što je jedno djelo Lopea de Vege, one nam nemaju što reći. Klasicizam, dakako, nije mogao voljeti srednjovjekovnu Marijinu legendu. Ljepotu su joj

osjetili romantičari i simbolisti i ona je pripala devetnaestom i našem stoljeću. Među velikanima muzike oduševila je Brahmsa i Masseneta. U literaturi su lijepu *la Sacristine* ispričali, opjevali ili stavili na modernu pozornicu Charles Nodier, Gottfried Keller, Anatole France, Maurice Maeterlinck, Peter Cornelis Boutens i toliki drugi. Dala je libreta operama i svoju poetičnost filmovima, među kojima i filmu velikog umjetnika Maxa Reinhardta. Srednjovjekovna Marijina legenda, proživljena senzibilnošću modernog čovjeka, zasjala je još jedanput ljepotom i poezijom svojih zlatnih stoljeća.

NAJZNAČAJNIJE ZBIRKE MARIJINIH MIRAKULA U ZAPADNOEVROPSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Tekstovi Marijinih čudesa i »exempala« u zapadnoevropskoj književnosti toliko su brojni da još nikome nije pošlo za rukom da sistematizira i pobilježi ni najznačajnije njihove zbirke. Latinski Marijini mirakuli, koji su nastajali u vremenski najširem razdoblju, najveći su problem proučavateljima Marijine legende. Oni su stvorili nepregledan broj zbirki, ali su i ostali razasuti po najrazličitijim djelima latinske kršćanske književnosti. Njihovu sistematiziranju i proučavanju dao je izvanredan prilog Adolf Mussafia.⁵ Njegovo je magistralno djelo polazna točka svakom drugom istraživanju u literaturi Marijinih mirakula. Za istraživanje latinskih Marijinih mirakula od velike je važnosti i djelo Alberta Ponceleta, koje je dalo indeks latinskih Marijinih čudesa od 6. do 15. stoljeća.⁶

Ovdje ću pokušati nabrojiti najznačajnije među zbirkami Marijinih čudesa koje su označile povijest ove književne vrste u zapadnoevropskoj književnosti na latinskom i pučkim jezicima.

Pisac prvih danas poznatih Marijinih čudesa na Zapadu je Grgur iz Tursa, franački povjesničar i teološki pisac († 594). On je u svom djelu *Libri Miraculorum* ostavio osam priča sa čudom Marijinim.⁷ U stoljećima koja slijede, prije velikih latinskih zbirki u 12. i 13. stoljeću, mnogi pisci imaju u svojim djelima razasute Marijine mirakule, koji će postati izvori kasnijim obradama i postupno se skupljati u zbirke. Evo samo nekoliko imena: Grgur Veliki (540—604), Adamnan († 704), Pavao Đakon iz Napulja (9. st.), Flodoard (894—966), Roswitha ili Hrotswitha (oko 935—oko 1000), Fulbert iz Chartresa (960—1028), Johannes Monachus (10/11. st.),

⁵ Adolf Mussafia, *Studien zu den mittelalterlichen Marienlegenden. Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften Phil.-hist. Kl., CXIII, CXV, CXIX, CXXIII, CXXXIX*, Wien 1886—1893.

⁶ Albert Poncelet, *Miraculorum B. V. Mariae quae saec. VI—XV latine conscripta sunt. Index postea perficiendus. Analecta Bollandiana XXI* (1902), str. 241—360.

⁷ *Patrol. lat., t. LXXI.*

Petrus Damianus (1007—1072), Lanfranc († 1089), Sigibertus Gemblacensis († 1112), Guibert de Nogent († 1124), Hildebert († 1133), Gautier de Cluny ili Gautier de Compiègne (12. st.), Honorius Augustodunensis (12. st.), Anselm, biskup od Canterburyja († 1109), Radewin (12. st.).

U 11. stoljeću oblikuju se prve stalne skupine latinskih mirakula o kojima govori Adolf Mussafia.⁸ One će ostaviti značajan trag u kasnijim zbirka Marijinih mirakula, jer će se prenositi iz zbirke u zbirku kroz latinske i pučke zbirke, najčešće u istom broju i redosljedu. Najstarija među njima je skupina od 17 mirakula, koju je Mussafia nazvao *HM* prema prvom i posljednjem mirakulu (*Hildefonsus-Murielidis*).

Između prvih većih latinskih zbirki Marijinih mirakula od 12—13. stoljeća najznačajnija je zbirka *Liber de miraculis Sanctae Dei Genitricis Mariae*. Kao njezin autor spominje se neki Potho ili Botho Priefling. Djelo je poznato kao *Pezova zbirka* po svom izdavaču Bernardu Pezu iz 1731. godine.⁹ Ovu je latinsku zbirku A. Mussafia uzeo za polaznu točku svojih istraživanja. Ona sadrži 42 mirakula. Među njima se nalazi i skupina mirakula *HM*, a djelomice još dvije, iza skupine *HM*, najstarije skupine latinskih Marijinih mirakula.

Za englesku je književnost posebice značajna latinska zbirka *Liber Miraculorum Sanctae Dei Genitricis semperque Virginis*. Sastavio ju je William od Malmesburyja († oko 1144), autor djela *Gestae regum Anglorum*. Zbirka je, čini se, izvršila znatan utjecaj na literaturu Marijinih mirakula na Kontinentu preko anglonormanske *Adgarove* zbirke.

Francuske latinske zbirke u 12. stoljeću vezane su uz slavna Marijina svetišta i mjesta hodočašća: Coutances (*Miracula ecclesiae Costantiensis*), Laon (*De miraculis S. Mariae Laudunensis*), Soissons (*De miraculis Beatae Virginis Mariae in urbe Suessionensi*, autor Hugues Farsit¹⁰), Roc-Amadour (*Miracula Dei Genitricis et perpetuae Virginis Mariae Rupis Amatoris*)¹¹, Chartres i St. Pierre-sur-Dive.

Španjolska je književnost imala vrlo popularnu latinsku zbirku *Liber Mariae*, koja je učinila presudan utjecaj na kasnije španjolske zbirke na pučkom jeziku. Autor joj je Juan Gil de Zamora.¹²

⁸ Adolf Mussafia, op. cit.

⁹ *Venerabilis Agnetis Blannbekin... vita et revelationes auctore anonymo... Accessit Pothonis Prunveningensis prope Ratisbonam O. S. B. liber de miraculis s. Dei genitricis Mariae... edidit Bernardus Pez. Wien 1731.* — Djelo je ponovno objavio Thomas Frederick Crane, *Liber de miraculis sanctae Dei genitricis Mariae*. Ithaca 1925.

¹⁰ *Patrol. lat., t. CLXXXIX.*

¹¹ Edmond Albe, *Les Miracles de Notre-Dame de Roc-Amadour au XIIe siècle*. Paris 1907.

¹² *Liber Mariae. Cincuenta leyendas por Gil de Zamora combinadas con las cantigas de Alfonso el Sabio. Boletín de la Real Academia de la Historia, VII (1885), XIII (1888).*

Poznati autori velikih latinskih zbirki nadalje su Caesarius od Heisterbacha († 1240) s djelima *Dialogus magnus visionum atque miraculorum. Libri XII*¹³ i *Volumen diversarum visionum seu miraculorum. Libri VIII*¹⁴; zatim Vincentius Bellovacensis († 1264), koji je Marijine mirakule sakupio u svom djelu *Speculum historiae*, četvrtom dijelu svoga slavnog djela *Speculum majus*.¹⁵ Autor spominje kao izvor svojim legendama *Mariale magnum*, od starih autora često citirano, ali danas nepoznato djelo posvećeno Mariji. Slavni Jacobus de Voragine († 1298) ostavio je u djelu *Legenda aurea* velik broj Marijinih legenda, razvrstanih po njezinim blagdanima.¹⁶ Među kasnijim latinskim zbirkama Marijinih mirakula najpoznatija je zbirka od 100 čudesa Johanna Herolta (1380—1468) u djelu *Sermones Discipuli de tempore et de sanctis cum Promptuario exemplorum et de miraculis beatae Mariae Virginis*.

U 12. stoljeću se pojavljuju prve zbirke Marijinih čudesa na pučkim jezicima. Anglonormanska je književnost dala slavnu *Adgarovu* zbirku od 40 legenda u stihovima koncem 12. stoljeća.¹⁷ Veća od nje je kasnija tzv. *Druga anglonormanska zbirka Marijinih mirakula* iz 13. stoljeća.¹⁸ Autor najznačajnije i najpopularnije francuske zbirke je Gautier de Coincy (1177—1236). Monah iz Saint Médarda (Soissons), veliki obožavatelj Marijin, ispjevao je u njezinu čast *Miracles Nostre Dames*, koji broje 30000 stihova.¹⁹ Iz 13. je stoljeća i zbirka francuskih mirakula nekog Jehana Le Marchanta posvećena Majci Božjoj od Chartresa.²⁰ Francuskoj književnosti zahvaljujemo i slavnu zbirku *Miracles de Nostre Dame par personages*, 40 dramatiziranih Marijinih mirakula iz 14. stoljeća. Ovi mirakuli-drame bili su napisani za kazališne izvedbe pariških bravština i izvodili su se s velikim uspjehom.²¹

¹³ Caesarii Heisterbacensis monachi ordinis Cisterciensis *Dialogus Miraculorum*. Textum ad quatuor codicum manusciporum editionisque principis fidem accurate recognovit Josephus Strange. Coloniae, Bonnae et Bruxellis 1851, 2 vol.

¹⁴ Albert Poncet, Note sur les *Libri VIII Miraculorum* de Césaire d'Heisterbach. *Analecta Bollandiana* XXI (1902), str. 45—52.

¹⁵ Vincent de Beauvais, *Speculum historiae*, lib. VII. Douae 1624.

¹⁶ Jacobi a Voragine *Legenda aurea* vulgo *Historia Lombardica* dicta. Ad optimorum librorum fidem recensuit Dr. Th. Graesse (ed. tertia). Vratislaviae 1890.

¹⁷ Carl Nehaus, *Adgar's Marienlegenden nach der Londoner Handschrift Egerton, 612*. *Altfr. Bibl.*, Heilbronn 1886.

¹⁸ Hilding Kjellman, *La Deuxième collection anglo-normande des Miracles de la Sainte Vierge et son original latin*. Paris-Uppsala 1922.

¹⁹ A. E. Poquet, *Les Miracles de la Sainte Vierge, traduits et mis en vers par Gautier de Coincy...*, avec une introduction, des notes explicatives et un glossaire. Paris 1857.

²⁰ G. Duplessis, *Le Livre des Miracles de Notre-Dame de Chartres écrit en vers, au XIIIe siècle, par Jehan Le Marchant*. Chartres 1855.

²¹ Gaston Paris — Ulysse Robert, *Miracles de Nostre Dame par personages*. 8. vol., Paris 1876—1893.

Provansalska književnost posvetila je koncem 13. stoljeća Mariji svoje *Miracles de Saintha Maria Vergena*.²²

Najpoznatije zbirke španjolskih Marijinih mirakula ostavili su nam Gonzalo de Berceo (13. st.) sa svojim *Milagros de Nuestra Señora* na kastiljskom jeziku²³ i slavno ime španjolskog 13. stoljeća, kastiljski kralj Alfonso el Sabio (1221—1284) sa svojim *Cantigas de Santa Maria* na galicijskom jeziku.²⁴

Portugalska književnost imala je zbirku *Livro dos Padres Santos* u 15. stoljeću.

Njemačka književnost, koja je već dala lijep prilog latinskoj literaturi Marijinih mirakula, što pokazuju pojedini tekstovi i cijele zbirke koje su, bez dvojbe, nastale na tlu Njemačke, imala je prvu zbirku Marijinih mirakula u djelu *Passional (Das alte Passional)* u 13. stoljeću.

Nordijskoj književnosti pripada lijepa zbirka Marijinih mirakula *Mariu Saga* iz 14. stoljeća.²⁵

Talijanska je književnost bila vrlo bogata Marijinim mirakulima. Oni su predmet posebnog poglavlja u ovoj radnji.

Među orijentalnim književnostima čini se da je s Marijinim mirakulima bila najbogatija etiopska²⁶ i arapska književnost.²⁷

Slaveni također imaju Marijina čudesa. Ovi su tekstovi ranije ušli u književnosti zapadnih Slavena. Pravoslavni Slaveni su Marijina čudesa dobili kasno. Kada je njihovo zlatno doba u zapadnoevropskoj književnosti već odavna minulo, ona su k njima došla preko zbirke Agapija Landosa Krećanina u djelu *Βιβλιον ὡραιότατον καλούμενον Ἀμαριωλῶν σωτηρία*, tiskanome prvi put u Mlecima 1641. godine. Grčkom su autoru kao predložak poslužili i zapadnoevropski Marijini mirakuli.

²² Jacob Ulrich, *Miracles de Notre Dame en Provençal*. Romania VIII (1879).

²³ Gonzalo de Berceo, *Milagros de Nuestra Señora*. Izdavač A. G. Solalinde, Madrid 1922.

²⁴ Alhonso el Sabio, *Cantigas de Santa Maria*. La Real Academia Española, Madrid 1889, 2 vol.

²⁵ *Mariu Saga*. Legender om Jomfru Maria og hendes jertegn, efter gamle handskrifter udgivne af C. R. Unger. Christiania 1871.

²⁶ E. A. Th. Wallis Budge, *The Miracles of the Blessed Virgin Mary, and The Life of Hannâ (Saint Anne), and The Magical Prayers of 'Ahêta Mikâêl. The Ethiopic Texts edited with english translations... Lady Meux Manuscripts, Nos. 2—5*. London 1900; *One Hundred and Ten Miracles of Our Lady*. London 1923. — Enrico Cerulli, *Il Libro etiopico dei Miracoli di Maria e le sue fonti nelle letterature del Medio Evo latino*. Roma 1943; *Un episodio della storia culturale medievale: Il libro dei Miracoli di Maria nelle letterature europee e orientali*. Estratto da »Cultura e scuola«, no. 19, str. 117—123. Torino 1966.

²⁷ Louis Villecourt, *Les collections arabes des Miracles de la Sainte Vierge*. *Analecta Bollandiana* XLII (1924). — Enrico Cerulli, op. cit.

MARIJINA ČUDESA U HRVATSKIM GLAGOLJSKIM ZBIRKAMA DO KRAJA 16. STOLJEĆA

Otvaranje literature Marijinih mirakula svim zapadnoevropskim književnostima tijekom 14. stoljeća i sve intenzivnije približavanje hrvatske književnosti zapadnoevropskim književnim izvorima i dotirima od druge polovine ovoga stoljeća donijelo je Marijinu legendu i na hrvatsko tlo. Zapadnoevropsku literaturu Marijinih mirakula hrvatska je književnost u srednjemu vijeku prihvatila na svojim glagoljskim stranicama. U latiničkoj književnosti srednjega vijeka naći ćemo malo tekstova Marijinih čudesa. U glagoljskoj književnosti ove legende čuvaju najčešće zbornici, sabirnici glagoljaških neliturgijskih tekstova, književnih tema i rodova hrvatske srednjovjekovne književnosti, i brevijari. Hrvatski Marijini mirakuli skupljaju se u manje ili veće skupine i zbirke, ili se, kao i u zapadnoevropskim književnostima, javljaju i pojedinačno, razasuti po spomenicima s različitim književnim i poučnim štivom. U ovim oblicima javljaju se oni i nakon hrvatskog književnog srednjovjekovlja, pogotovo u raznim zbirkama propovijedi čak i do u 18. i 19. stoljeće, kada lišeni srednjovjekovne kršćanske duhovnosti i osjećajnosti, daju svoje sadržaje i motive uglavnom još samo »prilikama« ili »exemplima« kršćanskog života pučkih propovjednika, kao što se događa u propovjedničkoj književnosti cijele kršćanske Evrope, ili narodnim legendama i pripovijetkama.

Ova će knjiga obraditi hrvatske Marijine mirakule u glagoljskim zbirkama do kraja 16. stoljeća i naći njihovo mjesto u zajedništvu zapadnoevropskih književnosti. U ovom razdoblju hrvatska je Marijina legenda ispisala svoju povijest i proživjela svoj puni život književne vrste, jedne od najljepših koje poznaje hrvatski i evropski srednji vijek.

Nakon ovoga razdoblja najznačajnije mjesto u našoj literaturi Marijinih mirakula pripada zbirci *Sto čudesa aliti zlamenja blažene i slavne Bogorodice Divice Marije* iz 17. stoljeća (Mleci 1611) bosanskog franjevca Mateja Divkovića, prijevodu Heroltove latinske zbirke Marijinih mirakula. Međutim, kao prevodilac Heroltovih Marijinih mirakula, Matej Divković ima već prethodnike u glagoljašima i njihovim *Disipulima* u 16. stoljeću. Divkovićevo djelo najznačajnija je zbirka srednjovjekovne hrvatske Marijine legende izvan srednjega vijeka.

MARIJINA ČUDESA U IVANČIĆEVU ZBORNIKU

Najstariju zbirku Marijinih čudesa u hrvatskoj književnosti čuva glagoljski Ivančičev zbornik s kraja 14. ili iz prve polovine 15. stoljeća (*Izb*). To možda nije prvi tekst ove književne vrste u našoj književnosti, ali je prvi svjedok ove literature koji nam je danas poznat.¹ Dva latinička Marijina mirakula u *Ziçima svetih otaca*, djelu za koje znanstvenici kažu da vjerojatno pripada koncu 14. stoljeća, i četiri glagoljska Marijina mirakula u Vinodolskom zborniku iz početka ili iz prve polovine 15. stoljeća mogli bi biti približno iz istog razdoblja.

Zbirka *Čudesa blažene divi Marie* nalazi se na f. 94a—112b zbornika. Sadrži 19 tekstova. Ivan Milčetić je prvi rekao da sadrži 19 Marijinih mirakula i taj su podatak od njega preuzeli svi koji su se kasnije doticali ove zbirke.² Moja proučavanja govore da se od ovih 19 tekstova samo 16 tekstova može nazvati Marijinim čudesima. Dva se teksta (5. i 12) ne mogu smatrati Marijinim mirakulima, dok je posljednji (19) tekst nedovršen. Po broju legenda zbirka u Ivančičevu zborniku najobimnija je zbirka Marijinih čudesa u hrvatskoglagoljskoj rukopisnoj književnosti.

Ivan Milčetić, koji je prvi, a i posljednji nešto rekao o ovim čudesima u spomenutoj radnji, ustvrdio je na temelju usporedbe nekih vanjskih obilježja i sadržaja triju paralelnih tekstova iz ove zbirke i senjske zbirke Marijinih mirakula (*Szb*) da oba glagoljska djela imaju isti izvor i da bi se on lako našao u »latinskoj sredovječnoj književnosti«. Da bi potkrijepio ovu svoju tezu, on je i objavio tekstove ovih triju mirakula iz jedne i iz druge zbirke. U ruci je imao oštećeni primjerak senjske zbirke pa je držao da bi u njezinu potpunom primjerku našao paralelni tekst svakom čudu rukopisne zbirke. Moja istraživanja, međutim, pokazuju da među dvjema zbirkama možemo govoriti samo o osam paralelnih tekstova, koji se u manjoj ili većoj mjeri sadržajno slažu (*Izb*: 1, 2, 7, 8, 14, 15, 16,

¹ Zbirci Marijinih čudesa u Ivančičevu zborniku posvetila sam već studiju pod naslovom *Bogorodičina čudesa u Ivančičevu zborniku, hrvatskoglagoljskom spomeniku 14/15. st.* Radovi Staroslavenskog instituta 7, Zagreb 1972, str. 123—210. Ovdje ću o ovoj zbirci donijeti samo osnovne podatke kako bih dala potpun prikaz Marijinih čudesa u hrvatskim glagoljskim zbirkama.

² Ivan Milčetić, *Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika. Starine JAZU*, knj. XXIII, Zagreb 1890, str. 39—153.

17 — Szb: 34, 9, 13, 22, 17, 37, 2, 62 [61]). To su samo iste ili slične teme, ali legende pripadaju dvjema posve različitim redakcijama. Ne ulazeći ovdje u pojedinosti koje opravdavaju moje zaključke, citirat ću samo svoj zaključak o izvoru zbirke Marijinih čudesa u Ivančičevu zborniku: »Ne isključujući posve ni mogućnost latinskog predloška, držim, ako se ikad bude posrećilo kome ući u trag predlošku našeg teksta, da će ga najvjerojatnije naći među onim brojnim talijanskim rukopisnim mirakulima, koji su se od 13. st. počeli sa svih strana bojažljivo skupljati, najprije u male, pa sve veće skupine, da bi se u 14. i 15. st. slili u onakovu zbirku kao što je *Duccio di Gano da Pisa* i mnoge, mnoge druge, stvorivši i blistavu slavu djelu *Il Libro del Cavaliere*. Sličnost zbirke čudesa u *Izb* i zbirke *Il Libro del Cavaliere*, odnosno senjske zbirke mirakula, ima se zahvaliti upravo ovom zajedničkom rukopisnom izvoru motiva talijanskih mirakula, koji je kroz mnogo zbirki i redakcija pustio svoje žile na sve strane.«³

Spomenimo najprije najljepše dvije legende u našoj zbirci: *legendu o Mariji Egipatskoj* (9) i *legendu o židovskom dječaku* (6). Obje ove legende došle su iz grčke književnosti u zapadnoevropsku književnost, a u hrvatskim glagoljskim zbirkama Marijinih čudesa više se neće ponoviti. Potresna legenda o Mariji Egipatskoj, aleksandrijskoj grešnici, koja će svoj život iskupiti u tuzi jordanske pustinje, pripisuje se Sofroniju, jeruzalemskom biskupu. Iz grčke je književnosti prešla u brojne latinske verzije, a potom u francuske, anglosaksonske, anglonormanske tekstove i obrade na drugim pučkim jezicima, koje će preplaviti zapadnoevropsku književnost. Druga domovina aleksandrijske grešnice postat će Francuska. Najpoznatija francuska obrada života Marije Egipatske svakako je *La Vie de Sainte Marie l'Egyptienne*, poema slavnog Rutebeufa iz 13. stoljeća. Grčki mirakul o židovskom dječaku, sinu nekog duhača stakla, kojega je otac bacio u užarenu peć, jer se s kršćanskim dječacima poklonio Bogorodici i primio euharistiju, u zapadnoevropskoj će književnosti postati *Židovski dječak iz Bourgesa*. Ovu nježnu i poetičnu Marijinu legendu, koja u zapadnoevropsku književnost ulazi već s djelom Grgura iz Toursa, imat će gotovo svaka evropska zbirka među svojim legendama. Isto se može reći i za *mirakul o slikaru*, koji je prelijepo slikao Majku Božju pa mu se davao htio osvetiti (2), kao i za *mirakul o Ebbu*, tatu i Marijinu pokloniku, kojemu Marija ne dopušta umrijeti na vješalima (8). Priča o slikaru, koju ima i senjska zbirka Marijinih mirakula (9), bila je vrlo česta i omiljena tema u hrvatskoj književnosti, a priču o Ebbu ima Petrisov zbornik (4) i u znatno izmijenjenom obliku i senjska zbirka mirakula (22). Slavna legenda *Musa* (4) našla se prvi put u djelu Grgura Velikog (540—604), a ne manje poznata *Uxor et pellex* (3) bila je najraširenija i najpopularnija na francuskom tlu, počevši od najstarije redakcije iz 12. stoljeća,

³ Ivanka Petrović, op. cit., str. 167.

kojoj je bio autor Guibert de Nogent. Dok *Musu* više nećemo naći u hrvatskim glagoljskim zbirnkama, legendu *Uxor et pellex* ponoviti će u osiromašenom ruhu glagoljski *Disipuli* (*Disipul B* i *Disipul D*). Zbirka u Ivančićevu zborniku donijela je i dvije legende o grešnim crkvenim osobama: najpoznatiji evropski mirakul o grešnom kleriku i mirakul o grešnoj redovnici. Prvi od njih je slavni Marijin mirakul *Klerik iz Chartresa*, koji priča o Marijinoj milosti i ljubavi poslije smrti grešnog klerika (7). Legendu ima i senjska zbirka mirakula (13). *Mirakul o grešnoj redovnici* priča o redovnici koja je zaniijela. Marija je porodila svoju poklonicu i spasila je od sramote i ljudskog prezira (17). Ovo je također i posljednja legenda u senjskoj zbirci mirakula (62 [61]). Zbirka ima i lijepu legendu o pobožnom dječaku iz Lombardije, o grešnom i pobožnom sucu, o Marijinim poklonicima kojima Marija odgađa trenutak smrti dok se ne ispovijede, o plemenitom vlastelinu koji je imao u službi đavla i dr. *Legenda o vlastelinu i đavlu* bila je vrlo popularna u talijanskoj književnosti. Već u 13. stoljeću našla se u nekoliko obrada u djelu Bonvesina della Rive. Posljednji tekst u našoj zbirci (19) ostao je nedovršen. Legenda priča o bijegu Josipa i Marije s Isusom u Egipat. Prekida se na mjestu kada Marija umorna i gladna počiva pod jednom palmom i moli Josipa da joj nabere palma ploda. Radi se, bez dvojbe, o apokrifnom motivu iz Pseudo-Matejeva evanđelja ili Protoevanđelja Jakovljeva. Grane palme toliko su visoke da ih ne može ljudska ruka dohvatiti. Tada mali Isus, koji bijaše u naručju majčinome, reče palmi: »Savij svoje grane i nahrani moju majku svojim plodom.« I palma savi svoje grane pred noge Marijine. Ljepše od bilo kojeg teksta ispričao je ovu legendu Correggio na svojoj slici *Madonna della Scodella*.⁴

Ljepota i raznolikost tema i zrela literarnost tekstova osnovna su obilježja prve hrvatske zbirke Marijinih čudesa. Veći dio zbirke okupio je najljepši i najslavniji dio evropske Marijine legende. Autor se trudio da u svojoj dosta malenoj zbirci sakupi što više lijepih i različitih sadržaja i zanimljivih likova. Nije se ponavljao kao što to često čine prevodioci i kompilatori većih zbirci Marijinih mirakula, u kojima se može naći i po nekoliko legenda što uz male razlike obrađuju istu temu s istim likovima. Naš je pisac posvetio samo jedan mirakul grešnom kleriku, samo jedan mirakul grešnoj redovnici, jedno čudo ovom ili onom liku ili događaju. I uspio je na tako malenom prostoru ostvariti djelo takve iskrenosti i zrelosti, kakvo nisu ostvarili mnogi slavni evropski pisci Marijinih mirakula u zbirnkama i od stotinu tekstova. Neke legende iz Ivančićeva zbornika više se neće pojaviti u drugim glagoljskim zbirnkama, a neke će se ponoviti u novim redakcijama.

⁴ Detaljno o svakoj pojedinoj legendi ove zbirke v. Ivanka Petrović, op. cit., str. 162—196. Tekstovi legenda u latiničkoj transliteraciji, str. 146—161.

MARIJINA ČUDESA U PETRISOVU ZBORNIKU

Glagoljski Petrisov zbornik iz 1468. godine najznačajniji je neliturgijski kodeks hrvatskog srednjovjekovlja. Bio je i ostao predmet zanimanja mnogih autora. Spomenut ćemo imena Ivana Kukuljevića, Vatroslava Jagića, Ivana Milčetića, Rudolfa Strohala, Stjepana Ivšića, Lászlóa Hadrovicsa. Ipak, prvi potpuni prikaz izgleda i sadržaja cijelog kodeksa dao je Vjekoslav Štefanić među svojim opisima glagoljskih rukopisa otoka Krka.¹ Ovaj izvanredni prikaz sadrži i raniju literaturu o ovom zborniku. U novije vrijeme ovaj kodeks proučava i Eduard Hercigonja. Jeziku Petrisova zbornika posvetio je ovaj autor svoju doktorsku disertaciju iz 1969. godine.²

Petrisov zbornik (Pzb) sakupio je najraznovrsniju građu duhovnog, crkvenog i književnog sadržaja srednjega vijeka. To je papirni kodeks koji danas ima 351 list (format 20 × 13,5 cm). Prvobitno je, drži Štefanić, imao 8 listova više. Pisale su ga, kako se čini, dvije ruke, obje nepoznate, »vrlo lijepom i čitkom minuskulom (brzopisom), kakvom su se služili pisari neliturgijskih knjiga u drugoj polovici XV i u početku XVI stoljeća.«³ Danas se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu.

U ovom velikom kodeksu raspršeno, gotovo zagubljeno živi pet (šest) Marijinih čudesa. Ova čudesa razasuta su po cijelom zborniku, pa ne čine onakvu kompozicijsku i sadržajnu cjelinu kao Marijini mirakuli u Ivančićevu zborniku. Iako, dakle, nisu sakupljeni u zbirku, Marijini mirakuli iz Petrisova zbornika treba da se nađu u ovoj studiji. Ova malena skupina Marijinih čudesa ima izuzetno mjesto u povijesti hrvatske Marijine legende, a njihove teme pričaju najljepše sadržaje ove književne vrste evropskog srednjeg vijeka.

¹ Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*. Zagreb 1960, str. 355—397.

² Eduard Hercigonja, *Jezik glagoljaške neliturgijske književnosti 15. stoljeća i Petrisova zbornika*. Zagreb 1969, str. 1—520 + 44 str. priloga (u rukopisu).

³ Vjekoslav Štefanić, *op. cit.*, str. 357.

*Mirakul o vitezu koji je prodao svoju ženu đavlu
Il Cavaliere*

Prva Marijina legenda u Petrisovu zborniku ista je ona legenda koja stoji i na čelu najveće glagoljske zbirke Marijinih čudesa, tiskane u Senju, i njezina talijanskog predloška. Ona je u talijanskoj literarnoj povijesti dala ime ovoj zbirci *Il Libro del Cavaliere*. Priča je to o osiromašenom vitezu, koji je, da bi povratio izgubljeno bogatstvo, obećao đavlu svoju ženu.

Motiv prodaje duše đavlu, motiv ugovora s đavlom, sa zlim božanstvom, koji je imao mnogo oblika, star je toliko da mu još nitko sa sigurnošću nije pokazao izvor. Izvor mu je svakako u dalekoj čovjekovoj spoznaji o dobru i zlu i u njegovoj želji i nastojanju da nađe najbolje mjesto za život između jednoga i drugoga. Jer čovjek se oduvijek razapinjao između dobra i zla u sebi samome i u svijetu oko sebe. Spoznaja da je svijet sazdan od dobra i zla rodila je i najstarija čovjekova vjerovanja o božanstvu dobra i božanstvu zla. U njima primat ne pripada kršćanskoj vjeri, kao što ni kršćanskoj književnosti ne pripada primat u obradi našega motiva. Sjetimo se, da ne bismo išli dalje, samo vjerovanjâ antičkog čovjeka, kakva su nam poznata iz njegove književnosti. U koga je sve vjerovao antički čovjek, od koga strepio, a od koga pomoć tražio!

Naš je motiv iz drugih vjera i drugih kultura vrlo rano ušao u kršćansku legendu i ona mu je dala svoj duh i svoje oblike. Srednjovjekovni čovjek vječno razapet između dobra i zla, između duhovnog i ovozemaljskog, između svoje duše i svoga tijela, između svoga grijeha i svoga spasenja, imao je mnogo osjećaja i ljubavi za ovu tematiku. A to je dobro znala i srednjovjekovna književnost i srednjovjekovna umjetnost. Đavao je u ovoj literaturi postajao simbol zemaljskih užitaka i uspjeha. Crkva je na život pravog kršćanina uvijek gledala kao na odricanje, žrtvu i borbu protiv svih napasti da bi se stekao nebeski život. Zato su se oni koji su željeli uživati zemaljska dobra ili činiti drugima zlo odricali Boga i obraćali njegovu neprijatelju za pomoć. Srednjovjekovni čovjek prodavao je svoju dušu ili dušu svoga bližnjega za svakojaka dobra i dostojanstva, od najosnovnijih i najprozaičnijih pa do najviših i najuzvišenijih. Prodavao se za bogatstvo, za ljubav, za lijep položaj i zvanje, za pobjedu nad drugima, za razne počasti i zadovoljstva. I što je dalje odmicao srednji vijek i godine iza njega, želje i strasti polagane pred nečastivoga bile su veće — i duhovnije. Faust koji je naučio i ljudsku i božansku mudrost, ali je ostao u vječnim traženjima, prodaje se da bi dobio na vremenu možda ipak udovoljio svom ljudskom nemiru. Zauzvrat srednjovjekovni se čovjek odricao Krista, Marije, svoga krštenja, Crkve. Ali, kako se srednjovjekovni čovjek morao spasiti, slijedilo je kajanje zbog grijeha i božanska

milost. U pomoć su pristizali oni isti kojih se grešnik odrekao. Najčešće Marija. Najveći i najljepši dio kršćanske legende s ovim motivom vezan je uz Mariju. Njezina najpoznatija uloga je *Mirakul o Teofilu*.

Motiv toliko drag srednjovjekovnoj književnosti došao je, dakako, s Istoka. U zapadnoevropsku književnost ušao je iz grčke književnosti. Zapadnoevropska književnost ga je bogato razgranala i dala mu mjesto u mnogim svojim djelima.

Tema prve legende u Petrisovu zborniku i senjskoj zbirci mirakula mogla bi već biti zapadnog porijekla. Vrlo popularna već u latinskoj literaturi Marijinih mirakula, ne mijenjajući nikada odviše osnovne pojedinosti svoje fabule, prošla je kroz sve značajnije evropske literature Marijinih mirakula na pučkim jezicima. Bila je izvanredno draga engleskoj književnosti, zatim francuskoj i njemačkoj; u španjolskoj ju je književnosti u svojim *Cantigas de Santa Maria* ovjekovječio slavni Alfonso el Sabio, a u talijanskoj bi joj književnosti verzije teško bilo izbrojiti. Jacobus de Voragine stavio je ovu legendu na blagdan Uznesenja Marijina.⁴ Opširna, punokrvna verzija iz *Legende auree* ostavila je tragove u mnogim evropskim, posebice u talijanskim obradama. U talijanskoj je književnosti ovo vjerojatno i najraširenija Marijina legenda. Obilno razasuta po rukopisima, a zatim na čelu slavne *Il Libro del Cavaliere* kroz tolika izdanja, zacijelo je najdulje ostala u svijesti talijanskih čitatelja. Ezio Levi spominje i jednu njezinu lombardijsku verziju u stihovima, poznatu pod naslovom *Leggenda dello Sclavo Dalmasina* (14/15. st.). Ona je prerađena kasnije u drugu stihovanu legendu pod naslovom *Miracolo della Vergine del Rosario*, koja je u 18. i 19. stoljeću imala još nekoliko izdanja.⁵

Sažeto u nekoliko riječi, dvije hrvatskoglagoljske verzije legende *Il Cavaliere* pričaju ovu priču:

Neki bogat i pobožan vitez (u *Pzb*: čovjek) sa svojom isto tako pobožnom ženom častio je s velikom ljubavlju sve blagdane Marijine (u *Szb*: razne blagdane), dajući siromasima i čineći velike gozbe svojim prijateljima. I padoše u bijedu. I kada je došao blagdan Uznesenja Marijina (u *Szb*: Uskrs), ne imajući čime proslaviti blagdan, vitez zbog stida pobježe od kuće, dok ne prođe svetac. Tako susretne prurušenog đavla, kojemu obeća ženu, ako mu povрати bogatstvo. I tako bi. I kada vitez povede svoju ženu đavlu, ona, sluteći zlo, putem zađe u neku crkvu i pomoli se svojoj zaštitnici Mariji. Marija je uspavljuje, oblači njezine haljine i u njezinu obličju polazi s vitezom đavlu na sastanak. Đavao je, dakako, pre-

⁴ Jacobi a Voragine Legenda aurea vulgo Historia Lombardica dicta. Ad optimorum librorum fidem recensuit Dr. Th. Graesse. Editio tertia. Vratislaviae 1890, cap. CXIX, str. 513—514.

⁵ Ezio Levi, *Il Libro dei Cinquanta Miracoli della Vergine*. Bologna 1917, str. LI—LII i CXXII—CXXIII.

poznaje i bijesan i preplašen odlazi praznih ruku. Marija oprašta vitezu, a on sa svojom dobrom i pobožnom ženom, koja ga je spasila svojim molitvama, živi dalje u poštenju i čistoći.

Ovo je tema koja očigledno nije jedna od najmarkantnijih tema s motivom prodaje duše đavlu — vitez ne prodaje sebe nego svoju ženu i ne zna da sklapa ugovor s đavlom — ali je sigurno jedna od najljepših i najpopularnijih tema s ovim motivom. I u hrvatskoj književnosti ovaj je mirakul imao još obrada osim dviju spomenutih — u glagoljskoj književnosti i izvan nje (Hilarion Gašparoti) — kao i u usmenoj književnosti. Dvije hrvatske verzije mirakula u Petrisovu zborniku i senjskoj zbirci, iako se ne razilaze mnogo u pojedinostima sižea, ne pripadaju istoj redakciji. Ne pripadaju istoj redakciji najviše zbog različitog pripovjedačkog postupka. Legenda u senjskoj zbirci maštovita je i zaokružena legenda. I pisana je sigurnom rukom, ali ponešto rutinski, s mlakim osjećajima. Svaka rečenica legende u Petrisovu zborniku izraz je iskrenih proživljavanja i brige autora da intenzivnošću kazivanja toplinu svojih osjećaja prenese i na svoga čitatelja. Ovaj hrvatski tekst slavnog evropskog mirakula legenda je duboke vjere i ustreptala nadahnuća. Poznavajući obrade ovog Marijina mirakula u evropskim književnostima, mogu reći da je legenda u Petrisovu zborniku jedna od najljepših i najliterarnijih.

Dječak poklanja kruh sinu Marijinu

Susret djece s Marijom srednji vijek je opisivao s mnogo nježnosti i poetičnosti. Sjetimo se samo *Židovskog dječaka* (Izb, 6), *Dječaka iz Lombardije* (Izb, 1 i Szb, 34) i sada legende u Petrisovu zborniku:

Dječčić Lucijan živio je sa svojim ujakom fratrom Leonardom, starješinom nekog samostana. Blizu samostana bijaše crkva Bogorodičina, a u njoj prilika Marijina s Kristom-Dječakom u naručju. I dječak, koji još nije imao sedam godina, kada vidje ovu priliku, ne znajući ni kome pripada, sav se zanese ljubavlju prema Mariji i njezinu sinu. I kad god bi primio svoj obrok kruha, ne bi ga jeo, nego bi ga donosio Bogorodici da bi ona njime nahranila svoga sina. Bogorodica bi ga svaki put odbijala, a on bi tada plačući i moleći ponovno nudio svoj dar i ne bi se odmicao dok ona kruh ne primi. I tako je, ne jedući, svaki dan postajao slabiji i bljeđi. Roditelji, uplašeni i zabrinuti, zamoliše ujaka da ga bolje hrani i da bolje pripazi na njega. I ujak otkri dječakovu tajnu, a zatim ga nagovori kada slijedeći put ponese kruh Marijinu sinu, da je zamoli da sada ona njega i ujaka pozove zauzvrat na objed. I Lucijan učini to s radošću, misleći da će poći Mariji i njezinu sinu na pravi objed. Na Uskrs Marija dođe s anđelima i uze njihove duše k sebi.

Ovako je hrvatski pisac ispričao legendu o dječaku koji je poklanjao svoj kruh Isusu. Legenda, koja je prošla kroz bezbrojne verzije u evropskoj književnosti, mijenjala je pojedinosti u svojoj priči iz verzije u verziju. Nerijetko se javljala i u istoj zbirci u nekoliko obrada. Dječak je bio maleno dijete ili đače, koje je slučajno došlo u crkvu, ili mali pomoćnik u crkvi, dijete koje se sprema za svećeničko zvanje ili slično. U jednoj talijanskoj verziji legende dva siromašna dječaka, brata, poklanjaju kruh Isusu. Dječak je na različite načine dolazio u crkvu, gdje je upoznao Mariju i njezina sina. Najčešće je ipak dolazio sa svojom majkom. Nije uvijek na isti način primao ni nagradu od Bogorodice. Samo motiv ove priče ostajao je uvijek isti.

U latinskoj su književnosti autori ove legende bili Vincent de Beauvais, John of Garland, Gautier de Cluny ili Gautier de Compiègne, Guibert de Nogent, Herolt i dr. Bila je posebice popularna u latinskim zbirkama sjeverne Francuske, gdje se događaj vezivao uz grad Speyer, koji je u jednoj crkvi imao, kako legenda priča, sliku Marijinu s Kristom-Dječakom tako nisko postavljenu da ju je moglo i dijete dohvatiti.⁶ Na pučkim jezicima doživjela je veliku popularnost u engleskoj, francuskoj, španjolskoj, talijanskoj i u drugim književnostima, ali ni u jednoj tako veliku kao u njemačkoj književnosti. Riječi njemačkog mališana »Puppe, papa, Puppe, papa«, kojima je plačući molio božansko dijete da prihvati njegov kruh, prešle su i u druge evropske verzije.

Hrvatsku verziju koju sam ispričala ubrajam među rjeđe evropske obrade ove legende. Njoj najbližnje verzije našla sam u talijanskoj književnosti, koja je sačuvala ovu legendu u mnogim rukopisima i u različitim obradama, koje su se katkada javljale i u istoj zbirci. Legenda u Petrisovu zborniku najviše nalikuje prvoj verziji legende u talijanskom rukopisu iz 15. stoljeća, koji ima još jednu verziju iste legende: *Fr¹⁰ — Riccardiano 1675* (Firenze, Bibl. Riccardiana) i legendi u talijanskom rukopisu: *Fp³ — Palatino LXXIII* (Firenze, Bibl. Nazionale Centrale) također iz 15. stoljeća.

Srednji vijek je u nevina i bezazlena srca djece stavljao ljubav prema Bogorodici da bi joj izrazio svoju najčistiju vjeru i najplemenitije osjećaje. Dok su odrasli bili obično pobožni, ali i grešni, ili su bivali pobožni da bi se spasili posljedica svoga grijeha, djeca su voljela čistog srca, bez znanja o dobroti i milosrđu Bogorodičinu, nudeći svoju ljubav osobi koju čak nisu poznavala i ne očekujući nikakvu nagradu zauzvrat. Židovski mališan ušao je na Uskrs sa svojim malim kršćanskim prijateljem u kršćansku crkvu, ugledao lice Bogorodičino i počeo ga s ljubavlju gledati; dječacić iz Lom-

⁶ Evelyn Faye Wilson, *The Stella Maris of John of Garland*. Edited, Together With a Study of Certain Collections of Mary Legends Made in Northern France in the Twelfth and Thirteenth Centuries. Cambridge (Massachusetts) 1946, str. 198.

bardije, još manji i neznatiji, igrao se i spocicao po kući, kako to već rade mala djeca, ali svaki put kada bi prošao ispred slike Marijine, ljubazno bi joj se poklanjao kako je najbolje znao i umio. A mali Lucijan svaki dan poklanjao je svoj obrok kruha dječaku sebi nalik, plaćući da ne bi bio odbijen, riječima: »O gospoe, ta sin' tvoi eda si e lačan'? Ne znam' nikogar' ki bi mu kruha prnesal' ili dal'. Gospoe, tvoi sin' e lačan', da bi priel' ov' kruh' od mene. Zač' vēm' da mu nigdorē ne prinosi semo ništarē.« I s tim komadom kruha poklanjao je pomalo i svoj život. Odrasli vjernici imali su što naučiti od svoje djece. To je i jedina angažiranost ovih »dječjih« Marijinih mirakula. Sve ostalo u njima čista je poezija. Iz nje je mali Lucijan iz Petrisova zbornika za sebe uzeo najveću pregršt.

Djevojka bez očiju

Ni jedna Marijina legenda ne živi tako pun život u hrvatskoj književnosti kao prelijepa legenda koju sam nazvala *Djevojka bez očiju*. Ona ima u hrvatskim glagoljskim zbirka Marijinih mirakula čak tri redakcije, od kojih prva pripada Petrisovu zborniku, a ostale dvije senjskoj zbirci Marijinih mirakula. A u ovim trima redakcijama nalaze se obje osnovne verzije *Djevojke bez očiju* koje su pronijele slavu ovom mirakulu u evropskoj književnosti.

Krača, »prava« verzija *Djevojke bez očiju* priča samo o tužnoj sudbini lijepe redovnice, Marijine poklonice. Druga, duža verzija ovog mirakula sadržavala je u stvari tri prvobitno samostalne legende:

1. legendu o pobožnom čovjeku ili monahu i njegovu magarcu;
2. legendu o obraćenju javnih žena i njihovu zaređenju u redovnice;
3. legendu o redovnici koja je žrtvovala svoje oči da bi sačuvala djevičanstvo zavjetovano Mariji.

Sve tri ove legende spajale su se u jednu priču, u kojoj su prve dvije legende bile zapravo uvod trećoj legendi:

Jedan pobožan, svet čovjek ostavio je sve svoje imanje i pošao po svijetu propovijedajući riječ božju. Sa sobom je poveo samo jednoga magarca. Ali kad god bi se molio, čak ni riječi »Očenaša« nije mogao dokraja izgovoriti, a da s brigom ne pomisli na svog magarca. Pa kako bi sve svoje misli mogao posvetiti Bogu, on prodade i toga jednog magarca i novac razdijeli sirotinji. I tako putujući namjeri se na nekog zla mladića, koji ga lukavstvom namami u kuću javnih žena da bi tamo zgriješio. Ali, sveti je čovjek svojom riječju tako djelovao na jednu od ovih žena da se one sve, gorko

se kajući i plačući, obratiše. I kuća sramote pretvori se u samostan, u kojemu su sve ove žene, sada redovnice, počele pobožno služiti Bogu i Bogorodici. U ovaj samostan dolazi jednoga dana, poslije mnogo godina, neki kralj, knez, barun ili slično i zaljubi se u jednu lijepu i mladu redovnicu. Sada u stvari započinje legenda o *Djevojci bez očiju*, ona koja je ispričana u kraćoj, »pravoj« verziji ove legende.

Tko je i kada ove tri legende spojio u jednu, teško je reći. Znam da je *Djevojku bez očiju* u ovom obliku imao već Jacques de Vitry (oko 1180—1240). Ona je bila uvrštena među »exemple« u njegove propovijedi *Sermones vulgares*, kako pokazuje i jedan latinski rukopis iz ranog 14. stoljeća, čuvan u British Museumu (Additional 26770, *Exemplum de sancto Bernardo et asino suo*, f. 76).⁷ Značajno je da je neke pojedinosti iz Vitryjeve legende preuzela talijanska književnost u nekim duljim verzijama *Djevojke bez očiju*. Između ostaloga u ovim talijanskim obradama spominje se kao mjesto događaja francuski grad Rouen kao i u Vitryjevoj legendi.

Djevojka bez očiju bila je popularna kako u latinskoj književnosti tako i u evropskim književnostima na pučkim jezicima. Najstarija verzija mirakula vjerojatno je tekst koji čitamo u *Vitae Patrum*.⁸ Ipak, rekla bih, ova je legenda bila nešto manje popularna od nekih Marijinih mirakula manje ljepote.

Moguće je da je njezin motiv došao s Istoka. Svetislav Stefanović drži da je najstariji oblik ove legende našao u djelu *Pratum spirituale* grčkog pisca J. Mosha iz 6. stoljeća.⁹ Legenda grčkog pisca doista priča o redovnici koja je iskopala svoje oči da bi se riješila nekog zaljubljenog i nasrtljivog mladića. Legenda nije imala Marijino čudo, što ipak ne znači da ona nije mogla utjecati na zapadnoevropske Marijine mirakule s ovim motivom, iako je ova grčka zbirka priča bila dosta kasno prevedena na latinski i talijanski jezik. U svojim najljepšim verzijama, međutim, *Djevojka bez očiju* ima sve osobine prave zapadnoevropske Marijine legende, i to legende zrelog srednjeg vijeka.

Legenda je bila vrlo popularna u talijanskoj književnosti. Prvu danas poznatu talijansku obradu ove legende čuva poznato djelo *Fiore di virtù*, koje je koncem 13. stoljeća, kako se čini, sastavio fratar Tommaso Gozzadini iz Bolonje.¹⁰ To je bio kraći oblik legende. U desetak rukopisnih zbirki Marijinih mirakula iz 14. i 15. stoljeća

⁷ J. A. Herbert, *Catalogue of Romances in the Department of Manuscripts in the British Museum* by J. A. Herbert. Vol. III. London 1910.

⁸ *Patrol. lat.*, t. LXXIV, 148 (cap. LX).

⁹ Svetislav Stefanović, *O nekim našim čudesima i njihovim izvorima*. Prilozi i građa za studije. SKA, Spomenik XCII (dr. razred 71), Beograd 1940, str. 135.

¹⁰ Ezio Levi, *op. cit.*, str. XLII.

ona se sačuvala u obje verzije. Junaci kraće verzije mirakula bili su često Sor Dea i misser Giubideo ili Zibedeo, a najljepšu i najdramatičniju legendu o sestri Dei i Giubideu uvrstio je u svoju zbirku legenda i »exempala« 1380. godine Tommaso de' Pulci (rkp. Fn³ — Cod. II. IV. 56; Firenze, Bibl. Nazionale Centrale). Dužu verziju mirakula sačuvala je i lijepa zbirka Marijinih mirakula iz 14. stoljeća *Il Libro dei Cinquanta Miracoli*, koju je proučavao Ezio Levi.¹¹ Zbog toga se ne treba čuditi da se ova legenda, tako poznata u talijanskim rukopisima od 13. do 15. stoljeća, našla i u talijanskoj »vulgati« Marijinih mirakula, u zbirci *Il Libro del Cavaliere*, i to u obje verzije.

Tako velikoj popularnosti *Djevojke bez očiju* u talijanskoj književnosti i mi zahvaljujemo hrvatske obrade ove legende. Senjska zbirka Marijinih mirakula ima dužu (12) i kraću (52 [51]) verziju legende, a Petrisov zbornik kraću verziju druge redakcije.

Da pogledamo što nam priča kraća verzija *Djevojke bez očiju*, odnosno treći dio njezine duže verzije:

U nekom samostanu živjela je lijepa i mlada redovnica u velikoj pobožnosti i ljubavi sa svojim sestrama. Bila je zavjetovana Mariji i sav je život njoj posvetila. Jednoga dana u samostan je došao, na ovaj ili onaj način, neki kralj, knez, barun ili slično i na prvi se pogled strastveno zaljubio u lijepu redovnicu. Ona, dakako, odbija njegovu ljubav, ali on obuzet žestokim osjećajima moli, prijeti, opsjeda nju i njezine drugarice, pa i samu upraviteljicu samostana, tako da u nekim verzijama same one nagovaraju redovnicu da usliša njegovu ljubav. Ali redovnica ostaje čvrsta u svojoj odluci, ili samo prividno pristaje da odgovori na njegove želje. U razgovoru s njime ili s njegovim glasnikom saznaje da je kralja zanjela ljepotom svojih očiju i donosi strašnu odluku: iskapa svoje oči i šalje ih kralju da bi imao najdraži dio njezine ljepote. Kralj osupnut i tužan moli Bogorodicu da jadnici povрати oči. U većini obrada Bogorodica joj poklanja dva svijetla oka, ljepša od njezinih. U nekim verzijama uzima je k sebi kako bi je spasila tuge i bola. Kralj, utješén, vraća se u svoje kraljevstvo ili se i sam zareduje.

Ovako je *Djevojku bez očiju* s malim izmjenama u fabuli ispričala cijela zapadnoevropska književnost. Priča o bezimenoj junakinji vezivala se uz sv. Luciju ili sv. Brigitu. Junak ovog mirakula bio je najčešće engleski kralj Ričard. Koji Ričard, to nam ni engleske verzije nisu rekle.

Scenom ove legende vlada bujan, žestok život, pun kontrasta i žarkih boja, život srednjega vijeka koji je tako divno osjetio Johan Huizinga i nazvao ga »napetošću života«.¹² Srednjovjekovni čovjek kao da nije imao srednjih, umjerenih osjećaja. Obožavao je sve

¹¹ Ibidem.

¹² Johan Huizinga, *Jesen srednjega vijeka*. Zagreb 1964.

krajnosti: najstrože kazne i najblaže milosti, najžešće tuge i iste takve radosti, kidao se od plača ili se grohotom smijao. Sve je doživljavao tako neposredno i apsolutno, strastveno i sa snažnim patosom, sve je izražavao tako punim sadržajem. Gradio je život samo na oštrim vanjskim kontrastima bogatstva i bijede, ljepote i nakaznosti, svetosti i bludnosti, tuge i radosti, ljubavi i mržnje, okrutnosti i milosrđa. Tako je sazdana i ova legenda lude strasti i smirene svetosti, legenda okrutna i poetična istodobno.

Sve je u ovoj legendi pokretno i živo i sve je građeno na kontrastu: Bogat čovjek preko noći postaje siromah da bi služio Bogu. Ostaje mu samo jedan magarac, ali i njega prodaje da mu misli na njega ne bi kvarile molitvu. Novac koji je dobio, dakako, on, siromah, daje siromasima. I upravo tako sveta čovjeka nadoše javne žene sebi za porugu. Ne na drugom mjestu, nego upravo tu, s njima, on bi imao zgriješiti. Ali on, nadahnut božanskom ljubavlju, izriče spasonosne riječi. U kući sramote započinje plač i zapomaganje. Iste one žene koje su se do toga časa zlorado smijale padu sveta čovjeka predaju se sada neobuzdanom plaču i žarkom kajanju. Sve blago dijele siromasima i na istom mjestu gdje je stajala kuća sramote podižu crkvu Marijinu. Javne žene postaju redovnice, koje će od sada svojom čistoćom i svetošću biti svima drugima primjer. Najotmjeniji i najplemenitiji ljudi žele svoje kćeri dati upravo u njihov samostan. Tako dolazi u samostan i naša redovnica. Engleski kralj zaljubljuje se, dakako, u najmlađu, najljepšu i najsvetiju redovnicu. Njegova je ljubav mahnita, luda, apsolutna. Ne uzmiče pred ničim, prijeti se samostanu i redovnicama vatrom, vojskom, smrću, ako mu želja ne bude ispunjena. Na drugoj strani stoji redovnica, blaga, čista, sveta, čvrsta i nepokolebljiva u svom zavjetu. Ali upravo takva ona je spremna na najokrutniji čin prema samoj sebi, a i prema zaljubljeniku. Sve se rješava ovim krvavim činom koji kao da je srednjovjekovnoj legendi dala tebanska tragedija. Ali srednji vijek ima i Mariju, koja će izgubljene oči zamijeniti ljepšima, a žestoki ljubavnik postat će redovnik.

Sve tri hrvatske legende zrače ovom snagom uzbibana i napeta srednjovjekovnog života. U njemu su izatkale svoju tužnu ljepotu i svoju poetičnost.

Ipak, izdvojila bih između njih legendu iz Petrisova zbornika. Ona je nekako mekša i svjetlija od dviju legenda iz senjske zbirke. Pisac ove legende malo je zaoblio obrise svojih zbivanja. Njegov junak nije engleski kralj Ričard, »bludan« i vremešan čovjek, nego engleski kraljević, kojega mi poznajemo još od djetinjstva; mlad čovjek, koji je zaljubivši se u redovničine oči stao na prag svoga prvog iskustva. On je naprosto zaljubljen mlad čovjek koji salijeće redovnicu i ljude oko nje, ali ne prijeti, nego moli za naklonost. I nudi kraljevsku krunu svojoj izabranici koja mu rodnom doista nije ravna. Redovnica je po odlučnosti i činu ista kao i redovnice u drugim dvjema legendama: čvrsta i nepokolebljiva. Pa ipak, ima

u njoj nešto interesa za zbivanje oko nje, nešto znatijelje za vanjski svijet, poput one koju jednom pokazuje i redovnica u dužoj senjskoj verziji, u onoj prelijepoj sceni u crkvi kada ljubazno gleda — još ne sluteci opasnost — engleskog kralja, čudeći se i diveći se njegovim kraljevskim haljinama i svijetloj kruni. Ona posvećuje dosta vremena razgovoru s krajevićem, uvjerava ga kako ona obična djevojka nije za kraljevu ženu. Riječi kojima prije očajnog čina pita kako i zašto ju je zavolio prava su poezija. A i taj čin žrtve, samouništenja, nije on samo rezultat nepokolebljive posvećenosti jednom zavjetu nego i nemogućnosti odaziva jednom ljudskom pozivu. Lebdi nad ovom legendom istinske i duboke vjere i jedna blaga sjeta neostvarena ljudskog života. I jedno i drugo čine ovaj tragični čin poetičnim.

Djevojka bez očiju iz Petrisova zbornika biser je hrvatske i evropske Marijine legende.

Mirakul o tatu i razbojniku Ebbo

Mirakul o Ebbu, tatu i razbojniku, jedan je od najranijih i najpopularnijih Marijinih mirakula u zapadnoevropskoj književnosti. Našao se već kao 6. mirakul u latinskoj skupini mirakula *HM* iz 11. stoljeća. Skupina mirakula *HM* postala je sastavni dio mnogih kasnijih latinskih zbirki Marijinih mirakula, kao i *Pezove zbirke*. Mirakul o tatu kojega je Marija spasila s vješala nije ni kasnije izostavila gotovo ni jedna zapadnoevropska zbirka Marijinih mirakula na latinskom ili pučkom jeziku, kao ni mirakul o Teofilu, mirakul o slikaru ili legendu o židovskom dječaku, a bio je popularan i u zbirkama orijentalnih književnosti. Bezbrojne obrade ove legende imale su uvijek istu okosnicu: tat Ebbo (Elbo, Eppo), veliki poklonik Bogorodičin, uhvaćen je, osuđen i obješen zbog svojih krađa. S vješala ga spašava Marija. Pojednosti oko spašavanja, daljnja sudbina junaka, njegovo kajanje, obraćenje, odlazak u samostan ili slično, mijenjale su se iz verzije u verziju.

Tako velika popularnost ovog srdačnog i često s mnogo duha ispričanog Marijina mirakula u evropskoj književnosti dala je i hrvatskoj književnosti u glagoljskim zbirkama Marijinih mirakula čak tri mirakula o Ebbu. Svaki od ovih mirakula pripada drugoj redakciji legende. Prvi mirakul nalazi se u zbirci iz Ivančićeva zbornika (8)¹³, drugi u Petrisovu zborniku, a treći u senjskoj zbirci Marijinih mirakula (22). Sve tri legende sadržajno se znatno međusobno razlikuju, posebice prva dva mirakula od mirakula u senjskoj zbirci. Sva tri teksta, međutim, pripovjedački vrlo uspjela, primjer su živog i zanimljivog građenja fabule među Marijinim mirakulima.

¹³ Ivanka Petrović, op. cit., str. 151—152. i 183—184.

Legenda u Ivančićevu zborniku priča najjednostavniju priču o Ebbu: jedan opasan tat bio je smjerni poklonik Marijin i postio je uvijek na vigilijske njezinih blagdana. Njegovi ga sugrađani jednoga dana uhvatiše, osudiše i objesiše. Marija ga je četiri dana držala na vješalima živa, dok ga njegovi nisu našli i spoznali Marijino čudo.

Legenda u Petrisovu zborniku priča o još opasnijem tatu, vodi razbojniká, koji bi se, međutim, svaki put kada bi vidio priliku Marijinu, bacao na koljena i molio »Zdravo, Marijo«. Jednoga dana ljudi ga ugledaše i dadoše se u potjeru za njime. I on je bježio sve dok nije kraj puta ugledao priliku Marijinu. Tada je klekao i počeo moliti »Zdravo, Marijo«. Tako ga gonitelji sustigoše i objesiše. Marija ga je spasila s vješala i svojim je rukama zadržavala udarce koje su mu gonitelji zadavali. Zatim mu se javila i savjetovala mu da se zaredi. Lijepa scena u kojoj nekog razbojnika ili ubojicu sustiže pravda upravo dok se moli Mariji javljala se i u drugim Marijinim mirakulima. Imamo je i u senjskoj zbirci mirakula u legendi o zloglasnom rimskom razbojniku (25). Ona je, dakako, pridonosila dramatičnosti radnje i istodobno govorila koliko je jaka i duboka vjera u ovim ljudima spremnima na svako zlo.

Legenda u senjskoj zbirci Marijinih mirakula najviše se udaljila od prvobitne legende o Ebbu. Objješnik nije ni tat ni razbojnik, nego dobar i pošten Marijin vjernik. U gradu u kojemu živi neki zli ljudi učiniše krađu i ubojstvo, a ovaj dobar čovjek bude osuđen lažnim svjedočanstvima za sva ta zlodjela. Marija ga spašava s vješala, kao i razbojnike u prve dvije legende, a njezino čudo spoznaje cijeli grad s biskupom na čelu.

Verzije ove legende prema kojima su nastali hrvatski mirakuli o simpatičnom tatu Ebbu bile su vrlo popularne u zapadnoeuropskoj književnosti.

Legenda o blagdanu Rođenja Marijina

Šestim Marijinim mirakulom u Petrisovu zborniku mogla bih nazvati kratki tekst koji sam našla na f. 245 (sada 243) ovoga kodeksa. Tekst govori o tome kako je ustanovljen blagdan Rođenja Marijina. To zapravo nije Marijin mirakul, ali se ova legenda počevši od 12. stoljeća u zapadnoeuropskoj književnosti vrlo često uvrštavala u zbirke Marijinih mirakula.

Prvi kršćani, dakako, nisu poznavali ni slavili blagdan Rođenja Marijina, koji je Crkva ustanovila u kasnijim stoljećima. Legenda priča kako je jedan pustinjač ili sveti čovjek uvijek iste noći godinama slušao zanosnu anđeosku glazbu koja je dolazila s nebesa. I on zamoli Boga za milost da mu objavi što znači uvijek iste noći ovo anđeosko pjevanje, koje mu pruža toliku utjehu. Anđeo mu objavljuje da je te noći rođena Bogorodica i da to što ljudi ne

znaju, anđeli slave svojom pjesmom. Ovo čudo, priča nadalje većina legenda, pustinjak prenosi papi, koji tada, na taj dan, u rujnu, ustanovljava blagdan Rođenja Marijina. Autor najstarije verzije u zapadnoevropskoj književnosti čini se da je Honorius of Autun († oko 1150). Legenda u *Pzb*, kako se vidi iz teksta koji objavljujem, ne zavređuje da se o njoj govori opširno, kao o drugim mirakulima ovoga kodeksa. Ista legenda u senjskoj zbirci Marijinih mirakula (45 [44]) unijela je u hrvatsku književnost bolju i potpuniju verziju ove zapadnoevropske legende.

The Priest of only one Mass i Brat Ave Maria

Crkvene osobe: pape, biskupi, svećenici, klerici, redovnici i redovnice najčešći su junaci u Marijinih mirakulima. Što je njihovo mjesto na ljestvici crkvenog dostojanstva niže, to se Marija radije bavi njihovim ljudskim problemima. Priče o svećenicima, monasima i klericima, okupljene oko glavnih tema, mogle bi se svrstati u tri osnovne skupine: priče o grešnicima, priče o »Marijinih zaručnicima« i priče o neukima.

Priče o grešnim crkvenim ljudima dale su najpoznatije teme srednjovjekovne kršćanske legende uopće. Među Marijinih mirakulima s ovom tematikom najslavniji je mirakul o kleriku iz Chartresa. Grešni *Klerik iz Chartresa*, rano poznat u brojnim latinskim tekstovima, prošao je u prozi ili stihovima kroz sve zapadnoevropske književnosti u mnogim i različitim verzijama. Jednu verziju mirakula o grešnom i pobožnom monahu, koji je poslije smrti pokopan izvan groblja, da bi kasnije bio spašen milošću Bogorodičinom, prihvatila je i hrvatska književnost već u zbirci iz Ivančićeva zbornika (7). Drugu obradu ove legende naći ćemo u senjskoj zbirci Marijinih mirakula (13).¹⁴ Ovim mirakulom, dakako, nisu bili iscrpljeni svi grijesi Marijinih poklonika: svećenika, redovnika, klerika. Srednjovjekovna mašta posvetila je njima i njihovim grijesima razne ljudske, ali i bizarne sadržaje. Osim *Klerika iz Chartresa* spomenimo još samo Marijinu pomoć kleriku koji je pijan pao u rijeku, ili još poznatiji mirakul o kleriku koji se utopio idući na ljubavni sastanak, prije kojega ipak nije zaboravio na Marijinu oltaru izmoliti »Zdravo, Marijo« (*The Drowned Sacristan*).

Mirakuli o »Marijinih zaručnicima«, kako ih je nazvao Adolf Mussafia (*Marienbräutigam, Fiancé de la Vierge, Sponsus marianus*), legende su o ljudima koji se za ljubav Marijinu odriču voljene žene, svoje žene ili svoje zaručnice, ili svake zemaljske ljubavi. To su brojne Marijine legende.¹⁵ Među legendama iz ovog tematskog

¹⁴ Ivanka Petrović, op. cit., str. 150—151. i 180—183.

¹⁵ Anna Wyrembek-Józef Morawski. *Les Légendes du »Fiancé de la Vierge« dans la littérature médiévale. Essai de synthèse suivi de plusieurs textes inédits en vers et en prose.* Poznań 1934.

kruga, koje su posvećene nekoj crkvenoj osobi, daleko najpoznatiji je mirakul o *Kleriku iz Pise*, kleriku koji se na nagovor roditelja oženio, da bi se odmah zatim pokajao, napustio svoju nevjestu i vratio se ljubavi svoje nebeske zaručnice. Ova lijepa legenda, u kojoj je junak u većini verzija kanonik crkve S. Cassiena u Pisi, po čemu je i dobila ime, ali radnja koje se često događa i u Rimu, pa se zove i legenda o *Kleriku iz Rima*, ima vrlo staro porijeklo, tako da je neki vežu čak i za 3. stoljeće. Prisutna u gotovo svim latinskim zbirkama, prošla je i kroz sve značajne zbirke evropskih književnosti na engleskom, anglonormanskom (*Druga anglonormanska zbirka Marijinih mirakula* iz 13. stoljeća, izd. H. Kjellman), francuskom (Gautier de Coincy), španjolskom (Gonzalo de Berceo), talijanskom i drugim jezicima. Imala je i svoj dramatzirani oblik u francuskim *Miracles de Nostre Dame par personnages* iz 14. stoljeća.

Mirakuli o neukim, nemoćnim, neobrazovanim, pa i slaboumnim svećenicima, monasima i klericima imaju glavne predstavnike u dvjema legendama: u legendi o svećeniku koji nije znao nijednu misu osim mise Marijine i u legendi o kleriku, monahu laiku, koji je umio i molio samo »Zdravo, Marijo«. Prvu legendu nalazimo u Petrisovu zborniku i u senjskoj zbirci Marijinih mirakula (26), a drugu među senjskim mirakulima (3).

Legenda o neukom svećeniku, koji je služio samo misu Marijinu, jedan je od najpopularnijih Marijinih mirakula uopće. Nalazi se već u najstarijoj skupini latinskih mirakula HM, oblikovanoj u 11. stoljeću. Legenda se nalazi na 9. mjestu, pa je tako i u *Pezovoj* zbirci deveta legenda po redu. U skupini HM i u *Pezovoj* zbirci nalaze se i sva tri mirakula o klericima koje sam naprijed spomenula: *Klerik iz Chartresa* (3), *The Drowned Sacristan* (2) i *Klerik iz Pise* (16). Naša legenda jedna je od najstarijih Marijinih legenda zapadnog porijekla. Drži se da je najstarija danas poznata verzija, i izvor kasnijim verzijama ove legende, legenda koju je ostavio Petrus Damianus (1007—1072) u djelu *De bono suffragiorum*.¹⁶ Damianova legenda sadrži neke elemente ove priče, ali i mirakula o kleriku koji je znao i molio samo »Ave Maria«. Tako je ona mogla biti izvor obadvjema legendama.

Dvije hrvatske obrade, legenda u Petrisovu zborniku potpuno, a legenda u senjskoj zbirci škrtije, pričaju najjednostavniji, uobičajeni sadržaj ove legende: jedan svećenik, neuk, slabo obrazovan, ne znajući druge mise, služio je svaki dan samo misu Marijinu, koja počinje riječima »Salve, sancta parens...«. Ali to je činio u velikoj čistoći i s velikom pobožnošću. Njegove kolege optuže ga zbog toga pred biskupom, na što se biskup rasrdi i zabrani mu ubuduće služiti misu. U istoj noći javi se biskupu u snu Marija, oštro ga pokara i zaprijeti mu smrću, ne povrati li u roku od tri-

¹⁶ Patrol. lat., t. CXLV, 564—565 (cap. 3).

deset dana svećenika u prijašnju službu. Biskup, preplašen, učini onako kako mu je Marija zapovjedila. I do kraja života častio je još k tome svećenika raznim darovima u hrani i odjeći (Pzb).

Ne mijenjajući znatnije pojedinosti svoje priče, osim što je u nekim verzijama svećenik i grešan, ova je legenda živjela u gotovo svakoj latinskoj zbirci, zatim u engleskoj, nordijskoj, anglonormanskoj, francuskoj, španjolskoj, njemačkoj, talijanskoj i drugim književnostima.

Ipak, legenda je imala najljepše verzije u engleskoj književnosti. Već u latinskim legendama u 13. stoljeću, a zatim i u verzijama na engleskom jeziku u ulozi biskupa u ovoj legendi pojavljuje se Thomas Becket, nadbiskup — mučenik iz Canterburyja. Latinska engleska književnost, ali i druge latinske evropske književnosti stvorile su dosta rano, možda još za života ili odmah poslije smrti nadbiskupove, legende o Thomasu Becketu. U nekima je, dakako, i sam nadbiskup čudotvorac. O Thomasu Becketu i Mariji najčešće su se pričale dvije legende. Canterburyjski nadbiskup, prije ulaska u duhovno zvanje, u vrijeme prijateljevanja s kraljem Henrikom II Engleskim, živio je, kako je poznato, raskalašenim životom. I tako se jednom u svojoj mladosti, kaže prva legenda, hvalisao kako među njegovim drugovima nitko nema ljepšu ni ljupkiju draganu od njega. Kada je kasnije zamolio Bogorodicu da mu oprostí njegove tašte razgovore, ona mu je oprostila i poklonila mu prekrasno misničko ruho. Druga legenda priča kako je engleski nadbiskup na samoj koži, a da to nitko nije znao, nosio kostretnu haljinu. Kada mu se od duga nošenja izlizala, on ju je pokušao sam pokrpati, krijući se da ga nitko ne bi vidio. Ali, kako mu to nije polazilo za rukom, javila mu se Marija i zakrpala je njegovu haljinu. Ovo je samo jedna verzija Marijina mirakula o Thomasu Becketu i njegovoj kostretnoj haljini, jer ova je legenda imala mnoge, različite verzije. U 13. stoljeću, dakle, spaja se legenda o svećeniku koji je služio samo misu Marijinu s legendom o Thomasu Becketu i njegovoj kostretnoj haljini. Thomas Becket zamjenjuje anonimnog biskupa u novoj legendi, a nesretnom, oficija lišenom svećeniku Marija savjetuje da u razgovoru s biskupom upotrijebi kao lozinku njezinu i biskupovu tajnu o kostretnoj haljini. Biskup, iznenađen i smekšan, vidi da je to želja Marijina i vraća neukom svećeniku njegov oficij. Ovakva verzija legende *The Priest of only one Mass*, u kojoj ulogu preuzima Thomas Becket, obrađena je i izvan Engleske u mnogim evropskim književnostima. Već u latinskoj književnosti naći ćemo je npr. u djelu *Caesarius* od Heisterbacha¹⁷, pa i u *Legendi aurei*, u kojoj Jacobus de Voragine priča znatno izmijenjenu verziju legende o Becketovoj kostretnoj haljini.¹⁸ Na pučkim jezicima lijepe obrade ove legende ostale su posebice u

¹⁷ *Dialogus Miraculorum*, (izd. Strange), VII, 4, II, 5—6.

¹⁸ *Legenda aurea* (izd. Graesse), cap. XI, str. 68 (2); obična verzija legende *The Priest of only one Mass*, cap. CXXXI, str. 592—593 (7).

francuskoj i talijanskoj književnosti. Talijanske legende oslanjaju se na verziju iz *Legende auree*.

Na kraju da kažem da sam ovu legendu našla čak i u hrvatskoj književnosti u jednoj kasnoj zbirci Marijinih mirakula ili Marijinih milosti, tiskanoj u Veneciji 1800. godine.¹⁹ Preljepa, opširna hrvatska obrada ove legende iz 18. stoljeća priča najprije legendu o Thomasu Becketu i njegovoj kostretnoj haljini, da bi nastavila s legendom o neukom svećeniku u kojoj će upotrijebiti detalj iz prve legende. Thomas Becket bježi pred progonstvima i optužbama engleskog kralja Henrika II u Francusku. Nemajući vremena da sakupi svoje haljine, on se u francuskom samostanu našao samo u jednoj kostretnoj haljini, izlizanoj od mnoga nošenja. Ne želeći da itko od njegove nove braće sazna za to, jednoga dana, kriomice, odluči popraviti svoju haljinu. Nevješt takvom poslu, nije znao ni kako ga započeti ni kako ga nastaviti. Ali uto mu se javi Marija, utješi ga i ohrabri ga da se ne boji svojih neprijatelja, a zatim mu savršeno pokrpa haljinu. Kada se nadbiskup vratio u Englesku, počinje priča o neukom i pobožnom svećeniku, kojega zavidnici optužiše pred nadbiskupom, jer nije služio nego misu Marijinu. Ovu priču već znamo. Svećenik će, dakako, na pravom mjestu iskoristiti Marijinu i Becketovu tajnu i nadbiskup će ga velikodušno nagraditi.

Ovako lijepu, punu, stopljenu verziju dviju prvobitno samostalnih legenda, nisam našla ni u jednoj drugoj evropskoj književnosti. Neki elementi pokazuju da je hrvatska legenda vjerojatno prevedena s talijanskog jezika.

Ne manje poznata od legende o neukom svećeniku bila je u zapadnoevropskoj književnosti legenda o kleriku ili monahu laiku koji je znao samo riječi »Ave Maria«. Jedan bogat i moćan čovjek, priča legenda u senjskoj zbirci mirakula, ostavi svijet i uđe u red sv. Bernarda. A budući da »ne umiše knjige«, dade mu jednog »meštra« da ga uči. Ali on ne mogaše ništa naučiti osim dviju riječi: »Zdravo, Marijo«, koje je izgovarao s velikom pobožnošću. I poslije smrti na grobu mu izraste prekrasan ljiljan, na čijim listovima bijaše ispisano zlatnim slovima »Zdravo, Marijo!« Kada iskopaše zemlju, nađoše da je korijen neobičnog ljiljana u ustima mrtvoga monaha.

Legenda, u kojoj je obično junak bio vremešan vitez koji je pred kraj života došao u cistercitski red, nije se znatnije mijenjala kroz stotine latinskih obrada i obrada na pučkim jezicima, od Johanna Gobiusa (*Scala Coeli*) i Jacobusa de Voraginea (*Legenda aurea*) nadalje. Postojale su, ipak, i drugačije obrade ove teme. Gautier de Coincy priča, na primjer, u svojim *Miracles Nostre*

¹⁹ Rukovet izabrani milostii, s' kojim prisveta Divicza Maria, Maika Boxia, izvarsito nadarilaje nike dobre i sebi bogogliubne duse... Od Ivana Jozipa Paulovichia Lučichia... Makarske Stolne Czarque Canonika... U Mlecih, kod Simuna Occhi, 1800. Milost XI (*Maria prislavna ponapravi aqlinu kostretnu S. Tomi Arkibiskupu Cantuarie u Inghlitterri*), str. 40—44.

Dames o monahu koji nije znao ništa nego »miserere« i sedam psalama, od kojih je pet spajao tako da su im početna slova davala ime MARIA. Poslije smrti nađeno mu je u ustima pet čudesno lijepih ruža.²⁰ Lijepe i brojne legende o *Bratu Ave Maria* ostavila je posebice francuska i talijanska književnost. To je jedan od najstarijih talijanskih mirakula uopće. On živi već u 13. stoljeću među onim »asemprima« ili »esempima« u talijanskoj literarnoj povijesti nazvanima *Dodici conti morali*, koje spominje Ezio Levi, a zatim u poemi *Laudes de Virgine Maria*, milanskog pjesnika Bonvesina della Rive.²¹ Legenda *De quodam monaco qui vocabatur frater Ave Maria* priča je o vitezu koji je cijeli svoj vijek proveo u ratovanju. I kada je došao u samostan, bio je otvrdnuo, grub, neuglađen, lica naborana i ruku žuljevitih, s mozgom neplodnim kao kamen. Nije znao ni čitati ni pjevati, mogao je naučiti samo da pozdravlja Mariju. To je legenda napisana realističnim i poetičnim potezima, kao i ostala djela velikog lombardijskog pjesnika legendarne literature.

Marijini simboli na grobovima njezinih poklonika prešli su možda upravo iz ove legende u mnoge druge mirakule koji nisu pričali isti sadržaj. To je bila jedna od najvećih i najljepših milosti Marijinih. Poslije smrti svojih najdražih izabranika ona je na njihovim grobovima ostavljala znakove svoje ljubavi. To su bili najizabraniji cvjetovi ili cijela stabla s raznim natpisima koji govore o odanosti pokojnika. Motiv, poznat u književnosti, davao je svoju simboliku i grobovima nesretnih ljubavnika, među kojima i grobu Tristana i Izolde.

Ovo nisu jedine legende o neukim Marijinim poklonicima, koji svojim skromnim sposobnostima izražavaju ljubav nebeskoj kraljici, ni jedini primjeri Marijine tople simpatije za jednostavne ljude. Jedan od najgracioznijih i najdirljivijih francuskih Marijinih mirakula *Del Tumbeor Nostre Dame* priča o žongleru koji se sit života povukao u samostan Clairvaux u Burgundiji. Ali, nevješt svakoj molitvi, tužan, mučen svojom beskorisnošću, jednoga dana dok su njegova braća bila na misi, on se uvuče u kriptu gdje je stajao oltar Bogorodičin. I bacivši osim jedne košulje svu odjeću sa sebe, on poče pričati svoju tugu Bogorodici i izvoditi njoj za ljubav jedino što je znao — svoje žonglerske majstorije.

... »Rien ne dirai ni ne ferai?
 Par la Mère Dieu, si ferai
 Et je n'en serai pas repris.
 Je ferai ce que j'ai appris
 Et servirai de mon métier
 La Mère Dieu en son moutier:
 Les autres servent par chanter
 Et je servirai par jongler«.

²⁰ Henri Focillon, *Le peintre des Miracles Notre Dame*. Paris 1950, mir. XII.

²¹ Ezio Levi, op. cit.

»Dame, fait-il, en votre garde
Recommande mon corps et m'âme
Douce Reine, ma douce Dame,
Ne méprisez ce que je sais,
Car je me veux mettre à l'essai
De vous servir en bonne foi,
Si Dieu m'aide sans nul desroi.

Je ne vous sais chanter ni lire
Mais certes je vous veux élire
Tous mes beaux jeux et mes façons
A la guise du taureau
Qui sauterait devant sa mère.
Dame, qui n'êtes mie amère
A ceux qui vous servent de droit,
Quel que je sois, pour vous ce soit!«

* * *

»Dame, fait-il, je vous adore
De cœur, de corps, des pieds, des mains,
Car je ne sais ni plus ni moins.
Je serai votre menestreur.
Ils chanteront là-bas entre eux,
Et je vous viendrai ci déduire«.

I tako je plesao, plesao:

Lors bat sa coulpe et il soupire
Et pleure moult très tendrement,
Car ne sait prier autrement...
Quand il entend les chants hausser,
Il recommence à s'efforcer.
Tant comme la Messe dura,
Son corps de danser ne fina
Ni de bondir ni de saillir.
Si bien qu'il fut au défailir,
Qu'il ne peut être sur ses pieds,
Mais est à terre trébuché...

ustreptala srca, ali sve težeg tijela, dok nije iscrpljen, onesviješten pao ispod oltara. Skandalizirana, a potom osupnuta braća vidjela su Mariju kako hladi njegovo čelo, dok se on gubio u susret smrti. Legendu je Gustave Cohen stavio u 13. stoljeće.²² Ganutljiva osjećajnost ove legende osvojila je Anatolea Francea (zbirka pripovijedaka »Le puits de Sainte-Claire«), a Julesa Masseneta, skladatelja Wertherovih patnji, ponukala da joj posveti operu *Le Jongleur de Notre-Dame*.

²² Gustave Cohen, *La Sainte Vierge dans la littérature française du Moyen Age*. Paris 1952, str. 26—28. Tekst je G. Cohen donio prema izdanju: Wilhelm Foerster, *Del Tumbeor Notre Dame*. Romania, 1873, str. 315—325.

TEKSTOVI

Il Cavaliere

f. 81^v/3

Čti ot bogatoga i razum⟨ei⟩:¹

f. 81^v—83

Biše edan' č(lově)kъ věle bogat' i o-toga blaga ta č(lově)kъ ubožem' ljudem' dobro činaše. A žena nega takoe ka vsem' dobrotam' pristaēše. I kada koli pridiše blagdan' svetě M(a)rie, tada s veliku rados'tiju pire mnoge činahota na čast' s(ve)te M(a)rie. I minuše mnoga lěta da tako činahota. I tako se nima pripravi da pridosta na věliko ubožastvo. A žena nega imiše takov' zakon' da vsaki dan' hoēše v crěkav' i pred obrazom' b(la)ž(e)ne d(ě)vi M(a)rie klečaše na svoiju kolenu i s plačem' molitvi svoje činaše siko govoreči: »Zdrava, M(a)rie« do konca. I kada pridě dan' Vzneseniě b(la)ž(e)ne d(ě)vi M(a)rie, tada ta č(lově)kъ ne ime čim' pira činiti, kako se biše navadil', i bi ga vele sram'. I poidě i skri se v' ednoi gori. I ondi bē emu stoeču i pride k nemu d'ěval' učiniv' se kako da bi bil' sveti o(ta)съ. I r(e)če emu d'ěval': »O č(lově)če, zač' prišal' esi v pustinu ovu?« A on' s velikim' strahom' odgovori emu i r(e)če: »O(t)če, ē imel' es(a)m' veliko bogatastvo s moju ženu, i ot toga blaga naju vsako leto mi na blagdan' s(ve)te M(a)rie koliko věče morahově toliko vele rada ubozem' almuž'no tvorahově. A sada nimavě či||m' pira služiti, i za velik' sram' poidoh' v pustinu siju dokle mine dan' b(la)ž(e)ne d(ě)vi M(a)rie.« I kada to sliša d'ěval', tada mu r(e)če: »Ako mi ti hočeš pripelati ženu tvoju kadě ti ē zapověm', duplo věče blaga tebi dam' ner si ga prvo iměl'.« I pokaza mu mesto vēle prikro i tam'no. A ta č(lově)kъ, za želju blaga, ne znae da e ono d'ěval' i zakle mu se vĕru svoju da mu hoće isplniti to. I poide v dom' svoi i živiše s ženu svoju. I prihoēše k nemu bogatastvo mnogo ko biše dano ot d'ěvla. I prihaēše k nemu d'ěval' govoreči: »Siko blago ko ē t(e)bě obečah', dal sam' ti e. A ti zač' neč' mani svršiti ča si mi se obečal'?« I bi edan' dan' kada ta č(lově)kъ r(e)če ženi svoei: »Poidiva da ti pokažu mesto ono kadi mi bi obečano blago to ko mi sada imava.« A žena nega ne mogući suprotiv' mužu stati i ne otreče se. I naiprvo poidě v crěkav' i počē plakati se mило moleći b(la)ž(e)nu d(ě)vu M(a)riju, a siko govoreči: »O gospoe pre-slavna! O kralice premilostiva, nina i sada v ruci vaši preporučam' d(u)šu moju i tělo moe!« I to rěkši, izidě is crěkvě. I pride k mužu

¹ Sve glagoljske tekstove u ovoj radnji transliterirala sam u načelu onako kako se to u posljednje vrijeme radi u izdanjima Staroslavenskog instituta: glagoljsko je »đerv« = j, slovo »ju« = ju, slovo »šta« = č odnosno šč (kad mu je glasovna vrijednost šč/št), slovo »jat« = ě odnosno ě (kada mu je izgovor ja). U okruglim () zagradaama razrješavala sam kraćene dijelove riječi, u uglate [] zagrade stavljala sam oštećene, teško čitljive i rekonstruirane dijelove teksta, a u šiljatim < > zagradaama dopunjavala sam poneko slovo, dio riječi ili riječ koje je pisac zabunom izostavio. Tekstovima sam dala današnju interpunkciju i prema potrebi velika i mala slova.

svoemu tr mu r(e)če: »G(ospo)d(i)ne, poidiva kamo hočeši.« I poidosta. I kada pridosta va nu pustinju, i naidosta ednu crekav' krst'ên'sku. I behota vele trudna ot putovan'ê i počista on'di. A muž' nee vani osta, a žena nega poi||de v crêkav'. I ondi uzri obraz' napisan' f. 82^v
b(la)ž(e)ne d(ê)vi M(a)rie i padê prêda nju na kolêne svoi i v plač' vèlik' obrati se. I vzdah'nuvši r(e)če: »O gos'poe prečista, d(ê)vo M(a)rie, mati H(rsto)va, ne zabivai me tužne i nevolne ove grešnice!« I v tom' čase êvi e<i> se d(ê)va M(a)riê i pokaza ei se kipom' svojim'. I tudie b(la)ž(e)na d(ê)va M(a)riê oblêče se v' svitê nee i prêobrazi se va obraz' nee, a nju svitami svoimi zaodê i položi va nju san' tvrđb' i us'nu tudie. A d(ê)va M(a)riê va oblič'i nee pridê k mužu nee i r(e)če mu: »G(ospo)d(i)ne, poidiva da svršiva to nač sva prišla.« I poidosta i pridosta na mesto kadi biše dêval' zapovêdal'. A ta č(lově)kъ počê d'êvla zvati kako ga bêše d'êval' prvo naučil'. I kada dêval' usliša da ga ta č(lově)kъ zovê, i bi skoro narêdan' i pridê tud'e. A ta č(lově)kъ r(e)če k dêvlu: »Ovo e žena moê ku sam' ti obeçal' pripêlati.« I pogleda na nju dêval' i r(e)če č(lově)ku tomu: »O mrska protivn'o moê! Vidi, to ni žena tvoê, da to es(tъ) ona ke sin' mene es(tъ) izvrgal' s nebês' v glubinu i va t'mu.« I to rêk', d'êval' tudie pobiže s kričem' i s vapiem'. I načê ta č(lově)kъ ginuti s velikim' strahom'. I r(e)če d(ê)va M(a)riê: »Skozê molitav' žene tvoe sp(a)sena es'ta oba.« I êmši ga za ruku i r(e)če emu: »Poidi da ti pokažem' ženu tvoju. Ona spi va ovoi crek'vi kadi sê e molila s tobu gredući.« I kada pridosta k crêkvi onoi, i zbud||i se ona f. 83
žena oda s'na. I sta va obrazi svoem. A d(ê)va M(a)riê is'čezê ot očiju niju i poidê v svoi put. A ta muž' idê s veliku radostiju s' ženu svoju v dom' svoi, pravêca edan' drugomu kako ima se bêše zgodilo. I od onih' mest počesta oš^eê vêče Gospodinu B(og)u rabotati i d(ê)vi M(a)rii i počesta živiti pravadno i čisto do smrti svoe. A potom bista oba pravadna o Gospodini Božê.

Dječak poklanja kruh sinu Marijinu

f. 83—85

Kapitol' s(ve)te d(ê)vi B(ogo)r(od)ice M(a)rie čti:

f. 83/9

Biše edan' fratarъ reda s(veta)go Franč(i)ska komu ime bêše Leonardъ. I ta bêše starêšina v ednom' kloštri. I imêše ednu sestru. I ta nega sestra imêše ednoga sina svoego komu imê bêše Luciên'. I prosi otac' i mati nega toga fratra da ga prime k sebê v kloštar' i da bi ga hranil' dobro piću i pitiem'. A ta fratarъ priê ga k sebi v kloštarъ veliko radъ toga dêtíca, kako za sina sebê, zač' mu biše uêc'.

I bêše ta kloštr', v kom' stahu ti fratri, blizu pri mestu ka crikav' biše sazidana va ime s(ve)te M(a)rie. I v toi crêkvi biše obraz' s(ve)te M(a)rie vele lipo napravlen' kako dae sinu svoemu sas'ca.

f. 83^v I ta deti'c' pride edan' dan' s svoim' uicem' va tu crekav'. I vide ta deti'c' obraz' svetě M(a)rie i nee sina. I oš'ce ta deti'c' ne imiše plnih' 7 let' kada vidě obraz' b(la)ž(e)ne d(ě)vi M(a)rie i velikoju ljub'viju n(e)b(e)skoju važga se. I kada koli priemaše kruh', otai iděše v crekav' i ne hotěše sam' || jisti toga kruha, da prošaše svetě M(a)rie tako govorěci: »O gospoe, ta sin' tvoji eda si e lačan'? Ne znam' nikogar' ki bi mu kruha prnesal' ili dal'.« I tako govorěcu tomu dēti'cu ne hotě n(a)ša gospoē d(ě)va M(a)riē priēti toga kruha ni mu odgovoriti. I ta deti'c' počē se plakati vele močno i gorko. I za vėlik' plač' ki činaše ta deti'c', n(a)ša gospoē d(ě)va M(a)riē pr(iē)t kruh' ot' toga deti'ca. I ta dēti'c' činaše vsaki dan' tako i da život' nega oslaběl' bēše i lice nega biše bledo.

I kada ot(a)c' i mati toga deti'ca v kloštr' pridost'a i videsta ga tako bleda lica, i uprosista toga fratra, ki biše nad tim' kloštrom' starěšina i ki mu bēše uēc', da bi mu bole daval' jis'ti i piti da bi ne bil' tako bledъ. I ako bi mu ča mankalo špen'die ot kloštra, hotěše mu o(ta)c' i mati dati ot svoga blaga da bi le ne bil' tako bl(e)dъ. A fratar ima tako odgovori: »B(og)ъ to dobro vē da piti i jisti mu dovole daemo, da nigdare pred nami jis'ti neče ni piti i ne vēm' kamo hodi i čudimo se vsi.«

f. 84 I ta starěšina, uēc' toga dēti'ca, počē ga varъ imeti kamo ta deti'c' hodi i kamo ta kruh' nosi. I edan dan' kada bē dano tomu dēti'cu kruha, ugleda ga ta nega uēc'. I poidě ta deti'c' ednimi malimi vrat'ci v crēkav'. I poi||de uēc' otaino za nim' i gledaše ga. I kako pride ta dēti'c' pred' obraz' b(la)ž(e)ne d(ě)vi M(a)rie, pade na svoi kolěni i prošaše b(la)ž(e)ne d(ě)vi M(a)rie veliko drago tako govorěci: »Gospoe, tvoji sin' e lačan', da bi priel' ov' kruh' od mene. Zač' vēm' da mu nigdorě ne prinosi semo ništarě.« N(a)ša gospoē ništr mu ne odgovori, ni mu kruha priē. A on' se žel'no vsplaka před obrazom' b(la)ž(e)ne d(ě)vi M(a)rie i nee sina. A gospoē tud'e mu priē kruh' od nega. I to viděv' uēc' ki ga gledaše otaino, vrati se v celu svoju. I kada pridě ta deti'c', počē ga pitati uēc': »Kadě si bil'?'« A on' mu umlča ne hotěci mu povědati. A ta nega uēc' biše dobro viděl' kako biše b(la)ž(e)na d(ě)va M(a)riē kruh' priela od toga deti'ca. I tada mu tako r(e)če, ta nega uēc': »Sinu moi, paki kada poneseš' gospoi i sinu ee kruha i primet' ga ot' tebě, tada ti ne veliko želno prosi tako govorěci: »O gos'poe, ovo sam' ē dal' sinu tvoemu kruha, prošu tē, za ljubav' tvoju i tvoega sina, zovi mene i moega uica na obedъ.« I ta deti'c' zameri kako mu bēše rēkal' nega uēc'. I zajutra kako mu bē dano kruha, poidě v crēkav' i pokloni se veliko umileno i moč'no počē plakati kako i prvo, proseci da bi gospoē nega kruh' priela. I kada ta kruh' n(a)ša gospoē priē, tada ta dē||ti'c'² tako počē govoriti: »O gospoe, t(i) dobro vēš' da sam' ē prnašal' kruha tvoemu sinu dragomu, a sada vas' prošu da bistě zvali na vaš'

² rkp. ta dēti'c' ta dēti'c'.

obědъ moega uica i mene.« A gospoê mu odgovi i r(e)če: »Hoćemo zvati tēbē, da nećemo tvoega uica, zač' ni dostoēn'.« I ta dětić' poče plačem' vĕlikim' prositi da bi zvali i nega uica na t' obědъ. I za nega velikъ plač' gospoê n(a)ša r(e)če: »Hoćemo zvati tēbē i tvoega uica na Vazam' na obědъ.« I ta dětić' poidē ot gospoe i povēda to vse uicu svoemu, i mnejući ta dětić' da iju hoće n(a)ša gospoê zvati na tĕlēsni obedъ. I ta muž' razmisli v sebē tu rēč' tre ispovēda vse svoe grehi. I veliku pokoru poče trpeti do togo dne. I kada pridē navēčere Vazma, obadva pos'tis'ta do noći i vsu onu noć' B(og)a molista. I zajutra ta fratarъ služi s(ve)tu misu i po misi pries'ta s(ve)to tĕlo b(o)žie. A sama gospoê b(la)ž(e)na d(ě)va M(a)riē pridē s velikim' množastvom' anj(e)l' i prie d(u)šu oběju niju.

Tako i mi, moē draga brat'ē, imamo se vsplakati pred obrazom' b(la)ž(e)ne d(ě)vi M(a)rie kako se on' dětić' plakaše kada naša gospoê ne tiše ot nega kruha priēti. Da n(a)ša gospoê premilos'tiva d(ě)va M(a)riē usliši i prime n(a)še molenie, isplni n(a)še pr||ošenie, tre nas prizovē na obědъ k svomu premilostivomu sinu i primē n(a)še d(u)še, kako e priela d(u)šu onoga detića i nega uica, tako i n(a)šu primi premilostiva d(ě)va M(a)riē. Amen'.

f. 85

Djevojka bez očiju

f. 193^v—195

Čti lip' i ljubven' mirakul' d(ě)vi M(a)r(ie):

f. 193^v/7

Běše v' edno vrēmē da kral' anglis'ki hotēše umrēti. I ta kral' imēše ednoga sina i togo sina prvo nego umrē naporuči dobrim' mužem', ki běhu nega vĕrni sluge te z(e)mle i vĕrnici toga krala, da ga oni hrane i obaruju, kako e dostoino kralevo dētē hraniti. Potom' po malēh' dnehu ta kral' umrē. I ti dobri mužī, ki hranahu toga kralića, počeše ga dobro hraniti i varovati.

I blizu tomu gradu, kadē ta kralić' staše, běše edan' kloštrъ v kom' stahu koludricē. I ta kralić' běše ošće mladъ i prihaēše va t' kloštrъ vsaki dan'. I te koludrice poēhu s(ve)ti oficii naglasъ vsaki dan' vĕliko lepim' pĕt'em'. I tomu kraliću běše veliko drago poslušati tĕh' pĕs'ni. I běše v tom' kloštrē edna dĕvica ka držaše ključe toga kloštra i hranaše vse crĕkvĕne rēči i zvonaše kada běše potřĕba kako edan' zvonarъ. I ta ista dĕvica veliko služaše gospoi s(ve)toi d(ě)vi M(a)rii i nee post' pošćaše i nee oficii govoraše na vsaki dan'. I ta kralić', prihodēć' va t' kloštrъ, poče mu se misal' vžigati i srce k toi dĕvici i ne morē se strpĕti. I posla k nei ednu || ženu mudru...³ »... tako ti stanovito pravlju da ē hoću ako ti hoć' da budēš' žena moē i hoću tĕ koruniti da budēš' kralica i moē zakonna žena.« I kada ta žena pridē k toi dĕvici, poče ei to govoriti ča běše poslana. Tada ta dĕvica ei tako odgovi: »Kako to morē

f. 194

³ U rkp. nešto ispušteno.

biti da è budući edna uboga děvica mogla bim' biti kralica, ka sam' ot uboge ruke roena? I ko počtĕn'e bi imĕl' ta kraliĕ' da bi mene vzal' za ženu? On' morĕ ot kralĕva roda, kako e sam', sebĕ ženu poeti. Poidi od mĕne stanovito ti, ne hoĕu!« I kada ta žena povĕda tu rĕĕ' kraliĕu, i ta kraliĕ' tude tako posla badĕsi, ka bĕše starĕšica toga kloštra, govorĕći: »Gospoe, prošu tĕ, da narĕdi sa svoimi sestrami da ta tvoĕ děvica budĕ moĕ žena, i hoĕu ju koruniti da budĕ kralica. I ta kloštarĕ hoĕu vĕlikim' blagom' darovati.« I poidĕ ta sama starĕšica k toi děvici i druge vse te koludrice. I tuliko ei govoriše da ona sama svoim' ĕzikom' r(e)ĕe: »Budi tako kako vi hoĕetĕ!« A v svoei misli prosi G(ospo)d(i)na B(og)a i s(ve)tu M(a)riju i r(e)ĕe: »Milostiva gospoe, ne dai se tĕlu moemu oskvrniti grĕhom' sega svĕta, da dai mi prvo smrt'.« I povĕdaše kraliĕu da ona hoĕe pristati k nega voli. A kraliĕ' bĕ velĕ moĕ'no vĕsel' i zapovĕda da se prĕt'ce pripravu ĕa e potreba k tĕm' nega ženitkom'. I počeše ĕudovati se vsi kakovo to ĕudo bĕ da ta kraliĕ' hoĕe po ženu poiti, ne vĕduĕi gdĕ bi ta žena ni ot kudĕ hoĕe priti, zaĕ' ne bĕše nikomurĕ povĕdal' za vĕliko vaŕgan'e nega pl'ti, da bi lĕ brŕe ta děvica poli nega bila.

f. 194v Tada || ta děvica posla k tomu kraliĕu tako govorĕći: »Stanovito, g(ospo)d(i)ne kraliĕu, da kada lĕ hoĕ' da ĕ budĕm' tvoĕ žena, ĕ hoĕu da ti pridĕš' po mĕ va ov' kloštr' kadĕ ĕ přĕbivam', da inamo neĕu poiti, ili da bi mi rĕkal' priti, zaĕ' nimam' niednih' bliŕikŕ ki bi tĕ srĕli, nerĕ B(og)ŕ i svĕta M(a)riĕ, ta s'ta sa mnu i ta mi morĕta pomoĕi.« I ta kraliĕ' prĕt'ce napravi v'se i vazam' korunu koju hoĕtĕše koruniti i poĕm' biskupa ki iju imĕše bl(agoslo)viti, i poĕdoše k tomu kloštru s vĕlikim' vĕseliem'. A ona děvica posla k tomu kraliĕu govorĕći: »O plĕmĕniti kraliĕu, prošu tĕ, kako plĕmĕnitu krv' ot ke si ti roen', povĕi mi, prošu tĕ, zaĕ' sam' ti ĕ tuliko draga i zaĕ sam' ti tuliko vzljublĕna, za ku riĕ' i za ku moju lĕpotu ednu ubogu děvicu kako sam' ĕ, ka bim' ne bila dostoina tĕbĕ kudĕlĕ přĕs'ti, ni tvoe poč'tĕne komorĕ pomĕs'ti, ki si tuliko plĕmĕnit' g(ospo)d(i)n'?'« A ta kraliĕ' posla k nei govorĕĕ: »Za niednu riĕ tĕ nisam' vĕĕe vzljubil', nerĕ za tvoji lĕpi oĕi.« A ta děvica idĕ v svoju komoru trĕ zapovĕda drugo(i) děvici da oboštri dvĕ zbicĕ ostrĕ. I vzam'ši one dvĕ zbicĕ tr' izvře van' svoi oĕi i poloŕi e v' ednu zlatu ĕašu i posla e k tomu kraliĕu govorĕći: »O kraliĕu plĕmĕniti, kada sta ti tuliko dragi ti moi oĕi i da si mĕ za volju niju tuliko vzljubil', to sta ti moi oĕi, ljubi iju kuliko hoĕeš', a mene ne buš' nigdarĕ ljubil'!« I vidĕv' to ta kraliĕ', bĕ veliko ŕalostan'. I za tu vĕliku ŕalost' poidĕ van' is kralĕv'stva i poidĕ v ednu pus||tinu k svetomu Brnardu opatu i koludar se uĕini.

O koliko ĕudo uĕini gospoĕ s(ve)ta M(a)riĕ da pridĕ svoim' kípom' k toi děvici i svoima rukama oĕi vloŕi v glavu toi děvici i bĕ sopĕt' zdrava. I to ĕudo vidĕv'še vsi ki tu bĕhu i proslaviše G(ospo)d(i)na B(og)a i s(ve)tu d(ĕ)vu M(a)riju.

Tako i mi, drazi h(rst)ĕn'e, prosimo gospoju s(ve)tu d(ĕ)vu M(a)riju, kako ju e ona děvica prosila koi e oĕi v glavu vloŕila

i zdravu ju e učí(ni)la i ot grěhov' ju e izbavila. Tako i nas' ta is'ta gospoê s(ve)ta d(ě)va M(a)riê v život' věč'ni postavi. I oči n(a)ši k ne milosti otvorimo da d(u)še n(a)še primět' svoima rukama v světlost' věčnu, v ku svetlost' privědi nas' G(ospo)d(i)n' B(og)ъ vs(e)mogući. Amen'.

Mirakul o tatu i razbojniku (Ebbo)

f. 236^v—237^v (sada 234^v—235^v)

Mirakul' b(la)ž(e)ne d(ě)vi M(a)ri(e):

f. 234^v/19

Nahodi se rič' stanovita meju inemi čudesi b(la)ž(e)ne d(ě)vi M(a)rie da biše l raz'boinik' ki vsakoi hudobě biše pričestnik' i pri-staêše k nočnim' tadbam'. I biše starěšina razboinikom' i ne činaše niedne molitvě, da vazdě kadě koli viděše obraz' napisan' b(la)ž(e)ne d(ě)vi M(a)rie, tudie padъ na kolene svoi sa umileniem' velikim' govoraše »Zdravu M(a)riju«. I stvorěno bě edan' dan' uzriše ga ljudi mei vinogradi na poli i govorahu: »Ono e || on' ki e nam' mnogo zlo stvoril', razbiějući nas' putěm' hodecích'.« I potěkoše za nim' sa oružiem', hotěci ga eti. A on' viděci da ga hotě eti i poběže. I bižeći emu i vidě na krai puti obraz' napisan' b(la)ž(e)ne d(ě)vi M(a)rie, ki obraz' biše napisan' skozě putnike. I kako uzri razboinik' obraz' d(ě)vi M(a)rie, tudie sta i padъ na koleni svoi sa umileniem' velikim' poče peti »Zdravu M(a)riju«. I ne vsta ot molitve doklě e ne svrši. I gda ju svrši, tada pritěkoše oružnici. A on' e viděv' i pobiže i ne more im' uteći. I ēše ga i pelahu ga s velikim' veseliem' na město kadě ga hotěhu oběsiti. I kada pridoše k mestu, tada edan' od nih' vzloži konopac' na grlo nega i oběsiše ga. I tudie b(la)ž(e)na d(ě)va M(a)riê bě narědna na pomoč' nega, i ēmši ga za těme nega i ne pusti ga k smrti. A ti ki ga běhu eli i oběsili veselahu se o smrti nega, pominajući zla děla negova. I oružiem' svoim' boděhu ga v grlo i v srce nega, a to vse přěmaše d(ě)va M(a)riê ruku svoju š'itěci ga. A oružnici mneče ga jure mrtva i s velikim' veseliem' vratiše se v dom' svoi. A deva M(a)riê sl(a)vna razveza ga i postavi ga n(a) z(e)mli živa. I r(e)če mu: »Čedo moe, ē sam' d(ě)va M(a)riê i skozě onu molitav' ku ti govoraše před obrazom' moim' uklonih' te smrti pregorke. Spomeni se da Mihovil' i Gabriel' i Rafail', ki su knezi anj(e)lsci, i ako bi oni tebě na pomoč' poslani, ne bi ti tako skoro pomogli kako ē mati H(rsto)va.« Tada r(e)če razboinik': »Devo přěčista i pomočnice prekrepka, ča mani zapovedaš' || učiniti?« I r(e)če gospoê: »Idi v manastírъ i ondi skon'čaj žitie tvoe, i ē d(u)še tvoe ne ostavlju.« I to rekši d(ě)va M(a)riê ide na nebesa, a on' učini kako mu ona r(e)če. I šadъ v molstěrb, živeše tu. I mimošadši létom' mnogim' ondi nemu živuću, i kada bi odlučenie d(u)še nega, pride d(ě)va M(a)riê s množastvom anj(e)l' i vze d(u)šu nega i nesě ju na radost' věčnuju.

f. 235

f. 235^v

The Priest of only one Mass

f. 244^v—245 (sada 242^v—243)

f. 242^v/9 Čti ot ednoga popu (!) i razumei ljub(a)v':

Sie hoću reči o ednom' popě ki běše snažni sluga s(ve)tie M(a)rie. I běše edne farě pop' dostoěn' i věran' svoego svěděníe v čistoći prebivae, ako i malo pisma uměše, zač' ednu mašu pěti ili čis'ti uměše, ku velmi pobožno na vsaki dan' na čast' s(ve)toi M(a)rii služaše. A ta misa tako počenet' se »Sp(a)si, s(ve)ta rod(i)v' d(ě)vo c(ěsa)ra«. I zato paki žakni na n' vstužiše pred biskupom'. I ot togo poče biskup' karati ga, a on' otveča da: ine mise ne uměm'. I razgneva se biskup' i prepovedě emu misu služiti. Ki vrativ' se v dom' svoi, velmi smučen' bě skozě prepověď mise služeniě. Tada tudie v toi noći va s'ne ěvi se tomu biskupu s(ve)ta M(a)riě, reki emu na dobro gnevivo⁴: »Zač' si tako sramot'no moemu kapelanu učinil' da si mu službu b(o)žiju i moju prepovedal'? Vistinu znai, ne povratiš li ego k přednoi služ'bě, vь 30 dnech' imaš' biti mrt(a)v'!« Uslišav' sie biskup', vsta se gorě skoro vas' trepeče strahom'. || I poslav' zapověď tomu popu preda se priti. Paď pred nim', poče pokorno prositi da odpustit' emu. I r(e)če nemu da niedne ine mise ne služit', nere kako činil' es(tь) ot s(ve)tie M(a)rie. I zato vistinu togo popa častiti poče dari do smrti svoee, sviti i piću davae emu na čast' B(og)u i s(ve)toi M(a)rii, mat(e)ri ego.

f. 243

Legenda o blagdanu Rođenja Marijina

f. 243/8 Ot s(ve)te M(a)rie:

f. 245 (sada 243)

Mat(e)re B(o)žie, s(ve)te M(a)rie roistva dlgo su ne s'vetili ni čtali zač' su ne veděli ego. Na takoi se es(tь) ěvilo hoteniem' b(o)žim'. Edan' pustin'nak' sam' o sebě prebivaše, častan' i slavan' i dostoěn' muž, ki na vsako leto slišaše nebeske slav'ne pes'ne, pojući v toi noći roistva ee. Ki čudiv' se⁵ tomu kako nikoli inda ne slišit' togo, poče prositi B(og)a da bi mu ěvil' kai se tem' anj(e)lskim' petiem' znamenavaet'. I ěvi se emu anj(e)l' i r(e)če emu: »Slavnaě i dostoinaě d(ě)va, ka es(tь) G(ospo)d(i)na B(og)a porodila, dan' ee roistva es(tь), egože ako ljudi ne vedět', na anj(e)li shvalet'.« Po kom' viděniju zapověděše i postaviše da ee slav'no rois'tvo častit' s(ve)-taě crekav', to es(tь) vera h(rst)ěn'skaě.

⁴ rkp. gnevivoe.

⁵ rkp. čudiviv' se.

GLAGOLJSKA ZBIRKA MARIJINIH MIRAKULA
TISKANA U SENJU 1507/1508. GOD.

Iako je Marijina legenda svoje zlatno doba proživjela u rukopisima, pronalazak tiskarske vještine donosi novu, veliku popularnost ovoj književnoj vrsti. Ova njezina popularnost, doduše, izuzevši medij kojim se širi, nema lice ni čar novosti, jer kako je u 15. stoljeću, posebice u njegovoj drugoj polovini, ova literatura već tematski iscrpljena, u tisak ne ulaze nove i originalne zbirke Marijinih čudesa. Pa ipak, sve one teme koje je ova književnost od svojih početaka stvarala i sakupljala evropski tiskari s nesmanjenom radošću prvih stvaralaca u svim obradama i verzijama pretaču u svoje knjige. Objavljuju se sva slavna djela evropske Marijine legende na latinskom i na pučkim jezicima, koja postižu velike knjižarske uspjehe. I moderno literarno doba ima razloga da se začudi nad takovim fenomenima kao što su *Legenda aurea* i njezin autor Jacobus de Voragine, Caesarius od Heisterbacha ili Vincentius Bellouacensis (Vincent de Beauvais), svi velikani latinske legendarne literature 13. stoljeća, koji će imati tolika tiskana izdanja. Ne mnogo manju slavu u tiskanim izdanjima doživjet će i neke zbirke Marijinih čudesa na pučkim jezicima, iako će izvjesnu prednost, dakako, imati latinske zbirke Marijinih mirakula, jer se tiskaju u cijeloj Evropi i za cijelu Evropu, dok se zbirke na pučkim jezicima najčešće objavljuju u zemlji i za čitatelje određenog jezika. Druga polovina 15. stoljeća doba je još intenzivnog prevođenja ovih tekstova u rukopisnoj i tiskanoj knjizi, te kompiliranja i sastavljanja novih zbirki na obilnoj građi prošlosti. Ali dok marljivi prevodioci i prepisivači i nadalje godinama kompiliraju i prepisuju jedno djelo, poznati tipografi stavljaju iz godine u godinu nova izdanja u ruke sve šire čitalačke publike. Ima među ovim izdanjima mnogo divot-izdanja, luksuznih i bizarno iskićenih, koja iz godine u godinu prezentiraju nova dostignuća tiskarstva, ali i knjižića posve skromne opreme i formata. Najpoznatije latinske zbirke Marijinih čudesa prevode se i tiskaju na evropskim jezicima, kao što se tiskaju i mnoge poznate i manje poznate zbirke prevedene s jednog evropskog jezika u drugi. Druga polovina 15. stoljeća i prva desetljeća 16. stoljeća zlatno su doba tiskane Marijine legende.

Pojačanom interesu zapadnoevropskih književnika i tipografa za Marijinu legendu u drugoj polovini 15. i prvoj polovini 16.

stoljeća pridružuju se i Hrvati svojom najznačajnijom zbirkom Marijinih čudesa, zbirkom *Mirakuli slavne deve Marie*, tiskanom u glagoljskoj tiskari u Senju 1507. ili 1508. godine. Osnovana potkraj 15. stoljeća ova je skromna tiskara, koliko nam je danas poznato, od godine 1494. do 1508. objavila sedam knjiga. To su liturgijska, teološka i literarna djela, od kojih su neka priređena i prema starijim glagoljskim predlošcima, ali u većini su to prijevodi u Zapadnoj Evropi tada poznatih djela na latinskom i talijanskom jeziku (Misal po zakonu rimskoga dvora, 1494; Spovid općena, 1496; Ritual i Meštrija od (dobra) umrtija, oko 1507. god.; Naručnik plebanušev, 1507; Transit sv. Jerolima, 1508; Korizmenjak, 1508; *Mirakuli slavne deve Marie*, 1507/1508. god.).¹

Među liturgijskim, teološkim i moralno-didaktičnim djelima senjske glagoljske tiskare *Mirakuli slavne deve Marie* djelo su najizrazitije književne namjere i najznatnijega literarnog dometa. Među knjige namijenjene liturgijskoj upotrebi i pouci vjernikâ priređivači senjskih izdanja, prevodioci i tiskari uvrstili su i knjigu, kojoj se, doduše, ne može zanijekati didaktičnost, ali koja je i mnogo više od toga. Upoznati s potrebama svojih vjernika, senjski su svećenici dali svojoj subraći prema domaćim i izabranim evropskim predlošcima najvažnije priručnike za vjersku službu, ali su ubacivanjem *Mirakulâ* u svoj repertorij pokazali i osjetljivost za jednu doista literarnu temu, kao i njihovi prethodnici u glagoljskoj pisanoj knjizi. Tako nam dadoše najznačajniju knjigu hrvatske Marijine legende. Ova nam je senjska knjiga Marijinih mirakula došla malo kasno, ali i na vrijeme. Malo kasno, ako žalimo što najznačajniji — ne prvi — predstavnik ovog zapadnoevropskog literarnog žanra u hrvatskoj književnosti nije malo stariji. Na vrijeme, ako znamo koliko je još uvijek velik, oživljen upravo tiskano u knjigom, interes za Marijinu legendu u suvremenoj evropskoj književnosti.

SACUVANI PRIMJERCIM SENJSKE ZBIRKE

Senjska knjiga Marijinih čudesa broji 61 legendu. Malena je formata i skromna tiska. Sačuvala se u tri primjerka, koji se danas nalaze u Knjižnici Jugoslavenske akademije u Zagrebu (sign. R-738). Ni jedan primjerak, na žalost, nije potpun.

Najpotpuniji je tzv. »akademijski« primjerak, kako ga je nazvao Rudolf Strohal, koji je po njemu priredio svoje latiničko izdanje

¹ O senjskoj glagoljskoj tiskari i njezinim izdanjima, te o njihovu značenju za kulturnu povijest Hrvata u nas se pisalo od Ivana Brčića (Njebkoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagolicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo. Rad JAZU, knj. LIX, Zagreb 1881, str. 158—185), pa do recentnih, vrijednih radova Anice Nazor. O tome v. Anica Nazor, Kulturnopovijesno značenje izdanja glagoljske tiskare u Senju g. 1494—1508. Slovo 21 (Zagreb 1971), str. 415—442.

senjskih mirakula.² Mi ćemo ovaj »akademijski« ili Strohalov primjerak nazvati primjerkom A, budući da se danas i druga dva sačuvana istiska ovoga djela čuvaju u Akademiji.³ Primjerak A broji 77 listova (154 stranice), koji su, izuzevši nekoliko malih oštećenja, vrlo dobro sačuvani. Ni stranice ni listovi nisu numerirani. Numerirani su samo arci od 8 listova ispod teksta glagoljskim slovima. Primjerak ima potpunih 9 araka i pet listova 10. arka (2, 3, 4, 5. i 6. list). U njemu su ostale, međutim, neotisnute stranice 49. i 50. (list 25) i stranice 63. i 64. (list 32). Manjkom 49. i 50. stranice nepotpuni su mirakuli 16. i 17, tako da imamo samo početak 16. mirakula i samo svršetak 17. mirakula. Manjkom 63. i 64. stranice nepotpuno je 24. čudo, od kojega je ostao samo početak i svršetak. Nadalje, primjerku A nedostaje 73. list, koji je ispao ili je iščupan. To je prvi list 10. arka koji je nosio njegovu signaturu. Gubitkom ovog lista izgubljen je svršetak 58 (57). mirakula i početak 59 (58). mirakula. Na kraju knjige izgubio se, sudeći po Milčetićevo ili B primjerku, barem još jedan list, i to 7. list 10. arka ili 79. list djela, pa tako ona nema drugi dio posljednjeg mirakula (62 [61]). Stranice ovog primjerka numerirala je arapskim brojevima nepoznata ruka nekog čitatelja ili proučavatelja. Numerirane su i četiri neotisnute stranice, dok na mjestu izgubljenog 73. lista (između str. 144. i sadašnje str. 145) numeracija teče bez prekida, što govori da je provedena nakon gubitka lista. Ova je numeracija, dakle, potpuna samo prema današnjem stanju ovog primjerka senjske zbirke. Prema stvarnom stanju djela sadašnja 154. stranica stvarna je 156. stranica djela.

Drugi, B primjerak senjske zbirke Marijinih mirakula u Knjižnici Akademije nekada je pripadao Ivanu Milčetiću. Milčetić ga je opisao i naveo naslove mirakula koje sadrži.⁴ Milčetićevo ili B primjerak senjskih mirakula vrlo je manjkav. Broji svega 37 listova, dobro sačuvanih, bez oštećenja: sedam listova 6. arka, potpuni 7, 8. i 9. arak, te šest listova 10. arka (listovi 42—79, osim 73. lista). Primjerku, dakle, nedostaje prvi dio knjige. Kasnija ruka numerirala je listove knjige glagoljskim kurzivnim slovima. Prvi list numeriran je brojem 43 (. 𐌶 𐌰𐌶 .), a posljednji brojem 80 (. 𐌸 .). Zaveden ovom numeracijom Milčetić je pogrešno zaključio da njegovu primjerku nedostaju 42 prednja lista.⁵ Jer broj prednjih araka knjige, koji nedostaju ovom primjerku (5 araka + prvi list 6. arka), kao i usporedba s primjerkom A, govori da je prvi list B primjerka zapravo 42. list djela. Milčetićevo ili B primjerku senjske zbirke nedostaje, dakle, 41 prednji list. Sadržajno mu nedostaje 31 legenda i prvi dio 32. legende. Nadalje, i primjerku B, kao i primjerku A,

² Rudolf Strohal, *Mirakuli ili čudesa*. Zagreb 1917.

³ Ova dva istiska nazvat ćemo primjercima B i C.

⁴ Ivan Milčetić, *Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika*. Starine JAZU, knj. XXIII, Zagreb 1890, str. 39—153.

⁵ Ivan Milčetić, *op. cit.*, str. 84.

ispao je ili je iščupan prvi list 10. arka, tj. 73. list djela, pa tako ni on nema svršetak 58 (57). i početak 59 (58). mirakula. I glagoljska numeracija prekida se ovdje za jedan broj, jer je provedena prije gubitka ovog lista. Prema njoj knjizi nedostaje 74. list, jer je numeracija zbog spomenute greške sprijeda napredna za jedan broj. Od velikoga je značenja, međutim, da je primjerak B svojim posljednjim listom sačuvao jedan list više od na kraju okrnjenog primjerka A, pa tako jedini čuva 79. list djela. Na ovom listu nalazi se završetak posljednjeg mirakula i eksplicit: »Ovdi se svršuju mirakuli. slavně děvě marie matere ishvě. Aměň.« Da li je ovo uistinu bio i posljednji list zbirke senjskih mirakula, ne znamo. Izdanja senjske tiskare imala su sva odreda kolofon s podacima o mjestu i vremenu tiskanja, i to iscrpan, eksplicitan kolofon, katkada i vrlo opširan (kao npr. Naručnik plebanušev, 1507).⁶ Sudeći po ovome, kolofon je vrlo vjerojatno imala i knjiga Marijinih čudesa. Osim kolofona ona je na kraju možda imala i tablicu s naslovima svih mirakula, kao i brojna izdanja njezina talijanskog predloška. Milčetićev ili B primjerak, za razliku od druga dva primjerka u Knjižnici Akademije, nije ukoričen. Knjižica je potpuno ogoljena, prvi i posljednji list su bez zaštite, a i pojedini listovi u sredini knjige rastavljaju se jedni od drugih i ispadaju. Osobito velik gubitak bio bi nestanak posljednjeg lista knjige, koji nemaju ostala dva sačuvana primjerka. Knjigu bi trebalo restaurirati i ukoričiti.

Za treći primjerak senjske knjige čuvan u Knjižnici Akademije, koji sam nazvala primjerkom C, možda bi se moglo pomisliti da je Brčićev primjerak, budući da je njegov primjerak senjske zbirke pored »akademijskoga« i Milčetićeva još jedini spominjani primjerak u literaturi. Ivan Brčić je, dapače, prvi upozorio na ovo senjsko izdanje, i u odsutnosti osnovnih podataka, koje njegov na kraju okrnjeni primjerak također nije mogao imati, na temelju tipografskih značajki i poznavanja drugih senjskih izdanja, zaključio da je tiskano u Senju. Ali Brčićev opis primjerka koji je posjedovao vrlo je kratak i nedovoljan. »Knjižici je — kaže Brčić — 9 tabaka od 8 listova od **ⲁ** do **ⲉ**. Osim ovih imalo ih je još bit na drugom kraju, jer je ovaj kraj okrnjen. Devetoga lista neima... Tabaci izbrojeni su glagolicom, al ne strane ni listovi... Sadržuje dakle mirakule t.j. čudesa bl. d. Marije, kako ih zove pisac il prevoditelj, al većim dielom su milosti izprošene odvjetničtvom bl. d. M. Ovih milosti ima do 58.«⁷ Ipak i iz ovog škrtog i nejasnog opisa vidimo da C primjerak u Knjižnici Akademije nije Brčićev primjerak. Brčićeva je knjižica bila potpuniji primjerak senjske zbirke, koji

⁶ Osim *Mirakula*, kolofona danas nema još samo izdanje koje sadrži »Ritual« i »Meštiju od (dobra) umrtija«, sačuvano u dva nepotpuna primjerka bez početka i svršetka; (v. A. Nazor, op. cit., str.: 418).

⁷ Ivan Brčić, Njekoiko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanih glagolicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo. Rad JAZU, knj. LIX, Zagreb 1881, na str. 168—169.

je imao, čini se, 72 lista i krnj kraj. Mirakul 58, a Brčić kaže da ih toliko ima njegova knjižica, nalazi se upravo na 72. i 73. listu djela. Gdje se danas nalazi Brčićev primjerak senjske zbirke mirakula, ne znamo. U Brčićevoj zbirci glagoljskih rukopisa i tiskanih izdanja, koja se nalazi u Lenjingradu, prema Milčetićevo opisu ovog senjskog izdanja nema.⁸

Primjerak C sadrži svega 37 listova, dobro otisnutih i dobro sačuvanih, iz prednjeg dijela knjige: prva 23 lista i listove od 27. do 40. Sadržajno primjerak završava prvom polovicom 31. legende. Zbog gubitka 24, 25. i 26. lista (str. 47—52) sprijeda mu nedostaje drugi dio 15. mirakula i cijeli 16, 17. i 18. mirakul, koji na 53. str. (list 27) ima samo tri posljednja retka. Listovi knjige numerirani su glagoljskim kurzivnim slovima kao i Milčetićevo primjerak. Numeracija, koju je izvršila neka kasnija ruka, provedena je prije nego što su tri spomenuta lista izgubljena. Ona teče ispravno do 37. lista zaključno, a tada je preskočen broj 38, pa je 38. list pogrešno označen brojem 39, 39. list brojem 40, a 40. list brojem 41.

Primjerak C ima, dakle, kao i Milčetićevo ili B primjerak 37 listova. Dva primjerka, međutim, nemaju ni jedan isti list, jer dok C primjerak ima prednjih 37 listova, odnosno prema ispravnoj numeraciji prednjih 40 listova, među kojima nedostaju listovi 24, 25. i 26, B primjerak ima 37 posljednjih listova, tj. sve listove od lista 42. do 79, bez 73. lista. Pretpostavljam da su primjerak C i Milčetićevo ili B primjerak u stvari prednji i zadnji dio istog egzemplara senjske zbirke mirakula, koji je pri rascjepu izgubio 41. list djela. U prilog ovoj pretpostavci govori glagoljska numeracija na jednom i drugom primjerku, koju je gotovo sigurno ispisala ista ruka, a još snažnije tome u prilog govori greška u ovoj numeraciji, koja je počela od 38. lista primjerka C. Kako smo rekli, 38. list primjerka C pogrešno je označen brojem 39, 39. list brojem 40, a posljednji, 40. list C primjerka brojem 41, kao što je i prvi list B primjerka, odnosno 42. list djela, pogrešno dobio od iste ruke broj 43. Ispuštanjem broja 38 u C primjerku numeracija je tako i kroz cijeli B primjerak napredna za jedan broj. Ovako novosastavljenom primjerku senjske zbirke još uvijek nedostaju listovi 24, 25, 26, 41. i 73. Tako sam sakupila elemente za svoj zaključak da se u Knjižnici Jugoslavenske akademije u Zagrebu ne čuvaju, kako se do sada držalo, tri, nego samo dva, još uvijek nepotpuna, primjerka

⁸ Ivan Milčetić, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu. Radovi Staroslavenskog instituta 2 (Zagreb 1955), str. 93—128. Međutim, kako upravo izvještava ruski učenjak A. A. Kruming u Lenjingradu se u Gosudarstvenoj Publichnoj biblioteci nalazi još jedan primjerak senjske zbirke (GPB — Berč. 4). Prema autorovu navodu ovaj je primjerak vrlo oštećen (A. A. Kruming, Славянские старопечатные книги глаголического шрифта в библиотеках СССР. U ediciji Проблемы рукописной и печатной книги, str. 101—125, Moskva, Akademija Nauk SSSR, 1976).

senjske zbirke Marijinih mirakula. Niti iz ova dva primjerka ne može se sastaviti jedan potpuni primjerak senjske knjige. Kako bih ipak sastavila njezin idealni primjerak, za osnovu sam uzela najpotpuniji, tj. »akademijski« ili A primjerak. Njegove neotisnute stranice 63. i 64. nadopunila sam stranicama iz C primjerka, a kraj posljednjim listom Milčetićeve ili B primjerka. Također neotisnute stranice 49. i 50. u A primjerku nisam mogla nadopuniti iz C primjerka, jer je iz njega nestao 25. list, kao što nisam mogla nadoknaditi ni 73. list, jer je on izgubljen i u Milčetićeve ili B primjerku. Ostavivši, dakle, po strani još koji mogući list na kraju djela s kolofonom i naslovima mirakula, prema onome što danas posjedujemo, senjska zbirka Marijinih čudesa imala je 79 listova. Od ovih listova nedostaju nam danas listovi 25. i 73. Gubitkom 25. lista nepotpuni su mirakuli br. 16 i 17 (sačuvao se samo početak 16. mirakula i svršetak 17. mirakula), a gubitkom 73. lista izgubljen je svršetak 58 (57). i početak 59 (58). mirakula. Ovaj gubitak ne možemo nadoknaditi ukoliko se ne nađe neki novi primjerak djela. Okrnjene legende možemo samo rekonstruirati, odnosno ponovno prevesti s talijanskog predloška.

LITERATURA O SENJSKOJ ZBIRCI MARIJINIH MIRAKULA I IZDANJA NJEZINIH TEKSTOVA

Tiskana senjska zbirka Marijinih čudesa imala je u znanosti prednost pred rukopisnim zbirka ovih tekstova. Ona je zapravo i jedina glagoljska zbirka Marijine legende koja je privukla neku pozornost naših znanstvenika. Ostali tekstovi, osim spomenutog interesa Milčetićeve za zbirku u Ivančićevu zborniku, donedavna nisu proučavani. Poticaj proučavateljima senjske knjige bila je, bez dvojbe, i okolnost što je Ivan Milčetić još godine 1890. objavio naslove njezinih čudesa (od br. 34—62) i tekstove triju legenda, a 1917. godine proučavatelji su je dobili u cijelosti u latiničkom izdanju Rudolfa Strohala. Tako je senjska zbirka Marijinih mirakula proučavana, ali nije proučena. Osim toga, interesi za ovu zbirku dotiču uvijek i samo pitanje njezina izvora.

Prvi je na ovo djelo senjske tiskare upozorio Ivan Brčić.⁹ U raspravi, u kojoj je prikazao dvanaest glagoljskih spomenika, autor je progovorio i o senjskoj glagoljskoj tiskari i njezinim izdanjima. Tako je u znanosti već poznatim senjskim izdanjima (Naručnik plebanušev, Transit sv. Jerolima, Korizmenjak)¹⁰ dodao još tri izdanja ove tiskare, i to: »Ritual« s »Meštrijom«, zbirku Marijinih mirakula i »Misal«. Zbirci Marijinih mirakula posvetio je Brčić vrlo

⁹ Ivan Brčić, op. cit., str. 168—169.

¹⁰ Ivan Kukuljević, Bibliografija hrvatska. Tiskane knjige. Zagreb 1860, str. 1—7.

kratak prikaz na 168. i 169. strani svoje rasprave. To je sumaran opis jednog dobro sačuvanog primjerka senjske knjige, koji je autor godine 1866. našao u selu Luka ili Sustipanova luka na Dugom otoku. Po formatu i tipografskim obilježjima knjižica ga je podsjetila na »Transit sv. Jerolima« i navela na zaključak da je također tiskana u Senju, i to, kako je Brčić tada mislio, kao treća po redu knjiga Grgurove tiskare. Po obliku i tisku knjižica nalikuje i senjskom »obredniku«, tj. izdanju »Rituala« i »Meštrije«, kako Brčić naziva ovo djelo koje je prikazao u istoj raspravi. Brčić još napominje da je zbirka senjskih mirakula pisana hrvatskim jezikom, »a po prilici bit će ovu knjižicu iz latinskoga ili talijanskoga preveli neki od onih učitelja ili naučitelja, što ih gore spomenusmo« (uz ostala senjska izdanja — op. I. P.).

Ivan Milčetić, koji je našao novi, ali znatno krnji primjerak senjske zbirke, zaslužniji je za poznavanje ovoga djela od Brčića. U raspravi, u kojoj proučava rukopisni Ivančičev zbornik i s njime uvezanu »Spovid općenu«, senjsku inkunabulu iz 1496. godine, Milčetić je u poglavlju »Još jedna rijetka glagolska tiskana knjiga« (str. 84—92) najprije opisao svoj primjerak senjske knjižice, a zatim je ispisao i glave sačuvanim mirakulima (od br. 34—62), pa je tako kasnije proučavatelje donekle upoznao i sa sadržajem drugog dijela zbirke.¹¹ Uspoređivao je format i tisak knjižice s »Transitom sv. Jerolima« i »Spovidi općenom« kako bi mogao provjeriti Brčićevu tvrdnju da je djelo tiskano u Senju. Ali Milčetić je u ovom poslu pošao i mnogo dalje, zainteresiravši se za izvor tiskane zbirke, a zatim i za njezinu vezu sa zbirkom Marijinih čudesa u Ivančičevu zborniku. »Tko je ove ‚mirakule‘ složio ili preveo, ne umijemo kazati. Original je bez sumnje latinski ili talijanski. Za nas je ova knjižica zanimljiva i za to, jer u Ivančičevu zborniku nalazimo obrađen isti prijedmet. Već nas naslov u Brčićevoj knjizi i u Ivančičevu rukopisu gotovo jednak, mami, da poblize ogledamo obje radnje« (str. 86). Milčetić je uspoređivao kompoziciju, sadržaj i dužinu tiskanih i rukopisnih mirakula i zaključio da je »prijedmet uopćeno ovdje i ondje sasvim sličan, a da imamo pri ruci cijelu tiskanu knjižicu Marijinih čudesa, mislimo, da bismo našli u njima sve ‚mirakule‘, koje sadrži naš rukopis. I ovako možemo utvrditi, da je jednoj i drugoj redakciji isto vrelo« (str. 86), koje bi se lako našlo u »latinskoj sredovječnoj književnosti« (str. 92). Da bi potkrijepio svoju tezu o zajedničkom izvoru senjskih mirakula i mirakula u Ivančičevu zborniku, autor je objavio tri mirakula iz senjske zbirke (br. 34, 37 i 62) i dodao im tekstovne paralele iz Ivančičeva zbornika (tekstovi 1, 15 i 17). Budući da rukopisna zbirka sadrži mnogo manje tekstova od tiskane zbirke, »možda je prepisač — nastavlja Milčetić — prepisao samo odlomak za svoj zbornik. Mogla

¹¹ Ivan Milčetić, op. cit.

bi biti ipak i to istina, da prvi prevodilac nije preveo svih „mirakula“ (str. 92). Prijevod je u rukopisnoj zbirci Marijinih čudesa, dakako, mnogo stariji od prijevoda u tiskanoj zbirci.

Milčetić je pravilno uočio neke pojedinosti u odnosima naše rukopisne i tiskane zbirke Marijinih čudesa, ali je prerano i na osnovi samo nekih vanjskih sličnosti i usporedbe svega triju tekstova dviju zbirki donio zaključak da su one imale isti predložak. Da se je poslije svojih općih zapažanja o sličnosti jednih i drugih legenda upustio u dublje sagledavanje svih njihovih osobina i međusobnih odnosa, kao i njihovih mogućih predložaka u latinskoj i talijanskoj književnosti, on ne bi mogao potvrditi svoju tezu. U svojoj studiji o zbirci Bogorodičinih čudesa u Ivančičevu zborniku pokazala sam neodrživost Milčetićeve teze.¹² Na ovom je mjestu ponovno spominjem, jer je ovom tezom Ivan Milčetić načeo pitanje izvora senjske zbirke Marijinih mirakula.

Pravi prilog proučavanju izvora senjske zbirke Marijinih čudesa dao je Pavle Popović. Do prvog rezultata došao je u svojoj »studiji iz srpske i jugoslovenske književnosti«, koju je posvetio u književnosti vrlo popularnom motivu nesretne i nepravedno proganjene žene, koji je stvorio i jedan od najljepših marijinskih tekstova — legendu *Djevojka bez ruku*.¹³ Tražeći i bilježeći obrade ovog motiva u jugoslavenskim književnostima, Popović se mnogo služio istraživanjima koja je ovom motivu u evropskoj književnosti posvetio Hermann Suchier. Hermann Suchier je autor opširne studije o pjesničkim djelima Philippea de Remija sire de Beaumanoira, pravnika i jednog od najslavnijih pisaca francuskog srednjeg vijeka (13. st.).¹⁴ U svojoj je studiji posebno mjesto dao najpoznatijem Beaumanoirovu djelu, romanu *La Manekine*, koji opisuje sudbinu nesretne ugarske kraljevine. Suchier je nabrojio poznate obrade motiva koji obrađuje Beaumanoirov roman u umjetničkoj i narodnoj književnosti i vezao ih uz dva osnovna tipa priče o lijepoj *la Manekine*: »type du sénateur« i »type de l'ermite«. Pod br. 17 (str. L—LII) zabilježio je i najznačajniju verziju drugoga tipa, obrađenu kao Marijino čudo u talijanskoj zbirci Marijinih mirakula *Miraculi dela gloriosa verzene Maria*, Vicenza 1475. (mir. 11). Pavle Popović, koji je raspored tipova i putokaze u obradi ovog motiva preuzeo iz Suchierove studije, te u njihovu okviru tražio i smjestio jugoslavenske umjetničke i narodne verzije *Djevojke bez ruku*, prepoznao je u lijepoj hrvatskoglagoljskoj verziji *la Manekine*, desetoj legendi senjske zbirke Marijinih mirakula,

¹² Ivanka Petrović, Bogorodičina čudesa u Ivančičevu zborniku, hrvatskoglagoljskom spomeniku 14/15. st. Radovi Staroslavenskog instituta 7, Zagreb 1972, str. 123—210.

¹³ Pavle Popović, Pripovetka o devojci bez ruku. Studija iz srpske i jugoslovenske književnosti. Beograd 1905.

¹⁴ Hermann Suchier, Oeuvres poétiques de Philippe de Remi sire de Beaumanoir. Tome I—II, Paris 1884—1885.

autentičnog predstavnika »type de l'ermite« ove legende, i zaključio da joj je kao predložak morao poslužiti talijanski mirakul koji je Suchier držao glavnim predstavnikom ovoga tipa legende u evropskoj književnosti.

Prvi podatak značajan za izvor senjske zbirke Marijinih mirakula Pavle Popović je slijedeće godine proširio s legende o *Djevojci bez ruku* na cijelu senjsku zbirku. U kratkom napisu autor je ustvrdio da je senjska zbirka Marijinih mirakula prevedena s talijanskog djela *Miraculi dela gloriosa verzene Maria*, nepoznata pisca, tiskanoga prvi put u Vičenci 1475. godine.¹⁵ U istoj je zbirci Hermann Suchier dva desetljeća ranije našao glavnog predstavnika »type de l'ermite« legende o Manekini, a potom i Pavle Popović izvor hrvatske legende o lijepoj i nesretnoj kraljevni. Pavle Popović nije vidio senjsku knjigu mirakula. Pišući prvu studiju usporedio je tekst senjske legende, kako ga je 1882. godine objavio Toma Maretić¹⁶, s početkom talijanske legende iz vičentinskog izdanja iz 1475. godine, koji je dobio u prijepisu. U članku, u kojemu je upozorio na talijanski izvor senjske zbirke mirakula i pretpostavio da je to bilo vičentinsko, prvo izdanje talijanskoga djela iz 1475. godine, autor je usporedio samo tekstove i podatke (tj. naslove legenda jednog okrnjenog primjerka senjske knjižice) koje o senjskoj zbirci sadrži Milčetićeva rasprava¹⁷ s jednom mladom redakcijom talijanskoga djela iz 19. stoljeća.¹⁸ Kao i Milčetić, tako i Pavle Popović, potaknut njegovom spoznajom, vjeruje u »isto vrelo« senjske zbirke mirakula i zbirke mirakula u Ivančićevu zborniku. Prema Popoviću bi, dakle, talijanska zbirka *Miraculi dela gloriosa verzene Maria* bila izvor i rukopisnoj glagoljskoj zbirci. U svemu tome Popoviću smeta samo okolnost da je rukopisna zbirka znatno starija od prvoga izdanja talijanske zbirke, pa smatra da u tom slučaju Ivančićev zbornik nije ispravno datiran. Autor, međutim, nema argumente za ovakve zaključke.

Najopširniju radnju o nekim tekstovima Marijinih mirakula u nas, radnju u kojoj se žele donijeti prije svega tekstovi i građa za buduća istraživanja, napisao je Svetislav Stefanović.¹⁹ U njoj je posvetio dosta pažnje i prostora upravo hrvatskoglagoljskoj senjskoj zbirci Marijinih mirakula. I ovoga je autora prije svega zanimao predložak naše zbirke. U doba kada je Stefanović pisao svoju rad-

¹⁵ Pavle Popović, Izvor »Mirakula slavne dive Marie«. Nastavnik 17, god. 1906, Beograd 1907, str. 124—127.

¹⁶ Toma Maretić, Der altkroatische Text eines Mirakels, als Quelle der Volkserzählungen. Archiv für slavische Philologie VI, Berlin 1882, str. 428—431.

¹⁷ Ivan Milčetić, op. cit.

¹⁸ Li Miracoli della Madonna. Urbino 1855.

¹⁹ Svetislav Stefanović, O nekim našim čudesima i njihovim izvorima. Prilozi i građa za studije. SKA, Spomenik XCII (drugi razred 71), Beograd 1940.

nju u talijanskoj se znanosti mnogo više znalo o talijanskom djelu *Miracoli della gloriosa Vergine Maria* nego u doba Pavla Popovića, koji je u nas prvi spomenuo ovo djelo. I Stefanović je doista donio o njemu i o njegovim izdanjima više podataka od svoga prethodnika. Ipak, podaci koje je sa svih strana sakupio i naveo nedovoljni su i često netočni. Autoru je bio osnovni cilj da provjeri, a zatim pobije Popovićeovu pretpostavku da je senjska zbirka Marijinih mirakula prevedena s prvog, vičentinskog izdanja talijanske zbirke iz 1475. godine, a potom da pokaže u jednom drugom izdanju talijanskog djela pravi neposredni izvor naše zbirke. Popovićeovu pretpostavku, međutim, nije ni provjerio ni pobio, iako je držao da je učinio i jedno i drugo. U dokaznom se postupku služio samo naslovima nekoliko mirakula iz vičentinskog izdanja talijanske zbirke iz 1481. godine, koje, napominjem, nije običan pretisak prvog vičentinskog izdanja iz 1475. godine, kako su držali Levi i Stefanović! Uz ove naslove, koje je dobio u prijepisu, stavljao je naslove istih mirakula iz treviškog izdanja zbirke, koje je tiskao Michele Manzolo da Parma 1479. godine, a za koje je Stefanović pretpostavio da je direktni predložak senjskoj zbirci. Usporedivši naslove nekoliko mirakula jednog i drugog izdanja, autor je ustvrdio da se naslovi istih mirakula u senjskoj zbirci slabo slažu s naslovima vičentinskog izdanja, a dobro s naslovima treviškog izdanja, te da su prevedeni s ovog posljednjega. Ne znam, međutim, da li je Stefanović znao, ili je znao pa je zanemario ovu činjenicu, da s naslovima mirakula iz teksta treviške zbirke uspoređuje zapravo naslove mirakula iz *indeksa*, a ne iz teksta zbirke. A to su dvije različite stvari. Naslovi u indeksima talijanske zbirke ne samo u ovom izdanju nego i u drugim izdanjima bili su često slobodnije oblikovani, jer se u njima izdavači nisu točno držali naslova mirakula u tekstu, pa ni svoga predloška u indeksu.²⁰ A senjski prevodilac da je prevodio s vičentinskog izdanja, ne bi, dakako, uzimao za svoj tekst naslove mirakula iz indeksa, kada ih je imao pred sobom ispred svakoga teksta. Imam u ruci i vičentinsko i treviško izdanje talijanske zbirke, pa mogu reći da je Stefanović za vičentinsko izdanje upotrijebio naslove mirakula iz indeksa. On to vjerojatno nije znao. Da je naslove istih mirakula uzeo iz teksta, ne bi mogao osporiti pretpostavku Pavla Popovića, ukoliko se njegova pretpostavka uopće može sporiti tekстом vičentinskog izdanja iz 1481. godine, jer se navedeni naslovi iz teksta dvaju talijanskih izdanja međusobno podudaraju i jednako dobro slažu s naslovima

²⁰ Kao primjer, evo naslova mirakula o Manekini (mir. XI) iz vičentinskog izdanja (1481):

1. Come la gloriosa uerzene maria scampo da molte insidie una fiola de uno imperadore alla quale li erano state tagliate le mane.
(u tekstu)
2. Como la gloriosa uerzene maria aiutrice de li soi deuoti. & de una fiola de uno imperadore alaquale furono tagliate le mane.
(u indeksu)

istih mirakula senjske zbirke. Nadalje, da bi utvrdio direktni predložak našoj zbirci, autor je sada usporedio sve naslove mirakula iz treviškog izdanja s naslovima iz senjske zbirke, te talijanski i hrvatski tekst samo dvaju mirakula (mirakula o Teofilu i devetog, u senjskoj zbirci osmog, mirakula sa sličnom temom) i zaključio da je treviško izdanje talijanske zbirke »stvarni neposredni izvor glagoljskih mirakula Senjske knjižice. Ova zbirka nosi tačan naziv: *Miracoli della Gloriosa Vergine Maria, per Michele Manzolo da Palma, Trevisi 1479*«. ²¹ Na kraju usporedbe sa spomenutim naslovima iz vičentinskog izdanja zaključio je još jedanput: »Sve to daje nam pravo da definitivno zaključimo, da je prevod mirakula naše Senjske knjižice rađen ne po vičentnom izdanju, koje je u svoje vreme naveo kao izvor P. Popović, nego po treviškom izdanju Don Manzola da Palme ili nekom njegovom pretisku, naročito onom od Benalia, štampanom u Veneciji 1490. Time bi i pitanje neposrednog izvora našeg glagoljskog prevoda mirakula (Senjske knjižice) — bilo definitivno rešeno«. ²² Ovdje napominjem samo toliko: Benalijevo izdanje talijanske zbirke nije pretisak njezina treviškog izdanja iz 1479. godine!

Još nekoliko riječi o latiničkom izdanju senjske zbirke Marijinih mirakula i o izdanjima pojedinih njezinih tekstova. Prvi autor koji je izdao jedan tekst iz ove zbirke bio je Toma Maretić. To je legenda *Djevojka bez ruku* objavljena još 1882. godine. ²³ Slijedi već spomenuto izdanje triju senjskih mirakula (34, 37. i 62 [61]) u ćiriličkoj transliteraciji Ivana Milčetića u njegovoj raspravi iz 1890. godine. ²⁴ Još jedan tekst ove zbirke objavljen je u Stefanićevoj hrestomatiji hrvatskih srednjovjekovnih tekstova. To je ponovno legenda *Djevojka bez ruku*, ovaj put u latiničkoj transkripciji. ²⁵ Već 1917. godine Rudolf Strohal je izdao u latiničkoj transliteraciji cijeli tekst senjske zbirke Marijinih mirakula. ²⁶ Poslužio se »akademijskim« ili A primjerkom, koji je i tada, kao i danas, čini se, bio najpotpuniji primjerak ove zbirke Marijinih mirakula. Strohalovo izdanje loše je djelo, neprecizno i nedosljedno, prepuno krivih i loših čitanja. Stjepan Ivšić mu je posvetio jedan oštar kritički prikaz, koji je ostao u rukopisu u njegovoj ostavštini u Sta-

²¹ Svetislav Stefanović, op. cit., str. 3.

²² Ibidem, str. 5.

²³ Toma Maretić, *Der altkroatische Text eines Mirakels, als Quelle der Volkserzählungen*. Archiv für slavische Philologie VI, Berlin 1882, str. 428—431. Godine 1889. autor je ponovo izdao ovu legendu u radnji *Kosovski junaci i događaji u narodnoj epici* (Rad JAZU, knj. 97, Zagreb 1889, str. 69—181, legenda na str. 100—104).

²⁴ Ivan Milčetić, op. cit., str. 87—91.

²⁵ Vjekoslav Stefanić i suradnici, *Hrvatska književnost srednjega vijeka*. Edicija Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 1. Zagreb 1969, str. 235—241.

²⁶ Rudolf Strohal, *Mirakuli ili čudesa*. Zagreb 1917.

roslavenskom institutu u Zagrebu. I premda je Ivšić s pravom zamjerio i citirao brojne pogreške Strohalu, on je u ovom prikazu pokazao i nešto netrpeljivosti prema radu i osobi čovjeka, koji je nepreciznim, doduše, ali ipak svojim neumornim radom prvi iznio pred javnost mnoga djela naše glagoljaške baštine. Na žalost, ni ovo Strohalovo djelo, kao ni mnoga druga njegova djela, ne može poslužiti u znanstvene svrhe, ali je ipak svakome bilo prvi susret s ovom zbirkom Marijinih mirakula. Svetislav Stefanović koji je u spomenutom radu, među ostalima, objavio i nekoliko tekstova iz senjske zbirke Marijinih mirakula uzeo je ove tekstove iz Strohalova izdanja s nekim ispravcima Stjepana Ivšića. Ovaj je autor prevodeći s talijanskog teksta nadopunio u suvremenom jeziku i neke tekstove senjske zbirke koji su joj nedostajali u »akademjskom« ili Strohalovu primjerku.

Senjska zbirka Marijinih mirakula čeka, dakle, svog novog priređivača, koji treba da je i dobar poznavalac talijanskog jezika; priređivača koji će poznavajući danas i talijanski predložak hrvatske zbirke ispraviti ne samo sve Strohalove pogreške nego i neka Ivšićeva čitanja.

Na kraju ove studije o senjskoj zbirci Marijinih čudesa, zbog veličine zbirke, izdat ću samo maleni izbor iz njezinih tekstova.

TALIJANSKI MARIJINI MIRAKULI

Neki, među njima i poznati i vrsni proučavatelji evropske legendarne literature činili su i još uvijek čine nepravdu talijanskoj književnosti. Oni kažu da je udio talijanske književnosti u evropskoj legendarnoj literaturi bio malen, pa je takav bio i njezin doprinos evropskoj literaturi Marijinih mirakula. Ili još gore, oni šutnjom prelaze preko talijanskog doprinosa ovoj literaturi. To je učinio Adolf Mussafia, ali to čine čak i neki talijanski autori.¹

Iako se Italija po originalnosti, pa ni po obilju Marijinih legenda doista ne može mjeriti s izvorom evropske mašte — Francuskom, niti sa čudesnom ljepotom legenda koju je evropskoj riznici priložila engleska i nordijska književnost, nije li u 13. stoljeću živio Jacobus de Voragine (de Varagine) ili Jacopo da Varazze,

¹ Pa i sam Enrico Cerulli, vrijedan proučavatelj Marijinih mirakula, posebice u etiopskoj književnosti, u svom članku *Un episodio della storia culturale medievale: Il Libro dei Miracoli di Maria nelle letterature europee e orientali* (Estratto da «Cultura e scuola», no. 19, str. 117—123, Torino 1966), nakon što je nabrojio poznate zbirke ovih tekstova u nekim zapadnoevropskim književnostima, ovako započinje svoj kratki osvrt na talijanske Marijine mirakule: «Si può dunque chiedere quale parte abbia avuto quella italiana (letteratura — op. I. P.) in questa sì vasta ed intensa opera di raccolta e trasmissione. Diciamo subito che la messe è scarsa, se parliamo di quella che si trova in italiano (almeno le opere edite) alle raccolte francesi ed anglo-normanne» (str. 118).

koji je dao tako bogat dar evropskoj legendi, čija *Legenda aurea* (nastala prije 1264. god.) po popularnosti gotovo da i nema premca u srednjovjekovnoj legendarnoj literaturi? I može li se vjerovati da baštinici znamenitog denovskog nadbiskupa nisu nastavili njegovo djelo? Na prigovore proučavatelja i ova naša pitanja najbolje odgovara Ezio Levi iz Ancone, prvi i najzaslužniji proučavatelj Marijine legende u talijanskoj književnosti. U knjizi koju je posvetio jednoj rukopisnoj zbirci Marijinih mirakula iz 14. stoljeća Levi je pokušao i uspio neumornošću pravog istraživača pokazati koliku je raširenost i popularnost ova književna vrsta dostigla u talijanskoj književnosti. Njegovu pregledu rukopisnih i tiskanih talijanskih Marijinih mirakula (do prvih godina 16. st.) dodavali su se i dodavat će se novi podaci, ali nijedan kasniji trud neće biti ravan prvom trudu koji je u proučavanje talijanske Marijine legende uložio autor iz Ancone.²

U 13. stoljeću, kada Jacopo da Varazze piše svoje legende i živote svetaca na latinskom jeziku,³ javljaju se i prvi Marijini mirakuli na pučkom jeziku, obično razasuti po moralno-didaktičnim djelima većeg opsega. To su oni »asempri« ili »esempi«, kao npr. *Dodici conti morali*, među kojima čitamo već najljepše teme evropske Marijine legende: legendu o neukom kleriku koji je svaki dan molio samo »Ave Maria«, ili legendu o grešnoj redovnici i druge, a tu je i slavno talijansko djelo *Il Fiore di virtù*, koje je koncem 13. stoljeća, kako se čini, sastavio Tommaso Gozzadini iz Bolonje, i u kojemu ćemo već naći Marijin mirakul o redovnici koja je iskopala svoje oči da bi sačuvala djevičanstvo zavjetovano Mariji.

Lice literature, a ne slučaja, ovim legendama dat će Milanez Bonvesin da Riva ili Bonvesin della Riva (oko 1240 — oko 1315), najljepši glas lombardijske književnosti svoga vremena. Plodan pisac, široke, fine kulture, strasno uronjen u svoje tople, pitoreskne i dramatične priče, otvorio je jedno novo doba u povijesti legendarne literature. »E' una delle più belle figure del Duecento e sullo sfondo nebuloso di quell'età, ancor incerta e malnota, spicca con un profilo acuto, netto e preciso«, reći će za Bonvesina Ezio Levi.⁴ Ljubitelj marijinskih tema, Bonvesin della Riva ostavio je u svojim latinskim i talijanskim djelima i dvadesetak Marijinih mirakula, koji na početku puta ovog literarnog žanra u talijanskoj književnosti i zahvaljujući talentu svoga autora odišu svježinom i originalnošću. Štaviše, o Bonvesinovim Marijinim legendama može se govoriti kao o pravoj poeziji.

² Ezio Levi, *Il Libro dei Cinquanta Miracoli della Vergine*. Bologna 1917.

³ I u drugim latinskim zbirkama Marijinih mirakula u ovom stoljeću nalazimo priče s talijanskim lokalitetima (Pisa, Parma, Rim): neke legende pričaju o ratu Bolonje i Modene, neke spominju ličnosti s dvora Fridriha II.

⁴ Ezio Levi, op. cit., str. XLII.

Među proznim latinskim mirakulima, koje je uvrstio u svoje djelo *De Vita Scholastica*, jedan od osam tekstova je mirakul o vitezu, kaštelanu, i vjernom mu slugi, prerušenom davlu, iz čije ga vlasti spašava njegova ljubav prema Mariji. Ovoj temi, koju je obradio i Jacobus de Voragine u svojoj *Legendi aurei* (izd. Graesse, cap. LI, str. 221—222 [3]), Bonvesin je posvetio i dvije legende na talijanskom jeziku. Prvu je ostavio uz još jednu Marijinu legendu u poemi *Vulgare de Elymosinis*, a drugu u poemi *Laudes de Virgine Maria*. Ali dok u posljednjem djelu čitamo verziju legende, u kojoj kaštelan, vođen svojim paklenim slugom, drži u svom dvorcu najgore razbojnice i lopove, koji napadaju i pljačkaju prolaznike, što je možda prva talijanska obrada ove verzije toliko poznate u kasnijim talijanskim zbirkama, iz kojih je ušla i u hrvatsku književnost (*Izb*, 16 i *Szb*, 2), legenda u djelu *Vulgare de Elymosinis*, kao i njoj sličnija latinska prozna legenda, priča drugu verziju legende o Mariji odanu vitezu, koji je osiromašio i kojega njegov sluga, demon, čini bogatim vlasnikom prekrasnog dvorca na obali nekog jezera. Ovamo jednoga dana, začuđen ljepotom i bogatstvom dvorca, dolazi neki biskup da bi kaštelana konačno oslobodio sluge-davla, koji čeka pogodan trenutak da njegov gospodar zapusti ljubav prema Bogorodici. Ova verzija poznate legende, koju ne nalazim u drugim zbirkama Marijinih čudesa, vjerojatno je originalna priča Bonvesinova. Ali pustimo po strani originalnost teme. Poetičnost ove legende u stihovima, posebice nesvakidašnji dijalog između božjeg sluge i sluge pakla, u prelijepoj noći koju obasjava mjesečina rođena iz valova, pripada samo poeziji i čudesnoj umjetnosti milanskog pjesnika.

Poema *Laudes de Virgine Maria* sadrži doista pravu zbirčicu Marijinih čudesa od pet tekstova. Uz legendu o kaštelanu, spomenimo još legendu o Mariji Egipatskoj i osebujnu, opet bonvesijansku obradu legende o kleriku laiku koji je znao i molio samo »Ave Maria«.

I na kraju, evo možda najljepše Bonvesinove legende, koju je ostavio u djelu *Rationes quare Virgo tenetur diligere peccatores*: Siromašan seljak otkidao je od usta da bi podigao sina i dao mu svećeničko zvanje. Sin, koji je postao svećenik, prezre svoje roditelje i zataji svog starog oca kako pred drugovima ne bi priznao svoje skromno porijeklo. Starac, gutajući suze, pognute glave, odlazi kući, gdje skrhan neizmjernom boli zaziva Boga i sotonu i predaje se ovom posljednjem da ga objesi. Na vješalima, umirući, preporuča se Mariji, koja mu ponovno poklanja život. Po ljepoti i životnosti ove priče, sa sjajno ocrtanim likovima i istančanom psihologijom, Bonvesin della Riva gotovo da nema premca u suvremenoj evropskoj legendarnoj literaturi, pa ni izvan nje, ne usporedimo li ga s Danteom.

Četrnaesto stoljeće, koje je gledalo pravi procvat ove literature u svim zapadnoevropskim književnostima, dalo je i talijanskoj

književnosti nove i brojne tekstove. Oni su još uvijek najčešće razasuti po raznim književnim djelima, gdje katkada prate prikaz života Marijina ili koju drugu marijinsku temu, i tako unutar drugih djela tvore skupinu ili zbirku Marijinih čudesa. Među neanonimnim tvorcima ovih djela najveću pozornost svojom ličnošću i literarnom vrijednošću svojih tekstova zaslužuje dominikanac Jacopo Passavanti iz Firence (oko 1302—1357), autor djela *Lo Specchio di vera penitenza* iz 1354. godine. Znameniti propovjednik uvrstio je među svoje korizmene propovijedi legende i »exemple«, među kojima ima i čudesa Marijinih. Ovom autoru i njegovu djelu pripada prva ili jedna od prvih talijanskih obrada legende *la Sacristine*. Passavanti je pisao s lakoćom, s mnogo fantazije, ali i duboke osjećajnosti, živim i spontanom izrazom firentinskog govora svoga vremena. Premda uvijek zaokupljen moralizatorskom svrhom svoga djela, kao i njegova subraća, on je psihološkom profinjenošću i proživljenošću osjećaja znao izraziti tamne, dramatične tonove ljudskog života, grijeha i spasenja, i osjetiti tragiku patnje.

Ne zbog znatnije umjetničke vrijednosti, već zbog namjere i truda s kojima je sastavljana, treba među skupinama i zbirkama talijanskih Marijinih mirakula iz 14. stoljeća svakako istaknuti djelo *Il Libro dei Cinquanta Miracoli*, kojemu je Ezio Levi posvetio svoju vrijednu knjigu. Zbirka je djelo nepoznata autora s područja Veneta, možda cistercita, iz prve polovine 14. stoljeća, a sastavni je dio većega kodeksa s različitim priložima, koji su svi nastali na mletačkom području koncem 13. i u prvoj polovini 14. stoljeća. Ova talijanska zbirka Marijinih mirakula rijetko je organizirano i sistematizirano djelo, koje među djelima svoje književne vrste, često stihijski sastavljanim i raspoređenim, ima nekog preteču samo u skupini od četiri Marijina mirakula, koja se nalazi i ponavlja već među najranijim latinskim legendama iz 11. i 12. stoljeća, pa je djelomice sastavni dio i *Pezove zbirke*, a raspoređuje mirakule prema četiri elementa: vatri, zraku, vodi i zemlji. I Caesarius od Heisterbacha podijelio je svoj *Dialogus Miraculorum* u knjige, po nekim tematskim skupinama; učinit će to kasnije još neki autori, među njima i Herolt (*Promptuarium Exemplorum*), ali sve su te podjele drugačije od podjele našega autora. Talijanska je zbirka podijeljena u pet dijelova, od kojih svaki ima svoj prolog. U svakom dijelu sakupljene su legende koje mogu na neki način ilustrirati jedan od pet epiteta i apelativa Marijinih (*memoraris, aydatris, remuneratrix, illuminatrix, advocata*), otprije već poznatih u literaturi (sv. Bernard Clairvaux), a inicijali kojih oblikuju ime MARIA. U prvom dijelu nalazi se 12 mirakula (I—XII), u drugom također 12 mirakula (XIII—XXIV), treći (XXV—XXXV) i četvrti dio (XXXVI—XLVI) sadrže po 11 mirakula, a peti, posljednji dio svega 4 mirakula (XLVII—L). Ideja ovakvog rasporeda doista nije nova i bila je već vrlo popularna među crkvenim piscima. Ideja je nova za jednu zbirku Marijinih čudesa, koju je tako njezin autor

zatvorio u kompozicijski okvir, kako čine i drugi autori srednjovjekovnih novela, legenda i drugih djela, kako je učinio i autor *Decameron*. Međutim, ideja o stvaranju pet harmoničnih i simetričnih dijelova ostala je više namjera nego što je dala ostvarenje, jer, kao što smo vidjeli, raspored mirakula doista ne daje harmoničnu sliku, niti su legende dosljedno podijeljene po tematskim skupinama, a niti među legendama pojedinih dijelova ima dovoljno tematske raznolikosti. Pa ipak, to ne bi smjelo znatnije umanjiti vrijednost i originalnost zamisli jednog autora Marijinih mirakula, koji je, bez dvojbe, imao umjetničku namjeru i umjetničkih sklonosti. Tematski ova zbirka obuhvaća lijepe teme Marijine legende, koje, međutim, nisu uvijek obrađene snagom i nadahnućem starijih talijanskih autora ovih tekstova.

Ezio Levi je dao pregled od 37 talijanskih rukopisa (sa zbirkom *Il Libro dei Cinquanta Miracoli* 38 rukopisa) koji sadrže tekstove, manje ili veće skupine ili zbirke Marijinih mirakula.⁵ (Tekstovi iz 13. stoljeća i neki razasuti tekstovi iz 14. i 15. stoljeća, koje je spomenuo prije popisa, ne ulaze u ovaj broj.) Popis je sastavljen i raspoređen prema gradovima i knjižnicama Italije u kojima se rukopisi nalaze. Sadrži desetak rukopisa iz 14. stoljeća, jedan iz 16/17. stoljeća, a svi ostali pripadaju 15. stoljeću. Levi je u svom pregledu donosio prologe zbirka, kada je to mogao, katkada naslove legenda i njihove incipite. Davao je i podatke o veličini djela i broju legenda. Služio se, dakako, raznim inventarima talijanskih rukopisa i često upućivao na njih, pa tako nije ponavljao sve podatke koji oni sadrže o ovim rukopisima. Identificiranje je, na žalost, često neodređeno i maglovito. Autor se nije bavio pojedinim legendama, jer to i nije bila namjera njegova djela. Nije se dublje unosio ni u međusobne odnose pojedinih rukopisa, pa je u tom pogledu njegov rad umnogome korigirala i nadopunila Mary Vincentine Gripkey, uz Levija najvredniji proučavatelj talijanskih rukopisnih mirakula i jedan od najboljih poznavalaca Marijine legende uopće. Mary Vincentine Gripkey, autorica već poznata po knjizi o Marijinim legendama u latinskoj i starofrancuskoj književnosti,⁶ za svoje djelo o Marijinim legendama u talijanskim rukopisima sama kaže da je nadopuna onome što je o ovom predmetu već dao Ezio Levi.⁷ Autorica, koja se s velikim poštovanjem odnosi prema djelu talijanskog autora, sebi je stavila u zadatak da istraži međusobne odnose rukopisa koje je popisao Levi, te da ih svrsta u skupine koje je talijanska Marijina legenda tijekom vremena oblikovala.

⁵ Ezio Levi, op. cit., LIV—LXXXII.

⁶ Mary Vincentine Gripkey, *The Blessed Virgin Mary as Mediatrix in the Latin and Old French Legend prior to the Fourteenth Century*. Washington 1938.

⁷ Mary Vincentine Gripkey, *Mary Legends in Italian Manuscripts in the Major Libraries of Italy*. *Mediaeval Studies*, vol. XIV—XV. Toronto 1952—1953.

Još među najranijim latinskim tekstovima Marijinih mirakula oblikovale su se skupine legenda koje su sadržavale uvijek iste teme, poredane istim redoslijedom. Mussafia je među ovim tekstovima vidio tri formirane skupine mirakula i prema njima podijelio najranije latinske Marijine mirakule. Prva, najstarija skupina, oblikovana u 11. stoljeću, ima 17 legenda, a zove se *HM* prema prvom i posljednjem mirakulu (Hildefonsus-Murielidis). Druga skupina, također iz 11. stoljeća, ilustrira četiri elementa: vatru (legenda o židovskom dječaku), zrak (legenda o Teofilu), vodu (Child-birth in the Sea) i zemlju (Julian and St. Basil). Treća skupina, koju je Mussafia nazvao *TS* (Toledo-Saturday [Samstag]), ima također 17 legenda. Sve tri skupine, prva u potpunosti, a druga i treća djelomice, nalaze se u *Pezovoj* zbirci Marijinih mirakula, koja u svom originalnom obliku sadrži 42 legende. Ovo nije najstarija latinska zbirka Marijinih mirakula, ali je jedna od najstarijih, i prema mišljenju Mussafije tako značajna zbirka da je upravo nju uzeo za polaznu točku svojih istraživanja. Ove legende iz 11. i 12. stoljeća ponavljale su se u kasnijim latinskim i starofrancuskim zbirkama u istom ili gotovo istom redoslijedu. Međutim, kako su talijanske Marijine legende mlađe, kaže Mary Gripkey, spomenute popularne legende, iako su ih i talijanski kompilatori prihvatili u svoja djela, u talijanskim zbirkama više nisu sačuvale originalni redoslijed. Osim toga, u posljednjim desetljećima 14. i ranom 15. stoljeću talijanski su autori znatno obogatili svoju književnost Marijinih mirakula domaćim pričama.

Šaroliko obilje talijanskih rukopisa koji sadrže Marijine mirakule može se ipak podijeliti u nekoliko skupina. U četiri osnovne skupine rukopisa serije priča doista se ponavljaju u istom redoslijedu. Mary Gripkey je Levijevu popisu dodala još 4 rukopisa. Tri rukopisa dolaze opet iz Firence, najveće riznice talijanskih rukopisnih Marijinih mirakula⁸: *FLa*² — rkp. *Ashburnham 546* (Bibl. Medicea Laurenziana), *Fr*¹² — rkp. *Riccardiano 1354* i *Fr*¹³ — rkp. *Riccardiano 1676* (Bibl. Riccardiana), a jedan iz Milana: *Ma* — rkp. *Ambrosiano P. 172 sup.* (Bibl. Ambrosiana). Autorica je znatno korigirala i Levijev pregled rukopisa. Levi doista nije ispravno identificirao sve svoje rukopise. Činio je i druge greške, kao npr. u broju legenda i sl. Nije imao u ruci sve rukopise, a i autori inventarâ kojima se služio griješili su. Za dva rukopisa: *Cod. 292 — S*¹ i *Cod. 302 — S*², koje čuva samostan St. Scholastica (Biblioteca dell'Abbazia) u Subiacu⁹, autorica kaže da su latinski rukopisi mirakula. A rukopisi *Fn*² — *Cod. II. IV. 51* (Firenze, Bibl. Nazionale Centrale)¹⁰, *Ra* — *Cod. 1893* (Roma, Bibl. Angelica)¹¹, *V*¹ — *Marc.*

⁸ Od rukopisa koje je popisao Levi i onih koje je njegovu popisu dodala Mary Gripkey (41 rukopis) Firenca čuva u svojim knjižnicama 26 rukopisa.

⁹ Ezio Levi, op. cit., LXXXI.

¹⁰ Ibidem, str. LVI.

¹¹ Ibidem, str. LXVIII—LXIX. (Mary Gripkey ovaj rukopis citira kao *Cod. 1893* — op. cit., vol. XV, str. 46.)

it. V. 28 (Venezia, Bibl. Marciana)¹² i V² — *Cod. 1224* (Verona, Bibl. Comunale)¹³, zbog doista opravdanih razloga koje je iznijela za svaki rukopis, ne mogu se identificirati kao zbirke Marijinih mirakula.

Talijanske rukopise Marijinih mirakula autorica je podijelila u pet skupina, od kojih su prve četiri skupine dosta jasno oblikovane cjeline. Isto se ne bi moglo reći i za kodekse, jer dok su neki kodeksi doista autentični predstavnici skupine koju je identificirala autorica, drugi kodeksi, najčešće, ali ne uvijek, rukopisi većeg opsega, koji su i nastali spajanjem i kompiliranjem različitih zbirki mirakula, sadrže dijelove dviju ili više skupina, pa ih je autorica morala tako i razvrstati. Mary Gripkey je uložila velik trud da u mnoštvu talijanskih rukopisnih mirakula prepozna osnovne jezgre i tematske cjeline uz koje je onda mogla u cijelosti ili djelomice vezati pojedine rukopise. Da li je ovo najbolje i konačno grupiranje talijanskih rukopisnih Marijinih mirakula, nije lako ocijeniti. Neke obrise autoričinoj podjeli dao je već Ezio Levi, koji je također pokušao izdvojiti glavne rukopise i skupine mirakula.¹⁴ Ovime se autorica koristila, ali je znatno izmijenila Levijeve zaključke.

Skupine koje je Mary Gripkey identificirala među talijanskim rukopisnim Marijinim mirakulima bile bi sljedeće:

1. Skupina koja ima 81 legendu, nazvana *Il Libro del Naufragio*. Skupini pripada u cijelosti ili djelomice 9 rukopisa.
2. Skupina koja ima 33 legende. Skupini pripada u cijelosti ili djelomice 6 rukopisa.
3. Skupina mirakula koju je Ezio Levi nazvao *Il Libro del Cavaliere*. Pripada joj u cijelosti ili djelomice 6 rukopisa.
4. Skupina koja je sastavni dio dviju najvećih talijanskih zbirki Marijinih mirakula: *Rv²* — *Cod. Vat. Barberiniano lat. 4032* (Roma, Bibl. Apostolica Vaticana) i *Fn⁴* — *Cod. Magliabechiano XXXVIII. 70* (Firenze, Bibl. Nazionale Centrale) i kojoj je mala zbirčica u rukopisu *Fp⁴* — *Cod. Palatino CXXXVII* (Firenze, Bibl. Nazionale Centrale) dala samo prve dvije legende.

U prve četiri skupine ušlo je 18 rukopisa, od kojih 15 u cijelosti i 3 djelomice. Svi preostali rukopisi (i djelomice 3 rukopisa iz ranijih skupina) ulaze u

5. Skupinu, koja je sakupila Marijine legende iz 21 (22) raznovrsna rukopisa.

¹² Ibidem, str. LXXXI.

¹³ Ibidem, str. LXXXI—LXXXII.

¹⁴ Ibidem, str. XCII—XCVIII.

Prije nego što pređemo na zbirku talijanskih Marijinih mirakula koja je naša glavna tema, jedna riječ o najvećoj i najuglednijoj rukopisnoj zbirci Marijinih mirakula u talijanskoj književnosti. Autor zbirke je Duccio di Gano iz Pise, koji je u prologu zbirke ovako predstavio sebe i svoje djelo: »*Qui cominciano alquanti miracoli della gloriosa vergine Maria, gli quali Duccio di Gano da Pisa ha tratto di più volumi e messoli insieme in questo libro in più tempo nella città di Firenze a sua laude e a sua riverentia*« (fol. 11^v). Zbirku čuva vatikanski rukopis *Rv*². Marijini mirakuli nalaze se na f. 11^v—123^v. Ispred mirakula nalazi se *Zivot Marijin* (f. 1—11^v), a iza mirakula (f. 124—138) hagiografske priče svetaca. Autor iz Pise uložio je velik trud u ovo lijepo djelo, sakupivši u njemu pravo blago Marijine legende od 187 tekstova (prema Leviju 186). Da je svoje legende doista uzimao i kompilirao »*di più volumi*« govori nam ne samo veličina zbirke nego i raznovrsne serije i skupine mirakula koje su se u njoj našle. Zbirku *Duccio di Gano da Pisa* Mary Gripkey je svrstala u 4. skupinu talijanskih rukopisnih mirakula¹⁵, u koju ulazi, i zapravo ovu skupinu čini, glavnina njezinih legenda. Ostali dijelovi zbirke sadrže serije legenda iz svih ostalih skupina od 1 do 3. Najviše legenda uzeo je Duccio di Gano da Pisa iz prve skupine, iz serije *Il Libro del Naufragio* (br. 128—187). Levi je držao da se zbirka *Duccio di Gano da Pisa* sačuvala u dva rukopisa. Osim u vatikanskom rukopisu, koji prema vatikanskom katalogu i Levi stavlja u 14. stoljeće¹⁶, zbirka *Duccio di Gano da Pisa* nalazila bi se i u firentinskom rukopisu *Fn*⁴, koji autor datira u 15. stoljeće.¹⁷ Prema vodećim znakovima i pismu, Mary Gripkey, međutim, datira vatikanski rukopis u 15. stoljeće. Duccio di Gano da Pisa naziva sebe samo autorom mirakula, a cijeli vatikanski rukopis pisan je jednom rukom. Ovo i neke druge indicije, te usporedba rukopisa *Rv*² s drugim rukopisima koji sadrže slične legende, autorici govori da zbirka u vatikanskom rukopisu nije originalni rukopis autora iz Pise, nego djelo prepisivača iz 15. stoljeća, koji je pisar i ostalih dijelova kodeksa. Nadalje, nakon usporedbe vatikanskog i firentinskog rukopisa, autorica drži da se ne radi o istom djelu. Firentinski rukopis (*Fn*⁴), koji ima 152 legende (prema Leviju 156 legenda, međutim, legende od br. 153—156 nalaze se samo u indeksu), crpio je također iz različitih izvora, ali ne iz istih kao i vatikanski rukopis (*Rv*²). Dva se rukopisa slažu samo u prvom dijelu, iz kojega je kompilator rukopisa *Fn*⁴ izabrao i uzeo 53 legende između prvih 72 legenda rukopisa *Rv*². Zbog ovoga je rkp. *Fn*⁴ također uvršten u 4. skupinu talijanskih rukopisnih mirakula. Ali poslije 53. broja dva se rukopisa razilaze, crpeći nadalje iz različitih izvora. Svoj

¹⁵ M. V. Gripkey, op. cit., vol. XV, str. 14—30.

¹⁶ E. Levi, op. cit., str. LXXIX—LXXXI i XCIII—XCIV.

¹⁷ Ibidem, str. LVII.

završni dio rkp. Rv³ crpio je npr. iz serije *Il Libro del Naufragio* (128—187), a rkp. Fn⁴ iz serije *Il Libro del Cavaliere* (104—152, odnosno 104—156, od kojih se legende od 153—156 nalaze samo u indeksu).¹⁸ Zbirka *Duccio di Gano da Pisa*, u svojoj književnoj vrsti djelo izuzetne vrijednosti, zbog raznovrsnosti izvora i broja legendi od svih talijanskih zbirki najiscrpnije obuhvaća i prezentira talijansku Marijinu legendu.

IL LIBRO DEL CAVALIERE

Između brojnih talijanskih zbirki Marijinih mirakula prava se književna sreća nasmiješila samo jednoj zbirci, zbirci *Miracoli della gloriosa Vergine Maria*, koju je Ezio Levi nazvao *Il Libro del Cavaliere*, i učinila je najuspješnijom i najpoznatijom zbirkom talijanske Marijine legende i jednom od najuspješnijih knjiga Marijine legende uopće. Tko nešto zna o talijanskoj Marijinoj legendi, zna za ovu knjigu. Onaj koji dobro poznaje evropsku Marijinu legendu, iz talijanske književnosti jedva da poznaje koju drugu zbirku osim ove. A talijanska je književnost, kako smo vidjeli, bila doista bogata Marijinim mirakulima. Rukopisima koje poznaju Ezio Levi i Mary Vincentine Gripkey u značajnijim knjižnicama Italije sigurno bi se mogla dodati i nova djela kada bi se pretražile manje knjižnice, privatne i samostanske knjižnice. Ali i ovako njihov je broj impozantan. Nevolja je u tome što su talijanski autori malo i nesustavno proučavali svoje Marijine mirakule. Posebice začuđuje malen, bolje rečeno nikakav interes za kritička izdanja rukopisnih zbirki. A te zbirke, osim zbirke *Il Libro del Cavaliere* (nadalje: *L del C*), nisu imale ni inkunabulskih ni starih izdanja. Tako su one ostale mrtvo blago, osobito za strane, netalijanske proučavatelje evropske Marijine legende, koji su, međutim, i te kako morali biti zainteresirani za talijanske verzije legenda koje su proučavali. Zato se i ne treba previše čuditi onim negativnim spoznajama o talijanskoj literaturi Marijinih mirakula, pogotovo kada se zna da su one dijelom izrečene prije izlaska Levijeve knjige. A Levijev rad, koji bi zapravo trebalo nazvati »pionirskim« radom na literaturi talijanskih Marijinih mirakula, ostaje još uvijek najznačajnije i najsustavnije djelo o talijanskoj Marijinoj legendi. Uz njegovu je knjigu, dakako, nerazdvojivo vezana radnja autorice Mary Vincentine Gripkey, koja je dala izvanredan prilog proučavanju rukopisnih talijanskih mirakula. Ono, međutim, što je Levi ostavio o inkunabulama i starim izdanjima talijanskih Marijinih mirakula, a što se uglavnom, dakako, odnosi na zbirku *L del C*, nije, na žalost, našlo onakvog nastavljača kao što je Mary Gripkey. Ne postoji djelo koje je sakupilo i sistematiziralo talijanske tiskane

¹⁸ M. V. Gripkey, op. cit., vol. XV, str. 14—16.

Marijine mirakule. Ni jedan autor nije ovom fenomen-izdanju koje se zove *Il Libro del Cavaliere* posvetio jednu studiju, koja bi datirala, osvijetlila porijeklo i sudbinu »vulgate« talijanskih Marijinih mirakula prije njezina blistavog puta u tiskanoj knjizi. Nema ni djela koje prati njezin nevjerojatni uspon i postepeni pad na ovom nesvakidašnjem putu.

Zbog toga, a ne samo da bismo pokazali koliko je talijanska književnost bogata Marijinom legendom, govorili smo o rukopisnim zbiricama. Jer, kako se ništa ne rađa bez korijena, pogotovo ne u literaturi Marijinih mirakula, i najuspješnijoj talijanskoj zbirci Marijinih mirakula treba tražiti izvore najprije među talijanskim rukopisima.

Ezio Levi je identificirao 4 rukopisa kao rukopise ove zbirke: *Fr⁷* — *Riccardiano 1408* iz 15. st. (Firenze, Bibl. Riccardiana)¹, *Fr⁸* — *Riccardiano 1431* iz 1469. god. (Firenze, Bibl. Riccardiana)², *N²* — *Cod. XII. F. 25* iz 15. st. (Napoli, Bibl. Nazionale)³ i *P¹* — *Cod. 220* iz 15. st. (Padova, Bibl. Antoniana)⁴. Mary Gripkey se nije složila s Levijem. Ona je odbila da se firentinski rukopisi *Fr⁷* i *Fr⁸* svrstaju u seriju *L del C*. Autoričina istraživanja pokazuju da su ova dva rukopisa međusobno srodna, ali se mnogo razlikuju od rukopisa *N²* i *P¹*, koji su pravi predstavnici ove serije. Firentinski rukopisi doista počinju s mirakulom koji je dao ime zbirci *L del C*, ali oni sadrže samo 30 (*Fr⁷*), odnosno 33 (*Fr⁸*) Marijina mirakula.⁵ A među ovim mirakulima *Fr⁸* ima samo 20, a *Fr⁷* samo 17 od 59 mirakula koliko ih čuva napuljski rukopis *N²*. Kompilatori dvaju firentinskih rukopisa nisu se poslužili ni padovanskim rukopisom (*P¹*) s kojim se još slabije slažu. Zbog svega ovoga firentinski rukopisi *Fr⁷* i *Fr⁸* predstavljat će jednu drugu također značajnu seriju talijanskih mirakula, koju je Mary Gripkey svrstala u 2. skupinu svoje podjele. Oni su, dapače, glavni predstavnici ove skupine, pa su iz ovih rukopisa drugi kompilatori crpili tekstove za svoje zbirke, kao npr. kompilator velike i vrlo značajne zbirke *Fn⁴*, koju je Levi također smatrao zbirkom *Duccio di Gano da Pisa*, a koja je uzela čak 31 od 33 legende 2. skupine. Druga skupina ima 13 legenda kojih nema serija *L del C*. Osim toga, razlike u vokabularu i strukturi, razlike u detaljima pričanja i redoslijedu preporučuju da se firentinski rukopisi *Fr⁷* i *Fr⁸* svrstaju u 2. skupinu talijanskih rukopisnih mirakula, a duži rukopisi zbirke *L del C* u 3. skupinu, tj. pravu skupinu ove zbirke.⁶

¹ Ezio Levi, op. cit., str. LXIV—LXV.

² Ibidem, str. LXV.

³ Ibidem, str. LXVIII.

⁴ Ibidem, str. LXVIII.

⁵ Levi je pogrešno prvom rukopisu pripisao 29, a drugom 35 mirakula, str. LXV.

⁶ M. V. Gripkey, op. cit., vol. XIV, str. 29—35.

Ostadoše nam tako samo dva rukopisa od onih koje je predložio Levi: napuljski rukopis (*N²*) i padovanski rukopis (*P¹*), koji doista pripadaju seriji *L del C*. Ali usporedbom s rukopisom *Fn⁴* Mary Gripkey je ustanovila da ova velika zbirka, koja je svoje tekstove crpla iz tolikih različitih izvora, sadrži također i lijep broj legenda iz serije *L del C*. Ovom izvoru pripadaju njezine legende od br. 104—152 (odnosno od br. 104—156, samo što legende 153, 154, 155. i 156. nemaju tekstove, nego samo naslove u indeksu, a i tekst 152. legende nije potpun). Iz ove serije uzimao je tekstove za svoju zbirku i Duccio di Gano da Pisa (rkp. *Rv³* — *Cod. Vat. Barber. lat. 4032*). Njoj pripadaju legende 55, 57, 59—63, 67—70 i 118—119, u svemu 13 legenda. Još 10 legenda u ovoj zbirci ima teme iz serije *L del C*, ali su te legende tako različite u izrazu, iako ne u sadržaju, da ih je Duccio di Gano da Pisa vjerojatno uzeo iz drugih izvora. I firentinski rukopis *Fr¹* — *Riccardiano 1277* (Firenze, Bibl. Riccardiana) ima 6 legenda i naslov 7. legende uzete iz zbirke *L del C*, dok napuljski rukopis *N¹* — *Cod. VI. F. 12* (Napoli, Bibl. Nazionale) ima svega jednu Marijinu legendu iz ove serije. Mnogo legenda s istom temom obradio je još jedan veliki firentinski rukopis od 135 legenda: *Fr¹⁰* — *Riccardiano 1675* (Firenze, Bibl. Riccardiana), ali budući da se on i mnogo razlikuje od naše zbirke, autorica ga je svrstala u 5. skupinu talijanskih rukopisnih mirakula.⁷

Mogli bismo, dakako, nabrojiti još dosta rukopisa s temama koje su dio teksta i dio slave djela *Il Libro del Cavaliere*. Iz našega popisa, dapače, jedva da bi tada koji rukopis izostao. Ipak, od svih danas poznatih talijanskih rukopisa zbirei *L del C*, doista, u cijelosti, pripadaju samo napuljski rukopis *N²* i padovanski rukopis *P¹*, te djelomice firentinski rukopis *Fn⁴*. Napuljski i padovanski rukopis autentične su preteče ove zbirke, onakve kakvu ćemo je naći i slijediti u bezbrojnim inkunabulama i starim izdanjima, i to u kraćim izdanjima ovoga djela. Napuljski rukopis, za koji i Levi i Mary Gripkey kažu da je venecijanskog porijekla (ili s područja Veneta), najbliži je našoj zbirci. Ima 59 mirakula, pa mu prema najčešćim, uobičajenim izdanjima zbirke *L del C* (61 legenda) nedostaju samo dva teksta, i to 49 (48). i 56 (55). legenda u inkunabuli. Padovanski rukopis ima samo 48 mirakula. Sadrži, dakle, 13 tekstova manje nego inkunabule. Ipak, on ima 56 (55). mirakul koji napuljski rukopis nema. Firentinski rukopis *Fn⁴* od svojih 152 (156) legenda ima 49 legenda iz zbirke *L del C*. Posljednji od ovih tekstova je nepotpun, a nakon njega su trebala slijediti još 4 mirakula iz iste zbirke, kojima je, međutim, ostao samo naslov u indeksu. Firentinski je rukopis ovaj posljednji dio svoga teksta (sveukupno, dakle, 53 legende) crpio iz jednog danas nepoznatog

⁷ M. V. Gripkey, op. cit., vol. XV, str. 30—46.

rukopisa zbirke *L del C*, koji je pripadao dužim rukopisima ove serije, onima koji su dali svoje legende dužim izdanjima ove zbirke, izdanjima od 75 tekstova.

To bi bili talijanski izvori zbirke *Il Libro del Cavaliere*, koji su nam danas poznati. Bilo ih je, bez dvojbe, više. Ipak, život je ovom djelu dao Leonardo Achates da Basilea, tipograf koji je prvi izdao djelo *Miraculi dela gloriosa verzene Maria* u Vičenci 1475. godine. Da nije bilo njega, vjerojatno bi i ova zbirka, poput ostalih, nepoznata svijetu, ostala ležati među rukopisnim blagom talijanske Marijine legende. Život, jednom dan, ona je objeručke prihvatila i živjela ga do u naše stoljeće, najintenzivnije u 15. stoljeću, zatim u 16. stoljeću. Slijedeće godine poslije prvog izdanja imala je već novo izdanje i novog tipografa u istoj Vičenci: Giovanni da Reno, Vicenza 1476. Slijedeće vičentinsko izdanje tiskao je opet Leonardo Achates da Basilea. I tako iz godine u godinu, iz grada u grad: Vicenza, Milano, Roma, Treviso, Venezia, Firenze, Messina, Brescia, Bologna, Torino, Napoli. Vrhunac popularnosti dostigla je u pretposljednem i posljednjem desetljeću 15. stoljeća. Samo u prvoj polovini 1496. godine, na primjer, izašla su njezina četiri izdanja (Brescia, 29. I 1496; Venezia, 2. III 1496; Milano, 8. IV 1496. i Torino, 6. VI 1496), a možda ih je izašlo i više. Ali i 16. stoljeće, koje je gledalo konačno umiranje ove književne vrste, umiranje koje se više ničim nije moglo zaustaviti ni usporiti, bilo je još uvijek naklono zbirci *L del C*. Gotovo ništa od svega onoga što je zaustavilo život mnogih slavni evropskih zbirki Marijinih čudesa kao da nije moglo znatnije umanjiti popularnost ove talijanske zbirke.

Javljala se u raznim oblicima i s raznim licima. Često je posjedovala samo korice neugledne knjižice, skromne opreme i skromna formata. Ali ima među izdanjima ovoga djela, uvijek istog sadržaja, i lijepih i luksuznih izdanja, slikovno opremljenih, iskićenih bogatim i bizarnim ksilografijama, izdanja koja su iz godine u godinu prezentirala nova dostignuća evropskog i talijanskog tiskarstva. Najljepše opremljena i ilustrirana izdanja pripadaju posljednjim godinama 15. stoljeća i 16. stoljeću, kada ovi mirakuli uz naslov obično dobivaju i dodatak *istoriati*. Zato se izdanja ove zbirke mogu naći i u katalozima Esslinga, De Marinisa, Sandera, Rave i dr.

Zbirka nije imala u svim izdanjima isti broj mirakula. Ipak, postojala su dva osnovna sadržaja zbirke. Većina izdanja imala je 61 mirakul. To je kraći, najčešći i pravi oblik ove zbirke. Prvi mirakul pričao je uvijek o osiromašenom vitez, koji je, da bi povratio bogatstvo, obećao đavlu svoju ženu, a posljednji o grešnoj redovnici, koju je pred gnjevom sestara i biskupa spasila Bogorodica. U izdanjima s ovim brojem tekstova (kao i u dužim izda-

njima) mirakul o grešnoj redovnici nosi broj 62 u tekstu, pa i u indeksu. Zabuna u numeriranju nastala je na početku zbirke, jer je kompilator iza legende br. 5 (jednom čovjeku Marija je iscijelila rane, koje mu je nanio đavao, jer se nije htio odreći Marije sklapajući ugovor s njime) stavio odmah legendu br. 7 (mirakul o djevojci koja je svaki dan 150 puta pozdravljala Mariju), pa je tako cijela zbirka nadalje napredna za jedan broj. Mnogi zbog toga drže da zbirka ima 62 legende, iako ima zapravo jednu manje. Razne greške u numeraciji imala su mnoga izdanja zbirke, kao uostalom sve zbirke Marijinih mirakula, ali one se nisu prenosile s izdanja na izdanje kao ova, niti su obično mijenjale konačan broj legenda. Duža izdanja zbirke imala su između spomenute 5. i 7. legende pod br. 6 legendu o ženi optuženoj zbog preljuba i jednomjesečnom djetetu koje progovara da bi je oslobodilo optužbe. Da li je prvi izdavač zbirke svjesno ili nesvjesno ispustio ovu 6. legendu, a daljnjima nije mijenjao brojeve, ili je već zatekao ovakvo stanje u svom rukopisnom predlošku, ne možemo znati. Činjenica je da spomenutu legendu nisu imali ni napuljski (N^2) ni padovanski (P^1) rukopis serije *L del C*, ali ju je posjedovao firentinski rukopis (Fn^4), koji je, kako smo već rekli, crpio ovaj dio svoga teksta iz nekog rukopisa koji je pripadao dužim rukopisima ove serije i prema kojima su nastala i duža izdanja ove zbirke. Ovu grešku u numeraciji ponovili su gotovo svi kasniji izdavači. Tekst s ovim brojem legenda imala su najznačajnija izdanja ove zbirke, pogotovo ranije inkunabule. Zbirka je, međutim, imala i bogatiji sadržaj, ali u manjem broju izdanja, koja u svom punom, pravom obliku sadrže 75 mirakula. Ovaj sadržaj zbirke, rjeđi od prvoga, javlja se u kasnijim izdanjima. Prvo izdanje dužeg oblika zbirke, koje ja poznajem, firentinsko je izdanje tiskano oko 1483. godine. Tipograf mu je Sancto Jacopo di Ripoli. Dužim izdanjima pripada i firentinsko izdanje Bartholomaeusa de Librisa iz 1500. godine, te većina izdanja iz 16. stoljeća, među kojima i mletačko izdanje iz 1524. godine (tipograf Giovanni Tacuino da Trino), po kojemu je Piero Misciattelli objavio svoje izdanje ove zbirke 1929. godine. Ovo izdanje, kako ga je objavio Misciattelli, ima 74 mirakula, jer mu prema firentinskom izdanju iz 1500. god. nedostaje pretposljednji mirakul. Firentinsko izdanje iz 1500. godine i mletačko iz 1524. godine, odnosno Misciattellijevo izdanje, mogu nam poslužiti za usporedbu s kraćim izdanjima zbirke. Duža izdanja zbirke nemaju 34 (33). legendu (legenda o razbojnicima Dimasu i Getasu) i 52 (51). legendu (jedna verzija *Djevojke bez očiju*) iz kraćih izdanja. Ona, međutim, donose 15 novih legenda (legendu br. 6 i 34 i legende od br. 63—75), a ponavljaju jedva nešto izmijenjenu legendu o kleriku koji je znao i molio samo »Ave Maria« (mirakul 3. i 37).

Ezio Levi je prvi i jedini pokušao prikupiti i sustavno prezentirati sva izdanja zbirke *Il Libro del Cavaliere*. Ostali autori u

susretu s ovom zbirkom nabrajaju samo njezina najznačajnija izdanja ili spominju ona koja ih zanimaju. Levijev pregled izdanja talijanskih Marijinih mirakula u razdoblju od 1475. do 1515. godine sadrži 31 djelo.⁸ Iako sva izdanja nemaju potrebne podatke da bi se identificirala kao zbirka *L del C*, ipak samo za posljednje (XXXI) izdanje Levijeva pregleda mogu pouzdano reći da ne pripada našoj zbirci. Autor se najviše oslanjao na kataloge Haina i Reichlinga, a za mletačka izdanja, dakako, još na Esslinga. Godine 1917, kada je izašla njegova knjiga, nije ni mogao koristiti mnogo drugih djela ove vrsti. Današnji istraživač ima za to veće mogućnosti.

Ja ću ovdje donijeti svoj pregled izdanja zbirke *Il Libro del Cavaliere*, izdanja iz 15. i prve polovine 16. stoljeća. Moj je pregled nastao savjesnim konzultiranjem mnogih, raznovrsnih kataloga inkunabula i starih izdanja, bibliografija i sličnih djela, te traženjem po internim inventarima, katalogima ili policama mnogih talijanskih knjižnica. Zahvaljujući osobito ovom posljednjem, često sam nadopunila ili ispravila podatke u poznatim katalogima i Levijevu pregledu; našla sam nova izdanja zbirke koja katalogi ne poznaju ili primjerak izdanja za koje se drži da više nema sačuvanih egzemplara, te još nepoznate primjerke već primjercima zasvjedočenih izdanja. U tom pogledu mogu znatno nadopuniti i iscrpni *Indice generale degli incunaboli delle biblioteche d'Italia*, u čijem su IV svesku autori Enrichetta Valenziani i Enrico Cerulli danas još sačuvanim inkunabulama talijanskih Marijinih mirakula u Italiji dali čak 25 brojeva. Ovaj izvanredni pregled dvoje vrijednih istraživača (Enrico Cerulli je danas jedan od dobrih poznavalaca Marijine legende, koji je osobit interes pokazao za proučavanje etiopskih tekstova) u novije je vrijeme najbolji i uz Levijev pregled najvredniji prilog sakupljanju izdanja zbirke *L del C*.⁹

Ja sada donosim pregled od 47 izdanja zbirke *Il Libro del Cavaliere*. Može se dogoditi, možda dogoditi, da neko od ovih izdanja ne bude autentična zbirka *L del C*. Neka su mi, naime, izdanja nedostupna, a neka nemaju više ni jednog sačuvanog primjerka. Njih, na žalost, vjerojatno nitko više neće identificirati. Dakako da ovaj svoj pregled ne smatram konačnim. Rad u svim talijanskim knjižnicama dao bi vjerojatno nove primjerke poznatih izdanja, možda i neko izdanje do sada nepoznato. Prevelika je sreća pratila

⁸ Ezio Levi, op. cit., str. LXXXII—XCII.

⁹ Enrico Cerulli drugom prilikom kaže da je naša zbirka od izdanja Leonarda da Basileje u Vičenci 1471. godine (!?) do Morettijeva izdanja u Parmi 1841. godine imala 27 izdanja (*Un episodio della storia culturale medievale...*, str. 119).

ovu prelijepu knjigu Marijinih čudeza a da ona ne bi imala još, i još izdanja. Voljela bih da tako zaključim svaki njezin posljednji proučavatelj.¹⁰

Kratice za kataloge, bibliografije, priručnike

- H.** L. F. Th. Hain, *Repertorium bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD. typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel adcuratius recensentur. Vol. I—II. Stuttgart-Paris 1826—1838.*
- Cop.** W. A. Copinger, *Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum, or collections towards a new edition of that work. Vol. I—II. Berlin 1926.*
- R.** Dietericus Reichling, *Appendices ad Hainii-Copingeri Repertorium Bibliographicum. Additiones et emendationes. Vol. I—IV (vol. I: fasc. I—III; vol. II: fasc. IV—VI). Monachii 1905—1914.*
- Proctor** Robert Proctor, *An Index to the early printed books in the British Museum: from the invention of printing to the year MD. With notes of those in the Bodleian library. Vol. I—IV. London 1898—1899.*
- BMC** *Catalogue of books printed in the XVth Century, now in the British Museum. Vol. I—IX. London 1908—1962.*
- Essling** Prince de Essling, *Les livres à figures vénitiens de la fin du XVe Siècle et du Commencement du XVIe (Etudes sur l'art de la gravure sur bois à Venise). Dio I—III (Vol. I—VI). Florence-Paris 1907—1914.*
- Levi** Ezio Levi, *Il Libro dei Cinquanta Miracoli della Vergine. Bologna 1917.*
- Coll. De Marinis** (Tammaro De Marinis), *Catalogue d'une collection d'anciens livres à figures italiens appartenant à Tammaro de Marinis. Préface de Seymour de Ricci. Milano 1925.*
- Sander** Max Sander, *Le livre à figures italien depuis 1467 jusqu'à 1530. Essai de sa bibliographie et de son histoire, par Max Sander. Vol. I—VI. Milano 1942.*

¹⁰ U pregledu ću donositi slijedeće podatke:

1. Mjesto izdanja, ime tipografa, godina izdanja (isti podaci stavljaju se u zagradu, ako nisu navedeni u djelu pa se pretpostavljaju).
2. Mjesto i broj pojedinog izdanja u katalogima inkunabula i starih izdanja, u bibliografijama i sličnim priručnicima.
3. Mjesto i ime knjižnice ili knjižnica u kojima su pohranjeni sačuvani, danas poznati, primjerci pojedinih izdanja u Italiji i Evropi. Iza imena knjižnice u zagradi se nalazi signatura knjige, kada mi je poznata.
4. Naslov djela neću donositi, jer on kroz sva izdanja, iako u nekoliko varijanata, ostaje zapravo isti. Pravi i najčešći naslov zbirke, koji joj je dao još Leonardo Achates da Basilea, jest *Miracoli della gloriosa Vergine Maria* (*Miraculi dela gloriosa verzene Maria*, Vicenza 1475). Cesto ga zamjenjuje naslov *Li Miracoli della Madonna*, koji gotovo uvijek imaju mletačka izdanja, *Miracoli della Nostra Donna* i sl. Nekoliko izdanja iz posljednjih godina 15. stoljeća i izdanja u 16. stoljeću dodaju još naslovu *istoriati*.

- Rava Carlo Enrico Rava, *Supplement à Max Sander. Le livre à figures italien de la renaissance.* Milano 1969.
- Cioni Alfredo Cioni, *Esemplari unici di edizioni quattrocentine della sezione Corsiniana.* Roma 1962.
- Baroncelli Ugo Baroncelli, *Gli incunabuli della Biblioteca Queriniana di Brescia.* Ateneo di Brescia 1970.
- IGI *Indice generale degli incunaboli delle biblioteche d'Italia. Vol. I—V.* Roma 1943—1972.

IZDANJA ZBIRKE *Il Libro del Cavaliere* U 15. STOLJEĆU

1. VICENZA, Leonardo [Achates] da Basilea, [lipanj] 1475.
Leonardus Achates de Basilea
H.(Cop.)11228. R.I, str. 169—170. Proctor 7121. BMC VII, 1030—31
Levi I. IGI 6494.
Venezia, Bibl. Querini-Stampalia (Incunaboli 66)
London, British Museum (IA. 31707.)

Piero Misciattelli u predgovoru svom izdanju *Miracoli della Gloriosa Vergine Maria* (Milano 1929) kaže da je zbirku L del C prvi objavio Filippo da Lavagna u Milanu 24. svibnja 1474. godine, a da je vicentinsko izdanje iz 1473. godine njezino drugo izdanje. Ovaj podatak nije naveo ni ponovio ni jedan drugi autor. Niti je poznato da bi se ova inkunabula čuvala u nekoj knjižnici Italije ili Evrope. Može se samo reći da je Filippo da Lavagna djelovao u Milanu od 1473—1480. i od 1489—1490. godine (Reichling) i da je u tom razdoblju, što svjedoče sačuvane inkunabule, tri puta objavio n-šu zbirku (Milano 1477. 14[?]9 i 1480). Tako Leonardo Achates da Basilea ostaje i nadalje prvi tipograf zbirke L del C.
2. VICENZA, Giovanni da Reno, [1. IX] 1476.
Joannes de Rheno
H.11229. Levi II. IGI 6495.
Milano, Bibl. Trivulziana dell'Archivio Storico Civico
Roma, Bibl. Corsiniana dell'Accademia d'Italia
Siena, Bibl. Comunale degli Intronati
Vicenza, Bibl. Comunale Bertoliana
3. MILANO, Filippo da Lavagna, [22. VI] 1477.
Philippus de Lavania
R.1819. Levi III. IGI 6496.
Milano, Bibl. Ambrosiana (S.Q.Q.III.55)
4. [ROMA, Johann Bulle, oko 1478]
Joannes Bulle
IGI 6497.
Roma, Bibl. Casatanense
5. TREVISO, Michele Manzolo da Parma, 2. II 1479.
Michael Manzulus
H.11230. R.III, str. 108. Levi IV. Baroncelli 637. IGI 6498.
Bologna, Bibl. Comunale dell'Archiginnasio
Brescia, Bibl. Civica Queriniana
Roma, Bibl. Corsiniana dell'Accademia d'Italia
Roma, Bibl. Nazionale (70.8.A.10)
Venezia, Bibl. Querini-Stampalia (Incunaboli 66)

6. MILANO, Filippo da Lavagna, 19. V 1469 [= 1479].
Philippus de Lavania

H.11227. R.VI, str. 95. Levi V. IGI 6499.

Milano, Bibl. Nazionale Braidense (AN.XI.44)
Rovereto, Bibl. Comunale »Girolamo Tartarotti«
Torino, Bibl. Nazionale

Sve govori da je ova inkunabula, očito tiskarskom greškom, antitadirana za jedno cijelo desetljeće. Filippo da Lavagna radio je kao tipograf u Milanu od 1472—1480. i od 1489—1490. godine.

7. MILANO, Filippo da Lavagna, 24. III 1480.
Philippus de Lavania

H.11232. R.III, str. 108—109. BMC VI, 707 Levi VII. IGI 6500.

Genova, Bibl. Universitaria
Milano, Bibl. Ambrosiana
Roma, Bibl. Nazionale (70.4.A.13)
Roma, Bibl. Apostolica Vaticana (Inc.IV.714)
London, British Museum (IA. 26183.)

IGI navodi tri sačuvana primjerka ove inkunabule u Italiji. Četvrti primjerak našla sam u Vatikanskoj knjižnici u Rimu (Inc.IV.714).

8. TREVISO, Michele Manzolo da Parma, 29. IV 1480.
Michael Manzulus

H.11231? R.991. Levi VI. IGI 6501.

Firenze, Bibl. Riccardiana
Napoli, Bibl. Universitaria
Roma, Bibl. Casatanense (Inc. 341[1])
Treviso, Bibl. Comunale

Ink. H.11231. ima samo podatak: Treviso, 1480. Vjerojatno se ipak radi o istoj inkunabuli, a Hain je omaškom izostavio ime tipografa, dan i mjesec izdanja.

9. Bez mjesta, bez imena tipografa, bez god. izdanja.
[VENEZIA? oko 1480?]

H.11223. Levi XXX. IGI 6503.

Ferrara, Bibl. Comunale Ariostea
Firenze, Bibl. Nazionale Centrale
Roma, Bibl. Corsiniana dell'Accademia d'Italia
Roma, Bibl. Apostolica Vaticana (Ross.1638)
Trento, Bibl. Comunale

Ovu inkunabulu, koja nema ni mjesto ni godinu izdanja, ni ime tipografa, našla sam i u Vatikanskoj knjižnici u Rimu (sign. Ross.1638). Tako se broj njezinih danas poznatih primjeraka u Italiji povećao sa 4 (IGI) na 5 primjeraka. Alfredo Cioni, koji u svom djelu ovu inkunabulu samo uzgred spominje, i autori IGI pretpostavili su da je inkunabula tiskana u Veneciji oko 1480. godine.

10. MILANO, Leonhard Pachel i Ulrich Scinzenzeler, 8. VI 1481.
Leonardus Pachel et Uldericus Scinzenzeler

BMC VI, 750 IGI 6504.

Milano, Bibl. Ambrosiana
London, British Museum (IA. 26463.)

11. VICENZA, Leonardo [Achates] da Basilea, 31. X 1481.
Leonardus Achates de Basilea

R.1577. Levi VIII. IGI 6505.

Mantova, Bibl. Comunale (IV.B 13c)
Verona, Bibl. Comunale (114.6[2])

12. [VENEZIA, Erhard Ratdolt], 14. VII 1483.
Erhardus Ratdolt

H.11233. Levi X. Cioni, str. 69. IGI 6506.

Roma, Bibl. Corsiniana dell'Accademia d'Italia (Cors. 51 B 49)
Roma, Bibl. Apostolica Vaticana (Ross.1639)

Cini se da je Ezio Levi prvi pretpostavio da je ova inkunabula tiskana u Veneciji (Hain je naveo samo godinu izdanja koju inkunabula nosi). Alfredo Cioni, koji je opisao unikatne inkunabule koje čuva Corsiniana u Rimu, dodao je gradu Veneciji još i ime tipografa Erharda Ratdolta, koji je doista, kako nalazimo kod Reichlinga, djelovao u Veneciji od 1478—1486. godine. Isti podatak za njima ponavlja i IGI. Kao i Alfredo Cioni i IGI, tako i interni katalog Biblioteke Marciana u Veneciji (Catalogo delle edizioni veneziane) napominje da je primjerak ove inkunabule čuvan u Corsiniani u Rimu jedini još njezin poznati primjerak. Još jedan primjerak ove inkunabule našla sam, međutim, također u Rimu, u Vatikanskoj knjižnici (sign. Ross.1639).

13. VENEZIA, Piero di Piasi, 20. XII 1483.
Petrus de Piasii

IGI 6507.

Camerino (Camerino-Macerata), Bibl. Comunale Valentiniana

14. [FIRENZE], Sancto Jacopo di Ripoli, bez. god.
Apud S. Jacobum de Ripoli

H.11224. Cop.4061. Levi XXIX.

[Roma, Bibl. Apostolica Vaticana (Inc.IV.106)]

14a. FIRENZE, apud S. Jacobum de Ripoli, [oko 1483].

H.11225. R.V, str.195. Levi IX. IGI 6502.

Poppi (Poppi-Arezzo), Bibl. Comunale Rilliana
[Roma, Bibl. Apostolica Vaticana (Inc.IV.106)]

Pitanje inkunabule br. 14 i br. 14a teško je riješiti. Da li se radi o dvjema sličnim inkunabulama koje je tiskao isti tipograf — Sancto Jacopo di Ripoli — ili je to zapravo samo jedna inkunabula? Hain govori o dvjema inkunabulama (H.11224 i H.11225). Inkunabula H.11224. ima ovaj završetak: »Finisce il libro dalcuni miracoli della inimerata e gloriosa Vergine Maria. Et quale e stato formato appresso Sancto Iacopo di Ripoli.« Nema mjesta ni godine izdanja. O drugoj inkunabuli (H.11225.) Hain je ima samo ime tipografa, u drugoj se, dakle, navodi i Firenca kao mjesto izdanja, ostavio samo podatak: »Florentiae, apud S. Iacobum de Ripoli, s.a. (1483)«. Dok prva a godinu izdanja (1483) Hain je pretpostavio. Ukoliko Hain nije pretpostavio i mjesto izdanja, ovaj podatak govori da se doista radi o dvjema inkunabulama, koje je tiskao isti tipograf. Copinger (4061) od ovih dviju navodi samo jednu inkunabulu, ne pozivajući se uopće na Haina. Kratak podatak koji je donio dopušta mi da zaključim da je riječ o ink. H.11224. I Reichling govori samo o jednom od ovih firentinskih izdanja, i to o ink. H.11225. (vol. V, str. 195), dok ink. H.11224. ne spominje. Levi je samo ponovio ono što je našao kod Haina (H.11224 = Levi XXIX, H.11225 = Levi IX). Ostali autori, na žalost, o ovim inkunabulama ili o ovoj inkunabuli šute. Samo još IGI (6502) navodi inkunabulu: [Firenze], S. Jacopo a Ripoli, [oko 1480], identificirajući je kao H.11225, i ink. R.V.195. Njezin primjerak se nalazi u Bibl. Comunale Rilliana (Poppi, Poppi-Arezzo). U Italiji je sačuvan još jedan primjerak inkunabule tipografa Ripolija ili jedne od dviju firentinskih inkunabula. Nalazi se u Vatikanskoj knjižnici u Rimu. Ali i u katalogima ove knjižnice podaci zbunjuju. Navodi se, naime, da tresor inkunabula posjeduje ink. H.11224. (sign. Inc.IV.106[6]) i ink. H.11225. (sign. Inc.IV.106[1]). Pod ovim signaturama, međutim, postoji samo jedna inkunabula. Prema Hainovim škrtnim podacima, ja sam je identificirala kao ink. H.11224. Reichling, koji se nije opeterećo pitanjem o jednoj ili dvjema inkunabulama, ali koji poznaje inkunabulu u Vatikanskoj knjižnici, identificirao je ovu inkunabulu kao ink. H.11225. Pitanje sada postavljeno — jedna ili dvije firentinske inkunabule tipografa S. J. di Ripolija — ostaje još otvoreno. Možda bi neki odgovor dala usporedba vatikanske inkunabule i inkunabule koju je naveo IGI.

15. MILANO, Leonhard Pachel i Ulrich [Scinzenzeler], 5. III 1483.
Leonardus Pachel et Uldericus [Scinzenzeler]

H.11234. Levi XI.

16. [ROMA, Stephan Plannck], 15. VI 1484.
Stephanus Plannck
R.1578. Levi XIII. IGI 6508.
Genova, Bibl. Universitaria (B.I.6)
Torino, Bibl. Nazionale
17. [BOLOGNA], per Henricum de Harlem, [1484].
Henricus de Haerlem
H.11226. Levi XII.
18. BOLOGNA, Enrico da Haarlem, 30. VI 1485.
Henricus de Haerlem
Cop.4062. R.V, str.195. BMC VI, 830 Levi XIV. IGI 6509.
Bologna, Bibl. Comunale dell'Archiginnasio
Firenze, Bibl. Nazionale Centrale (Ed.Maglb.L.7.51a)
London, British Museum (IA. 28767.)
19. FIRENZE, bez imena tipografa, 1488.
H.11235. Levi XV.
20. MESSINA, [Johann Schade], [28. VIII] 1488.
Joannes Schade
IGI 6510.
Palermo, Bibl. Nazionale
21. BRESCIA, Battista Farfengo, 2. III 1490.
Baptista Farfengus
R.630. Levi XVII. Sander 4308. IGI 6511.
Firenze, Bibl. Nazionale Centrale
Napoli, Bibl. Nazionale Vittorio Emanuele III (II.D.23)
Paris, Bibliothèque Nationale (Rés.H.665)
22. VENEZIA, Lazzaro [Suardi] de Sauiliano, 10. VII 1490.
Lazarus de Soardis
Coll. De Marinis 121. Sander 4309. IGI 6512.
Venezia, isola di San Giorgio, Bibl. dell'Istituto di storia dell'arte della
fondazione Giorgio Cini (sing. 730)
Verona, Bibl. Comunale (Inc.1104 S.C.12.9.392)
- IGI i interni katalog Marciane u Veneciji (Catalogo delle edizioni veneziane)
navode veronski primjerak inkunabule kao još jedini primjerak ovog djela u Italiji.
Ja sam, međutim, našla još jedan primjerak ove inkunabule na otoku S. Giorgio u
Veneciji u Bibl. dell'Istituto di storia dell'arte della fondazione Giorgio Cini (sign.
730). U istoj knjižnici, osim ovoga, našla sam primjerke još šest izdanja zbirke *L dei C*
iz 15. i 16. stoljeća, koje ne citira ni jedan autor (Venezia 1494, Venezia 1496, Venezia
1502, Venezia 1515, Firenze 1518, Venezia 1555).
23. VENEZIA, Bernardino Benali i Matteo [Codeca, Capcasa]
da Parma, [1490, 1491].
Bernardinus de Benaliis et Matthaeus Capcasa
R.1275. Proctor 4878 A BMC V, 373 Essling 603. Levi XVI.
Sander 4311. IGI 6513.
Firenze, Bibl. Nazionale Centrale (Ed.Palat.E.6.3.120)
Reggio (Reggio Emilia), Bibl. Municipale
Roma, Bibl. Apostolica Vaticana (Inc.IV.407)
London, British Museum (IA. 22345.)

IGI navodi dva sačuvana primjerka ove inkunabule u Italiji. U Vatikanskoj knjižnici u Rimu čuva se još jedan primjerak (Inc.IV.407). Inkunabula, na žalost, nije datirana. Autori je stavljaju u 1490. ili 1491. godinu. A za to imaju dobre razloge. Glaviti tipograf Bernardino Benali (Bernardinus de Benaliis), koji je, eto, otisnuo i zbirku L del C. radio je u Veneciji, kako kaže Reichling, od godine 1483—1500. U godini 1490. i 1491. radio je zajedno s njime i tipograf Matteo (Codeca, Capcasa) da Parma (Matthaeus Capcasa). BMC pretpostavlja, pa za njime i neki drugi autori, da su Benali i Capcasa otisnuli svoju zbirku Marijinih mirakula s. svibnja 1491. godine. Na to ih navode riječi nadene u Capcasinoj oporuci: »Adi s mazo 1491 fu stampado in casa nostra ... miraculi dela madona« (BMC V, str. 373).

24. TREVISO, Paolo da Ferrara, 20. III 1491.
Paulus Ferrariensis
R.260.
25. BOLOGNA, Guigliermo Piemontese, 14. VI 1491.
Levi XVIII. Coll. De Marinis 122. Sander 4310.
[Bologna, Bibl. Bertoloni?]
26. [NAPOLI], Christianus Preller, 13. IX 1492.
Sander 4312.
Manchester J.Ry.L., jedini poznati primjerak, nekompletan (Sander).
27. VENEZIA, Rinaldo da Trino de Monteferrato e fratelli, 2. V 1494.
Raynaldus de Tridino
R.1820. BMC V, str. XXXVII Essling 604. Levi XIX.
Coll. De Marinis 123. Sander 4313. Cioni, str. 69—70. IGI 6514.
Roma, Bibl. Corsiniana dell'Accademia d'Italia (Cors. 51 B 33)
Venezia, isola di San Giorgio, Bibl. dell'Istituto di storia dell'arte della
fondazione Giorgio Cini (sign. 735A)
- Za ink. Cors. 51 B 33 u Corsiniani u Rimu svi autori kažu da je još jedini sačuvani primjerak ove inkunabule u Italiji. Međutim, ink. 735A, koju sam našla u Bibl. dell'Istituto di storia dell'arte della fondazione Giorgio Cini na otoku S. Giorgio u Veneciji, još je jedan primjerak ovog lijepog izdanja u Italiji.
28. BOLOGNA, Giustiniano da Rubiera, 1495.
Justinianus de Ruberia
R.1579. Levi XX. Sander 4314. IGI 6515.
Modena, Bibl. Estense (a.J.7.9)
29. [FIRENZE], Bartolomeo de Libri, 1495?
Bartholomaeus de Libris
Sander 4314 bis.
London, British Museum (Sander)
30. BRESCIA, Bernardino Misinta, 29. I 1496.
Bernardinus de Misintis
Sander 4315. Baroncelli 638. IGI 6516.
Brescia, Bibl. Civica Queriniana
31. VENEZIA, [Giovanni Rosso], 2. III 1496.
Joannes Rubeus Verzellensis
(Essling 604.bis [Sander]) Sander 4316.
Venezia, isola di San Giorgio, Bibl. dell'Istituto di storia dell'arte della
fondazione Giorgio Cini (sign. 674)

O ovoj inkunabuli gotovo svi autori kataloga šute. Ne spominje je ni IGI, jer drži da više nema ni jednog primjerka u Italiji. Bogato ilustriranu inkunabulu (sign. 674) u Bibl. dell'Istituto di storia dell'arte ... (Venezia, isola di San Giorgio) identificirala sam kao ovo djelo.

32. MILANO, Philippus de Mantegatiis, 8. IV 1496.
Cop.4063. Proctor 6062. BMC VI, 787 Sander 4317.
London, British Museum (IA. 26846.)
33. TORINO, Franciscus de Silva, 6. VI 1496.
H.11236. Levi XXI. Sander 4318.
34. [NAPOLI], Christianus Preller, 15. IV 1497.
R.261. Sander 4319. IGI 6517.
Napoli, Bibl. Nazionale Vittorio Emanuele III (IV.C.44)
35. VENEZIA, [Manfredus de Bonellis], 15. XI 1498.
Sander 4320.
36. MILANO, Leonhard Pachel, 8. XII 1498.
Leonardus Pachel
H.11237. Levi XXII. Sander 4321.
37. Bez mjesta, bez imena tipografa, bez god. izdanja.
H.11222. Levi XXVIII.
38. FIRENZE, [Bartolomeo de Libri], 15. VI 1500.
Bartholomaeus de Libris
R.1276. Levi XXIII. Sander 4322. IGI 6518.
Firenze, Bibl. Nazionale Centrale (Ed.Maglb.L.7.no.46)

NEKOLIKO IZDANJA ZBIRKE *Il Libro del Cavaliere* IZ 16. STOLJEĆA

U prvoj polovini 16. stoljeća bilo je vjerojatno i više izdanja zbirke *L del C* nego što ću ih ovdje nabrojiti. O njima, međutim, katalozi starih izdanja, većinom posvećeni inkunabulama, govore malo ili ništa. Od devet izdanja, koja sam ovdje sakupila, prva četiri navodi i Levi (Venezia 1502, Venezia 1505, Venezia 1515 i Milano 1515), a prva tri još Essling i Sander. Izdanja pod br. 6 i 8 (Venezia 1524 i Venezia 1543) spominje Carlo Enrico Rava. Izdanja pod br. 5, 7 i 9 našla sam sama (Firenze 1518, Bez mjesta 1536, Venezia 1555) u Vatikanskoj knjižnici u Rimu i u Bibl. dell'Istituto di storia dell'arte della fondazione Giorgio Cini na otoku S. Giorgio u Veneciji, kao i primjerke mletačkih izdanja iz 1502. i 1515. godine. Sva izdanja, osim mletačkih izdanja iz 1502. i 1505. godine, koja pripadaju kraćem obliku zbirke, i milanskog izdanja iz 1515. godine, o kojemu ne mogu ništa reći jer ga nisam imala u ruci, pripadaju dužem obliku zbirke *L del C*.

1. *Questi sono li miraculi de la madonna istoriati.*
VENEZIA, Giorgio Rusconi, 22. VIII 1502.
Georgius de Rusconibus
Essling 605. Levi XXIV. Sander 4323.
Venezia, isola di San Giorgio, Bibl. dell'Istituto di storia dell'arte della
fondazione Giorgio Cini (sign. 356)

2. *Miracoli de la Madona istoriadi.*
 VENEZIA, Bartolomeo Zanni da Portes, 6. XI 1505.
 Bartholomaeus de Zanis
 Essling 606. Levi XXV. Sander 4324.
 Wien, [Österreichische Nationalbibliothek]
3. *Miracoli de la gloriosissima vergine Maria historiadi nouamente Stampati.*
 Liguagli sono numero. LXXV. con quelli che ge sono stati agionti. In fine:
 Stampata in Venetia per Zuan Tacuino. M.D.XV.
 VENEZIA, Giovanni Tacuino da Trino, 1515.
 Joannes Tacuinus
 Essling 607. Levi XXVI. Sander 4325.
 Venezia, isola di San Giorgio, Bibl. dell'Istituto di storia dell'arte della
 fondazione Giorgio Cini (sign. 357)
4. MILANO, Joannes de Castilliono, 28. VII 1515.
 Levi XXVII.
 Paris, Bibliothèque Nationale (Rés.D.8836)
5. *Miracoli della gloriosa uergine Maria. In fine: Finiti li Miracoli della
 nostra donna tutti storiati: impressi in Firenze p(er) Io. Stephano di Carlo
 da Paulia: Ad petitione di Bernardo di ser Piero pacini da Pescia. Adi.
 XV. di Marzo. M.D.XVIII.*
 FIRENZE, Stephano di Carlo da Pavia, 15. III 1518.
 Venezia, isola di San Giorgio, Bibl. dell'Istituto di storia dell'arte della
 fondazione Giorgio Cini (sign. 864a)
6. *Miracoli della gloriosissima vergine Maria historiati et novamente stam-
 pati. In Venetia per Joanne Tacuino de Trino 1524.*
 VENEZIA, Giovanni Tacuino da Trino, 1524.
 Joannes Tacuinus
 Rava 4325a
 Po svoj prilici ovo je pretrik mletačkog izdanja iz 1515. godine, koje se navedlo
 također Giovanni Tacuino. Tacuinovo izdanje iz 1524. godine u našem je stoljeću poslu-
 žilo Pieru Misciattelliju za njegovo lijepo izdanje zbirke L del C (Milano 1929).
7. *Miracoli della gloriosa Uergine Maria in lingua Tosca: historiati: & nuo-
 uamente reuisti: corretti: & ristampati: & con piu miracoli aggiunti.*
 Bez mjesta, bez imena tipografa, 1536.
 Roma, Bibl. Apostolica Vaticana (R.G.Teologia VI.453)
 Knjižica, koju sam našla u Vatikanskoj knjižnici u Rimu, oštećena je, pa vjero-
 jatno zbog toga nema ostalih podataka.
8. *Miracoli della gloriosa vergine Maria historiati. Con diecisette Miracoli
 aggiunti, li quali non sono nelli altri. Venetia Giouan Padoano, 1543.*
 VENEZIA, Giovanni Padovano, 1543.
 Rava 4325b
9. *Miracoli de la Gloriosa Vergine Maria hystoriato: nouamente corretti &
 in lingua Tosca ridotti: Con XVII miracoli aggiunti: liquali non sono
 nelli altri. In fine: Stampati in Venetia per Agustino Bindoni. Ne l'Anno
 della Incarnatione del nostro Signore Giesu Christo.*
 VENEZIA, Agustino Bindoni, 1555.
 Venezia, isola di San Giorgio, Bibl. dell'Istituto di storia dell'arte della
 fondazione Giorgio Cini (sign. 358)

Da li se naša zbirka izdavala i u 17. i 18. stoljeću, ne znam. Poznata su mi neka izdanja talijanskih Marijinih mirakula iz 17. stoljeća, u kojima ima legenda i iz naše zbirke, a vjerojatno je ovakvih izdanja u ovom i u slijedećim stoljećima bilo i mnogo više. Marijinih se mirakula posebice može naći u raznim popularnim, pučkim izdanjima vjerskog štiva, koja izlaze osobito od druge polovine 16. stoljeća nadalje, gdje obično prate prikaz života Marijina ili druga djela iz marijinske ili slične literature. Međutim, iako je vjerojatno da zbirka *L del C* ni u ovim stoljećima nije zaboravljena, ne nalazim u literaturi, a niti sam sama našla neko njezino izdanje. Ipak, ne mogu se prihvatiti riječi Piera Misciattellija, koji u predgovoru svoga izdanja iz 1929. godine kaže kako sada poslije njezina četiristoljetnog nezasluženog zaborava (*«...dopo circa quattro secoli d'immeritato oblio...»*) želi ponovno izdati zbirku *L del C*.¹¹ Te se riječi ne mogu potvrditi, jer je ova zbirka objavljivana još u drugoj polovini 16. stoljeća, u nastavku i pri kraju njezina pobjedonosnog hoda kroz prvo stoljeće talijanske tiskane knjige. Zbirka je imala i dva pretiska u 19. stoljeću. Prvo izdanje tiskano je u Parmi 1841. godine pod naslovom *Li Miracoli della Madonna*.¹² Parmsko je izdanje priredio Claudiano Conte Sormani Moretti, a izdao Giuseppe Paganino prema mletačkom izdanju Bernardina Benalija i Mattea da Parme (1490/1491. god.). Već 1855. godine u Urbinu izlazi pretisak parmskog izdanja koji izdaje Giuseppe Rondini. Budući da je urbinsko izdanje namijenjeno mladježi, kako se razabire iz predgovora, iz knjige je, vjerojatno zbog odgojnih razloga, izbačeno pet mirakula (mir. 23, 25, 33, 54. i 61), među kojima i posljednje čudo u zbirci o grešnoj redovnici. Tako ovo izdanje ima samo 56 legenda, dok parmsko izdanje ima potpunu zbirku od 61 mirakula kao i Benalijevo izdanje.¹³

Svako priznanje treba odati posljednjem priređivaču zbirke *L del C* — Pieru Misciattelliju. Pod naslovom *Miracoli della Gloriosa Vergine Maria*, koji je nosilo od prvog izdanja, Misciattelli je ovom najuspješnijem djelu talijanske Marijine legende 1929. godine dopustio da uđe i u naše stoljeće. Za svoje izdanje izabrao je mletačko izdanje ove zbirke iz 1524. godine, do tada nepoznato bibliofilima (čak i Esslingu), koje je tiskao Giovanni Tacuino da Trino, a koje pripada njezinu dužem obliku. Njime je dao potpuniji oblik zbirke *L del C* (74 mirakula), koji je osobito dobro došao nakon dvaju kraćih izdanja zbirke iz 19. stoljeća. Tako je i moderno doba upoznalo oba lica zbirke *L del C*. Posljednje izdanje bolje je i kritičnije od parmskog i urbinskog izdanja iz 19. stoljeća. Piero Misciattelli izdao je svoje djelo suvremenim pravopisom, ali je sačuvao arhaičnost teksta, ne oskrvnuvši ljepotu stare talijanske le-

¹¹ Piero Misciattelli, *Miracoli della Gloriosa Vergine Maria*. Milano 1929, str. XXVI—XXVII.

¹² *Li Miracoli della Madonna*. Parma 1841.

¹³ *Li Miracoli della Madonna*. Urbino 1855.

gende. Evropski proučavatelji legendarne literature mogli su upoznati zbirku *L del C* i talijansku Marijinu legendu zahvaljujući upravo ovim izdanjima iz 19. i 20. stoljeća.

Teško je reći u čemu je tajna uspjeha zbirke *Il Libro del Cavaliere*, ovog fenomen-izdanja u talijanskoj i evropskoj literaturi Marijinih mirakula. Ovakvim uspjehom u prvim desetljećima tiskane knjige mogu se pohvaliti možda najslavnije latinske zbirke evropske Marijine legende, ali jedva još neka zbirka Marijinih mirakula na pučkom jeziku. Ona nije u naslovu imala slavno ime Gautier de Coincy kao *Miracles Nostre Dames*, najznačajnija i najpopularnija francuska zbirka ovih tekstova, koja broji 30000 stihova, a ipak se popularnošću mogla mjeriti i s takvim zbirkama Marijinih mirakula na pučkim jezicima. Bila je anonimna, često puta i vrlo skromno opremljena, i umjesto imena slavnog autora na prvoj je stranici kao jedinu preporuku nosila uvijek isti početak uvijek istog Marijina mirakula: »*Era uno cavaliere molto ricco e potente, il quale aveva per usanza ogni anno in certe feste fare grandi spese e conviti a li suoi amici...*« Po ovoj je legendi Ezio Levi zbirku nazvao *Il Libro del Cavaliere*. Oduševljeni ovom zbirkom, talijanski se tipografi u prvom stoljeću talijanske tiskane knjige nisu zanimali za druge rukopisne zbirke svojih Marijinih mirakula. Postoje, doduše, i u ovom razdoblju još neka izdanja talijanskih Marijinih mirakula, ali u njima nema podataka da pripadaju 15. stoljeću. Osim toga, jedan dio ovih izdanja objavljuje samo po jednu Marijinu legendu. Među ovim izdanjima ima najveće značenje izdanje dramatizirane legende *Djevojka bez ruku*, tj. *La Rappresentazione di Stella*, koje možda pripada koncu 15. stoljeća. Ovo izdanje spominju i Hain (H. 11238)¹⁴ i Levi (XXXI)¹⁵, ali bez mjesta i godine izdanja. Još jedno izdanje nekog dramatiziranog Marijina mirakula (*Rappresentazione d'un miracolo di Nostra Donna*) spominje nekoliko autora, i budući da djelo nema osnovnih podataka, pripisuje glasovitom firentinskom tipografu Bartholomaeusu de Librisu. Prema Reichlingu (VI, str. 136) Bartholomaeus de Libris tiskao je ovo djelo u Firenci oko 1485. godine, a prema IGI (6521) oko 1495. godine. Ovo izdanje, koje možda kao i *Stella* doista pripada 15. stoljeću, spominju još Copinger (3878), BMC (VI, 657), Sander (6306) i neki drugi autori.¹⁶ Max Sander navodi izdanja još dvaju Marijinih mirakula, koja pripadaju kasnijem razdoblju (S. 4326 i S. 4327)¹⁷. U 16. stoljeću i u kasnijim stoljećima bilo

¹⁴ H. 11238. *Miracolo della nostra Donna... Incomincia vno miracolo della nostra Donna: cioè larapresentatione di Stella...*

¹⁵ Ezio Levi, op. cit., str. XCII, br. XXXI.

¹⁶ Jedan primjerak ovog izdanja, kako navodi IGI, čuva se u Firenci (Bibl. Riccardiana), a jedan u Milanu (Bibl. Trivulziana dell'Archivio Storico Civico).

¹⁷ S. 4326. *Miracolo de la Vergine* (tiskano prije mjeseca studenoga 1515. godine). S. 4327. *Miracolo che ha fatto la Vergine* (16. stoljeće?).

je dosta izdanja Marijinih mirakula koja ne objavljuju našu zbirku.¹⁸ Međutim, češće su to ona pučka, popularna izdanja raznovrsnog vjerskog štiva (koja smo ranije spominjali), u kojima je bilo i Marijinih legenda, nego prave zbirke Marijinih mirakula. U njih ulaze, dakako, legende uzete iz raznih rukopisnih zbirki, a vjerojatno i iz naše tiskane zbirke. Ipak, karakter ovih izdanja i doba u kojemu se javljaju, doba u kojemu Marijina legenda više ne živi život književne vrste, govore da zbirka *Il Libro del Cavaliere* ostaje najznačajnija i najautentičnija zbirka Marijinih mirakula u talijanskoj tiskanoj knjizi.

Možda je prijelaz ove, a ne neke druge talijanske rukopisne zbirke u tiskana izdanja samo igra slučaja, ali možda i rezultat neke njezine kvalitete. Zbirka *Duccio di Gano da Pisa* bila je preglomazno i za izdavanje nespretno djelo. U njezino sastavljanje autor je uložio mnogo truda i mnogo strpljivosti, i tematska raznolikost njezinih legenda zaslužuje doista svaku pohvalu. Međutim, budući da su njezine legende crpljene iz mnogih, raznorodnih izvora, ona nije djelo ujednačene vrijednosti. Dok jedne legende odišu maštom i bogatstvom boja pravog literarnog djela, druge su samo shematske, suhe priče na zadanu temu. Druga po veličini rukopisna zbirka, koju je Levi, kako se čini, pogrešno pripisao također autoru iz Pise (*Fn⁴ — Cod. Maglb. XXXVIII. 70*), djelo je isto tako talentiranog kompilatora, ali crpi također svoje tekstove iz raznorodnih izvora. Treća po veličini rukopisna zbirka talijanskih Marijinih mirakula, zbirka od 135 legenda (*Fr¹⁰ — Cod. Riccardiano 1675*; Firenze, Bibl. Riccardiana), sudeći po legendama koje je nabrojila Mary Gripkey¹⁹, inferiorna je svim ostalim zbirkama. Ovo djelo netaleantiranog kompilatora često monotono po nekoliko puta ponavlja iste teme s malo ili s nimalo raznolikosti. U odnosu na ove tri značajnije ili veće rukopisne zbirke talijanskih Marijinih mirakula, zbirka *L del C* izabrana je za tisak možda zbog toga što je bila kraća i nešto sustavnije sastavljena, te zato što je sadrža-

¹⁸ v. npr. izdanja:

1. Miracoli della sac^{ma} Vergine Maria. Seguiti a beneficio di quelli che sono stati devoti della compagnia del Sant.^{mo} Rosario. In Venetia, appresso Bernardo Giunti, 1587.
2. Lodovico Celestino, Miracoli della gloriosa regina del paradiso, Maria Vergine. Raccolti da diversi autori catholici, e approvati. Per mano del R.P.F. Lodovico Celestino... In Napoli, appresso Horatio Salviani, 1590.
3. Angiolo Lottini, Scelta d'alcuni miracoli e grazie della santissima nunziata di Firenze descritti dal P.F.Gio. Angiolo Lottini... In Firenze, appresso Pietro Ceconcelli... 1619.
4. Silvano Razzi, Miracoli della Gloriosa Vergine Maria Nostra Signora. Trattati da diversi cattolici, e approvati auctori. Dal reverendo padre Don Silvano Razzi... E nuovamente con aggiunta ristampati, e ricorretti. In Trevigi, appresso Gerolimo Reghettini, 1657 (161 mirakul) i dr.

¹⁹ Mary Vincentine Gripkey, op. cit., XV, str. 37—44. i str. 46.

vala legende ujednačenije literarne i tematske vrijednosti. U usporedbi s drugim, kraćim i zaokruženijim zbirka od triju spomenutih, u korist naše zbirke odlučio je vjerojatno samo slučaj, ili možda njezina duža i intenzivnija rukopisna tradicija u talijanskoj književnosti.

I sama zbirka *L del C* nije bila osobito sređeno i sistematizirano djelo, ako sređena i sistematizirana djela uopće možemo tražiti u literaturi Marijinih mirakula. Ona nije imala ni prologa, ni kompozicijski okvir, kao npr. zbirka *Il Libro dei Cinquanta Miracoli*, koja po umjetničkoj ambiciji nema premca među talijanskim zbirka Marijinih mirakula. Prolog našoj zbirci nije se potrudio da napiše čak ni jedan od njezinih brojnih izdavača. Zbirka je uzimala svoje tekstove također i iz raznih izvora. Pažljivim čitanjem u njoj se mogu prepoznati raznorodne skupine tekstova, bolje rečeno, struje i pritoci koji su oblikovali široku rijeku evropske pa i talijanske Marijine legende. Teme su dovoljno raznolike i ne ponavljaju se često u novim varijantama. Ponavljaju se tu i tamo slični motivi, kao i u svim većim zbirka Marijinih čudesa. Stil-ska i tematska vrijednost tekstova ujednačena je. Vjerojatno je duga rukopisna tradicija, kroz koju je prolazila ova zbirka, zaoblila raznorodne bridove koje je imala u svojim počecima. Zato je za poznavaoa Marijine legende zbirka *Il Libro del Cavaliere* skladno djelo, ugodno oku i literarnom doživljaju.

Ne znam da li je ovo bila preporuka njezinu prvom izdavaču, ali je sigurno da je izdanje koje je priredio Leonardo Achates da Basilea bilo preporuka svim kasnijim izdavačima ovoga djela. Da li to zahvaljujemo inertnosti izdavača ili simpatijama čitatelja upravo za ovu zbirku Marijinih mirakula, nije lako odgovoriti. Vjerojatno su o tome odlučili i jedni i drugi. Zbirka, već jednom izdana, bila je pri ruci svim tipografima. I oni su je bez znatnijih izmjena ponovno izdavali, radije nego da sami posižu u rukopise i priređuju novu zbirku. A čitatelji, koji također nisu poznavali druge zbirke Marijinih mirakula, vjerojatno bi bili razočarani da na početku svake od ovih knjižica nisu našli istu legendu o vitezu. Zanimanje čitatelja za legendarnu literaturu bilo je u srednjemu vijeku, a i mnogo kasnije, toliko veliko da su se o tome pričale i sačuvale i razne anegdote, poput one o čovjeku koji nije ni jeo ni pio dok nije dočitao jednu knjigu legenda koja mu je slučajno došla pod ruku. »Il solo sentimento religioso non basta a spiegare quel fascino — reći će o ljubavi talijanskih čitatelja za ovu vrstu literature Ezio Levi — si è che quella serie di novelle miracolose sveglia nel profondo della rude anima dei popolani quell'indistinta aspirazione all'infinito, che freme nel cuore di chi è condannato a una vita meschina e ristretta; e conduceva quei poveri sguardi intorpiditi attraverso i mirabili regni del sogno e della fantasia. Questo libretto di miracoli fu press'a poco il mondo cavalleresco della gente minuta; e nello spirito degli umili e dei poverelli tenne il mede-

simo posto che avevano nella mente dei cavalieri e dei baroni, presso le corti di Ferrara e di Firenze, le grandi creazioni fantastiche dei poemi d'avventura.«²⁰ Interes čitatelja za Marijinu legendu nadživio je i književnost srednjovjekovlja, zahvaljujući umnogome upravo tisku, koji je priče o ljudskim slabostima i Marijinu milosrđu, do tada slušane uglavnom ispod propovjedaonica, otiskivao u knjižice i slao u domove vjernika. Svoj prilog nesvakidašnjem knjižarskom uspjehu zbirke *L del C* dali su, bez dvojbe, i pobožni pelegrini, koji su uz oprost iz Rima u svojoj prtljazi ponijeli i knjižicu Marijinih mirakula.

Rukopisi, jednom objavljeni, gubili su se. To nije bio slučaj samo sa zbirkama Marijinih mirakula, to se događalo svim djelima u presudnom razdoblju prijelaza pisane u tiskanu knjigu. Dok napuljski (*N'*) i padovanski (*P'*) rukopis mogu donekle zadovoljiti onoga tko traži rukopise kraće inkunabule, rukopisi njezina dužega oblika, koliko se danas zna, doista ne postoje, i tu nam može djelomice pomoći samo firentinski rukopis *Fn'*, koji je jedan svoj dio crpio iz danas izgubljenog spomenika koji je pripadao rukopisima duže inkunabule. Osim toga, ovi a i ostali rukopisi koji sadrže skupine legenda iz ove serije pripadaju 15. stoljeću. Malobrojnost ovih i odsutnost starijih rukopisa otežava istraživanje porijekla »vulgate« talijanskih Marijinih mirakula. Ovo istraživanje otežava i činjenica što talijanski znanstvenici nisu uopće pokušavali tražiti i utvrditi evropske izvore talijanskoj Marijinoj legendi. Nisu to učinili ni Ezio Levi, ni Mary Gripkey. Zadatak je, dakako, velik i kompleksan, i zahtijevao bi vrlo mnogo truda.

Da bi se barem osvijetlilo porijeklo zbirke *L del C*, trebalo bi provesti svestranu usporedbu tekstova kraće i duže inkunabule ne samo s tekstovima iz njezinih rukopisa nego sa svim istim i srodnim talijanskim legendama, počevši od prvih rukopisnih mirakula pa do izdanja u 15. stoljeću. Potom bi slijedila usporedba svih ovih tekstova s evropskim verzijama istih legenda. Jer zbirka *L del C* ima svoje izvore u evropskoj legendi, kao i većina tekstova talijanske Marijine legende, ali svoj konačni oblik, bez dvojbe, dužuje talijanskoj tradiciji. Mala je, gotovo nikakva vjerojatnost, da bi cijela zbirka bila preuzeta, u obliku u kojemu je poznajemo, iz latinske književnosti, ili iz neke evropske zbirke na pučkom jeziku, jer je njezina povezanost s talijanskom tradicijom Marijinih mirakula očigledna. I ovako vidim da se obrade nekih poznatih Marijinih legenda razlikuju od svih drugih obrada istih legenda u evropskim književnostima, a ove samo talijanske verzije pojedinih legenda u zbirci *L del C* imaju izvor ili se već u cijelosti nalaze u ranijim talijanskim zbirkama. Spomenutom usporedbom doznali bismo koje su od tema u našoj zbirci (ako ih uopće bude) samo talijanske, a koje su i kako preuzete iz evropske literature Marijinih mirakula.

²⁰ Ezio Levi, op. cit., str. XCVIII.

Doznali bismo vjerojatno i verzijama koje evropske književnosti najviše nalikuju talijanske verzije ovih, a i drugih Marijinih legenda, tj. našli bismo prave, prepoznatljive početke i jezgre oko kojih je talijanska mašta obvila svoje tkivo u oblicima koje poznajemo. Talijanska je književnost i sama mnogo svoga priložila zajedničkom bogatstvu evropske Marijine legende. Talijanski rukopisni mirakuli oblikovali su kroz tri stoljeća svoga postojanja, prije tiskanih tekstova, svoje vlastite skupine ili serije tekstova, dok su u njima već gotovo nevidljive tri najranije latinske skupine ili serije mirakula, koje je naznačio i proučavao Adolf Mussafia. Ali zato su u talijanskim zbirnama mirakula još vidljive neke skupine tekstova iz nešto kasnijih latinskih zbirki i zbirki na pučkim jezicima, koje su dio zlatnog doba evropske Marijine legende. Identificiranje ovih skupina i prepoznavanje vlastitosti koju je na njima naslagala talijanska ruka bilo bi od velikog značenja za osvjetljavanje izvora talijanske Marijine legende i naše zbirke.

I da zaključimo. Zbirka *Il Libro del Cavaliere*, koja je talijansku literaturu Marijinih mirakula proslavila u tiskanoj knjizi, vuče svoje izravno porijeklo iz talijanske rukopisne tradicije ovih tekstova, prije tiskanih izdanja duge gotovo tri stoljeća. Najbliže evropske izvore rukopisima ove zbirke moći će utvrditi samo autor koji bude s mnogo truda i s mnogo znanja o ovoj literaturi ispitao evropske izvore svim talijanskim rukopisnim mirakulima, kako bi zatim raspoznao što je evropsko, a što talijansko u talijanskoj Marijinoj legendi. Kao i svaki proučavatelj nacionalnih Marijinih mirakula, i on će svoje proučavanje sigurno započeti od latinske Marijine legende, zajedničke svim evropskim književnostima, ali u »talijanskom slučaju« on ne bi smio zanemariti barem još francusku i španjolsku Marijinu legendu.

Popularnost i blistava sudbina zbirke *Il Libro del Cavaliere* u talijanskom Quattrocentu i Cinquecentu uskratila je i zaustavila popularnost svakoj drugoj talijanskoj zbirci Marijinih mirakula. Nakon njezinih prvih izdanja druge su zbirke pale u zaborav bez mnogo nade da jednom budu objavljene. I ne samo to. Naša je tiskana zbirka, kako se čini, prekinula i bogatu rukopisnu tradiciju talijanskih Marijinih mirakula, što nije bio uvijek slučaj u drugim evropskim književnostima.²¹ A i tko bi i s kojim ciljem i nadalje prepisivao ove tekstove kada je knjižica s Marijinim legendama tako često izlazila. Tako je ona ostala najvjerniji, a za one koji ne poznaju rukopisne zbirke gotovo i jedini glasnik talijanske Marijine legende. I onda, ne znam da li talijanska književnost treba da zahvali ovoj zbirci što je proslavila talijansku Marijinu legendu, ili treba da žali što je svojom slavom potisnula druge talijanske

²¹ To sudim po onome što su nam o talijanskim rukopisnim zbirnama Marijinih mirakula ostavili njihovi proučavatelji Ezio Levi i Mary Vincentine Gripkey, koji ne spominju rukopise Marijinih mirakula poslije 15. stoljeća, iako proučavanju svoga predmeta nisu stajali vremenska ograničenja.

zbirke ovih tekstova. Da joj književna sreća nije bila tako sklona, možda bi danas pred svijetom talijanska Marijina legenda izgledala raznovrsnijom. Ovako je ona markantnija, jer njezina najuspješnija zbirka stoji uz bok najslavnijim evropskim zbirkama Marijine legende na latinskom i pučkim jezicima.

IL LIBRO DEL CAVALIERE I SENJSKA ZBIRKA MARIJINIH MIRAKULA

Mnogo pažnje i prostora u ovoj radnji posvetila sam talijanskoj zbirci Marijinih mirakula *Il Libro del Cavaliere*. Ipak, ne previše, jer ovo izuzetno djelo talijanske i evropske Marijine legende, hrabro i žilavo u svom življenju i popularnosti kao rijetko koje djelo u povijesti talijanske književnosti, zaslužuje mnogo više. Na primjeru jedne od najslavnijih možemo tako vidjeti kako su živjele svoj život slavne evropske zbirke Marijinih mirakula. Moja proučavanja ove malo proučene talijanske zbirke, pitanja i problemi koje sam uz nju postavila, nadam se da će koristiti i dati nove poticaje njezinim budućim proučavateljima. A nisu samo talijanski čitatelji i znanstvenici oni koji duguju ljubav i zahvalnost ovoj lijepoj knjizi Marijine legende. Talijanska književnost i njezina zbirka *Il Libro del Cavaliere* dali su Hrvatima najznačajnije djelo hrvatske Marijine legende. Pa zato sve što znamo o talijanskom djelu, znamo i o hrvatskom djelu. Hrvatsko je djelo dio povijesti i sudbine ovog talijanskog djela, kao što je zajedno s njime dio povijesti i sudbine evropske Marijine legende. Govoriti o senjskoj zbirci Marijinih mirakula možemo samo u ovom kontekstu, jer ona ništa ne duguje hrvatskoj tradiciji Marijinih mirakula. Ovim darom talijanske i evropske književnosti hrvatska je književnost, koja je mnogo prije ove zbirke ušla u evropsku literaturu Marijinih mirakula, i najvelikodušnije obdarena.

Mirakuli slavne deve Marie, tiskani u Senju, kako se drži, 1507. ili 1508. godine, prevedeni su, dakle, s talijanske zbirke Marijinih mirakula *Miracoli della gloriosa Vergine Maria*, nazvane *Il Libro del Cavaliere*. Ništa lakše od ove konstatacije onome tko je imao u ruci bilo koje od izdanja ovog talijanskog djela. Ali postaviti pitanje: s kojega izdanja ili s koje redakcije talijanske zbirke Hrvati prevedoše svoju zbirku, nakon svih onih izdanja talijanskog djela koja sam sakupila, prava je smjelost. Jer u obzir dolazi, prije izdanja senjske zbirke, četrdesetak izdanja talijanske zbirke, danas poznatih! A koliko izdanja, gotovo isto toliko i redakcija!

Znanstvenici koji su ranije govorili o predlošku senjske zbirke Marijinih mirakula nisu bili opterećeni ovim brojkama, malo su ili nimalo znali o talijanskom djelu i njegovim izdanjima, pa su i smjelije zaključivali. Svaku zahvalnost dugujemo Pavlu Popo-

viću, koji je, potaknut istraživanjima Hermanna Suchiera, prvi došao do istine da je hrvatska zbirka Marijinih mirakula prevedena s talijanske zbirke *Miraculi dela gloriosa verzene Maria*, tiskane prvi put u Vičenci 1475. godine. Autor je još pretpostavio da je hrvatskom djelu kao predložak poslužilo upravo vičentinsko izdanje iz 1475. godine.¹ Manju zahvalnost dugujemo Svetislavu Stefanoviću, koji je o talijanskoj zbirci doista mogao znati, a i znao mnogo više od Pavla Popovića, ali je netočnim i nedovoljnim potvrdama svojih tvrdnji, pa i neznanstvenom metodom, unio izvjesnu zbrku u proučavanje predložka senjske zbirke Marijinih mirakula.² Autor nije osporio ni pobio, kao što je držao, pretpostavku Pavla Popovića da je vičentinsko izdanje iz 1475. godine predložak senjske zbirke. A zaključak koji je dao svojim istraživanjima nije samo netočan nego i neznanstven. Autor je na temelju usporedbe naslovâ talijanskih i hrvatskih mirakula i svega nekoliko stranica teksta prebrzo zaključio da je hrvatska zbirka mirakula prevedena s izdanja talijanske zbirke *Miraculi de la gloriosa uergene Maria*, tiskanoga u Trevisu 1479. godine (tipograf Michele Manzolo da Parma). Za ovo izdanje Stefanović kaže da je »stvarni neposredni izvor glagoljskih mirakula Senjske knjižice«, pa time smatra da bi pitanje izvora senjske glagoljske zbirke »bilo definitivno rešeno«. Do ovog krupnog zaključka autor je došao služeći se manjkavim, pa i netočnim podacima o talijanskoj zbirci, i nedopustivo malenim brojem stranica teksta treviškog izdanja, a da o usporedbi s drugim izdanjima talijanskog djela i ne govorimo. Ovakvim postupkom moglo se samo slučajno dogoditi da autor pogodi predložak senjskoj zbirci. Ali nije ga pogodio.

Talijanska zbirka *L del C* nije imala samo mnogo izdanja nego i mnogo redakcija (nazovimo ih uvjetno tako). Ove su redakcije stvarali mnogi izdavači, koji su djelovali i izdavali ovu zbirku u raznim gradovima. I u istom gradu, pa i među izdanjima koja je tiskao isti tipograf javljale su se razlike. Ipak, o pravim redakcijama ovoga djela možemo govoriti samo ako usporedimo kraći i duži oblik njegovih izdanja. Ove dvije skupine izdanja predstavljaju dvije jasne redakcije talijanske zbirke. O takvim redakcijama ne možemo govoriti kada međusobno uspoređujemo kraća izdanja djela.

Nešto možemo reći odmah na početku: naša je zbirka prevedena s kraćeg oblika talijanske zbirke. Da je prevedena s dužeg oblika, posao oko utvrđivanja njezina predložka bio bi nam mnogo lakši. Ona ima 61 legendu kao i većina izdanja djela *L del C*.

¹ Pavle Popović, Pripovetka o devojci bez ruku. Studija iz srpske i jugoslovenske književnosti. Beograd 1905. i Izvor »Mirakula slavne dive Marie«. Nastavnik 17, god. 1906, Beograd 1907, str. 124—127.

² Svetislav Stefanović, O nekim našim čudesima i njihovim izvorima. Prilozi i građa za studije. SKA, Spomenik XCII (drugi razred 71), Beograd 1940.

Grešku koja je u talijanskoj zbirci nastala na početku djela, kada je preskočen broj 6, i koja se provlačila kroz gotovo sva njezina izdanja, naš je prevodilac ispravio, pa numeracija u našoj zbirci teče normalno, samo, dakako, prema numeraciji talijanskog djela od ovog mjesta zaostaje za jedan broj: mirakul br. 7 iz talijanske zbirke u našoj je zbirci mir. 6, mir. 8 u nas je mir. 7 itd., sve do mirakula br. 44 u talijanskoj, odnosno mirakula br. 43 u našoj zbirci. Na ovom je mjestu naš prevodilac pogriješio, jer je preplovio talijanski mirakul br. 44 i načinio od njega naš mirakul br. 43 i 44. Iza ovoga, od broja 45 nadalje, talijanska i naša numeracija opet se podudaraju (i jedna i druga imaju jedan broj previše) sve do kraja knjige. Tako i hrvatski posljednji mirakul, koji priča o sudbini grešne redovnice, nosi broj 62, kao i posljednji, isti mirakul u talijanskom djelu. Zbog ovoga se i u našoj znanosti uvijek pogrešno navodi da senjska zbirka Marijinih mirakula ima 62 legende, iako ima 61 legendu.

Kao osnovu za utvrđivanje predložka, odnosno redakcije talijanskog djela koja je poslužila prevodiocu hrvatske zbirke Marijinih mirakula, uzela sam tri izdanja zbirke *L del C*:

VIC³

1. (*Miracoli de la gloriosa uerzene Maria*) (11)⁴
Vicenza, Leonardo [Achates] da Basilea, 31. X 1481.
Primjerak: Verona, Bibl. Comunale (114.6[2])

T

2. (*Miraculi de la gloriosa uergene Maria*) (5)
Treviso, Michele Manzolo da Parma, 2. II 1479.
Roma, Bibl. Nazionale (70.8.A.10)

B

3. *Li Miracoli della Madonna* (23)
Venezia, Bernardino Benali i Matteo [Codeca, Capcasa] da Parma, [1490, 1491].
Roma, Bibl. Apostolica Vaticana (Inc.IV.407)

Na svakom značajnijem mjestu, gdje su se tri izdanja razilazila, ili se jedno, što je mnogo češće, razlikovalo od drugih dvaju izdanja, uzimala sam u ruke još dva izdanja:

M

4. (*Miraculi de la gloriosa uerzene Maria*) (7)
Milano, Filippo da Lavagna, 24. III 1480.
Roma, Bibl. Apostolica Vaticana (Inc.IV.714)

Vic 1475

5. (*Miracoli dela gloriosa verzene Maria*) (1)
Vicenza, Leonardo [Achates] da Basilea, [lipanj] 1475.
London, British Museum (IA. 31707.)

³ Kratice izdanjâ.

⁴ Brejevi u zagradi upućuju na broj izdanja u našem pregledu izdanjâ zbirke *L del C*, gdje se mogu naći i svi ostali podaci o pojedinom djelu.

Nadalje, zbog osobitog odnosa u kojemu stoje mletačko izdanje glasovitog Bernardina Benalija i Mattea Capcase (1490, 1491) i senjska zbirka Marijinih mirakula prešla sam sva izdanja zbirke *L del C* tiskana u Veneciji, zaključno s godinom 1505. U ovom razdoblju, koliko danas znam, zajedno s Benalijevim djelom, naša je zbirka imala deset mletačkih izdanja. Od toga prvih osam izdanja pripada inkunabulama. U 16. stoljeću zbirka se nakon 1505. godine pojavila još tri puta. Sveukupno, dakle, mletački su tipografi priredili trinaest, danas poznatih, izdanja ovoga djela, pa tako imaju prednost pred svim drugim talijanskim gradovima koji su izdavali ovu zbirku. Izdanja do 1505. godine su slijedeća:

- Ven 1480** 1. (*Miraculi de la gloriosa uergine Maria*) (9)
[Venezia? oko 1480?]
Roma, Bibl. Apostolica Vaticana (Ross. 1638)
- Ven(R)1483** 2. (*Miraculi de la gloriosa uergene Maria*) (12)
[Venezia, Erhard Ratdolt], 14. VII 1483.
Roma, Bibl. Apostolica Vaticana (Ross. 1639)
- Ven(P)1483** 3. (*Miraculi de la gloriosa vergene Maria*) (13)
Venezia, Piero di Piasi, 20. XII 1483.
Camerino (Camerino-Macerata), Bibl. Comunale Valentiniana
- Ven 1490** 4. *Li Miracoli de la Madonna* (22)
Venezia, Lazzaro [Suardi] de Saulliano, 10. VII 1490.
Venezia, isola di San Giorgio, Bibl. dell'Istituto di storia dell'arte della fondazione Giorgio Cini (sign. 730)
5. *Li Miracoli della Madonna* (23)
Venezia, Bernardino Benali i Matteo [Codeca, Capcasa] da Parma, [1490, 1491].
Roma, Bibl. Apostolica Vaticana (Inc.IV.407)
- Ven 1494** 6. *Miracoli de La Madōna Istoriade* (27)
Venezia, Rinaldo da Trino de Monteferrato e fratelli, 2. V 1494.
Venezia, isola di San Giorgio, Bibl. dell'Istituto di storia dell'arte... (sign. 735 A)
- Ven 1496** 7. *Li miraculi de la madonna* (31)
Venezia, [Giovanni Rosso], 2. III 1496.
Venezia, isola di San Giorgio, Bibl. dell'Istituto di storia dell'arte ... (sign. 674)

8. Venezia, [Manfredus de Bonellis], 15. XI 1498. (35)

Ven 1502

9. *Questi sono li miraculi de la madonna istoriati* (16.st., 1)
Venezia, Giorgio Rusconi, 22. VIII 1502.
Venezia, isola di San Giorgio, Bibl. dell'Istituto di storia
dell'arte ... (sign. 356)

Ven 1505

10. *Miracoli de la Madona istoriadi* (16.st., 2)
Venezia, Bartolomeo Zanni da Portes, 6. XI 1505.
Wien, [Österreichische Nationalbibliothek]

Jedino izdanje koje nisam vidjela tiskano je 1498. godine (Manfredus de Bonellis). Ovo malo spominjano mletačko izdanje (spominje ga samo Sander [4320] i interni katalog Biblioteke Marciana u Veneciji [Catalogo delle edizioni veneziane]) čini se da danas nema ni jednog sačuvanog primjerka.

Detaljna usporedba vičentinskog, treviškog i Benalijeva mletačkog izdanja, te listanje ostalih mletačkih i drugih izdanja talijanske zbirke, pokazali su mi što zapravo stvara redakcije među kraćim izdanjima talijanskog djela. Razlike koje se prve primijete jesu ortografske i gramatičke razlike. Zatim bi slijedile stilske razlike, upravo sitne razlike u stilizaciji sadržaja i u frazeologiji. Knjiga koja je intenzivno živjela gotovo jedno stoljeće sačuvala je na svojim stranicama otiske mnogih kolebanja kroz koja je prolazio talijanski jezik u ovom razdoblju. Prve, ortografske i gramatičke razlike, iako najčešće, pridonose najmanje redakcijama talijanskog djela i daju nam najmanje prava da o redakcijama uopće govorimo. One doista postoje među raznim izdanjima, na određenom mjestu, u određenoj rečenici; međutim, upravo u ovim kategorijama priređivači različitih izdanja bili su i najmanje dosljedni. Već u slijedećem odlomku ili u slijedećoj rečenici Benali će upotrijebiti ono što je Manzolo upotrijebio u prethodnoj rečenici i obratno. Isto tako učinit će i Achates da Basilea, i Filippo da Lavagna, i mnogi drugi, posebice u prvim godinama izlaženja djela. U ovim kategorijama najizrazitija su kolebanja u talijanskom jeziku koja sam netom spomenula. To i jesu u stvari više kolebanja nego razlike. Stilske razlike su nešto čvršći, ali još uvijek nedovoljni pokazatelji redakcija. O nekim stilskim osobinama pojedinog izdanja već bi se moglo govoriti. Pojedini tekst može ostaviti dojam izvjesne dosljednosti, pa i individualnosti u stilu. Za ilustraciju ovih malih razlika i kolebanja među izdanjima talijanske zbirke ne možemo donositi cijele paralelne tekstove. Na kraju ove studije donijet ću tekst samo jedne talijanske legende, kako bi se ovdje mogao pročitati barem jedan tekst iz znamenite zbirke *L del C*, i to njezin prvi

tekst, koji joj je dao ime. U primjerima koje ću navoditi zbog razlika značajnijih za redakcije talijanskog djela i relevantnijih za predložak naše zbirke bit će mnogo potvrda i za razlike koje sam ovdje prve spomenula.

Jedini pravi oslonac za prepoznavanje redakcija među izdanjima talijanskog djela i utvrđivanje predložka našoj zbirci jesu stvarne razlike u tekstu. One su tako male i tako neupadljive da ih primjećuje samo onaj koji ih traži namjerno i savjesno, s određenom svrhom kao što to mi činimo. Ništa one bitno ne mijenjaju u priči pojedine legende različitih izdanja, ništa na cjelini zbirke. Zbirka *L del C* ostala je kroz sva svoja izdanja vjerna samoj sebi i svojim čitateljima. Zbog toga je među njezinim izdanjima, posebice među njezinim kraćim izdanjima, a upravo ona su nam važna za našu zbirku, vrlo teško raspoznavati redakcije, oštrije ih odvajati i grupirati. Ipak, ove neznatne razlike, ne usuđujem se nazvati ih sadržajnim razlikama, postoje. I one žive, prenose se i provlače kroz nekoliko izdanja, koja onda možemo svrstati u jednu redakciju.

O kakvim se »sadržajnim« razlikama radi?

Radi se o dodavanju, odnosno ispuštanju, ili zamjeni pojedinih riječi, dijelova rečenice, rijetko cijele rečenice ili odlomka. One su u većini slučajeva svjesne. Ni jedan priređivač ove zbirke nije htio ni namjeravao, barem što se sadržaja tiče, mijenjati lice ovog slavnog djela, čak ni lice najmanje legende u njemu, ali su ga veselile ove sitne, ukradene slobode. Manji dio razlika nastao je nesvjesno, omaškom. Govorim, dakako, uglavnom, o ispuštanjima. Ali greška se prenosila i opet oko sebe okupljala nekoliko izdanja.

Trebalo bi započeti od najmanjih zamjena riječi i igranja riječima, koje za talijanske redakcije nešto znače, ali prevedene u našoj zbirci malo nam mogu reći o redakciji predložka. To što jedno izdanje češće, premda ne uvijek, za isti pojam upotrebljava »demonio«, a drugo »diavolo«, jedno »clerico«, a drugo »monaco«, jedno »la gloriosa Vergine Maria«, drugo »la nostra Donna«, treće »la madre di Iesu Christo«, četvrto »la dulcissima madre di Iesu Christo« u prijevodu neće dati gotovo nikakav rezultat. Ono govori nešto samo o sinonimici i izražajnim mogućnostima talijanskog jezika onoga vremena.

O spomenutim razlikama i kolebanjima među izdanjima talijanske zbirke mogla bi se napisati velika knjiga; kada bi se sve dokumentiralo primjerima, trebala bi barem još jedna. Za naše potrebe pokažimo samo neke značajnije razlike među navedenim izdanjima talijanskog djela, razlike koje su stvorile redakcije talijanske zbirke *L del C* (koje još uvijek samo uvjetno tako nazivam), i koje su mogle ostaviti neki trag na tekstu hrvatske zbirke. Pa zato odmah na paralelnim primjerima pogledajmo i u kakvom

odnosu prema ovim izdanjima talijanske zbirke stoji tekst hrvatskog djela:⁵

- Cap. 1
- VIC Rispose el caualiero io te prometo cio che tu domādarai
T Rispose el caualiero io te p̄metto cio che tu domanderai.
B Rispose il caualiero molto uoluntiera io te prometto quello che tu domandarai.
Szb *Odgovori vitez̄b. vele dobrovolno ē ti obituju ono ĉa budeš̄b prositi.*
M Rispuose il cauagliere: io ti prometo cio che tu me domandarai.
Vic 1475 Rispose el caualiero io ti p̄meto cio che tu me domāderai.
Ven 1480 Rispose il caualiero io ti prometto cio che tu domandarai.
Ven(R)1483 Rispose el caualiero io te prometto cio che tu domandarai
Ven(P)1483 Rispose el caualiero io te p̄metto cio che tu domādarai.
Ven 1490 Rispose il caualiero molto uoluntiera io ti prometto quello che tu domandarai.
Ven 1494 Rispose il caualiero molto uoluntiera io ti p̄metto q̄llo che tu domandarai.
Ven 1496 Rispose il caualiero molto uolontiera io te prometto quello che tu domandarai.
Ven 1502 Rispose il caualioro (sic!) molto uoluntiera io ti prometto quello che tu domandarai.
Ven 1505 Rispose il caualiero molto uolūtiera io ti p̄metto q̄llo che tu domādarai.
- VIC Et quando lo hauerai trouato tornerai qui da me
T Et quando lo hanerai (sic!) trouato tornerai qui da me
B & quādo lo hauerai trouato tornerai in questo luoco da me
Szb *i kada e naideš̄b povr(a)ti s(e) na ovo mesto k mani*
M Et quando lhauerai trouato: tornerai qui dame:
Vic 1475 E quando la haueray trouato tornerai qui da me.
Ven 1480 & quando lo hauerai trouato tornerai qui da me
Ven(R)1483 Et quando lo hauerai trouato tornerai qui da me
Ven(P)1483 & quando lo hauerai trouato tornerai qui da me
Ven 1490 & quando lo hauerai trouato tornerai in questo luoco da me
Ven 1494 & quādo lo hauerai trouato tornerai in q̄sto loco da me
Ven 1496 & quando lo hauerai trouato tofnerai in questo luoco da me
Ven 1502 e quādo lo hauerai trouato tornerai in q̄sto loco da me
Ven 1505 e quādo lo hauerai trouato tornerai i q̄sto loco da me

⁵ Talijanske tekstove donosim vjerno originalu: ne razrješavam kraćene riječi (samo zbog tiska pojednostavljujem njihove title i razrješavam nekoliko neobično kraćenih riječi u okruglim zagradama), a poštujem i originalnu interpunkciju, što je važno za ovaj postupak. Isto tako donosim i Benalijev tekst u slijedećem odlomku u primjerima za raščlambu prevodilačke tehnike hrvatskog prevodioca. Pri citiranju rečenica i odlomaka iz pojedinih mirakula (cap.) zanemarujem neke zabune ili individualnosti u numeraciji pojedinih izdanja. Hrvatski tekst na oba mjesta donosim također vjerno što se tiče originalne interpunkcije i upotrebe velikih i malih slova, ali razrješavam kraćene riječi.

Cap. 4

- VIC Laqualcosa liparenti sapendo hebeno gran dolore e pianto.
 T La qual cosa li parenti sapendo hebeno grande dolore & pianto.
 B Laqual cosa gli parenti sapendolo hebbero gran dolore & feceno gran pianto.
 Szb *Ku stvar̃ roditeli poznavši imiše vĕliku bolizant̃ i mnogi učiniše plačb̃.*
 VIC, T = M, Vic 1475, Ven 1480, Ven(R)1483, Ven(P)1483
 B = Ven 1490, Ven 1494, Ven 1496, Ven 1502, Ven 1505⁶
- VIC Alhora quelli piu turbati & idegnati la ferirono duramēte cum le loro arme. Lo iudice uedēdo tanto miraculo la fece trare fuora del foco. & fecela ritornare a casa.
 T Alhora quegli piu turbati & indegnati la feriron duramente con le loro arme. Lo iudice uedendo tanto miraculo si la fece trare fuora del fuoco: & fecela ritornare a la sua casa.
 B Alhora quelli piu turbati & indignati la fece tirar fora del foco & fecela ritornare a casa.
 Szb *Tada oni veče smučeni učiniše ju izvl(e)či iz' ogña i opet̃ povesti ju domom̃b̃.*
 M Alhora quelli piu turbati et indignati la ferirono duramente cū le loro arme. Lo iudice uedendo tanto miraculo la fece trare fuora del fuocho et fecela ritornare ala sua casa.
 Vic 1475 Alhora quelli piu turbati & idignati la ferirono duramēte cū le loro arme. Lo iudice uedando tātō miraculo si la fece trar fuora del fuocho e fecela ritornare ala sua casa.
 Ven 1480 Alhora q̃lli piu turbati & idegnati la ferirono duramēte cō le lor arme. Lo iudice uedēdo tātō miraculo la fece tirar fora del foco & fecela ritornare a casa.
 Ven(R)1483 Alhora quegli piu turbati & indegnati laferirono duramente cum le loro arme. Lo iudice uedendo tanto miraculo la fece trare fuora del fuoco. & fecela ritornare a casa.
 Ven(P)1483 Alhora quegli piu turbati & idegnati la ferirono duramēte cū le loro arme. Lo iudice vedēdo tātō miraculo la fece trař fuora del foco & fecela ritornare a casa.
 Ven 1490 Alhora q̃li piu turbati & idignati laferirono duramēte cō le lor arme. Lo iudice vedēdo tātō miraculo la fece tirar fora de foco & fecela ritornare a casa.
 Ven 1494 Alhora quelli piu turbati & indignati la ferirono duramente con le lor arme. Lo iudice uedendo tanto miraculo la fece tirar fora del foco & fecela ritornare a casa.
 Ven 1496 Alhora quelli piu turbati & indignati la fece tirar fora del foco & fecela ritornare a casa:
 Ven 1502 Alhora q̃lli piu turbati & indignati la ferirono duratamēte con le lor arme. Lo iudice uedēdo tātō miraculo la fece tirar fora de foco & fecela ritornař a casa.

⁶ Pri izjednačavanju ovih rečenica u raznim talijanskim izdanjima zane-marene su sve ostale razlike među tekstovima osim sadržajne razlike mjesta koje uspoređujem.

- Ven 1505 Alhora q̄lli piu turbati & Idignati la ferirono duramēte cō le lor arme. Lo iudice uedēdo tāto miraculo la fece tirar fora del foco & fecela ritornar a casa.
- Cap. 5
- VIC Et lo diauolo se parti e stete un poco e poi torno & disse.
- T Et lo demonio se parti & stette uno poco epoi torno a costui & disse.
- B Et lo diauolo se parti & stete un poco & poi torno a costui & disse:
- Szb *Dvêvalb ide t'ê, i postavši malo vrnu se k nemu i reče mu.*
- Cap. 9
- VIC Como ūo homo el quale se diede al dimonio in anima & in corpo.
- T Come uno homo el quale se diede al demonio in anima & in corpo:
- B Come uno homo pessimo elquale se diede al dimonio delinferno in anima & in corpo
- Szb(mir.8) *Kako niki vele zalb č(lovij)kb z dušu i s' telom̄ biše se predalb d'êvlu.*
- VIC tutto se consumaua per dolore
- T tutto se arabiaua & consumaua p̄ dolore.
- B tutto se consumaua per dolore:
- Szb(mir.8) *skon'čavajuči se bolezan'ju.*
- Cap. 11
- VIC Alhora la Regina pure instigata dal demonio disse cossi ad essi.
- T Alhora la regina pure stigata dal demonio disse cosi ad essi.
- B Allhora la Regina pur instigata dal demōio del iferno disse cossi ad essi.
- Szb(mir.10) *Tada kralica nadahnuta d'êvlom̄ paklenim̄ reče onim̄ slugam̄*
- Cap. 12
- VIC Alhora la nostra donna disse Questa donna e mia deuota
- T Alhora la nostra donna li disse. Questa donna inferma e mia diuota.
- B Alhora la n̄ra dōna disse. Questa dōna e mia d̄uota
- Szb(mir.11) *Onda naša gospoê reče. ova e žena moê d̄evota.*
- Cap. 13
- VIC In tāto che cum la gratia de dio tutte si deliberono di abandonare ilmondo & obseruare perfecta continentia.
- T Intanto che con la gratia de dio tutte se deliberono de abandonare el mondo & obseruare perfecta continentia: & di stare sempre in aspera penitentia.
- B In tanto che cō la gratia de dio tutte se deliberono de abandonare il mondo & obseruare perfecta cōtinentia
- Szb(mir.12) *tako da po milosti bož'i odlučiše ostaviti svit̄ i svršēnu čistotu obsluževati*
- VIC Aduene ūa uolta che un re Ricardo dinghilterra uenendo a questo monasterio

- T** Aduenne una uolta che Ricardo Re de inghilterra uenendo a questo monasterio
- B** Aduenne una uolta che un re ricardo dinghilterra uenendo a questo monasterio
- Szb(mir.12) *Prigoda se da niki tratb edanb kralb po imeni rikardo z' negligiterē prišadši k tomu molstiru*
- Cap. 19
- VIC** uedēdo che non poteua aldire la messa dela gloriosa uergene maria come era usata
- T** uedēdo che non poteua aldire la messa come era usata.
- B** uedēdo che non potea aldire la messa de la gloriosa uergene maria como era usata.
- Szb(mir.18) *videći da ne mogaše imiti misu od slavne deve marie kako biše obikla.*
- Cap. 23
- VIC** et poi ale fine merito de andare in la beata gloria per li meriti de la gloriosa uergene Maria.
- T** & poi a le fine merito di andare in la beata gloria per li meriti de la gloriosa uergene maria.
- B** & poi ala fine merito de andare in la beatissima gloria de uita eterna per li meriti de la gloriosa uergene Maria. Amen.
- Szb(mir.22) *i potomō na koncu utegnu poiti v preblaženu slavu ži-vota večnoga. Po plačahb s(ve)te devē marie. Amēnb*
- M** poi al fine merito de andare in la beata gloria: p̄ li meriti de la gloriosa uergene maria. Amen.
- Vic 1475** poi ale fine merito de ādare i la beata gloria p̄ li meriti dela gloriosa uergene maria.
- Ven 1480** & poi ala fine merito de andare i la beata gloria per gli meriti de la beata gloria per li meriti de la gloriosa uergene maria. Amen. (sic)
- Ven(R)1483** & poi ale fine merito di ādare in la beata gloria per li meriti della gloriosa uergene Maria.
- Ven(P)1483** & poi a la fine merito di andare in la beata gloria per li meriti della gloriosa uergene Maria.
- Ven 1490** & poi ala fine merito de andare in la beatatissima (sic) gloria de uita eterna per li meriti dela gloriosa uergene maria. Amen.
- Ven 1494** & poi alla fine merito de andare i la beatissima gloria de uita eterna p̄ li meriti della gloriosa uergene maria. Amen.
- Ven 1496** & poi ala fine merito de andare in la beatissima gloria de uita eterna per li meriti de la gloriosa uergene Maria. Amen.
- Ven 1502** & ala fine merito andare i la gloria beatissima di uita eterna per li meriti & prieghi dela uirgine maria.
- Ven 1505** & ala fine merito andare i la gloria beatissima di uita eterna p̄ li meriti & priegi dla uirgie maria.
- Cap. 24
- VIC** et tanto la molesto che quella donna di intuito de consentirli.
- T** & tanto la molesto che quella donna delibero in tutto de consentirli.

- B & tãto la molesto che q̄lla dōna delibero i tuto cōsentingli.
Szb(mir.23) i toliko ju nevoli da ona žena odluči sa vsima pristati k němu
- VIC Et in questo mezo si uenne una donua (sic!) da mirabil splendore i forma de Regina cum una corona in testa
- T Et in questo mezo si uene ūa dōna de mirabel splēdore i forma de rezina con una splendente corona in capo
- B Et i q̄sto mezo si uēne una dōna di mirabel splendore in forma de regina cō una corona in testa
- Szb(mir.23) a meju tim̄ ovo pride edna gospoē čudne svitlosti v prilici kr(a)-lice s ednu krunu na glavi.
- Cap. 25
- VIC Alhora langello de dio uene prestamente dicendo cossi se uedere il figliolo de dio et amodo de piccolo fanciullo
- T Alhora lanzolo de dio uene prestamēte dicēdo cossi se uedeŕ uoi il figliolo de Dio: & a modo de piccolo fanciullo
- B Alhora langelo de dio uenne prestamente dicendo cossi: Se uedere uoi il prezioso figliolo de dio & a modo di piccolo fanciullo
- Szb(mir.24) Tada pride an'jely b(o)zi govoreći tako Ako videti hočēšb precin(e)n(o)ga sina božiē a popuť mala ditića.
- M Alhora langelo de dio uene prestamente dicendo cossi. Se uedere uoi el fiolo de dio a modo de piccolo fanzulo:
- Vic 1475 Alhora lãzolo de dio uene prestaŕte digãdo (sic!) cossi: se ueder uoi el fiol de dio a mō de piccolo fanzuolo
- Ven 1480 Alhora langelo de dio uenne prestamente dicendo cossi: Se uedere uoi il prezioso figliolo de dio & a modo di piccolo fanciullo
- Ven(R)1483 Alhora langelo di dio uenne prestamēte dicendo cussi se uedere ilfigliolo di dio & a modo di piccolo fanciullo
- Ven(P)1483 Alhora lãgelo di dio vēne p̄stamēte dicēdo cussi se vedere voi il figliolo di dio & amodo di piccolo fanciullo
- Ven 1490 Alhora lãgelo de dio uenne p̄stamente dicēdo cossi: Se uedere uoi il prezioso figlolo de dio & a modo di piccolo fãciullo
- Ven 1494 Alhora langelo de dio uenne p̄stamēte dicendo cossi. Se uedere uoi il prezioso figliolo d dio & a modo di piccolo fanciullo
- Ven 1496 Alhora langelo de dio uenne prestamente dicendo cossi: Se uedere uoi il prezioso figliolo de dio & a modo di piccolo fanciullo
- Ven 1502 Alhora lãgelo de dio uene p̄stamēte dicēdo cossi. Se uedere uoi il p̄cioso figliolo de dio & amodo di piccolo fãciullo
- Ven 1505 Alhora lãgelo de dio uēne prestamēte dicēdo cossi. Se uedere uoi il prezioso fiolo de Dio & a modo di piccolo fanciullo
- Cap. 26
- VIC Et facēdo costui una uolta questa oratione li soi nemici litrouorono et si lociseno i una fosse de neue poi tornorono a Roma
- T Et facendo costui una uolta questa diuota oratione li soi inimici il trouoron esì lo ucisio i una fossa d neue poi tornorono a roma

- B & facendo costui una uolta questa oratione li suoi inimici lo trouorono & si loccisenò in una fossa di neue lo sepelireno & poi tornorono a roma
- Szb(mir.25) *i čineči oub niki fratb tu molitvu negovi nepričteli naidoše ga i ubiše ga i v' ednoi čmi ot' sniga pogreboše ga. i potom se vratilše v rimb*
- M Et facendo costui una uolta questa diuota oratione li soi inimici el trouarono et ucciseno: e lo sepe- lirono in una fossa di nieue: poi tornorono a Roma
- Vic 1475 Et facendo costui una uolta q̄sta diuota oratōe li soi iimici el trouorono e si uciseno. e si lo sepelite i una fossa di nieue: poi tornorono a roma
- Ven 1480 & facēdo costui una uolta q̄sta oratiōe li suoi nemici lo trouorono & si loccisene i una fossa di neue poi tornorono a roma
- Ven(R)1483 Et facendo costui una uolta questa oratione li soi ini- mici litrouorono & si lociseno i una fosse de neue. Poi tornorono a Roma
- Ven(P)1483 Et facēdo costui vna volta questa oratiōe li soi nemici lo trouorono & si loccisene in vna fossa de neue poi tornorono a Roma
- Ven 1490 & facendo costui una uolta questa oratione li suoi inimici lo trouoreno & si loccisenò in una fos- sa di neue lo sepelireno & poi tornoreno a roma
- Ven 1494 & facendo costui una uolta q̄sta oratiōe li soi inimici lo trouorono & si loccisono in una fossa di neue lo sepelirono & poi tornorono a roma
- Ven 1496 & facendo costui una uolta questa oratione li suoi ini- mici lo trouorono & si loccisenò i una fossa di neue lo se pelirono & poi tornorono a roma
- Ven 1502 & facēdo costui una uolta q̄sta orōne li soi inimici lo trouoron & si loccisēo i una fossa di neue lo sepelirono e poi tornorono a rōa
- Ven 1505 & facēdo costui una uolta q̄sta oratiōe li soi inimici lo trouorono & si loccisono i una fossa di neue lo sepelirono e poi tornorono a roma
- VIC & disse signor io te priego che tu non debi dare quella ria & maluasia sententia sopra q̄sta anima topinella.
- T & disse. Signore io te prego chetu non debi dare quella ria sententia sopra a questa anima topina
- B & disse Signor io ti prego che tu nō debi dare q̄lla ria & maluasia snīa sopra q̄sta aīa topina:
- Szb(mir.25) *i rēče. Gos'podine molju te da nimašb dati onu zalu i stra- šnu senten'ciju svrhu ove duše nevolne.*
- VIC La nostra donna subitamente prese quel anima del suo seruo & mese la nele mane de langello acio che la portasse nel paradixo.
- T La nostra donna subitamente prese quella anima & missela ne le mano de lo anzolo: accio che la portasse in paradiso.
- B La nostra dōna subitamēte prese quella anima del suo seruo & messela nele mane de langelo: acio che la portasse nel paradiso
- Szb(mir.25) *Naša gospoē tudie vze onu d(u)šu sluge svoga i postavi ju v ruke anj(e)la da bi ju ponesalb v rai*

Cap. 27

- VIC Et perseuerando il dicto sacerdote nella sua diuotioe merito ale fine el sancto paradiso per li meriti della madre de christo.
- T Et perseuerando el dito sacerdote ne la sua deuotione merito ale fine el sacto paradiso p. li meriti de la madre d̄ iesu christo Amē.
- B Et perseuerando il dicto șacerdote ne la sua deuotiōe & merito ala fine el sancto paradiso per gli meriti della madre de christo nostro redemptore. Amen.
- Szb(mir.26) *I nastoeći rěčeni popъ v svoemъ devocionu bē dostoēnъ v koncu raē s(ve)t(o)ga po plačahъ matere is(u)h(rst)a našega iskupitelja amen'*

Cap. 34

- VIC Qual gratia receuera questo ladrone elquale tanto liberamente na lassati andaf.
- T Qual gratia o premio receuera questo ladrone el quale tanto liberamente na lassati andare.
- B qual gratia riceuera q̄sto ladrone ilqual tanto liberamēte na lassati adare:
- Szb(mir.33) *ku oće milostъ priēti onъ razboinikъ ki tako slobodnimъ zakonomъ pusti naš otiti.*

Cap. 35

- VIC & guardando subitamente hebbe ueduto il suo figliolo suso uno piccolo scoglio in mezo del fiume
- T & guardando subitamente hebe ueduto el suo fiolo in suso uno piccolo scoglio in mezo del fiume
- B & guardādo subitamēte hebbe ueduto el suo figliolo suso uno scoglio i mezo del fiume
- Szb(mir.34) *i pozrivši tudije vidi svoga sina na ednomъ otočcu posredē rikē*

- VIC et intrati che furono i casa questo fantino
- T & tornati & intrati che furono in casa questo fantino
- B et tornati et intrati che fureno in casa questo fantino
- Szb(mir.34) *i vrativši se i vliži v hižu onъ ditić*

Cap. 37

- VIC & basciandoli la mano incontiente el summo pontififico fu ferito da lo amore de costei. & ritornandoli a memoria alchune cosse del tempo passato.
- T & basciandoli la mano incontiente el core del summo pontefice fo ferito del amore de costei: & tornandoli a memoria alcune cose passate.
- B & basciandoli la mane incōtinēte il sūmo pontifico fu ferito da lo amore di costei & ritornandoli a memoria alchune cose del tempo passato.
- Szb(mir.36) *i cevovavši (sic!) mu ruku i tud'e papa bi ranenъ ljubav'ju te žene. prihodeći mu na pametъ nike stvari ot vrimēna mimošastnoga.*

- VIC Onde la sua mente era in uolta in desonesti & tristi pensieri per lo calore che senti a la mano in q̄lo basciare.

- T Onde la sua mente era inuolta in desonesti pensieri perlo calore che senti a la mano in quello basiare
- B Onde la sua mente era in uolta in dishonesti et tristi pensieri per lo calore che sentia la mano in quello basiare:
- Szb(mír.36) *Zato pametъ nĕgova biše v zala i napočtena (sic!) mi-šlĕn'ĕ obvita po teploti ku očuti ruka va tomъ, celovu.*
- Cap. 39
- VIC io sō colei laquale tu porti intanta riuerentia & deuotiōe
- T io sono colei: La quale tu hai in tanta riuerentia: & deuotione
- B io sono colei laq̄le tu porti ī tāta riuerĕtia & deuotiōe
- Szb(mír.38) *ĕ samъ ona koi ti toliko nosišъ počtenie i b(o)goljubstvo.*
- Cap. 41
- VIC & per tanto p̄seuerando inquesta diuotione merito ala fine el regno beato.
- T Et per tanto perseuerando in questa deuotione merito a la fine el regno beato. Amen.
- B & per tanto perseuerando in questa deuotione merito alla sua fine el beatissimo regno de la gloria eterna. Amen.
- Szb(mír.40) *I tako prodžujući va svoemъ kon'cu utegnu imiti prĕblišeno kral(e) vstvo slave večne... Amĕnъ*
- Cap. 47
- VIC Como una donna christiana laquale aueua per marito uno homo pagano.
- T De una dona christiana la quale hauea p̄ marito uno homo pagano
- B Come una dōna christiana laq̄le hauea p̄ marito uno pagano
- Szb *Kako edna žena krst'ĕnka ka imiše muža poganina*
- VIC Ando ala chiesa. & tuta la pecunia che lui hauea la diede ali poueri de yesu christo.
- T ando a la chiesa: & tucta la pecunia che lui hauea la diede a li poueri:
- B ando alla chiesa & tutta la pecunia che lui haueua la diede a li poueri de iesu christo:
- Szb *Ide v crikvu i vse one pinezi razdili ubozim is(u)h(rsto)-vimъ.*
- Cap. 51
- VIC Alhora li p̄cipali dī monasterio cōsiderādo che imonachi erano ī ruina subitamĕte el demonio (sic!) a loro Abbate che uenisse
- T Alora i principali del monasterio considerando che i monaci erano in ruina subitamente el denuncio a lor abbate che uenisse
- B alhora li principali del monasterio cōsiderando che li monachi erano in ruina subitamente mandorono a dire al lor abate che uenisse
- Szb *Tada poglavica od molstira procinjjući da mnisi bihu na padeniju tudie poslaše rĕći opatu nihъ da bi p̄išalb*
- VIC = Ven(R)1483
- T = M, Vic 1475
- B = Ven 1480, Ven(P)1483, Ven 1490, Ven 1494, Ven 1496, Ven 1502, Ven 1505

Cap. 55

- VIC & ella ben contrita et pentita uiuete poi sempre ingran deuotione de la matre de christo.
- T & ella ben cōtrita & pentuta (sic!) uiuette poi sempre in grande deuotione de la madre de iesu christo;
- B & ella ben contrita & pētita uiuete poi sempre in grande deuotione della madre di christo glorioso:
- Szb *A ona dobro pokaēna i skrušēna živi potom̃ vazda u veliku dēvo-cionu od matere is(u)h(rst)a slavnoga.*
- Cap. 56
- VIC pero che non essendo lei inuocata. el dicto heremita non sentiua alcuno refrigerio.
- T pero che non essēdo ella inuocata el dicto remito non sentiua alcuno refrigerio: ma ogni di ne la tentatione cre-sceua & multiplicaua
- B p̃ho che nō essendo lei inuocata el dicto heremita nō sentiua alcuno refrigerio ma ogni di nella tentatiōe creseua & multiplicaua.
- Szb *Zato er̃ ne budući nee s(ve)te milosti prizval̃ na pomoč̃ oñ remota (sic!) ne čučaše niednoga ohlaeniē. da vsaki dan mu se iskušenje množaše i restiše.*
- M pero che non essendo ella inuocata el dicto heremito non sentiua alcuno refrigerio: ma ogni di la tēptatione cresceua et multiplicaua.
- Vic 1475 pero che non essendo ella inuocata el dicto heremito non sentiua alcuno refrigerio: ma ogni di la tēptatione cresceua e multiplicaua.
- Ven 1480 p̃ho che non essēdo lei inuocata el dicto heremita non sentiua alcuno refrigerio ma ogni di nella tētatione cresceua & multiplicaua.
- Ven(R)1483 perho che non essendo lei inuocata: el dicto heremita non sentiua alcuno refrigerio ma ogni di nella temptatiōe cre-sceua & multiplicaua.
- Ven(P)1483 perho che non essendo lei inuocata. el dicto heremita non sentiua alcuno refrigerio. ma ogni di nella tentatiōe cre-sceua & multiplicaua.
- Ven 1490 p̃ho che nō essendo lei inuocata el dicto heremita nō sentiua alcuno refrigerio ma ogni di nella tentatiōe cre-seua & multiplicaua.
- Ven 1494 perho c̃h non essendo lei inuocata el dicto heremita non sentiua alcuno rfrigerio ma ogni di nella tentatione cre-sceua & multiplicaua.
- Ven 1496 perho che non essendo lei inuocata el dicto heremita non sentiua alcuno refrigerio ma ogni di nella tentatione cre-seua & multiplicaua.
- Ven 1502 perho che nō essendo lei inuocata el dicto heremita nō sentiua alcuno refrigerio: ma ogni di nella tentatione cre-sceua & multiplicaua.
- Ven 1505 p̃ho che non essendo lei inuocata el dicto heremita non sentiua alcuno refrigerio ma ogni di nella tentatione cre-sceua & multiplicaua.
- VIC Fratello mio io te do per conseio e prr (sic!) bono e utile remedio

- T Fratello mio io te do per consiglio & per ultimo rimedio
 B Fratello mio io te do p̄ consiglio & per bono & ultimo remedio
 Szb *Brate moi ê ti daju za svět̃ i za dobro i poslid'ne izličenie*
 T = M, Vic 1475
 B = Ven 1480, Ven(R)1483, Ven(P)1483, Ven 1490, Ven 1494, Ven 1496, Ven 1502, Ven 1505
- VIC Cap. 58
 Veramente el uechio de [l] questo uescouo non morira mai.
 T Veramente el uechio di questo uescouo non morira mai:
 B Veramēte eluescouo di q̃sto uescouato nō morira mai:
 Szb *Stanovito biskup̃ od' ově biskupie ne umre nigdare.*
- VIC Cap. 59
 Et quei demoni comincioron a rider dicendo.
 T Et quei demof[n]i cominciorono a ridere dicendo.
 B Et quelli demoni cominciorono a dire dicēdo.
 Szb *I oni demuni počaše govoriti govoreci*
- VIC Cap. 62
 Et quello uescouo considerando cum dilligentia che in lei non era segno che fusse grauida. & alhora el fu turbato & irato contra coloro che la haueauo accusata. & pensaua de dare gran punitione a quelli che laueano accusata tanto era turbato contra de loro.
 T Et quel uescouo consieerando (sic!) con dilligentia che in lei non era segno che fusse grauida: & alhora ello fu turbato & irato contra coloro che laueuano accusata: & pensaua di dare grande punitiōe a quelli che [h]aneuano accusata tāto era turbato contra de loro:
 B Et quello uescouo considerando cō dilligentia che in lei nō era segno che fusse grauida: & alhora ello fu turbato & irato cōtra coloro che lhaueano accusata tanto era turbato cōtra di loro:
 Szb *i bisk(u)pb̃ razmišlajući priležno i glědajući da na nei ne biše zlaměn'ě da bi noseća. i tada bi bisk(u)pb̃ smučēñ i rass'reñ suprot̃ nim̃ ke ju bihu osvādile i mišlaše nim̃ dati veliku pokoru i kaštigu ke ju bihu osvādile. toliko biše smučēñ proti nim̃*
 M Et quello uescouo considerando con diligētia che in lei non era segno che fusse grauida: et alhora ello fu turbato: et irato contra quelli che lhaueuano accusata: et pensaua di dare grande punitione a quelli c̃h lhaueuano accusata: tanto era turbato contra de loro:
 Vic 1475 E q̃l uescouo cōsiderādo cū diligētia c̃h in lei nō era segno c̃h fusse grauida. & alhora ello fo ĩbato & irato (contra) quelli che lhaueuāo accusata. & pēsaua di dar grāde pūitōe a quelli c̃h lhaueuano accusata tāto era ĩbato (contra) de loro:
 Ven 1480 Et quello uescouo cōsiderādo con diligētia che ĩ lei non era segno che fusse grauida: & alhora ello fu turbato & irato contra coloro che lbaueano (sic!) accusata & pēsaua di dare grā punitiōe a quelli che lhaueāo accusata tāto era turbato contra di loro:

- Ven(R)1483 Et quello uescouo considerando cu(m) diligentia che in lei nō era segno che fusse grauida. Et alhora ello fu turbato & irato contra coloro che la haueuano accusata: & pensaua di dare gran pūitiōe a quelli che lhaueano accusata tanto era turbato contra di lor:
- Ven(P)1483 Et quello vescono (sic!) cōsiderādo cum diligentia che i lei nō era segno che fusse grauida. et alhora ello fu turbato et irato (con)tra coloro che lhaueuano accusata et pensaua di dare gran pūitiōe a quelli che lhaueuano accusata tanto era turbato contra di lor
- Ven 1490 Et quello uescouo considerando con diligentia che in lei nō era segno che fusse grauida: & alhora ello fu turbato & irato contra coloro che lhaueano (sic!) accusata & pensaua di dare grande pūitione a quelli che lhaueano accusata tāto era turbato contra di loro:
- Ven 1494 & q̄llo uescuo (sic!) cōsiderādo cō diligētia che in lei non era segno che fusse grauida. & alhora ello fu turbato & irato contra coloro che lhaueano accusata & pensaua di dare grande pūitione a quelli che lhaueano accusata tanto era turbato contra di loro:
- Ven 1496 Et lo uescouo considerando con diligentia che in lei non era segno che fusse grauida: & alhora ello fu turbato & irato cōtra coloro che lhaueano accusata: tāto era turbato contra di loro:
- Ven 1502 & q̄llo uescouo considerando con diligentia che lei non era segno che fusse grauida & alhora ello fu turbato & irato contra coloro che lhaueano accusata & pensaua di dare grande pūitione a quelli che lhaueano accusata tanto era turbato contra di loro:
- Ven 1505 & q̄llo uescouo cōsiderādo cō diligētia che in lei non era segno che fusse grauida & alhora ello fu turbato & irato contra colore che lhaueano accusata & pēsaua di dare grāde pūitione a q̄lli che lhaueano accusata tanto era turbato contra di loro:

Ove i ovakve razlike postoje među izdanjima zbirke *L del C*. One su malene, ali ipak tolike da senjsku zbirku Marijinih mirakula ne možemo pripisati bilo kojem izdanju talijanskog djela. Sve govori da ona pripada mletačkoj redakciji talijanske zbirke, ne vičentinskoj, a još manje treviškoj redakciji (1479). Samo jednom vičentinskom redakcijom nazvali smo ovdje oba izdanja Leonarda Achatesa da Basileje, kada želimo reći da senjska zbirka ne pripada nijednome od njih. Međutim, dva vičentinska izdanja, istoga tipografa, ne pripadaju istoj redakciji, kao što se to uvijek držalo i navodilo kada se govorilo kako je izdanje iz 1481. godine pretisak izdanja iz 1475. godine zato jer ih je tiskao isti tipograf. Vičentinsko izdanje iz 1481. godine ne pripada više prvoj skupini izdanja zbirke *L del C*. Njoj mnogo više pripada Manzolovo treviško izdanje iz 1479. godine, bliže vičentinskom izdanju iz 1475. godine nego vičentinskom izdanju iz 1481. godine. Prvom vičentinskom izdanju vrlo je blisko još i Lavagnino milansko izdanje iz 1480. godine, tako da ova tri izdanja, od onih koja smo ovdje pregledali, po mnogim zajedničkim osobi-

nama možemo svrstati u prvu skupinu izdanja zbirke *L del C*. Vičentinsko izdanje iz 1481. godine, iako ga je tiskao opet Leonardo Achates da Basilea, predstavlja već jedan prelazni tip prema mletačkoj redakciji. Primjeri koje sam navela, još mnogo onih za koje nisam imala mjesta, pokazuju mnogo veću bliskost druge vičentinske redakcije (1481) i mletačke redakcije nego mletačke redakcije i treviške redakcije (1479). To, međutim, ne smeta mojoj spoznaji da se ipak na mnogim mjestima treviško izdanje bolje od vičentinskog slaže s mletačkim izdanjima. Mletačka redakcija očigledno nije nastajala na tekstu samo jednog djela iz ranijih izdanja zbirke *L del C*.

Mletačka je redakcija jedna od kasnijih redakcija talijanskog djela. Prva izdanja zbirke *L del C* njoj ne pripadaju, čak joj ne pripadaju ni prva mletačka izdanja djela. Pravoj mletačkoj redakciji talijanske zbirke, onoj koja će dati i hrvatsko djelo, stoje na čelu Lazzaro Suardi de Sauiliano i mnogo slaviji Bernardino Benali s Matteom Capcasom. Sva kasnija mletačka izdanja kraćeg oblika zbirke samo su manje ili više vjerni pretisci izdanjâ ovih triju tipografa. Suardi de Sauiliano otisnuo je svoje izdanje mirakula 10. srpnja 1490. godine. Bernardino Benali svoje izdanje, na žalost, nije datirao, ali se drži da je izašlo 1490. ili 1491. godine, a pokušalo se čak i točno datirati (8. svibnja 1491, BMC), kako smo sprijeda spomenuli. Jedno od ovih izdanja, bez dvojbe, poslužilo je kao predložak drugome. Nakon usporedbe dvaju izdanja mnogi elementi govore tome u prilog. Kada bi se doista pouzdano znao datum izlaska Benalijeva djela, primat u stvaranju mletačke redakcije djela pripao bi samo jednom od dvojice tipografa. Prije Suardijeva i Benalijeva izdanja postojala su, kako nam je danas poznato, tri mletačka izdanja ovoga djela. Prva dva izdanja ne nose ime grada u kojemu su tiskana. Ipak, za prvo izdanje autori pretpostavljaju da je izašlo u Veneciji oko 1480. godine, a za ovu pretpostavku, mislim, da postoji osnova. Pogledajmo i onu pogrešnu numeraciju mirakula br. 17, 18 i 19 (numeriranih brojevima XXVII, XXVIII i XXIX) koju su kasnije ponovili i Benali i Suardi, a djelomice još i Rinaldo da Trino (1494), čak i Giorgio Rusconi (1502). Drugo mletačko izdanje izašlo je 14. srpnja 1483. godine, opet bez imena grada. I za ovo se djelo, međutim, pretpostavlja da je tiskano u Veneciji, u radionici Erharda Ratdolta. Tek treće mletačko izdanje nosi ime grada Venecije. To je izdanje Piera di Piasija iz 1483. godine (20. XII). Prva dva pretpostavljena mletačka izdanja i treće, Piasijevo, mletačko izdanje još ne predstavljaju pravu mletačku redakciju. Ipak, ona već predstavljaju jednu prelaznu redakciju, koja ima više osobina ranije redakcije ili ranijih redakcija (vičentinske [1475], treviške [1479], milanske [1480]), ali već najavljuje i mletačku redakciju.

Najviše prava imamo da senjsku zbirku Marijinih mirakula nazovemo prijevodom Benalijeva i Capcasina mletačkog izdanja (ili možda mletačkog izdanja Giovannija Rossa iz 1496. godine, što je

od svih mletačkih izdanja najvjerniji pretisak Benalijeva djela). Usporedila sam svaki redak Benalijeva talijanskog djela i hrvatske glagoljske zbirke. Primjeri koje sam navela samo su jedan mali dio vjernog odnosa Benalijeva i hrvatskog djela, i često zajedničkog odmicanja od drugih redakcija. Dva djela slažu se ne samo u ovim i ovakvim primjerima, u dodacima, ispuštanjima, pa i u greškama, nego i u mnogo sitnijim detaljima, koji se tek vrlo pažljivom usporedbom primjećuju. I još jedan podatak koji mnogo govori: Benalijevo je izdanje u dvjema legendama izgubilo jedan mali dio teksta. Prva greška nastala je pri kraju 4. mirakula, a druga pri kraju posljednjeg (62[61]) mirakula zbirke. Ove dvije greške (obje sam citirala) nema ni jedno drugo mletačko izdanje, osim izdanja iz 1496. godine. Samo ovo, Benaliju najvjernije izdanje, nije popravilo Benalijev propust. Giovanni Rosso ili nije imao drugog predloška, ili mu se i ovako tekst činio suvisao. Hrvatski je prevodilac prvu Benalijevu grešku doslovce prenio na glagoljsku legendu. Našoj kao i Benalijevoj 4. legendi nedostaje isti djelić teksta. Ovo isto ne možemo reći i za drugi Benalijev propust. Senjski prevodilac u posljednjoj legendi zbirke ima redak teksta koji je Benali ispustio. Ovaj redak u 62 (61). legendi jedino je mjesto u cijelom djelu koje donekle dovodi u sumnju mišljenje o Benalijevu izdanju kao predlošku hrvatske zbirke. Da li je hrvatski prevodilac, u cijelom djelu vjeran Benaliju, na spomenutom mjestu u posljednjoj legendi, ipak možda posegao za kojim drugim izdanjem talijanske zbirke, osjetivši da mu tekst zvuči malo nesuvislo? Da li je osim Benalijeva izdanja imao još neko izdanje talijanskog djela? Na ova pitanja teško će se naći odgovori. Može se postaviti samo još jedno novo pitanje i nova sumnja: možda je ipak hrvatski prevodilac prevodio s teksta koji nije pripadao Benaliju. Ako je prevodio, koje bi to mletačko izdanje — od mletačkih izdanja danas poznatih — moglo biti? Ne zaboravimo da je hrvatski prevodilac vjerno ponovio Benalijevu grešku iz 4. legende, a da istu grešku posjeduje samo još izdanje Giovannija Rossa. Ali izdanje Giovannija Rossa ima i drugi Benalijev propust u posljednjoj legendi zbirke, pa isto tako nije moglo dati izgubljeni redak senjskoj zbirci. Pomišljati se, dakle, još može jedino na neko nemletačko izdanje, ali izdanje mletačke redakcije, ili na neko, nama danas nepoznato, izgubljeno mletačko izdanje. I dok ovo pišem, misao mi se stalno vraća na izdanje tiskano u Veneciji 15. studenoga 1498. godine, jedino mletačko izdanje koje ne poznajem. Ono je izgubljeno, nitko danas ne poznaje ni jedan njegov primjerak, a pretpostavlja se da ga je tiskao Manfredus de Bonellis, tipograf koji je u Veneciji djelovao od 1491. do 1500. godine. Priređujući svoje djelo po istom uzoru kao i ostali mletački tipografi, nije li upravo Manfredus de Bonellis propustio prvu, a ispravio drugu grešku slavnog Bernardina Benalija i Mattea Capcase? Možda. I možda se jednoga dana nekome posreći naći jedan primjerak ovoga djela, kao što sam ja našla inkunabulu Giovannija Rossa.

Na prvi pogled hrvatski prijevod ostavlja dojam prijevoda »ad verbum«. Okrenemo li sve njegove stranice, uživimo li se dublje u njegovo tkivo, prvoj će se spoznaji pridružiti i druga. Postoje stranice u senjskoj zbirci Marijinih mirakula koje su zaista potpuno doslovne, ali postoje i one koje to nisu. Prevodilac je započeo prevoditi talijansko djelo sa željom da ga prevede posve vjerno, kako nam pokazuju prve prevedene legende. I premda ovu svoju namjeru nije nikada iznevjerio, poslije prvih stranica, koje su primjer doslovnosti, njegova namjera ponešto slabi. On počinje sebi dopuštati male, sitne slobode, nevelike intervencije, koje, doduše, hrvatskom djelu ne daju mnogo novoga, ali su ipak tu. One rijetko daju kakav značajniji dodatak, obično je to zamjena jedne riječi drugom, neko ispuštanje, izbjegavanje ponavljanja ili neznatno kraćenje, sažimanje ili pojednostavljivanje u deskriptivnom talijanskom tekstu. Intervencije se javljaju već poslije prvih vjerno prevedenih legenda. Prevodilac se pomalo oslobađa u poslu, pa razlike postaju veće. Naći ćemo ih već ako pogledamo sedmu legendu, ili još bolje, ako pogledamo legendu *Djevojka bez ruku* (10), i još mnoge druge. Slobode su češće u dužim nego u kraćim legendama, koje su obično doslovnije, češće u prepričavanju nevažnih stvari nego ključnih događaja. Na osjetljivim mjestima fabule, u važnim dijalozima, one su neznatne. Pogledajmo hrvatsku *la Manekine* (10): prevodiočeva intervencije prestaju s molitvom Bogorodici i legenda ostaje vjerna talijanskoj do svoga kraja. Prevodilac, kako nije bio dosljedan u doslovnosti, tako nije dosljedan ni u svojim slobodama. Nakon slobodnije prevedenih legenda slijede opet one doslovnije prevedene, kao npr. njegova *la Sacristine* (15), koja će također biti primjer vjernosti talijanskom tekstu, itd., itd. Pri kraju zbirke doslovnost se povećava, da bi se opet približila onoj na početku djela. Tako su se prevodiočeva tendencija za potpunom vjernošću originalu i želja za malim slobodama izmjenjivale, rasle i opadale: oscilirale. Mogle bi se lijepo prikazati i grafički, krivuljom.

Vjerna svom predlošku, senjska zbirka mirakula ima, dakako, sve mane vjerno prevedenih djela. Ipak, recimo odmah na početku: hrvatski je prevodilac dosta dobar poznavatelj talijanskog jezika. On dobro poznaje talijanski vokabular i snalazi se među teškim talijanskim konstrukcijama. Pa iako svaku talijansku riječ ne prevodi pravom hrvatskom riječju, on joj zna značenje, i u smislu rečenice, pogotovo priče, on ne pravi veće greške. On prepoznaje čak i riječi koje je talijanski autor tu i tamo zabunom nepravilno i nejasno donio. Pa ipak, insistiranje na doslovnosti dalo je loše rečenice, odlomke, pa i stranice našem djelu. Katkada ni talijanski pisac nije dokraja jasan. Njegove nejasne rečenice davale su u doslovnom prijevodu još veći nesmisao. Događa se, međutim, da prevodilac uspije razmrstiti talijansku rečenicu i dati bolju rečenicu od originalne. Ali, poneki sitan nesmisao najmanja je mana našem

djelu. Nevolja je u tome što je hrvatsko djelo prepuno jezičnih i stilskih konstrukcija i postupaka tuđih našem jeziku. Talijanizmi u sintaksi, manje oni u leksiku, umanjuju literarnu vrijednost našemu djelu, svrstavajući njegove tekstove ispod estetskih i stilskih vrijednosti starijih hrvatskih tekstova Marijinih čudesa.

Primjere za strane konstrukcije u tekstu našega djela nećemo donositi, jer se one mogu često vidjeti i lijepo prepoznati i u primjerima koje ćemo donositi za ilustraciju drugih prevodiočevih postupaka. Njih možemo pratiti od onih najčešćih konstrukcija koje nastaju upotrebom oblika glagola činiti ili učiniti + infinitiv (*fecero uenire il marito = učiniše priti muža*, cap. 4; *lo fece subitamente chiamare a se* [cap. 11] = *čini ga brzo k sebi priti* [mir. 10]; *laquale fece fare una bellissima chiesa* [cap. 19] = *ka čini učiniti ednu lipu crkavъ* [mir. 18]; *elqle fece fare uno mōasterio = ki učini učiniti edanъ molstirъ*, cap. 57), ili konstrukcije *za + infinitiv* (*per meterui una sua figliola* [cap. 13] = *za postav(i)ti ednu svoju hčer* [mir. 12]; *per potere meglio pensare di dio* [cap. 13] = *za moći imiti veću misalъ k b(og)u* [mir. 12]), pa do akuzativa s infinitivom i drugih konstrukcija koje je talijanski jezik ponio još iz latinskog jezika. Talijanizme u leksiku, koji ne moraju, kao ni neke konstrukcije, biti uvijek odraz predložka, jer ih je hrvatski prevodilac već imao u svom jeziku, donijet ćemo u nekoliko primjera na kraju našega pregleda (12).

Važnije je, dakle, da pogledamo kako je prevodio hrvatski prevodilac tada kada nije bio posve doslovan. Raščlamba njegove prevodilačke tehnike pokazuje jezično-književnu kulturu glagoljaškog prevodioca. Prevodiočeve postupke pokušat ćemo nabrojiti nekim redom, ilustrirajući svoje zaključke paralelnim mjestima talijanskog i hrvatskoglagoljskog teksta. Pogledajmo najprije slobodnije prevedena mjesta. Glagoljaš često slobodno prevodi naslove legenda (1), još češće njihove završetke (2). Neke hrvatske legende ostale su čak i bez naslova, i to legenda 32. i legenda 33, koja priča o razbojnicima Dimasu i Gestasu, koji će biti razapeti s desne i s lijeve strane propetoga Krista. Ovi razbojnici u našoj legendi ostadoše čak i bez imena. Prevodilac najviše pušta mašti na volju u završecima legenda. Mariji, kojoj se daju hvale u ovim završecima, on daje razne epitete, ne držeći se uvijek predložka, nego kombinirajući s epitetima koje već poznaje iz drugih legenda. Tako je isto i s Marijinim epitetima na drugim mjestima u tekstu (3). Osim na spomenutim mjestima, gdje je to najuočljivije, slobodnije prevedene rečenice mogu se naći na bilo kojem mjestu u djelu (4). Prevodilac također često mijenja red riječi u rečenici (5). To u većini slučajeva ništa bitno ne mijenja u tekstu. Samo katkada ovime je nesvjesno promijenio smisao rečenice ili čak napravio nesuvislu rečenicu.

Posebnu pozornost zaslužuje odnos prevodiočev prema upotrebi sinonima i paralelnih riječi u talijanskom tekstu. Talijanski pisac

vrlo često zaredom upotrebljava sinonime ili riječi sličnog značenja kako bi bolje objasnio i intenzivirao značenje onoga o čemu govori. Radi se uglavnom o kontaktnim sinonimima, koje on po miloj volji nagomilava. U većini slučajeva naš prevodilac i ovdje vjerno slijedi i prevodi svoj predložak. Ipak, to ne čini uvijek. Ne čini to onda kada je u neprilici kako da nađe hrvatski sinonim, ili kada mu se talijanski tekst čini i previše deskriptivnim, pa radije sve rješava jednom riječju (6).

Nadalje, donosim i primjere za kraćenje i ispuštanje teksta (7). Naš je pisac malo kratio i malo ispuštao iz svog predloška. On obično ispušta jednu riječ, rjeđe više riječi, vrlo rijetko cijelu umetnutu ili zavisnu rečenicu. Katkada mu se to događa nesvjesno, ali često on i svjesno intervenira da bi prije došao do biti rečenice, do misli, koju talijanski autor u svojoj deskriptivnosti dotjeruje i zaokružuje podatkom i riječju koja je već poznata iz prethodne rečenice. Naš autor, ipak, ispušta i krati samo poneki opisni, nadopunjujući podatak; samo jednom ispustio je jednu značajniju pojedinost u fabuli. A pri tome, ako što neznatno promijeni, čini to s riječima iz već poznatog sadržaja, i tada kada je čitaocu već otprije poznato ono što talijanski autor ponavlja i prepričava. Iz sličnih razloga prevodilac katkada i pojednostavljuje tekst (8).

Nerijetko naš prevodilac ponešto doda talijanskom tekstu (9). Ni ovo nije uvijek posve svjestan postupak, jer se događa da je na jednom mjestu dodao upravo ono što je na drugom ispustio. Ipak, ovim postupkom on često želi neznatno nadopuniti, zaokružiti ili objasniti talijanski tekst kada mu se čini da je to potrebno. Glagoljaš je saživljen sa svojom pričom, sudjeluje u njezinoj fabuli, i pojedina mjesta objašnjava malim dodatkom iz već poznatog sadržaja. Ovime ne postiže mnogo, ali ga vidimo živo uronjena u svoje djelo. Na isti način nastaju i male zamjene: prevodilac jednu riječ zamjenjuje drugom (10). I kao što zna napraviti pravi dodatak, zna naći i pravu zamjenu, koja se već nalazi u priči ili podrazumijeva iz sadržaja. Dodavanjem katkada sam stvara sinonime, koje na drugom mjestu sam izbacuje iz talijanskog teksta.

Sto se tiče interpunkcije, bolje rečeno, ritma rečenice, tu je naš glagoljaški prevodilac najmanje dosljedan i vjeran talijanskom predlošku. Njegovo ponašanje možemo pratiti na primjerima donesenim za druge postupke. On svojevolumno započinje i prekida rečenicu, malo se vezujući za svoj predložak. Pokatkad njegova rečenica teče bolje, a pokatkad slabije od talijanske, katkada nekim veznikom dotjera i uljepša talijansku rečenicu, a katkada učini upravo obratno. Kao što ne kviri, tako i ne popravlja odviše svjesno, nego onako kako mu se u taj čas nameće. Isto možemo reći i za upotrebu upravnoga govora. Ipak, na pojedinim mjestima možemo vidjeti da je svjesno neupravan govor promijenio u upravni kako bi njegov tekst dobio na živosti i intenzivnosti kazivanja (11).

(1)

Qui cominciano alchuni miraculi de la gloriosa uirgine Maria. Et prima come scampo una donna sua deuota dalle insidie del demonio infernale (Cap. 1)⁷

Come fu uno clerico elquale dolendosi del dolore che hebe la nostra donna ogni di diceua cò riuertia le septe allegreze di nostra dōna made (sic!) de iesu Christo (Cap. 8)

Come el demonio spinse uno depintore per farlo cadere che lui depingeu la figura de la nostra donna molto bella. (Cap. 10)

Vno clerico elquale essendo inuilupato in le cose del mōdo fu morto da suoi inimici & della sua deuotione. (Cap. 14)

Fu una monacha giouene nepota de una sancta monacha abbatesa laquale ando a lo inferno per uno peccato mortale che commisse moritte senza confessarlo. (Cap. 15)

Come uno nobile homo haueua molto honoreuelmente uestita la imagine della nra dōna & del nro signore iesu Christo. (Cap. 43)

Come uno sancto heremita hebbe certe belle reuelatione & uisiōe de la natiuita sanctissima de la gloriosa uergine Maria. (Cap. 45)

Come uno giouene fu occiso da uno iudeo perche cantaua con diuotione lātiphona de la gloriosa uergine Maria madre del nostro saluatore iesu christo. (Cap. 48)

(2)

Et cosi la giouene perseuerando nella sua deuotione merito doppo el suo fine la gloria de uita eterna ꝑ li meriti della gloriosa uergine Maria laquale sia sempre rēgratiata. Amē. (Cap. 7)

Ma la giouene perseuerādo in ogni ꝑfectione & sāctita diuina merito al so fine dessere acompagnata nella gloria del paradiso dalla uergine maria: laqual sia sempre laudata & rengratiata. Amen. (Cap. 13)

Počinju mirakuli slavne d(e)ve marie
I prvo od žene nikoga viteza ku
deva mariē oslobodi od d'(e)vla

Kako biše edanъ žakanъ ki se žalovaše od bolezni ku e imila naša go-spoē. Zato vsaki danъ umileno govoraše 7 radosti naše gospoe matere isukrstove ta žakanъ više rečeni. (mir. 7)

Od' ednoga pintura koga d'evalb doli vrže ki pisaše lipo kipe devē marie (mir. 9)

Od nikoga žakna ki se biše sa vsim' poddalb sega svitnimъ stvarēmъ i bi od svojihъ nepriētēlъ umorenъ (mir. 13)

Od' edne koludrice koi d(u)ša idē v pakalb za neispovidan'e ednoga smrtnoga griha (mir. 14)

Kako 1 plemenitъ č(lov)ikъ za svoi dēvocionъ bišē lipimi svitami narēšilb kipъ d(e)ve marie. ki držaše v rukahъ s(i)na (mir. 42)

Kako bi blagdanъ roistva d(e)ve marie ob'ēvlenb

Kako edanъ mladičb bi poraženъ od' ednoga židovina. ki kantaše antifon deve marie. i bi izbavl(e)nъ po ne plać(a)h

I tako nastoeći svomu dēvocionu. dostoina bi na svoemъ konci života. slave života večnoga. za dostoinosti b(la)ž(e)ne d(e)vē marie. Koi buđi vazda slava i častъ v(a) v(e)ki v(e)k (mir. 6)

a ta mladica li nastoeći svomu devocionu dostoina bi na konacъ svoga živlēn'ē slave raiske po milosti d(e)ve marie koi buđi vazda hvala va veki vekъ. Amenъ (mir. 12)

⁷ Talijanski tekst za sve primjere uzet je iz Benalijeve izdanja zbirke.

Laquale considerando poi el miraculo della madre de misericordia sēpre la ringratiaua & benediceua poi che la sua sancta deuotione & conseruatione merito el regno de uita eterna per li meriti della uergene Maria laquale sia sempre laudata. Amen. (Cap. 16)

& quelli cherano iui presente uedendo chosi gran miraculo rendettero gratia a dio. Amen. (Cap. 18)

che per tutto il mondo in la chiesa si douesse cō deuotione celebrare la festa de la sanctissima natiuita de la gloriosa uergene maria. Amen. (Cap. 45)

(3)

& lo caualiero ingenochiandosi alli piedi della madre de christo (Cap. 1)

Come fu uno el quale salutando la nostra dōna (Cap. 3)

ḡ li meriti de la uergine Maria. Amen. (Cap. 4)

& a lui pareua in uisione che la nostra dōna lo caciasse fora de la chiesa (Cap. 9)

(4)

Hora come a dio piacque approssimandosi el di della sua morte fu grauemente infermato & staua in grande paura de lhora & del passamento de lanima. (Cap. 8)

la quale in quello tempo era nominata ḡ una de le piu belle donne che fusse nel mondo. (Cap. 11)

& quelli allhor infiammati & desiderosi de consentire al suo proponimento responseno che sollicitamente adimpirebano el suo cōmandamento (Cap. 11)

Et se la sacra maesta del re sapesse la sua grande iniquitate con le sue proprie mane la occiderebbe. (Cap. 11)

consigliandosi con gli altri baroni si ordinarono per dargli solazo uno nobile tornamento. (Cap. 11)

ka procinujući potomъ čudo matere is(u)h(rsto)ve maike milosrdiē vazda hvale vzdavaše nee s(ve)toi milosti i blagoslavlašē ju. poklē nēe s(ve)ti devocionъ i obraćenie utegnu kralēvstvo života včēnoga po plačahъ sv(e)te deve marie ka budi va v(e)ki hvalena Am(e)nъ. (mir. 15)

oni tada ki pri tomъ bihu vzdaše hvale velike b(og)u videći toliko prevēliko čudo. i negovi pres(ve)toi matēri. Ka budi proslavlena v(a) vekī. Amen' (mir. 17)

da po vsēmъ svitu po cr(i)kvaḡ imēl bi se z dēvocionom' svetkovati i častiti blagdanъ pres(ve)toga roistva one premilostivē i preslavne i prečiste devē marie

A ta vitezъ pokleknuvši k nogamъ slavne deve marię.

Kako biše edanъ pozdravljajući s(ve)tu devu mariju

Po plačah' naše gospoe premilostive d(e)ve marie

i činaše mu se da ga dēva mariē gonaše s' crikve (mir. 8)

I kako bi b(og)u ugodno približajući <se> ta žakanъ k smrti vele kruto obnēmoća i staše u veliki bolezni tela. (mir. 7)

ka va no vr(i)me b(i)še štimana nailipla žena na sviti (mir. 10)

I oni tudie biše važgani pristati na vsaku ne zapovidъ (mir. 10)

i to da bi znal kralъ nju bi svoju ruku ubilъ (mir. 10)

svetova se s svoimi baruni trъ odlučīše da imaju biti bodeži i nika vēsel'ē za nega utišēn'e. (mir. 10)

Hor perche haueti facto tanta iniustitia contra el seruo mio dauerlo sepelito fora del cimiterio: & el clerico domādo chi fusse el deuoto. (Cap. 14)

monstro questo miraculo. In quello instante tutte le campane de la citade incōmenzorono a sonare p̄ si medesme senza che nessuno le tocasse. (Cap. 24)

(5)

io ti comando & scongiuro da parte de dio che tu prestamente ti manifesti & debbi dire che tu sei (Cap. 2)

Et prestamēte mādō p̄ il genero & per la figliola: (Cap. 11)

li preti nol (sic!) uolsino sepelire in sacroto con li altri: ma stando per spacio de trenta zorni fora del cimiterio la uergie Maria aparue in uisione a uno clerico dicendo. (Cap. 14)

Essendo Isieme p̄ douer cōmetere si bruto e uituōso pctō q̄sto hō inanci che peccasse cōe spirato da dio elq̄le uole chognuno s̄i salui lui domādo q̄lla dōna del suo nōe. (Cap. 24)

(6)

il quale hauea per usāza ogni anno in certe feste fare grāde spese & conuiti ali suoi amici. (Cap. 1)

Era uno signore elquale teneua molti ladrōi & robatori (Cap. 2)

niuno tormento ne pena sen(t)ua: (Cap. 4)

cosi flagellato & piagato (Cap. 5)

si como homo impudico & luxurioso (Cap. 13)

Onde el re ben confortato & cōsolato (Cap. 13)

De una gentil & nobilissima donna: (Cap. 19)

& quiui forte piangendo & cridando dicea. (Cap. 23)

onde p̄ la sua maligītade li romani lo haueano sbandito & scciato fora di roma: (Cap. 26)

Začb niste moga sluge vi zakopali pri cr(i)kvi A žakanb odgovori. gdo e ta vašb sluga dēvoti (mir. 13)

pokaza čudo ovo tako da vsi zvoni ot' grada počese sami zvoniti po sebi (mir. 23)

ē tē zaklinam̄ od strane bož'e i zapovidam ti da skoro imaš se. očitovati i povidati gdo esi.

I skoro posla po hčerb i po zeta. (mir. 10)

redovnici ga ne tiše zakopati v cr(i)kvi s' inimi da s stoećimi vani s cimitera Nakonb 30 danb pokazasē d(e)va mariē nikomu žaknu govoreći (mir. 13)

I buduća zaedno otijući učiniti grdb i poruganb grihb Ovb č(lov)k̄b k(a)ko nadah'nutb po b(og)u ki oče da se vsaki spase prvo nego sagriši opita tu ženu od' imena nee. (mir. 23)

ki imiše v' običaju vsako leto činiti velika traćen'e na nike s(ve)tce svojim̄ priētelem̄

Biše edanb g(ospo)dinb ki držaše mnogē razbonike (sic!)

niednu muku čučaše.

onako ranenb.

i k(a)ko č(lov)k̄b bludanb (mir. 12)

I tako kralb budući vele konfortanb (mir. 12)

Od' edne plemenite žene. (mir. 18)

i tu močno vapijući govoraše. (mir. 22)

i cića negove zlēdi bihu ga rimlani izignal̄i vanka iz rima (mir. 25)

Et stando un poco uide uenire anchora gēte de homini sozi & bruti & terribili & i mezo di lor era un sozo & crudele piu che tutti li altri (Cap. 26)

Alhora il uescouo tutto spauentato & impaurito (Cap. 27)

& fu receuuto benignamēte & eragli fato & dato piu consolatione & riposo a lui che a gli altri: (Cap. 29)

& q̄lla pestilētia ardiua le p̄sone dala pianta di piedi fina al core sēpre andaua cōsumando & deuo- rādo la carne tāto che loccideua: (Cap. 60)

(7)

cerca in tal luoco de la tua casa che tu trouerai molto oro & arzeno: (Cap. 1)

la madre di christo hebbe presta- mente preso forma & simigliāza di q̄lla donna sua diuota (Cap. 1)

nō sono homo: loquale si prendēti questa forma si come uoi uidete: (Cap. 2)

per amore & riuērētia dela gloriosa uergine Maria: de laquale sempre era stato diuoto: & p̄ li meriti di quella fu campato di tāto periculo. (Cap. 5)

Aduēne una uolta p̄ caso che lo Re andādo fuora di casa o uero de la cita in altra prouincia: (Cap. 11)

Vno figliolo de uno duca passando per quello deserto con alquanti soi caualieri sentiua el grandissimo pianto & lamēto che faceua quella meschinella cossi da quelli pessimi mal factori tractata. (Cap. 11)

Venendo poi il giorno deputato gli signori & altri baroni combattendo insieme ualentemente si faceuano si nobile triumpho che lo imperatore comincio alquanto mitigare il suo dolore. (Cap. 11)

Era i la dicta cita uno caualiero che hauea la sua dōna grauida: & in casa teneua uno seruo sarracino molto negro. (Cap. 30)

Potom̄ vide prihodeci veliko mn(o)žastvo ljudi grdih̄ i strašnih̄ i meju nimi biše edan̄ grji ot̄ inih̄ (mir. 25)

Bisk(u)pb̄ tada vas̄ ustrašēn̄ (mir. 26)

I bi priēt̄ dostoinim̄ zakonom̄ i biše mu učineno i podano veće uti- šēniē nēgo inim̄ (mir. 28)

I ka kuga žgaše ljudi od potplat̄ nožnih̄ dari gori do sr̄ca vazda grēdišē skončivajuč̄ plti toliko da umaraše e

iš̄ci v takovu mestu tvoe hiže naiti očeš̄ m̄.ogo zlato.

mati is(u)h(rsto)va vze tudie priliku nee

nisam̄ č(lov)k̄ kako se ukazuju

za ljubav̄ i za počten'e deve marie. ke biše bil̄ vazda devot̄.

Zgoda se da niki trat̄ poide kral̄ van̄ s toga vladan'ē. (mir. 10)

Zgoda sē da niki sin̄ nikoga hēr- cēga mimogreduci po onoi pustini s nikoliko svoimi vitezi sliša vēle velik̄ plač̄ i tužbu. (mir. 10)

Paki prišad̄ši dan̄ odlučeni bodežu. gospoda i ini baruni muštrajuči se i učinivši veliko vesel'e c(a)rb̄ bi bole vole (mir. 10)

Biše v rečenom̄ gradu edan̄ vitez̄ ki imiše ženu svoju va vri- mēnu. (mir. 29)

& prese questo conte & portolo nel suo bello castello cioè nella sua casa (Cap. 57)

(8)

sopra el sancto legno de la croce (Cap. 9)

Vedendose il Re guardare a questa giouenne & considerando la bellezza de costei si como homo impudico & luxurioso incōtinente el suo cuore fu ferito della bellezza de gli ochi de costei: (Cap. 13)

Alhora uedendo la abatessa la sua nepota eēre passata di q̄sta uita molto sene dolse de la sua morte. (Cap. 15)

Onde partendosi la famiglia de la corte si retornoron tutti alla cita. (Cap. 23)

& p̄che ello hauea una bellissima uoce simelmēte studiaua i arte de cāto: (Cap. 48)

Ma p̄che la sua madre p̄ la loro pouertade nol poteua piu sostenere cioè mandarlo ala schola (Cap. 48)

(9)

fu liberata dala gloriosa uergene Maria. (Cap. 4)

la uergene Maria (Cap. 8)

Onde fece apparecchiař un grā cōuito iuitādo molti signori & caualieri. (Cap. 11)

cō molta riuerētia disse. O madōna mia (Cap. 12)

& ādaua p̄ lo mōdo facēdo fructo a lanime di peccatori (Cap. 13)

come el misero caualiero la cōsigliaua (Cap. 16)

Madre mia carissima io non ti posso negare alchūa cosa che mi domādi: (Cap. 26)

sēpre la ringratio & benedisce di tāto beneficio che hauea receuto: (Cap. 32)

i vzamši ga postavi ga v negovu lipom̄b kaštelu

na križi (mir. 8)

A ta kralb videći da ga ta divoika tako pomnivo gleda poča razmišlati nēe lipotu. i k(a)ko č(lov)ik̄b bli-dan̄b tuđ(i)e se zagleda va nju za lipotu očiju nee. (mir. 12)

Tada opatica videći mrtvu svoju net'ēkinju mnogo se boli o(d) semrti nē. (mir. 14)

Potom̄b vsi ti ljudi vratīše se sa vsima v grad̄b. (mir. 22)

i zač̄b on̄b imiše edan̄b vele lip̄b glas̄b takoe učaše sē kantu.

ali ere nēgova mati za nih̄b uboštvo ne mogaše ga veče slati na skulu.

bi osloboena od slavne d(e)ve marie matere iskupitēla sēga svita

b(la)žena đeva mariē mati Is(u)h(r-sto)va (mir. 7)

I zato čini učiniti mnoge priprave zovući mn(o)gu g(ospo)du i viteze na to svoje utišenje. (mir. 10)

s velikim̄b poklonen'jem̄b reče s(ve)toi d(e)vi marii. o gospoe moē (mir. 11)

i hoēše po svitu čineći mnoga dobra dela i koristna dušam̄b grišnikov̄b. (mir. 12)

kako zločesti vitez̄b nauči ju i svi-tova. (mir. 15)

mati moē predraga ne mogu ti vskratiti niednu stvar̄b ku me pitaš̄b i prosiš̄b. (mir. 25)

i zato vazda joj hvale zdava i bl(a-gosl)ivliva ju za tolik̄b dar̄b ki biše priēla od' nee svete milosti (mir. 31)

Et la nocte ināci ala festa la nostra
dōna gli apparue & disse (Cap. 40)

(10)

liquali denari gli mali homini re-
ceuendo si occiseno occultamente el
suo genero. (Cap. 4)

molti del populo uedesse costui cosi
afflicto (Cap. 5)

Intēdendo la Regina queste parole
icontinēte fu cōmossa cōtra la dicta
giouane. (Cap. 11)

Alhora quella giouene monacha in-
tendēdo el desiderio del Re: (Cap. 13)

(11)

questo capo rispose como in ciascha-
duna septimana geiunaua un di in
pane & in aqua a riuerentia de la
gloriosa uergene maria: & pero dio
non pmetea che ello morisse per li
meriti de la sua madre gloriosa:
(Cap. 18)

& q̄l seruo gli respose come la belle-
za di soi bel ochi hauea ifiamato
el cōte a douerla amare. (Cap. 52)

(12)

Come fu uno el quale salutando la
nostra dōna dapo (sic!) chel fu morto
gli naque un ziglio sopra la sua
sepultura. (Cap. 3)

& i spacio de poco tempo sopra la
sua sepultura per miraculo de dio
& de la sua purita & deuotione:
& miraculo de la gloriosa uergine
Maria li nacque un bellissimo zilio:
ilqual hauea le foglie tutte scritte
de littere doro: le quale diceuano:
Ave maria. (Cap. 3)

se tu mi dai tutti li piaceri & dilecti
de questo mondo (Cap. 9)

Vedendo la donna il suo mancha-
mento (Cap. 11)

Cōe era un sancto homo el q̄le
ādaua predicādo la p̄ola de dio &
cōfortādo la gēte che douesseno fare
penitētia de suoi peccati. (Cap. 13)

& come lei era esca dil diauolo &
laccio dele anime (Cap. 13)

V prvoi noći pred blagdanom̄ naše
gospoe pokaza mu se nee s(ve)ta
milost̄ i rečē. (mir. 39)

Ki zli ljudi vazam̄ši pinezi ubiše
skrovito toga mlādca.

i vsi od plka viēhu da e iz'b'ens̄

Razumiv̄ši kralica te riči tudie bi
močno smučēna s'proti hčeri kralēvi
(mir. 10)

Tada ta mlādica razumiv̄ši požele-
n'e kralevo (mir. 12)

progovori glava i reče. Va vsakom̄b
taednu postil sam̄ edan̄b dan̄b o
kruhu i o vodi na hvalu i čast̄b
slavne deve marie i zato b(og)b nē
dopusti mi umriti prez̄b isp(o)vidi.
po plačah̄b svoje s(ve)te matere.
(mir. 17)

Sluga rečē. lipota očiju tvoiju est
ga važgala v tvoju ljubav̄b.

Kako biše edan̄b pozdravljajući
s(ve)tu devu mariju pokle umri
vzraste mu edan̄b žilb svrhu groba
negova

i v malu vrimenu svrhu negova
groba ciča čuda bož'ē i negove či-
stocē i dēvociona ki imiše v devu
marii izrestē mu I prelip̄b žilb ki
imiše vse liste pisane slovi zlatimi
ka govor(a)hu. Zdrava marije.

ako mi hočeš̄b dati vsa naslaeniē.
i delete sega svita (mir. 8)

Videci žena svoi mankamēnt̄b (mir.
10)

Od' onoga s(ve)ta č(lov)ika ki hoče
prodikujući ričb bož'ju konfortajući
i nagovarajući plkb da činē pokoru
(mir. 12)

i ere ona bošē (sic!) zamka i lēčka
od d(u)šb (mir. 12)

portate questi mei ochi al uostro Re: & dicetigli che al suo piacere piglia dilecto de la mia bellezza (Cap. 13)

Come una congregatione de canonicis uoleano abādonare il monasterio de la gloriosa uergine Maria perche non haueano da mangiare & la nostra donna li prouedette. (Cap. 21)

et cossi rimaseno dacordo (Cap. 34)

Et tagliata che fu la mae la fece conseruare ungedola de mira & de balsamo: (Cap. 37)

Legesse che fu uno heremita molto deuotissimo de la uergie Maria elqle habitaua i uno gran deserto & faceua asprissima penitētia & lauoraua de sportelle: (Cap. 41)

che noi ponissimo q̄sti nostri dinari ad usura (Cap. 47)

Va & si la uende al maestro da le zole (Cap. 47)

Ponesite ti moi oči vašemu kralju i recite mu da na svoe naslaenie i dēletъ vazme od moe lipote. (mir. 12)

Kako edno skuplĕn'e o(d) kanonikovъ otihu ostaviti niki mo'stirъ slavnĕ devo (sic!) marie začъ ne imihu ča jisti a naša g(o)spoĕ providi imъ (mir. 20)

I tako se ukordavši (mir. 33)

i usikši ruku učini ju shraniti namazavši ju muromъ i balsamomъ (mir. 36)

Čte se da biše I pustinnakъ velĕ divotъ v devu mariju. ki. živilaše v' ednoi velici pustini i činaše preljutu pokoru i težaše sprte. (mir. 40)

da bismo. mi ove naše pinezi dali na ožuru i postavili.

poi i prodai ga meštru od zojъ

TEME I LEGENDE U SENJSKOJ ZBIRCI MARIJINIH MIRAKULA

Motivsko-tematska struktura senjske zbirke Marijinih mirakula bogata je, slojevita i raznovrsna, te bi zaslužila opširnu studiju, koju joj, na žalost, u okvirima ove radnje ne možemo posvetiti. Zbirka sadrži šezdeset i jednu legendu, a među njima najljepše i najpoznatije teme evropske literature Marijinih mirakula. Mnoge one teme koje je evropska mašta, nadahnuta i grčkim i orijentalnim motivima i temama, od početaka ove književnosti stvarala, sakupljala i taložila, pretočio je senjski prevodilac posredstvom talijanske književnosti u glagoljska slova hrvatske knjige. Najveće i najljepše teme, koje su tkale povijest ove književne vrste u evropskoj književnosti od njezinih početaka do u njezino zlatno doba, postadoše tako živo i neotuđivo blago hrvatske književnosti i najznačajnije poglavlje hrvatske Marijine legende.

Nema u senjskoj zbirci Marijinih mirakula teme ni legende koja ne bi zaslužila da se o njoj posebno govori. Između njih izabrala sam, ipak, samo desetak legenda, najboljih književnih ostvaraja ili tema najznačajnijih za povijest evropske i hrvatske Marijine legende. Tako ću uz legende koje sam već obradila u prethodnim poglavljima, zajedno s tekstovima istih ili srodnih tema u Petrisovu zborniku, posebnu pažnju posvetiti još trima Marijinim legendama, od kojih su mirakul o Teofilu i mirakul o sakristanki, ujedno, dva od

nekoliko najslavnijih tekstova Marijine legende uopće. Neke od tema i legenda iz senjske zbirke dotakla sam ili obradila već u svojoj studiji o Marijinim čudesima u Ivančičevu zborniku.¹

Senjska zbirka Marijinih mirakula zaustavila je na svojim stranicama srednjovjekovni život u punoj njegovoj intimnosti i iskrenosti. I obratila se svim klasama srednjovjekovnog društva. Dobri i zli junaci ovih priča svih su klasa i zanimanja, raznih pogleda na život, pa i raznih vjera: redovnici i redovnice, biskupi i pape u procijepu između svojih zavjeta i života koji protiče pokraj njih; siromasi u svojoj skromnosti i u svom siromaštvu, bogataši i plemenitaši, kraljevi, carevi, knezovi i drugi moćnici u svojoj moći i u svojim željama, sa svojim turnirima, ratovima i neprijateljstvima; umjetnici, suci, vitezovi, trgovci, lopovi, razbojnici, ubojice u svojim zanatima; djeca u svojoj nemoći i čistoći srca; pògani i nevjerni Židovi u svojoj zavisti prema kršćanima; pelegriini sa svojim umorom, u svojoj izgubljenosti, pustinjaci sa svojim napastima, u svojoj osamljenosti i otuđenosti.

Život je to ni lijep ni radostan. Život napet, opor i tužan. U njemu je čovjek nemoćan pred bolešću, glađu, elementarnim nepogodama; slab pred napašću, grijehom, pohlepom, zabranjenom radošću; spreman na savez s mračnim silama za bolji život na ovoj zemlji. Bolest, ranjavanja, bičevanja, utapljanja, spaljivanja, prokletstva, vješanja, ratovanja, ubijanja i slični prizori vladaju ovom scenom. Redaju se skandalozni i sablažnjivi događaji, priča se o zločinima i strastima svih vrsti, o preljubnicima i bludnicima, o razvratnim redovnicima i posrnutim redovnicama. Svjetonazor je to i ukus srednjovjekovnog čovjeka. Ali samo upotpunjen svojim suprotnostima. Ne završava sve na istim bojama. Mračnim i žarkim bojama stoje nasuprot svjetliji, blaži tonovi. Ideji zla, ideja dobra. Ostvaruje se bujnost i napetost srednjovjekovnog života. Sjene s lica skida Bogorodica; ona osluškuje plač i potrebe svojih vjernika i previja njihove rane. Blaga, milosrdna i djelotvorna, ona je veza spasa između svoga sina i grešnog, nesretnog ili povrijeđenog čovjeka. Vjera u Mariju daje snagu ovim junacima da se odupru grešnom i nepravednom životu koji ih okružuje. Tako nastaje lik »djevojke bez očiju«, »djevojke bez ruku«, lik sakristanke ili lik mladića koji pjevaše antifonu u čast Marijinu, lik svećenika koji poznaše samo jednu misu ili klerika koji je molio samo molitvu Mariji, lik pape Leona ili biskupa iz »Toletta«, osobito likovi žena i majki, likovi svijetli i tužni istodobno. A ovim jakim i doista dobrim junacima pridružuju se i drugi »dobri« junaci: grešni, doduše, ali i oni s vjeronom u Mariju, često i nepopravljivi, ipak, sa zrnom dobrote u srcu: grešni klerik i grešna redovnica, nevoljni sluga kojega davao istuče na smrt, jer se ugovarajući savez s njime — bolji od Teofila — ne htjede odreći i Marije; poznati preljubnik koji ipak ne htjede

¹ Ivanka Petrović, op. cit.

nikada sagriješiti sa ženom kojoj bi bilo ime Marija; zloglasni razbojnik i ubojica iz Rima koji svaki dan razoružan na golim koljenima pozdravljaše Mariju; žena koja sagriješi s vlastitim sinom, što samo Marija i srednji vijek oprostije.

Da bismo upoznali velik broj legenda ove zbirke, trebali bismo ih okupiti oko glavnih likova i tema.

Junaci ovih priča najčešće su crkvene osobe, u širokom rasponu svih dostojanstava, ili ljudi bliski crkvi i vjeri: pustinjaci, pelegrini, dobri vjernici. Najljepše i najpoznatije legende napisala je ova literatura o nižim službenicima crkvenim: o svećenicima, redovnicima i redovnicama, o klericima, monasima, žaknima, pa im je i senjska zbirka posvetila velik broj stranica. Uz likove neukih i grešnih klerika i svećenika, od kojih neke već poznajemo, tu je još cijela galerija likova. To su ponajviše simpatični i dobri junaci, ljubavljui okrenuti prema ljudima i Mariji. Žakan, koji ganut tugom Marijinom pod križem Kristovim, svaki dan govori »Sedam radosti« u hvalu i slavu Marijinu; svećenik, Nijemac, koji je žarko želio jedanput držati u rukama malog Isusa, što mu je Marija ispunila; sv. Bernard i njegovi redovnici koji svaki dan, posteći, teško rade na polju, da bi ih jednu večer na crkvenim vratima dočekala sama Marija i nahranila zlatnom žlicom, a umorna im čela obrisala bijelim ručnikom; monasi koji nastoje pomiriti dobrog i pobožnog kneza, svoga prijatelja, i zlog kneza, njegova neprijatelja; i drugi monasi, klerici, žakni, mučeni glađu, neimaštinom, nesrećama, iz kojih ih izbavlja Marija. Ali naša je zbirka sačuvala i legende o visokim crkvenim dostojanstvenicima: vrlo lijepu legendu o papi Leonu i njoj vrlo sličnu legendu o biskupu iz »Toletta«. Papa Leon je u mladosti živio vrlo grešnim životom. No, budući da se je zbog toga iskreno žalostio i s molitvom i kajanjem obraćao Mariji, ona ga je toga oslobodila, sve mu oprostila i učinila ga čak papom. Ali jednoga dana, upravo dok je služio misu na blagdan Marijin, pred oltarom papi poljubi ruku žena koju je on u mladosti volio. I toplina poljupca izazva u njemu nekadašnju nježnost i njega ponovo rani ljubav ove žene. I tako je, dotaknut uspomenu, kajući se istodobno, bolno plakao zbog takvih svojih misli. A poslije mise pozvao je tajnoga slugu i dao odsjeći ruku koju je žena svojom ljubavlju dotakla. Marija mu je još jedanput pomogla, poklonivši mu nebesku ruku umjesto tjelesne. »Djevojci bez očiju«, papi Leonu ili biskupu iz »Toletta«, koji podnose tako velike žrtve zbog svoje čistoće, svojih zavjeta i ljubavi prema Mariji, pridružuje se u našoj zbirci i mirakul o prelijepome mladiću, koji, da ne bi sagriješio sa svojom gospodaricom, koja ga je na to prisiljavala, namaza svoju put otrovnim travama i svoju ljepotu pretvori u gubavost.

Redovnicama je u našoj zbirci posvećen manji broj mirakula nego njihovoj braći po životu. Dok »djevojka bez očiju« odbija poziv ljubavi, a sakristanka ga prihvaća, ali mu u potpunosti ne odgovara,

jedna se redovnica, dakako potaknuta đavlom, upušta u grijeh s klerikom, ali se i pokaje i Marija joj grijeh oprašta, a druga kuldrica kažnjena je paklenim mukama, jer se stidjela isti grijeh ispovjediti. Tako je autor naše zbirke znao sakupiti razne legende na srodne teme.

Značajnu ulogu u Marijinim mirakulima ima đavao. Ovi su ga tekstovi, kao i mnoga druga djela kršćanske književnosti, predstavili kao moralnu i fizičku rugobu, spremnu na svako zlo prema čovjeku, osobito prema Marijinu vjerniku. Najmarkantniji je u ovoj literaturi, pa i u našoj zbirci dosta raznoliko obrađen, motiv nekog ugovora s đavlom — teofilovski motiv: osiromašeni, pohlepni, izgubljeni vjernici sklapaju ugovor s đavlom za neko dobro na ovoj zemlji. Originalna je i zanimljiva njegova uloga u mirakulu o vlastelinu, kojega đavao učini razbojnikom i ubojicom, strpljivo mu služeći godinama kao dobar i vjeran sluga, ili u mirakulu o slikaru, koji je prelijepo slikao Mariju, a đavla uvijek ružno, pa ga đavao htjede baciti sa stalka na kojemu je stajao slikajući, ali ga slika Marijina prihvati svojom rukom. Marijina fizička intervencija zanimljiva je i u jednom drugom mirakulu, kada ona snažno udara zla čovjeka, koji, potaknut đavlom, trga u crkvi dragocjene haljine najprije s njezina kipa, a zatim s kipa Kristova. Ipak, uloga đavla u ovim pričama najčešće je vrlo stereotipna. On je naprosto oličenje neke napasti, osoba koja sije svako zlo i stavlja svaki grijeh među Marijine vjernike. Najčešće se radi, dakako, o tjelesnom grijehu. Upravo u legendama s ovim grijehom đavao je najčešće samo dio atmosfere i dekora ovakve vrsti literature, samo motivacija ljudskog grijeha. Ali, đavao izaziva i svađu između žene i muža, pravi skandale među monasima, pali kuću pobožne žene koja je u njoj ostavila dijete, ubija svojom ili tuđom rukom. Njegova je zla ruka uvijek pružena prema Marijinu pokloniku i na put mu može stati samo Marija.

I da spomenemo još nekoga junaka ili poneku temu senjskih mirakula. Tu su pustinjaci i pelegri. Među legendama o pustinjacima, u kojima se redovito priča samo o njihovim žudnjama i napastima, privlači svojom poezijom mirakul o pustinjaku koji je u pustinji, čineći ljutu pokoru, pravio košare, a zatim ih prodavao za potrebe svoga golog života. I jednoga dana, kada je pošao u grad da bi prodao svoje košare, ugleda jednu prelijepu sliku Marijinu, za koju dade sve novce od prodatih košara. A potom pođe kući s velikom radošću. Ali, kako se je noć spuštala, korak mu je postajao sve umorniji i sporiji, i činilo mu se da je izgubio put. A tada, iznenađeno, ugleda kućicu koju nije prije poznao. U kućici ga je sa sv. Petrom čekala Marija da bi ga nahranila i namjestila mu postelju. Naše legende pričaju i o mnogim drugim Marijinim poklonicima, svih zanimanja. Oni su nevini, ali su nepravedno optuženi, napadnuti, ranjeni, ubijeni, bolesni, i Marija ih spašava od svake nevolje.

Ili su grešni, čak i razbojnici i ubojice, i Marija ih opet spašava od svake nevolje. U drugom slučaju da bi im pokazala put spasenja.

Marijina legenda, dakako, nije mogla ostati ni bez poganâ i Židovâ. Židovi su u našoj zbirci neprijatelji kršćanima, oskvrnitelji crkvenih svetinja, ubojice. U Parizu dva Židova rugaše se u crkvi čašćenju Marije, zbog čega jedan pobožni jednooki sudac ubi jednoga na mjestu. Drugi Židov optuži jednookog suca pred kraljevim sucem. Ali, kada je optuženi priveden na sud, nitko u njemu nije mogao prepoznati ubojicu, jer je Marijinim mirakulom progledao na slijepo oko. U jednom drugom mirakulu Marija pomaže Židovu, spasivši ga od razbojnika, da bi vratila dobro za zlo i pokazala Židovima što gube jer su zatajili Spasitelja. Najočitiji primjer zavisti židovske nalazimo u vrlo poznatom mirakulu o mladiću, dječaku uboge i pobožne žene, koja svoga sina zbog njegova lijepog glasa dade da uči pjevanje. I pobožni dječak najradije i najljepše pjevaše jednu antifonu na slavu i čast Marijinu. Jedan zavidan i zao Židov namami ga u svoju kuću i ubije. Nesretna majka, tražeći ga svukuda, začu iz kuće Židova glas svoga sina s istom pjesmom Mariji. I kada tamo dođe i kanonik i narod, otkopaše dječaka živa, a on im tada, začuđenima, ispriča kako je Marija svojom rukom pritiškivala ranu na njegovu vratu da mu ne bi iskrvario život.

Možda je svoje najljepše tekstove Marijina legenda poklonila ženi. O velikim ženskim likovima Marijine legende u ovoj se studiji dosta govori. Potrebno je još reći da je uz redovnice, pustinjakinje, pokajnice, Marijina legenda mnogo, mnogo stranica dala običnoj ženi. Običnoj ženi, pobožnoj i grešnoj, sputnici svoga muža, iznad svega majci. I hrvatska zbirka mirakula priča o mnogim pobožnim i grešnim ženama: o tihim sputnicama svojih dobrih ili grešnih muževa, čak i poganâ, duše kojih spašavaju svojom molitvom; o ženi koja je ubila svoga zeta, jer je došla na zao glas s njime; o ženi nekog viteza koja sa svojim crnim sinom skače u rijeku, jer ju je muž nepravedno optužio da ga je rodila sa crnim slugom; o ženi koja sagriješi sa svećenikom, o ženi koja sagriješi s vlastitim sinom.

Majka u senjskim legendama ista je kao i u drugim Marijinim mirakulima, ista kao svaka majka. Kao i majka židovskog dječaka ili majka Lucijanova, ona brine za svoje dijete, izbavlja ga iz opasnosti ili ga traži kada je izgubljeno. Majka iz Lombardije nalazi svoga pobožnog dječaka u dubokoj rijeci na malom otočiću; druga majka nalazi svoga sina u moru osam dana nakon što je potonuo; treća majka nalazi svoje dijete na zgarištu, gdje joj je sve izgorjelo, živo i s veselim licem. Tu je i majka koja Mariji u crkvi uzima kip Krista-Dječaka iz ruku dok joj ona ne oslobodi sina jedinca iz tamnice, i majka koja slijedi pjesmu svoga sina da bi ga našla živa zakopana sa smrtonosnom ranom na vratu. Majci Marija uvijek dolazi u susret; njihove se dvije ljubavi uvijek susreću na istom mjestu.

Mirakul o Teofilu

Mirakul o Teofilu, srednjovjekovnom Faustu, najslavniji je Bogorodičin mirakul. U svoju literaturu Marijinih mirakula prihvatila ga je svaka zapadnoevropska književnost od nordijskih do španjolskih i talijanskih legenda.

Izvori i putovi ove legende daleki su i dugi. Izvore motiva treba tražiti u dalekoj davnini kao i izvore motiva legende *Il Cavaliere* i svih onih legenda u kojima čovjek sklapa ugovor s đavlom. Ali i povijest legende o vicedominusu iz Adane duga je. To je najstarija Marijina legenda s ovim motivom, najstarija koja se može datirati. Po starosti joj je najbliža legenda o čovjeku koji se prodao đavlu za bogatstvo i ljubav. Duga povijest ove legende nije, međutim, razlog, barem nije jedini razlog, njezine nevjerojatne popularnosti.

Legenda o Teofilu grčkoga je porijekla. Pripisuje se nekom Eutychianusu, svećeniku i sluzi vikara Teofila, koji je navodno bio očevidac ovoga događaja. A događaj se zbio oko 538. godine, u doba perzijskog rata, koji se spominje u priči, u gradu Adani u perzijskoj provinciji Ciliciji.¹ Vikar Teofil bio je »vicedominus« ili »oconomus« crkve u Adani. Pobožan, uzorit čovjek, naklonjen siromasima. Poslije smrti biskupa narod i visoki crkveni dostojanstvenici predložili su Teofilu na biskupovo mjesto. Ali Teofil iz skromnosti odbi ovu čast. I nije htio pristati niti na najupornije nagovore. Kada, međutim, izabraše novoga biskupa, on zažali zbog svoje skromnosti i tvrdoglavosti, pogotovo kada mu novoizabrani biskup, pod utjecajem nekih smutljivaca, oduze i njegov dotadašnji položaj. Da bi povratio izgubljeno, te dobio još i više, Teofil se povezuje s đavlom i sklapa pismeni ugovor s njime, odrekavši se Boga i Bogorodice. Uskoro se javlja grižnja savjesti i iskreno kajanje. Teofil upućuje najusrdnije molitve i molbe Bogorodici, koja oduzima đavlu ugovor i spašava svoga grešnog poklonika.

Grčka književnost koja je dala život ovoj legendi nije obradila legendu o Teofilu u mnogo verzija. Poznate su zapravo samo dvije grčke redakcije legende.² Neki autori pripisuju jednu verziju legende o Teofilu i Simeonu Metafrastu, ali drugi autori to odbijaju.

¹ »Ego autem Eutychianus humilis et peccator, qui fui natus in aedibus hujus beatissimi Theophili, et deinde clericus hujus Catholicae Ecclesiae, cum [sum] secutus meum Dominum, ei inservissem in afflictione, quae vidi oculis meis et auribus audivi a beata ejus lingua, secure et certo scripsi, quae ei contigerant, et exposui fidelibus amicis et piis viris, ad gloriam Dei omnipotentis et Domini nostri Iesu Christi, qui glorificatur in Sanctis suis«. Acta Sanctorum, 4. veljače, 487.

² O grčkim izvorima legende o Teofilu pisalo je više autora. Jedan od njih je i Louis Rademacher, Griechische Quellen zur Faustsage. Der Zauberer Cyprianus. Die Erzählung des Helladius. Theophilus. Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften Phil.-hist. Kl., 206 (Wien-Leipzig 1927), str. 1—277.

Vrata zapadnoevropske književnosti i put velikog uspjeha otvorio je Teofilu u 9. stoljeću Pavao Đakon iz Napulja svojim prijevodom na latinski jezik.³ Pavao Đakon iz Napulja, o kojemu se vrlo malo zna i kojega ne treba miješati s njegovim poznatijim imenjakom koji je živio jedno stoljeće ranije, preveo je na latinski jezik i lijepu grčku legendu o Mariji Egipatskoj, koja se veže uz ime jeruzalemskog biskupa Sofronija iz 7. stoljeća. Legenda o Teofilu Pavla Đakona, nastala pri kraju karolinške renesanse, bit će izvor i uzor svim zapadnim legendama o vikaru iz Adane. To je, koliko je poznato, bio jedini direktni latinski prijevod ove legende s grčkog jezika sve do 16. stoljeća, kada je mirakul o Teofilu s grčkog originala, koji se ponešto razlikovao od predloška Pavla Đakona, ponovno preveo Francuz Gentien Hervet.

Nakon latinske verzije Pavla Đakona počele su se nizati latinske obrade legende o Teofilu, koje bi bilo teško izbrojiti. Spomenut ćemo samo najznačajnija imena, obrade kojih predstavljaju čvršće karike u ovom lancu, važne u povijesti mirakula o Teofilu. Za sve latinske verzije legende značajno je da polaze od verzije Pavla Đakona i da zadržavaju osnovne pojedinosti iz njegove fabule. Tako se one i međusobno malo razlikuju.

Poslije napuljskog pisca prvo ime koje treba svakako spomenuti jest Roswitha ili Hrotswitha (Hrotswith), jedna od najvećih figura u književnoj kulturi Njemačke 10. stoljeća (oko 935—oko 1000). Pobožna redovnica iz Gandersheima, koja je, okušavši se u mnogim literarnim žanrovima, uživala velik književni ugled u svoje doba, ispjevala je o Teofilu poemu u 455 heksametara pod naslovom *Lapsus et conversio Theophili vicedomini*.⁴ Uzor joj je neposredno ili posredno bila legenda Pavla Đakona. Ali, dok je grčka legenda, pa i legenda Pavla Đakona, legenda s mnogo hagiografskih elemenata, s obrađom saksone redovnice na pragu smo jedne nove faze koja se može opaziti u razvoju kršćanske legende. Grčka legenda zaokupljena je prije svega ličnošću Teofila, cijenjenog i uglednog crkvenog čovjeka, koji zaslijepljen ambicijom čini tako jedan strašan čin kao što je ugovor s đavlom. Pobožnu redovnicu Hrotswithu, koja već stoji na pragu 11. stoljeća, na pragu stoljeća koje je označilo pravi ulazak u zrelo zapadno kršćanstvo, zanima više Teofil obraćenik; ne toliko njegov grijeh, koliko njegovo iskreno kajanje i prošnja za oprost. Njezina obrada ima psiholoških poniranja, ona je opazila lomljenja u ljudskoj duši i znala tome dati ne samo asketski nego i ljudski akcenat. Ovo što smo rekli još je u povojima, ali postoji. Hrotswithina legenda prijelazni je oblik između grčke legende i njezinih obrada iz 11, 12, 13. i 14. stoljeća, koje su autentična Marijina čudesa o Teofilu. U njima je najvažniji susret Teofila s Bogorodicom: njegovo kajanje, njezin oprost i veličanje njezine intervencije sa

³ Acta Sanctorum, 4. veljače, str. 483—487.

⁴ Hrotsvithae Opera, ed. Karl Strecker. Leipzig 1906.

svim čudesnim pojedinostima oko otimanja pismenog ugovora koji je Teofil davlu potpisao svojom krvlju. Marija je tek u ovim obradama dobila svoju pravu ulogu, ulogu koju joj je pripremio i namijenio razvoj njezina kulta i pobožnosti u ovim stoljećima. Mirakulo Teofilu slavne saksonske redovnice imao je sigurno odjeka u verzijama drugih autora. Tome u prilog govori i izvanredna popularnost ove legende u njemačkoj književnosti kasnijih stoljeća.

Prije poznatih autora zbirki Marijinih mirakula spomenimo još samo legende o Teofilu koje su napisali Marbod, biskup iz Rennesa (Marbodus Redonensis), na prijelazu iz 11. u 12. stoljeće i Radewin, povjesničar iz Freisinga, iz 12. stoljeća. A među velikim piscima Marijinih čudesa legendu o Teofilu uvrstili su u svoje zbirke i Johannes Gobijs, Španjolac Juan Gil de Zamora, John of Garland, Caesarius od Heisterbacha, Vincent de Beauvais, Jacobus de Voragine i toliki drugi.

Tužnu sudbinu vicedominusa iz perzijske Cilicije ispričale su sve zapadnoevropske književnosti na svojim pučkim jezicima, dajući često svome junaku kao domovinu sebi bližu Siciliju. Ali ova zabuna ili promjena, koja se javila već u latinskim verzijama, nije ostala jedina promjena u pripovijesti o Teofilu. Pisci verzija na pučkim jezicima, iako nisu mijenjali okosnicu legende, dopuštali su sebi mnogo veće slobode od pisaca latinskih obrada. Zato će se u njihovim legendama naći više individualnosti, a i više ljepote. Autore ovih tekstova nije moguće nabrajati, pa čak ni književne oblike u kojima su sve obradili grčku legendu iz 6. stoljeća. Recimo samo da je priču o Teofilu upoznala cijela zapadnoevropska književnost, od švedske i norveške do katalonske, kastiljanske i talijanske književnosti, na svim svojim jezicima koje je tada imala, a koje danas tako slabo poznajemo. Sudbinu vikara iz Adane opjevaše i truveri na svom *langue d'oïl* i trubaduri na svom *langue d'oc*. Prednost u obradi ove teme ne bismo smjeli dati ni jednoj evropskoj književnosti. Možemo samo reći da nju dijele francuska, njemačka, engleska, španjolska i talijanska književnost.

Jedan književni oblik i jedno književno ime ipak ne treba ni pošto zaboraviti kada govorimo o mirakulu o Teofilu. Književni oblik je drama, a književno ime Rutebeuf ili Rustebeuf.

Legenda o Teofilu prvi je dramatizirani Bogorodičin mirakul. Među dosta rijetkim Marijinim mirakulima-dramama ova je Marijina legenda pored *la Manekine* i *la Sacristine* (u modernim literarnim obradama) imala i najviše dramskih obrada. Tako je Rutebeuf-ova drama o Teofilu uvela u francusko kazalište Marijinu legendu, koja je tako postala preteča slavnoj zbirci od 40 mirakula-drama *Miracles de Nostre Dame par personnages* iz 14. stoljeća, nepoznatog autora ili nepoznatih autora, koje su se, kako zapisi govore, izvodile s velikim uspjehom na kazališnim predstavama pariških bratovština. Štaviše, Rutebeufov *Le Miracle de Théophile* jedna je od najstarijih

francuskih drama koja se može datirati. Dovoljno je reći da je Rutebeufov suvremenik bio Adam de la Halle, autor komičkih drama *Jeu de Robin et de Marion* i *Jeu de la feuillée* ili *Jeu d'Adam*, a da je autor crkvene drame *Jeu de Saint Nicolas* truver Jean Bodel d'Arras pisao samo pedesetak godina ranije.

Slavni pariški truver 13. stoljeća Rutebeuf, satiričar, dramatičar, hagiograf, pisac alegorija i puku dragih *fabliaux*, ali iznad svega lirski pjesnik duboke iskrenosti i snažne individualnosti, jedna je od najvećih i najzanimljivijih ličnosti evropskog književnog srednjovjekovlja. Pisac velika književna opusa, pun protivrječnosti, on obožava Mariju i napada kler, vatreno brani pariško sveučilište i ljubi prosti puk. Pjesnik Pariza, boem, kao i François Villon — on pjeva, plače, ruga se i zbunjuje. I kao François Villon, nosi sa sobom nemir svog nesretnog života, snagu svoga zanosa i senzibilitet ne samo srednjovjekovnog čovjeka. Kao poklonik Marijin, ostavio je više djela njoj posvećenih, a uz legendu o Teofilu još jednu Marijinu legendu, legendu o aleksandrijskoj grešnici Mariji Egipatskoj, koja je u zapadnu književnost također došla iz grčke književnosti. Rutebeufov *Le Miracle de Théophile* drama je u stihovima. I u njoj su dobro izabrani i istaknuti oni dijelovi priče o Teofilu koji su mogli na sceni živo i sugestivno djelovati. A takvih je mjesta ova priča doista imala. Pa ipak, prije svega, to je djelo nježno i poetično, djelo duboke vjere i ljudske iskrenosti. Ne toliko djelo darovitog dramatičara, koliko djelo zanesenog lirskog pjesnika i njeznog obožavatelja Bogorodice.

Rutebeufova drama o Teofilu doista se igrala i imala je mnogo uspjeha. Ona je čini se imala i velik odjek u kasnijim obradama legende o Teofilu. Izdavač Rutebeufova teksta Achille Jubinal kaže da je još 1539. godine u Mansu »sur la place de Jacobins« igrana jedna drama o Teofilu, za koju, međutim, ne može tvrditi da je bila drama Rutebeufova.⁵ Dramu slavnog pariškog truvera igrali su studenti književnosti na Sorbonni u našem stoljeću. Izvedbom je rukovodio njihov profesor Gustave Cohen.

Legenda o Teofilu imala je i u njemačkoj književnosti dramatisirane obrade,⁶ a talijanska je književnost dala grčkoj legendi jednu svoju »sacra rappresentazione« u 15. stoljeću.⁷

Kao što je prošla kroz gotovo sve zbirke Marijinih čudesa, priča o vicedominusu iz Adane ušla je i u gotovo sve propovjedničke

⁵ Achille Jubinal, *Oeuvres complètes De Rutebeuf, trouvère du XIIIe siècle, recueillies et mises aujourd'hui pour la première fois, par A. J. . . . Nouvelle édition, revue et corrigée. Tome II, Paris 1874.*

⁶ Robert Petsch, *Theophilus. Mittelniederdeutsches drama in drei fassungen herausgegeben von R. P. Heidelberg 1908.*

⁷ Alessandro D'Ancona, *Sacre rappresentazioni dei secoli XIV, XV e XVI. Raccolte e illustrate per cura di A. D'Ancona. Vol. II (Firenze 1872), str. 445—467.*

zbirke »exempala«, u kojima je žilavo živjela i nadživjela mnoge druge također slavne Marijine mirakule. Dakako da to nije bio njezin put do Fausta. Teofil je samo daleki preteča Fausta. Između njega i Fausta dalek je put sazrijevanja, koji će od srednjovjekovnog Marijina čuda stvoriti pravu ljudsku dramu. Ljudsku dramu, za koju ipak ne možemo reći da nije imala početke već u Hrotswithinu i Rutebeufovu djelu.

Hrvatskologoljski mirakul o Teofilu u senjskoj zbirci Marijinih mirakula prava je priča o Teofilu sa svim bitnim elementima koje je ona ponijela i sačuvala još iz grčke književnosti i razvila u zapadnoevropskim tekstovima. Hrvatska legenda o Teofilu sačuvala je cijelu fabulu i obradila je zaokruženo i sažeto. Tako se u obradi pomalo razlikuje od drugih mirakula u zbirci, koji su često doneseni vrlo deskriptivno. Naša legenda ima i malo dijaloga. Dijalog se zapravo vodi samo između Teofila i đavla, a i on je zgusnut, čak pomalo suh. Pisac je smatrao svoju legendu toliko poznatom da ju je mogao ispričati ovako kratkim i brzim potezima. To ipak nije narušilo ljepotu i zanimljivost naše priče o Teofilu. Legenda, koju nisu obradile ranije, rukopisne hrvatske zbirke Marijinih mirakula, našla je u senjskoj zbirci i svoju jedinu pravu obradu. Ovo je jedina autentična priča o Teofilu u hrvatskoj književnosti, iako se ona javlja u još nekim hrvatskologoljskim spomenicima: zbornicima i brevijarima. Ove su verzije ne samo pojednostavljene nego je u njima izgubljen i pravi motiv Teofilova ugovora s đavlom. Teofil više nije rob svoje ambicije, nego rob novca. To više nije legenda o Teofilu; ostalo joj je samo njegovo ime. Takve su se verzije priče o Teofilu sačuvala i u hrvatskologoljskim *Disipulima*.

Teško bi bilo odgovoriti na pitanje koji su razlozi tako velike popularnosti mirakula o Teofilu u evropskoj književnosti. Jedan od razloga je svakako jaka sugestivnost teme i ličnosti vikara iz Adane. Drugi je možda činjenica da je Teofil već u 11. stoljeću ušao i u liturgiju. Osim toga, darovitost i ljepota obradâ poznatih književnih imena, koja su se susretala s ovom temom, stvarali su joj sve veću popularnost.

Slava ove legende nije ostala samo u književnosti nego je prešla i u umjetnost. Notre-Dame u Parizu dvaput je u skulpturi uzela temu iz Teofilova života, a na staklima i u kamenu svojih katedrala naslikali su ili uklesali staru grčku legendu i Le Mans i Chartres i Laon i Beauvais i Troyes i Lyon.⁸

Sudbina Teofilova zanosila je i književnike, suvremenike i kasnije pisce, koji je sami nisu obradili u svom djelu. Svojom su je osjećali osobito njemački pisci, ali tako su je osjećali i Geoffrey Chaucer i François Villon.

⁸ Emile Mâle, *L'art religieux du XIIIe siècle en France. Étude sur l'iconographie du Moyen âge et sur ses sources d'inspiration*. Tome I—II. Paris 1958.

La Manekine ili Djevojka bez ruku

Motiv ove legende stariji je od Bogorodičina mirakula koji ga je obradio. Ima tragove u antičkoj književnosti, ali korišćene bi mu valjalo tražiti još i dublje. Ipak, motiv o nesretnoj i nepravedno progonjenoj ženi ostvario je svoj pun život u srednjovjekovnoj književnosti. Ništa bolje od srednjovjekovne duhovne i književne atmosfere nije moglo pogodovati ovim bezbrojnim pričama o nesretnim caricama i kraljicama, carevnama i kraljevnama, kneginjama i vojvotkinjama, koje progone maćehe, svekrve, zli baruni i kaste-lani, ljubomorni djeverovi, pa i očevi. Tako nastradaše i Genoveva, vojvotkinja od Brabanta, i Guglielma, kći engleskog kralja i ugar-ska kraljica, i Hildegarda, žena cara Oktavijana, i sve one Grizeide, Berte, Kasije, Hirlande i tolike druge žene i kćeri engleskih, nje-mačkih, francuskih, ruskih, rimskih, ugarskih careva, kraljeva, voj-vođa i baruna. Ništa povijesno ne smije se očekivati ni tražiti u događajima ovih priča, koje bez ustručavanja uzimaju za svoje junake i junakinje, aktere najneobičnijih zbivanja, i imena poznatih vladara, njihovih supruga i kćeri. Srednjovjekovni pisac nije imao povijesnih namjera. Ove srednjovjekovne Pepeljuge i Snjeguljice bile su mu potrebne da potpuno otvori krila svojoj mašti i slobodno oblikuje viteški, avanturistički, sentimentalni i religiozni svijet jednog kurtoaznog života. Ovakvim su sadržajima ove priče, dakako, osvajale i najširu publiku, uvlačile se u život puka, pa se uz umjet-ničke verzije ne mogu izbrojiti ni usmene obrade, kojima obiluje i naša usmena književnost. Priče o stradanjima progonjenih žena i djevojaka osvojile su cijelu Evropu, neke književnosti azijskih naroda i arapski svijet.

Ime *la Manekine* dajemo jednoj skupini priča iz ovog privla-čnog i nesretnog svijeta, pričama koje pričaju o junakinjama koje u raznim progonima i nedaćama ostaju bez ruku, da bi zatim, u većini slučajeva, bile pomognute i obasjane čudesnom ljubavlju Bogorodičinom. Ime *la Manekine* (*la fille sans mains*) dao je, čini se, ovim legendama roman *La Manekine* glasovitog Philippea de Remija sire de Beaumanoira, pravnika i jednog od najpoznatijih pisaca francuskog 13. stoljeća, koji je u 8590 stihova oko 1270. go-dine dirljivo opjevao sudbinu nesretne ugarske kraljevine Joie.

Hermann Suchier, koji je proučavao pjesnička djela Philippea de Beaumanoira, pa uz roman *La Manekine* nabraja i druge obrade ove legende, svrstavajući ih u dvije skupine, napominje da su nje-zine najstarije verzije u engleskoj književnosti.¹

¹ Hermann Suchier, *Oeuvres poétiques de Philippe de Remi sire de Beaumanoir*. Tome I—II. Paris 1884—1885. Pavle Popović koji je prouča-vao ovaj motiv u srpskoj i jugoslavenskim književnostima (*Pripovetka o de-vojci bez ruku*. Studija iz srpske i jugoslovenske književnosti. Beograd 1905) preuzeo je osnovni raspored tipova, sistem i putokaze u obradi motiva iz Suchierove studije, pa je u njihovu okviru tražio i smjestio svoje umjetničke i narodne verzije legende.

Prvi, češći tip priče o Manekini Suchier je nazvao »type du sénateur«, a drugi »type de l'ermite«.

Priča o *Djevojci bez ruku*, ne ulazeći u sve pojedinosti fabule, koje se često mijenjaju iz verzije u verziju, ima ovu okosnicu: Jedan kralj ili car, poslije smrti svoje žene, zaljubi se u svoju kćer jedinicu koja je vrlo lijepa, nalik svojoj majci. I on je želi oženiti ili posjedovati, što kći odlučno odbija. Zbog toga je otjera od kuće ili ova jadnica pred navaljivanjima oca sama pobjegne u šumu ili na more. Tamo je nađe neki kralj (herceg ili sl.), koji je oženi protiv volje svoje majke. U odsutnosti svoga muža mlada žena rodi jednog ili dva lijepa dječaka. Kada se kralju javi ovaj sretni događaj, zla svekrva podmetne drugo pismo, koje kralju javlja da mu je žena rodila umjesto djeteta neko čudovište. Pismo, u kojemu kralj odgovara neka kraljicu i njezin porod dobro čuvaju do njegovog povratka, svekrva ponovno zamijeni drugim pismom, u kojemu kralj zapovijeda da se mlada kraljica sa svojim porodom ubije. Izvršioći ove lažne kraljeve zapovijedi ne ubijaju njegovu suprugu, nego je ponovno s njezinim djetetom (ili djecom) otjeraju u šumu ili bacaju u more. Na povratku, saznajući što se sve dogodilo, kralj traži i nađe svoju obitelj, te kažnjava svoju zlu majku. Junakinja u priči ostaje bez ruku na razne načine: najčešće joj ruke odrežu njezini prognitelji, ali katkada ih odsiječe i ona sama da bi izbjegla navaljivanja svoga oca. Ruke joj vraćaju čudom Bog ili Bogorodica. U legendama »type du sénateur« junakinja ima jednog sina; dvaput je bacaju u more i tako drugi put dospije do Rima. U Rimu nalazi utočište kod nekog senatora, gdje je konačno pronalazi kralj, njezin muž. U legendama »type de l'ermite« junakinja ima dva sina. Nju dvaput odvođe u šumu, gdje drugi put nalazi sklonište kod nekog pustinjača. Kod pustinjača je nađe i njezin presretni muž.

Engleska, doista, čini se, ima najviše prava da se nazove domovinom ove legende. Dvije njezine tradicije, koje je Suchier tako lijepo zapazio, žive jedna pored druge, kao dvije verzije prvobitno jedne predaje, u sjevernoj Engleskoj već u 12. stoljeću. U kasnijim se stoljećima one isprepliću, gube svoje čiste oblike, iako se glavni tipovi i poslije više stoljeća mogu prepoznati.

Iz Engleske se ova legenda proširila po cijeloj Evropi, obrađena u mnogim književnim oblicima, najčešće ipak u noveli i romanu, ali i u drami. Tako je iz engleske latinske književnosti ova priča ušla u englesku, francusku, njemačku, talijansku, katalonsku, španjolsku književnost. Verzije su mnogobrojne i tako maštovite da po bogatstvu fabule *la Manekine* ima vjerojatno prednost pred svim drugim Marijnim mirakulima.

Spomenut ćemo samo nekoliko najznačajnijih ili najpoznatijih obrada *la Manekine*:

U latinskoj književnosti pozornost zaslužuje najranija poznata verzija legende pod naslovom *Vita Offae primi* s kraja 12. stoljeća. U engleskoj književnosti, koja je mnogo svoje mašte poklonila

upravo ovoj Marijinoj legendi, bila je osobito poznata poema *Emaré* s ovom temom. Ali i Geoffrey Chaucer u jednoj priči svojih *The Canterbury Tales (Man of law's Tale)* kao da je bio dotaknut ovom legendom. Da li je veliki Englez, prijatelj Petrarke i poklonik Danteova i Boccacciova djela, ovu legendu našao u engleskoj tradiciji ili ju je upoznao u svojim čestim susretima s kontinentalnom književnošću, teško je znati. U francuskoj književnosti sve druge obrade ove teme zasjenila je slava Beaumanoirova romana. Beaumanoir je svoju *La Manekine*, o kojoj je priču upoznao možda u Engleskoj, gdje je neko vrijeme boravio, obradio s mnogo pjesničkog žara i s dobrim poznavanjem kurtoaznog života. Ali lijepe obrade ove legende ostavili su i drugi francuski autori. Među njima su i djela *La belle Hélène de Constantinople*, roman iz 13. stoljeća, i *La Comtesse d'Anjou*, roman iz poč. 14. stoljeća. Legenda se našla i među francuskim mirakulima-dramama *Miracles de Notre Dame par personnages* iz 14. stoljeća (*Miracle de la fille du roy de Hongrie*, 29. tekst zbirke), a obrađena je i kao *chanson de geste*. Flamanskoj književnosti pripada roman *Il Chevalier au cygne*. U njemačkoj književnosti najznačajnije su obrade ostale također u romanima iz 13—15. stoljeća, a u španjolskoj književnosti ovoj temi pripada *Victorial* iz 15. stoljeća. Autor djela je Gutierre Diaz de Gamez. Lijepa katalonska verzija *Historia del rey de Hungria* s kraja 14. stoljeća podsjeća nas na jednom mjestu na legendu *Djevojka bez očiju*: ugarski kralj zaljubljen je posebice u lijepe ruke svoje kćeri, pa ona da bi izbjegla njegova navaljivanja siječe svoje ruke i šalje mu ih na srebrnom pladnju pokriveno rupcem.

U talijanskoj je književnosti *la Manekine* imala mnogo uspjeha, posebice u 14, 15. i 16. stoljeću. Obradivana je u više navrata kao novela i pripovijetka, a našla se i među tekstovima nekoliko zbirki Marijinih mirakula. Ali talijanska je književnost imala i više dramskih obrada ove legende od drugih književnosti. Talijanske verzije bit će značajne za verzije ove legende u hrvatskoj književnosti.

Novelu s ovom temom napisao je u zbirci *Il Pecorone* Ser Giovanni Fiorentino 1378. godine. Istom stoljeću pripada i *Novella della figlia del Re di Dacia*, kojoj je Alessandro Wesselofsky posvetio svoju poznatu studiju, jednu od najznačajnijih koje su se bavile ovom temom.² Napolitanska pripovijetka *La Penta manomozza* pripada već prvoj polovini 17. stoljeća. Među talijanskim »Sacre rappresentazioni«, koje je sakupio Alessandro D'Ancona,³ koji je dao također svoj prilog proučavanju naše teme, tri su osnovne obrade naše legende. Jedna od ovih drama je *Rappresentazione di Santa Uliva*,⁴ vjerojatno rađena prema talijanskom spjevu iz

² Alessandro Wesselofsky, *Novella della figlia del Re di Dacia*, testo inedito del buon secolo. Pisa 1866.

³ Alessandro D'Ancona, *Sacre rappresentazioni dei secoli XIV, XV e XVI*. Raccolte e illustrate per cura di A. D'Ancona. Vol. I—III. Firenze 1872.

⁴ *Ibidem*, vol. III, str. 235—315.

14/15. stoljeća *Historia de la regina Oliva*. Ova je drama imala mnogo uspjeha što svjedoče njezina brojna izdanja. Talijanske priče o suabini nesretne Olive dale su hrvatske tekstove s ovom temom, brojne u rukopisnoj i tiskanoj starijoj hrvatskoj knjizi.⁵ Bliska dramu o svetoj Olivi je drama koju je D'Ancona objavio pod naslovom *Rappresentazione di Santa Guglielma*. To je priča o nesretnoj ugarskoj kraljici, kćeri engleskog kralja, koju je u 15. stoljeću sastavila Antonia di Bernardo Pulci.⁶ I na kraju spomenimo *Rappresentazione di Stella*⁷ koja je već vjerojatno u 15. stoljeću imala jedno izdanje, kako smo spomenuli govoreći o izdanjima zbirke *L del C*, a zatim je postigla još mnogo izdanja koja pripadaju uglavnom 16. i prvoj polovini 17. stoljeća.

La Manekine nije česta legenda u zbirkama Marijinih čudesa, kao npr. legenda o Teofilu, legenda o židovskom dječaku ili legenda o slikaru; ona je, dapače, mnogo rjeđa u ovim zbirkama i od legenda manje poznatih od ovih spomenutih. Pisci su je, čini se, više voljeli samostalno obrađivati, a ona osim toga i nije bila uvijek vezana za čudo Marijino. Ipak, ona se susreće i u zbirkama Marijinih mirakula, ali su to obrade koje ćemo teško smjestiti u tipove ove legende koje je utvrdio Hermann Suchier. Pogledajmo npr. legendu o nesretnoj rimskoj carici koju su obradili Vincent de Beauvais, Gautier de Coincy, Herolt i dr. Teško joj je odrediti tip, iako ona nesumnjivo po motivu pripada našoj legendi. Ipak, sve ove legende, kao i legenda o rimskoj carici, više nalikuju češćem »type du sénateur«. U tome je pravi izuzetak talijanska književnost. Suchier je u svojim proučavanjima tipova legende *la Manekine* poznavao i s pravom naveo kao autentičnog predstavnika »type de l'ermite« ove legende 11. mirakul u talijanskoj zbirci *Miracoli della gloriosa Vergine Maria*. Jedanaesti mirakul u zbirci *L del C* doista je čist oblik ovoga tipa, puno rjeđi od prvog tipa ove legende, tako da mu od svih obrada koje smo naveli pripada još samo stara latinska verzija s kraja 12. stoljeća *Vita Offae primi*. Istom tipu legende pripada i kasnija obrada legende u grčkoj zbirci Agapija Landosa Krećanina, koja je dala Bogorodičina čudesa istočnim Slavenima. Ovo je još jedan prilog mišljenju da se Agapije Landos Krećanin pri sastavljanju svoga djela poslužio i zbirkom *L del C*. Talijanski mirakul istoga tipa našla sam i u zbirci Marijinih mirakula *Il Libro dei Cinquanta Miracoli*, koju je proučavao Ezio Levi.⁸ U zbirci iz 14. stoljeća legenda o Manekini ispričana je u prvom mirakulu. Jedan mirakul o Manekini nalazi se i u talijanskoj zbirci Marijinih mirakula iz 15. stoljeća *Fr¹⁰ — Cod. Riccardiano 1675* (Firenze, Bibl. Riccardiana). Legenda je vrlo neobična sadržaja, ali ipak pripada ovoj temi. Talijanska drama *Rappresentazione di Stella* za razliku

⁵ V. Tomo Matić, Motiv Olive u starijoj hrvatskoj književnosti. Građa za povijest književnosti hrvatske JAZU, knj. 21, Zagreb 1951, str. 143—219.

⁶ Alessandro D'Ancona, op. cit., vol. III, str. 199—234.

⁷ Ibidem, vol. III, str. 317—359.

⁸ Ezio Levi, *Il Libro dei Cinquanta Miracoli della Vergine*. Bologna 1917.

od drugih dviju spomenutih talijanskih drama, koje pripadaju prvom tipu priče, obradila je drugi tip legende s istom fabulom kao i Marijini mirakuli u zbirka *Il Libro del Cavaliere* i *Il Libro dei Cinquanta Miracoli*.

Fabula talijanskog i hrvatskog mirakula znatno se razlikuje od priče koju smo ispričali na početku ovog izlaganja. Prvo i najvažnije: u njoj nema rodoskrvne ljubavi oca prema kćeri, i kćer proganja maćeha, a ne otac i svekrva. Otac Manekine kralj je franački i car Rima. Poslije smrti svoje žene on se ne zaljubljuje u svoju kćer, nego se ženi drugom ženom, kojoj se svi dive zbog neobične ljepote, ali i proriču da će njezina pastorka kada uzraste biti ljepša od nje. Kraljica, ljubomorna zbog toga, koristi odsutnost kraljevu i zapovijeda da se njezina pastorka odvede u pustinju, tamo ubije i da joj se kao potvrda toga zločina donesu njezine dvije ruke. Izvršioци zapovijedi sažale se nad nesretnom djevojkom, pa joj samo odsijeku ruke, a nju ostave u pustinji. U pustinji je nađe sin nekoga hercega i odvede nepoznatu djevojku svojoj kući; njeguje je, a zatim oženi. Car priređuje viteški turnir na koji dolazi i sin hercegov. Ovamo mu dolazi očev glasnik s viješću da mu je mlada supruga rodila dva lijepa sina. Zla carica, sluteći da se radi o njezinoj pastorki, na povratku glasnika mijenja odgovor mladoga hercega i tako njegov otac dobije zapovijed da njegovu suprugu s dječacima ubije, jer su rođeni u preljubu. Herceg to ipak ne učini, ali odvodi mladu ženu s dječacima u pustinju. Tu oni nađu sklonište kod nekoga pustinjaka. Na usrdne molitve nesretnice, Bogorodica joj daje umjesto njezinih dvije nebeske ruke. Mladi herceg na povratku saznaje što se dogodilo; traži svoju ženu i djecu i nađe ih kod pustinjaka. Ona sada otkriva da je kći careva. Nastaje veliko veselje. Samo zla carica plaća svoj čin na lomači.

Ova legenda manje nalikuje kurtoaznim evropskim romanima 13. 14. i 15. stoljeća s istom temom, a više jednoj pučkoj pobožnoj Marijinoj legendi. Dok se mašta evropskih stvaralaca naprezala da stvori najneobičnija i najzanimljivija stradanja i patnje svojim junakinjama, kako bi zabavila svoje čitaoce, stradanja talijanske i hrvatske junakinje u ovoj su legendi, čini se, ispričana samo zato da bi ih svojim milosrđem i ljubavlju ublažila Marija. Hrvatska *Djevojka bez ruku* ponijela je iz svijeta koji ju je stvorio sve elemente kurtoaznog života, od kralja-cara i hercega do viteškog turnira, ali sve je to u njoj upravljeno namjeri da se pokaže kako Bogorodica pomaže onome koji joj se obraća molitvama i svojim čistim životom. Od prvog progona u pustinju pa do drugoga, kada na osakaćenim rukama drži svoja dva dječaka, nesretna carevna neprestano zaziva Bogorodicu, usrdno je moleći za pomoć. I na kraju, što bi se drugo dogodilo nego čudo Marijino. Zahvaljujući talijanskoj književnosti, hrvatska je književnost tako za svoju literaturu Marijinih mirakula dobila jednu prelijepu legendu na temu nesretne *la Manekine*, legendu koju ima rijetko koja evropska zbirka Marijinih mirakula.

La Sacristine

U legendi o Sacristini najpotpuniji je susret i najtopliji dodir božanskoga i ljudskoga u Marijinih legendama. Priča je to o redovnici Beatrix, sakristanki, koja je jednoga dana, osjetivši kako je život zove, ostavila svoju redovničku haljinu i ključeve na oltaru Bogorodičinu. Priča je to i o Bogorodici, koja je u njezinoj haljini i s njezinim ključevima nastavila skromnu službu do njezina povratka u samostan. Ljudsko biće učinilo je ono što je čovjeku namijenjeno, božanstvo ono na što ga ljubav prema čovjeku potiče. Nema Marijine legende tako potpuna sklada i tako prešutne ljubavi. Ni legende u kojoj je srednji vijek svoju moralizatorsku namjeru tako diskretno izrekao.

La Sacristine je legenda 13. stoljeća. Zato je i moguće ono što smo netom rekli. Literatura Marijinih mirakula prošla je već kroz glavne faze sazrijevanja. Ako je ovaj mirakul možda i stariji od prvih nam poznatih verzija iz 13. stoljeća, ta tradicija ne može biti osobito duga, jer bi se legenda zacijelo našla u ranijim zbirka Marijinih mirakula. I još nešto: ova tema nije sigurno došla s Orijenta; ona ima sve osobine sadržaja kakve je stvarala zapadnoevropska književnost, i to u zreloj dobi svoga srednjovjekovnog života. *La Sacristine* je legenda duboke i čiste srednjovjekovne duhovnosti i osjećajnosti, legenda humane vjere i moderna lirizma.

Prva značajna latinska legenda o Sacristini, legenda koja se može datirati, pripada Caesariusu od Heisterbacha i njegovu djelu *Dialogus Miraculorum*. Tako kažu svi oni koji su se bavili ovom legendom, tako kaže i Robert Guiette, čija radnja o verzijama *la Sacristine* mora još i danas biti polazište svakog sličnog proučavanja ove legende, kojoj i ja zahvaljujem prvi susret s mnogim obradama.¹

Iako je svakoj Marijinoj legendi zapadnog porijekla nezahvalno tražiti domovinu, za legendu o Sacristini može se ipak reći da prvobitno pripada sjeverozapadu Evrope više nego njezinim drugim dijelovima. Najstarije poznate tekstove treba vezati uz Nizozemsku, Englesku i sjevernu Francusku (anglonormanski tekstovi) i zapadnu Njemačku. Ali gotovo istodobno nju upoznaje i nordijska, provanzalska, katalonska, španjolska, portugalska i talijanska književnost. U orijentalnim književnostima čuvaju ovu legendu arapski, etiopski i sirski rukopisi.

Popularnost ove zlatne Marijine legende zahvaljujemo velikoj privlačnosti njezine teme i načinu na koji su je brojni autori obrađivali. Znamo kakvu je ulogu igrao samostanski život u srednjem vijeku. Možemo li vjerovati baš za svaku redovnicu da je svojom voljom postala redovnica, za svakog redovnika da je svojom voljom

¹ Robert Guiette, *La légende de la Sacristine. Étude de littérature comparée*. (Bibliothèque de la revue de littérature comparée, t. 43), Paris 1927.

postao redovnik? I onda su se rađale tužne ljudske sudbine, s njima legende i priče, među njima i poetična *la Sacristine*. One sve nisu plod mašte i ne treba sumnjati u istinitost svake od njih. Sjetimo se razloga zbog kojih je u samostan ušla Héloïse koju je tako usrdno volio Abélard, »prvi intelektualac« srednjega vijeka. I tko zna zbog čega je, mnogo kasnije, Portugalska redovnica toliko voljela svog mnogo manje vrijednog izabranika.² Bijeg redovnice iz samostana u svjetovni život nije morala biti izmišljena, a ni osamljena priča. A ako se već dogodila, kome je srednji vijek mogao povjeriti spas redovnice nego Mariji. I ono što daje posebnu ljepotu ovom Marijinu mirakulu: ne zamjenjuje Bogorodica sakristanku zato da bi za vječni život spasila još jednu dušu. Da je samo to željela, ona je to mogla učiniti jednim pokretom ruke, jednom molbom svome sinu kao u mnogim mirakulima. Za to nije trebala oblačiti redovničku haljinu i služiti tri, pet, petnaest, pa i trideset godina, čekajući povratak svoje poklonice. Bogorodica onu koja joj je s rekvizitima svoje službe povjerila i svoju bol spašava od ljudske sramote, od ljudskog prezira i progona, koji je teži od božje kazne, kao što je spasila i redovnicu koja je zanjela u drugom slavnom Marijinu mirakulu. Sestre u samostanu nisu opazile izbjivanje redovnice sakristanke i njezina je dobra volja hoće li im ona uopće otkriti Marijino čudo. A i sakristanka nije nikada prestala vjerovati u Bogorodicu i tako se jednoga dana vratila, vođena starom vjerom i nadom u njezinu pomoć.

Druga privlačnost legende nalazi se u njezinoj obradi. Ova je legenda oduvijek više privlačila talentirane autore nego one slabije i osrednje. Dakako, i ova legenda, kao i ostali Marijini mirakuli, ima svakojakih obrada, ali ima ih i nekoliko kojima se može pohvaliti samo poneki Marijin mirakul. U ovim su obradama anonimni autori ostavili otiske svoje individualnosti i znakove svoje literarne epohe. I još nešto što je moralo zabavljati njezine čitatelje: ova se legenda, prešavši iz latinske književnosti u tekstove na pučkim jezicima, iz verzije u verziju kitila uvijek novim i zanimljivim pojedinostima. Okosnica priče ostajala je ista, ali je svjetovni život redovnice pružao velike mogućnosti literarnim slobodama. I zato je on često opisivao žarkim bojama i s neprikrivenom dozom senzualnosti, koja doista nije manjkala srednjovjekovnom čovjeku. Ima u ovom Marijinu mirakulu, više nego u drugim, elemenata iz viteškog svijeta i avanturističkog života, pa i prizvuka toliko rado čitanih *fabliaux*. Neke se obrade mogu, dapače, nazvati pravim malim viteškim ili avanturističkim romanom. Osim toga, ova je Marijina legenda, češće od drugih, zapažala život vremena u kojemu je nastajala. Uza sve to duboka vjera u ovoj Marijinoj legendi ostajala je uvijek netaknuta. Ova tema, međutim, u srednjemu vijeku

² Ivo Hergešić, *Književni portreti (Novi izbor)*. Portugalska redovnica i njezina velika ljubav. Zagreb 1967, str. 17—50.

začudo nije privlačila dramske pisce, barem ne koliko nam je danas poznato. Jedna dramska obrada nalazi se u francuskoj zbirci *Miracles de Nostre Dame par personnages*, ali i ona obrađuje jednu od manje poznatih i značajnih verzija *la Sacristine*.

Između brojnih srednjovjekovnih obrada *la Sacristine* izdvojila bih dva bisera. Prvi je flamanska ili nizozemska legenda *Sproke van Beatrijs* ili *Beatrijs*, sačuvana u rukopisu iz 14. stoljeća, za koju Robert Guiette kaže da je nastala oko 1250. godine. Drugi je legenda o Sacristini koja se našla u prelijepoj nordijskoj zbirci Marijinih mirakula *Mariu Saga* iz 14. stoljeća, najstariji tekstovi koje dolaze s Islanda u 12. stoljeću.³ Obje legende opravdane su odlazak svoje junakinje iz samostana povratkom neostvorenoj ljubavi iz djetinjstva koju nikada nisu preboljele. Nema Marijine legende tako duboke humanosti, takve čistoće i nepomućene svjetlosti kao što su ova flamanska i nordijska legenda o Sacristini. Tko ih je pročitao teško će povjerovati da je nešto ljepše napisano u evropskoj literaturi srednjega vijeka uopće.

U talijanskoj je književnosti, čini se, prvu legendu o Sacristini napisao dominikanski propovjednik iz Firence Jacopo Passavanti (oko 1302—1357). Njegovo djelo *Lo Specchio della vera penitenza*, koje sadrži našu legendu, napisano je 1354. godine. *La Sacristine* nije bila prečesta u ovoj književnosti, pa zato spomenimo samo još verziju u zbirci *L del C*, koja je dala hrvatsku legendu o Sacristini. Talijanska i hrvatska legenda originalne su po mnogim pojedinstima koje nisu imale druge evropske legende. Zgoda je smještena u viteški svijet, kao i mnogi drugi tekstovi legende. Sakristanku zavodi vitez koji je pobožan i veoma sklon njezinu samostanu, tako da u njemu zareduje jednu svoju kćer. Ovakav uvod nemaju druge legende, što i nije značajno, jer je u svakoj verziji zavodnik bio druga osoba i dolazio je s različitih strana. Jedna druga pojedinost mnogo je značajnija: nakon boravka u svijetu redovnica se vraća u samostan čista i neokaljana kao što je otišla. Ona nije htjela ispuniti ni jednu vitezovu želju, nego je sačuvala čistoću zavjetovanu Mariji. Poslije nekog vremena, kada su zapali u bijedu, redovnica je to vitez u priznala i bez oklijevanja se vratila u samostan. Ovo nema ni jedna evropska verzija koju poznajem. *Sacristine* je zgriješila, voljela je i bila voljena; u nekim je verzijama rodila i djecu, u nekima se, ostavljena, prostituirala. Vraćala se poslije mnogo godina pred samostan s tugom u srcu i umorna koraka, obilazeći ga danima prije no što bi pokucala na vrata. Moramo priznati, naša legenda nije psihološki uvjerljiva. Talijanski je autor želio prije svega dati dobar primjer vjernicima i tako je iz svoje legende izbacio upravo ono što je u evropskim verzijama tkalo ljepotu i poeziju ove legende. Učinjen je samo malen prekršaj; ovdje nema ljudskoga

³ *Mariu Saga*. Legender om Jomfru Maria og hendes jertegn, efter gamle handskrifter udgivne af C. R. Unger. Christiania 1871.

grijeha i Bogorodica u stvari i nema što oprostiti. Usprkos ovoj neuvjerljivosti, naša je legenda svježija i ekspresivna. Najljepši njezin dio pripada redovničinu izlasku iz crkve i opraštaju s Bogorodicom.

Ni jednu Marijinu legendu čovjek modernog doba nije tako zavolio kao poetičnu *la Sacristine*. Zapravo svaka je usporedba nemoguća, jer se moderni pisac uvijek i ponovno vraćao samo sudbini nesretne Beatrix. Tako je ona obrađena u stotinama modernih literarnih obrada, kako nazivamo verzije *la Sacristine* od 17. stoljeća nadalje. Tekstovi 17. pa ni 18. stoljeća ne zaslužuju osobitu pozornost. Većina ovih obrada nije znala ponoviti ljepotu srednjovjekovne legende, niti joj što vrednije dodati iz svoga vremena. Izuzetak čini lijepa »comedia« u tri čina koju je napisao Lope Félix de Vega 1610. godine, našavši priču o Sacristini »en un libro de devoción«. Pod naslovom *La Encomienda bien guardada o la Buena Guarda* legenda o sakristanki je ušla u kazalište zlatnog doba španjolske književnosti sa svim osobinama koje je ono dalo svojim djelima.

Slava moderne *la Sacristine* pripada, međutim, 19. i 20. stoljeću. Možemo zamisliti kako je ova srednjovjekovna tema uzbudila romantičare. Simbolisti su je zavili u koprenu sna i tajanstvenosti. Pripovjedači, pjesnici i dramatičari slavna imena proživjeli su ljubav srednjovjekovne redovnice u svojoj individualnosti i dali joj boje svoje literarne epohe. A srednjovjekovno čudo osjetili su kao poeziju. Ali nisu se samo pisci zanimali ljepotom *la Sacristine*. Koncem 19. stoljeća Johannes Brahms uvrstio je legendu u svoju zbirku *Deutsche Volkslieder*, a dvadeseto stoljeće, koje je dalo najbrojnije i najljepše drame o nesretnoj sakristanki (M. Maeterlinck, K. Vollmoeller, Amos Anderson, H. Teirlinck), komponiralo je o njoj opere i snimilo filmove (Max Reinhardt, 1912 i Jacques de Baroncelli, 1923).

Najljepša romantičarska obrada *la Sacristine* pripada Charlesu Nodieru. Njegovu *Légende de Soeur Béatrix*, koja je ispričala događaj što se dogodio u samostanu Notre-Dame des Epines-Fleuries u 13. stoljeću, nasljedovali su mnogi autori. Ni jednome od njih, međutim, nije uspjelo ponoviti ono što je francuski pisac za sestru Beatrix odvojio od svoje emotivnosti i od svoga talenta. U obradi ove teme natjecali su se posebice njemački pjesnici i francuski pripovjedači. Bolji rezultat postigli su ovi drugi. Mi ćemo spomenuti još samo imena Gottfrieda Kellera i Anatolea Francea.

Naše, dvadeseto stoljeće, među mnogim literarnim obradama *la Sacristine* dalo je i dva izuzetna djela. Prvo djelo je drama *Soeur Béatrice* koju je 1901. godine, nadahnut starom flamanskom legendom, napisao Maurice Maeterlinck, veliko ime simbolističkog kazališta. Drama je igrana s velikim uspjehom i prevedena je na mnoge jezike. Djelo je to snažne privlačnosti i sugestivnosti, djelo dubokog ganuća nad ljudskom patnjom, iako Maeterlinck u svojoj drami iz 14. stoljeća nije prihvatio poruku i moral srednjovjekovne legende.

I na kraju, sve naše divljenje još jednom simbolistu, nizozemskom pjesniku Peteru Cornelisu Boutensu, čija se *Beatrijs (De Sproke van Beatrijs)* javlja 1907. godine. Boutensova *Beatrijs* služala je jednog svibanjskog dana nepoznata viteza kako joj govori o ljubavi i u njegovim očima susrela je nepoznatu tugu. Potresena, pristupila je oltaru Marijinu i rekla: »Majko, treba da odem, ali ću se vratiti!« Ostavila je svoje ključeve i svoju redovničku haljinu na njezinu oltaru i pošla prema čovjeku koji ju je željno čekao. Marija, bez riječi, ispustila je malog Krista iz naručja i obukla Sacristininu haljinu. Jednoga dana, ispunivši svoju ljudsku želju, *Beatrijs* se vratila pred vrata samostana. Opet je uzela svoju redovničku haljinu, klekla je pred Bogorodicu i s njome razgovarala. Nitko ne zna što su jedna drugoj rekle. Sutradan se Marija vratila na svoje mjesto, a *Beatrijs* u svoju službu. U samostanu nisu shvatili Marijin mirakul. Uskoro poslije sakristankine smrti neki stari hodočasnik zakucao je na vrata samostana. Zamolio je da ga poslije smrti pokopaju pokraj sestre *Beatrijs*. Poeziji ove poeme nema se što dodati. Nakon sedam stoljeća života *la Sacristine* je sačuvala poruku anonimnog srednjovjekovnog pisca, dodavši joj senzibilnost velikog modernog poetskog stvaraoca. Ovo je najljepša moderna verzija legende sklada i prešutne ljubavi.

TEKSTOVI

Il Cavaliere

Venezia, Benali (1490, 1491).

Qui cominciano alchuni miraculi de la gloriosa uirgine Maria. Et prima come scampo una donna sua deuota dalle insidie del demonio infernale.

• Capitulo. Primo.

Era uno caualiero molto richo & potente il quale hauea per usāza ogni anno in certe feste fare grāde spese & conuiti ali suoi amici. Hora aduenne che per le grande spese le quale hauea facte uenne in tanta pouertade che non potea uiuere. Venendo der (sic!) tanto la festa di pascha: & non hauedo piu da spēdere uscite per uergogna fuora de la cita & ando in uno luoco molto deserto per star li tanto che la festa passasse. Cossi stando in quel deserto con molta tristitia subitamente uēne a lui uno grande & terribile homo che era su un cauallo terribile & dissegli: Perche e tu uenuto in questo luoco deserto Et lo caualiero li manifesto tutto ei facto per ordine & alhora quello homo cosi terribile gli disse. O caualiero se tu mi uoi fare uno seruitio io ti daro molte maiore richeze che tu mai hauessi. Rispose il caualiero molto uoluntiera io te prometto quello che tu domandarai. Disse quello homo terribile el quale era el demonio de lo inferno in quella fiata: Torna ala cita & cerca in tal luoco de la tua casa che tu trouerai molto oro & arzeno: & quādo lo hauerai trouato tornerai in questo luoco da me & menerai con teco la tua dōna & daramela che io ne possa fare quello che io uoglio. E lo caualiero si promise de fare & de seruirli de ogni cosa che quello homo terribile domandaua: Onde ritorno prestamēte ala citade & itrādo ne la sua

casa & diligentemente cercando trouo multo oro & argento del quale si
 recôpero tutte le sue possessione lēgle haueua uēdute & ipegate & cosi fu
 piu richo che prima. Venendo lo di nel quale esso hauea p̄messo al demonio
 di tornare disse alla sua dōna. Apparechiati p̄che ci cōuiene andare ad uno
 certo luoco tutti dui senza altra compagnia. Et ella incōtinentemente se ricomando
 alla gloriosa uergine Maria: & andando ianci che giongessino essi al luoco
 deputato si trouorono una chiesa i laquale la moglie di questo caualiero
 intrādo ricomandossi diuotamente alla gloriosa uergine Maria: & subitamente
 fu adormētata & ecco la madre di christo hebbe prestamente preso forma
 & simigliāza di q̄lla donna sua diuota & uscite fora de la chiesa. Et lo
 caualiero credēdo che la fusse la sua dōna la mēo a q̄l luoco doue il demonio
 la spectaua. Et quando che furono apresso a q̄l luoco el dimōio comincio a
 cridare & uoleuasi partire ma non poteua: & cussi cridando si diceua: O
 caualiere homo infidele io te diede molte richeze perche tu me menassi la
 tua donna in questo luoco per uendicarmi di lei che ci fa tanta persecutione
 & noia a me & alli mei compagni per la reuerētia che la porta ala madre
 de iesu christo. Et tu hai menata colei da la qual non ci possiamo aiutare
 per la grande possanza cha ella sopra tutti noi. Et quello caualiero alhora
 hebbe tanta paura per quelle parole che non si poteua quasi sustinere ne
 fauellare. Disse in quella fiata la gloriosa uergine Maria al dimonio: come
 hai tu tāto ardire che tu uogli uccidere & infamare colei che mi fa tanta
 riuerentia. Io ti comando che tu uadi nello inferno: & nō ne possi mai uscir
 ne far rinrescimento a persona alchuna la qual mi facia riuerentia: & che
 sia mia deuota. Et alhora il demonio subitamente con grandissimi cridi
 disparue per quel deserto & lo caualiero ingenochiandosi alli piedi della
 madre de christo si rendette in colpa & domando perdonanza. Et ella lo
 riprese & poi lo mando alla chiesa: ne laquale dormiua la sua donna. Tor-
 nato che fu alla chiesa trouo la sua dōna (sic!) dormire. & dessedola & si gli
 disse quelbo che aduenuto gli era. Retornando adoncha insieme alla citta &
 intrando ne la lor casa subitamente disperdettino tutte quelle richeze lequale
 hauea habiute dal dimonio & cominciorono a uiuere insieme sanctamente in
 grande diuotione & diuentorono molto boni: & cusi perseuerando meritorono
 i fine la gloria de uita eterna per li meriti de la gloriosa uergine Maria: alla
 quale sia sempre laude & gloria. Amen.

Il Cavaliere

Počinju mirakuli slavne d(e)ve Marie

1. I prvo od žene nikoga viteza ku deva Mariê oslobodi od d'(ê)vla

Biše 1 vitezъ velě bogatъ i mogućъ, ki imiše v' običaju vsako
 leto činiti velika traćen'ê na nike s(ve)tce svoimъ prištelemъ. Prigoda
 se da cića velika traćen'ê, ko b(i)še učin(i)lъ, pride na toliko uboštvo
 da ne mogaše živiti. I prišadši ednućъ s(ve)tacъ od Vazma i ne
 imijući ča veće tratiti, c(i)ća srama izide vanъ iz grada i idě v' edno
 mesto vele pusto stati ondi doklě s(ve)tacъ prošal bi.

Tako stoeći va toi pustini s vĕliku žalostiju, tudie pride k nemu
 1 velikъ i strašan' č(lov)iķъ, ki biše na ednomъ konju strašnu, i reče

mu: »Zač si ti prišalš va to město pusto?« A vítěz mu vsu stvarš odkri po redu. Tada onš č(lov)i kš str(a)šni reče mu: »O viteže, ako očěš mi ti učiniti ednu službu, ě ti ěu dati vele věće bogatastva nego si ga imilš nigdarš.« Odgovori vitezš: »Vele dobrovolno ě ti obituju ono ča budešš prositi.« Reče onš d'ěvalš paklěni, ki bišě v kipu toga č(lov)i ka: »Vrati sě v gradš i iš' i v takovu mestu tvoe hiže, naiti očěšš mnogo zlato. I kada e naidešš, povr(a)ti s(e) na ovo mesto k mani i pripelai s tobomš tvoju ženu i dai mi ju da učinju od nee ono ča oču.« Vitez mu oběća isplniti vse ča ta strašni č(lo-vi) kš pitašě. Zato vrati se skoro v gr(a) dš, i vl(i) zš i v svoju hižu i ljubeznivo iš' uči, naide veliko zlato i srebro, kimš iskupi vse svoje iměni je ko on' bišě prodalš i založilš. I tako bi bogatěi nego prvo.

I prišad' š i danš v ki onš bišě oběćal se d'ěvlu vratiti, i r(e) čě žen i svoei: »Pripravi se, nama e potriba poiti v niko mesto prez' ine družbe!« Ona se tudie preporuč i slavnoi devi Marii. I gredući, prvo nego bi prišli na mesto ureeno, naid(o) šě ednu crikavš, v ku žena ovoga viteza vližš, devotimš zakonomš přeporuči se slavnoi devi Marii. I tudie usnu. I ovo mati Is(u)h(rsto) va vze tudie priliku nee i izaide vanš is crikve, a vitezš mneći da bi ona bila negova žena, popela ju na ono mesto kad i ihš d'ěvalš čekašě. I kada bišě blizu on(o) ga mesta, poča d'ěvalš vapiti i hotišě poiti, da ne mogašě. I tako vapijući govorašě: »O vitezě, č(lov)i čě něvěrni, ě ti podahš mnogo blago da bi mi pripělalš tvoju ženu va ovo mesto da osvetil bih se nad' nu, ere namš čini veliko progonenie, meni i moimš tovarišemš, i škodu cića časti ke čini materi Is(u)h(rsto) vi, a ti si pripelalš onu pred' ku se pomoći ne moremo cića velikě moći ku ima svrhu vsihš našš.« Onš vitezš imi tolikš strahš o(t) tihš riči da se ne mogašě poddržati ni govoriti. Reče tada gospoě d'(ě) vlu: »Kako ti imašš toliku sminostš ubiti i ozlog(l) asiti onu ka mi toliku nosi častš? Zato ti zap(o) vidamš da poidešš v pakalš i ne moći budešš otuda izaiti ni učiniti niku protivš' inu č(lov)i ku ki mi čini niku častš i ki bi bilš va me devotš!« Tada d'ěvalš s velikimš variemš iš' eznu po toi pustini.

A ta vitezš, pokleknuvši k nogamš slavne deve Marie, poda se v grihš i vsprosi proš' eniě. Ona ga moćno pokara i posla ga ka onoi cr(i) kv i kad i bišě negova žena. I prišadš naidě svoju ženu speci i probudivši ju, reče něi po redu ča mu se prigodi. I vrativ sě v gradš v vlišš i v svoju hižu, vse ono blago iš' eznu ko d'ěvalš bišě imš dalš. I počěšě živiti měju sobu s(ve) timš naćinomš va veliku devocionu i učinišě vele dobra. I tako prodlživšě, bišě dostoini na koncu slavu imiti života večnoga¹ po plaćahš slavne devi Marie, ka budi v(a) v(e) ki bl(agoslovle) na. Am(e) nš.

¹ u orig. voćnoga.

Brat Ave Maria

3. *Kako biše edanъ pozdravljajući s(ve)tu devu Mariju, pokle umri, vzarste mu edanъ žilъ svrhu groba negova*

Biše niki bogatъ i mogućъ človikъ ot' svita, komu pride želenie i vola služiti B(og)u. I ostaviv'ši svitъ, vnidě v redъ s(ve)t(a)go Brnarda. Ali, er' ne umiše knige, mnisi stiěhu sě držati ga kako lajika za nęgovo plēmēnitstvo, i da bi onъ naučilъ niku stvarъ, odluč(i)še mu ednoga meštra ki ga uči.

Stoeći ovъ za dlgo vrime² s' svoimъ meštromъ, ne more nigdare veće naučiti nego ovi dvi riči, ki samo udržaše v pameti s velikimъ želeniemъ i dęvocionomъ, da hoděci ili stoeći i vsako delo ko činaše, vazda govoraše: »Zdrava, Marie!«, i za toliko utišenje ko onъ ćućaše v d(u)ši svoei po onihъ pres(ve)tihъ ričehъ.

Prigoda se da prēmīnūvši od sego života, bi pokopanъ v cime-teriju sъ inimi mnisi mrtvimī. I v malu vrīmenu svrhu negova groba, ćića čuda bož'ě i negove čistoćě i dęvociona, ki imiše v devī Marii, izrestě mu 1 prelipъ žilъ, ki imiše vse liste pisane slovi zlatimi ka govor(a)hu: »Zdrava, Marije!«

Ku stvarъ oni mnisi videći, stahu k(a)ko ustrašeni i osupneli za čudo. I oni hoteći viditi i znati odkuda bi izašla ta stvarъ, iskopaše zemlju iz negova groba i naidoše da korenъ toga žila biše vkorenenъ i izrasalъ iz' ustъ toga s(ve)t(o)ga maniha, ki v životi svoemъ govoraše s tolikimъ devocionomъ »Zdravu Mariju«.

I zato B(og)ъ otī pokazati to takovo čudo, očitujući koliko mu e ugodno gdo bi z' dobrimъ srcemъ pozdravlalъ negovu pres(ve)tu materъ, ka budi vazda hvalena. Amenъ.

Mirakul o slikaru

9. *Od' ednoga pintura koga d'ěvalъ doli vrže, ki pisaše lipo kipe devě Marie*

Niki tratъ 1 pinturъ, budući lipo napisalъ edanъ kipъ devě Marie v nikoī cr(i)kvi, i zato mu reče d'ěvalъ: »Začъ ti pišešъ tu toliko lipu, a meně pišešъ toliko grda?« Ot'govori pin'turъ: »Ere e ova lipla i veće slavna gospoē nere e nigdare bila na nębi i na zemli, a ti si veće grđъ i sramotanъ ner' bi sě mogalъ naiti ni izmisliti.« Rasrdiv'ši se tada d'ěvalъ, otī ga rinuti doli da se ubie, da kipъ devě Marie, ki onъ pisaše tako lipъ, prostrvši ruku, popade ga i ne dopusti mu upasti se. A d'ěvalъ tudie s vęlikim mrmnan'emъ iš'eznu. Paki pinturъ zahvali vele devī Marii, ka vazda budi hvalena i proslavlena va v(e)ki. Am(e)ņъ.

² u orig. vrīmo.

la Manekine

10. Kako b(la)ž(e)na deva Marié izbavi ot' mnogo nevoľn' niku kćerъ ednoga c(esa)ra koi bihu ruke usičene

Čte se v nikoj koroniki da v(a) vrime v ko biše prest(a)vlěno ces(a)rstvo rimsko kraljev'stvu franačkomu gospodovaše tada edanъ ces(a)rъ, ki imiše svoju ženu ka biše noseća, ka potomъ porodi ednu lipu hćerъ. I v tomъ porodi, za veliku bolězanъ ku imiše, ta kralica preminu od' sega svita.

Zgoda se potomъ da kralъ po nikoliki vriměni vzě drugu ženu, ka va no vr(i)me b(i)še š'timana nailipla žena na sviti. I zato mnozi prihoěhu iz d(a)lěkihъ stranъ za edno čudo viditi lipotu žene. Ki ju viěhu govorahu za istinu da e ona nailipla žena ot' svita, da ako vzarste hći kraleva, oće biti lipla od' ně. Razumivši kralica te riči, tudie bi moćno smučěna s'proti hćeri kralěvi. I tada, nadahnuta ot' d'ěvla, poča misliti po ki put' bi ju mogla umoriti, da kralъ ni nigdorъ drugi da bi to ne znalъ.

Zgoda se da niki tratъ poide kralъ vanъ s toga vladan'ě i ta kralica, za nenavidostъ ku imiše proti toi mladici, tudie zva k sebi nikoliko svojihъ slugъ otainihъ i vernihъ i povida nimъ svoju otainostъ ku te sluge da nimaju dati na znan'ě, ko i obećaše. I oni tudie biše vaŕgani pristati na vsaku ne zapovidъ. Tada kralica, nadahnuta d'ěvlomъ paklenimъ, reče onimъ slugamъ: »Poidite v niko mesto otaino dalečъ vanъ ot' grada i popelaite s vami tu děvicu, kralěvu hćerъ, i kada ju popelate va onu pustinju, ubiite ju i ostavite ju zvirom' da ju izjidu, eъ ona žive nečisto, i to da bi znal kralъ, nju bi svoju ruku ubilъ; a da ja budemъ stanovita za smrtъ ne, ot'sicite noi ruke i prnesite mi za zlamenie, i po tomъ poznamъ da ste mi verni.« I oni tudie, vaŕgani na zlo, obećaše vse učiniti.

I tudie počeše misliti i napravlati kako bi to učinili, a da bi se ne znalo. I s velikimi zlobami i hinbami spel(a)še ju vanъ iz grada otaino. I pělajući ju v' ednu pustinju odlučiše ju ubiti; da pomisleći i videći velikъ devocionъ i počten'ě rečěne divoike, ka s velikimi plači preporučaše se d(e)vi Marii, da na milosrdie ganute te sluge ne umoriše e, da li otejući naplniti zapovedъ nenavidne kralice, usikoše noi ruke i samu ju ostaviše. I oni se vrnuše ka kralici³ govoreći: »Mi smo učinili zapovidъ«, kažući ruke za zlam(e)n'ě te zlobe krvne.

Videći se ona devoika va takovi dlgovan'i i tako sama naš(a)dši se v toliki nevolni muki i bolězni, vzdvignu oči na nebo i kruto plačući, zoviše devu Mariju da po svoemъ milosrdiju dala bi noi pomoć' i da bi ei dai nik(o)liko pol(a)hćala nee bolězanъ.

Tada, kako bi B(og)u ugodno, po dostoën'stvu devě Marie, ka e utočišćě vsakumu grišniku, zgoda sě da niki sinъ nikoga hěr'cěga,

³ u orig. kkaralici.

mimogredući po onoi pustini s nikoliko svoimi vitezi, sliša vële velikъ plačъ i tužbu. Tomu tužbenu glasu vsi prestr(a)šiše se i čudujuće se nasledovaše ta tužbeni glas i naidošë ju plačući se i klečeći na kolenihъ i tužeći na svoju nesriću i neprestanno moleći kral(i)ce nebeske⁴ pomoć. Oni vidëći lipotu i razmišlajuće dëvociõnъ ove plemenite mladice, na milosrdie ganuti, s velikimъ počten'em i milosrdiemъ popël(a)šë ju na koni v nihъ strane, ništař nimъ ona govoreći, ako si bišë od nihъ nikoliko kratъ opitana, č'ë bi bila hći i po ki putъ bišë vpala va tu nevolju ku trplašë, vazda hvaleći devu Mariju, kralicu nebesku, otvetnicu grišnik(o)vъ nevolnihъ.

Ta sinъ her'cegovъ učini ju ličiti s veliku ljubav'ju i milostivo ei služiti. I budući k(a)ko zdrava od bolëzni svoje, postavi se s velikimъ umilenstvõmъ na molitavъ i dëvociõnъ. I v toliku ljubavъ d(u)ša ne bi važgana v dëvu Mariju, da danъ i nočъ zahvalevašë devi Marii s velikimъ trplëniemъ va veliki svoei nevoli, a nikomurъ në povidaše da e hći c(esa)reva, da vsu svoju pečalъ postavila bišë v Matëř milosrdië. Ova mladica b(i)šë velë lipa v teli, mudra v govoren'i, v molitve dëvota, i vsaki ju gledaše za čudo cića velike lipotë. I erъ ne imiše ruk', sinъ hercegovъ, ki ju bišë našalъ, čini ju ličiti i cića velike mudrosti va nju se zagleda i prosi svoga o(t)ca da mu ju dopusti vzëti za ženu. I o(ta)cъ toga hercega slišëći to, vele bi smučëny ne znajući č'ë bi bila hći. I ča në imiše rukъ, o(ta)cъ ne tiše da bi ju vzëlъ za ženu. Da sinъ nastoeći pri hercegi, vele nastoëšë da bi mu ju dopustilъ za ženu. I na konacъ videći o(ta)cъ volju sina, koga vele ljublaše, za ne ožalostiti ga, dopusti biti nega voli i pripravi vele lipъ pirъ i narešenië tr mu ju da za nega ženu.

A sada jure vratimo se k' ocu te mladice, ki vrnuvši se k svomu gradu, tudie opita kr(a)lice ča bi bilo od nëga hčere, a kralica, nenavidna i hudobna, plačući se, ukazovaše se velë žalostna, odgovori da ne zna kamo bi bila ni gdo bi ju odpelalъ. C(esa)rъ vidivši da e izgubilъ hčerъ, žalosteći se dlgo vrimë plaka i ne mogući imiti niedno utišen'e od velike žalosti ku imiše, vele se končашë. Videći žena svoi mankamëntъ, svetova se s svoimi baruni, trъ odlučiše da imaju biti bodeži i nika vësel'ë za nega utišën'e. Tada imijući priti rečeni hercegъ, o(ta)cъ toga mladića, na ta bodežъ po zapovidi ka mu bišë učinena, a sinъ, videći se hrabrenъ i prikład(a)nъ k' oruž'ju, imi mil(o)stъ od' oca da mesto nega poide na tъ putъ. I preporučivъ svoju ženu ka bišë noseća svomu o(t)cu, dili se i poide⁵ s nikoliko vitezi na ta bodežъ.

Paki prišadši danъ odlučeni bodežu, gospoda i ini baruni muštrajući se i učinivši veliko vesel'e, c(esa)rъ bi bole vole. A ta sinъ hercegovъ, hrabrie se noseći od inihъ, nigdor mu ne mogaše suprotъ stati. I zato c(esa)r, vidivši mudrostъ i kripostъ toga mladića, počë ga toliko ljubiti da nega žalostъ obrati se v(a) vëliko utešenie.

⁴ u orig. kebeske.

⁵ u orig. pitide.

Meju tímž žena toga mladca porodi 2 sina lipa. Zato hercegъ posla ednoga posla k sinu da mu navisti da sta mu se rodila 2 lipa sina. Prišadši ta posalъ k dvoru kralovu i vidivši ga kralica, čini ga brzo k sebi priti, želijući znati glase nove, erъ znaše da grediše od vladan'ê daleča. Prišadši h kralici, poče ei povidati ča se biše zgodalo od hêrcega i od nega sina i one divice ka ně imiše rukъ, i k(a)ko ona biše porodila 2 vele plemenita sina i tolikoe od nee lipote i mudrosti. Tada kralica poča vele sumniti da bi ta bila kralova hći, ku ona biše zapovidala umoriti. Komu poslu ona reče: »Idi sada k svomu g(ospo)dinu i kada se budešъ otelъ vrnuti v tvoe strane, prosim te, svrni se ka mni.« I prišadši sluga k g(ospo)dinu, sinu hercegovu, da mu listъ o(t)ca něgova, praveći mu po redъ od nega žene i k(a)ko biše porodila 2 sina lipa i kako mu biše o(ta)съ pisalъ. Ku stvarъ onъ mladiecъ videći, bi vele veselъ i zato pisa listъ zapěčacěnъ svojimъ pěčatomъ v komъ tako pisašě svoemu otcu: »Presvitli g(ospo)d(i)ne, ako me ljubite kako dragoga sina, od moe žene i od moiъ sinovъ imiite dobru pomnju; inako učinivši nećete me veće viditi nigdarě!« I vazamši sluga te listi, želeći vratiti se k svomu g(ospo)dinu, idě prvo ka kralici, kako ei se obeća, a ona mu ukazavši veliku dobr(o)stivostъ, poda mu piti toliko moćno vino da onъ tudie bi oроenъ. I budući teškimъ zakonomъ usnulъ, kralica vze mu listi i pročtavši e, bi stanovita od sumně ku imiše. I na tomъ mestu kadi pisaše »od moe žene i od moiъ sinovъ imaitě dobru pomnju« postrga hitrimъ zakonomъ i napisa tako: »Onu bludnicu i š ne sini učinite umoriti; inako učinivši, nećete me veće nigdare viditi, erě sam' ê stanovitъ⁶ da ihъ e(stъ) rodila od preljubodeistva!« Potomъ načininvši listi kako bihu prvo, zva onoga junaka i posla ga na svoi putъ.

Pročtavši hercegъ listi od svoga sina, ne unagli se proti toi mladici, da sazva svoje sluge i reče imъ udržanie listov. Oni obraše za svetъ da bi bila povedena v niko mesto pusto, da izila bi se od z'viri div'ihъ. I vazamši ju, staviše joj na mišce one ně sinke. Potomъ prez niedne pom(o)ći č(lov)ič(a)ske uč(i)ni ju povesti v pustinju.

Ona nevolnica videći se trpiti toliku nevolju nepravdenimъ zakonomъ, ostavlena od vsake č(lov)ič(a)skě pomoći, plačući devotimъ zakonomъ, zoviše slavnu devu Mariju da bi ju pomogla i iznela is tolike nevole. Potom se tužeći govoraše: »O slavna maiko⁷ od milosti i milosrdiě, ali ne vidišъ ti kolika zla ê trpimъ, da se ovo viju ostavlena oda vsega svita? Neću li ê ovdí umriti s ovimi moimi sinki, ako tvoě velika ně pomorě mi milostъ? Prošu te, slavna kralice nebeska, da me ti ne ostavišъ va vomъ pustomъ mestu, zato erъ ê nimamъ ufaniě v' inihъ nego samo v tebi, er si plna vsake milosti.« Budući ova mladica stala va tihъ prošnahъ i tužěnjihъ za velikъ

⁶ u orig. stanovivъ.

⁷ u orig. mmaiko.

časъ, i vazamši svoje sinke na mišce kako bole mogaše, plačuci i moleći vele bolizniva, poče hoditi po toi pustini. I, kako bi B(og)u ugodno, ona pride k' ednoi⁸ pećini ednoga s(ve)ta remete, ki videći ju tako ostavlenu s(a) onima dvima sinkoma na mišcahъ, ganu se na veliko milosrdie tako da, kako bi B(og)u ugodno po plačahъ svoje s(ve)te matere, i postavi ju v(a) edno mesto odlučeno od svoje cele i služashe eju od toga ubožstva ča nimъ B(og)ъ davaše. Staše ova mladica va toi pećini vazda na molitvi, moleći kralicu nebesku da za svoje milosrdie⁹ pomogla bi ju v tolicihъ mukahъ. Ednu noć molěći ona nastoinimъ zakonomъ, ukaza ei se va videniju slavna deva Mariě, združena s mnogimъ množastvomъ an'jelovъ i s veliku svitlostiju, i reče: »O, hći moě preslatka, ne plači veče, da radui se, ere v tvoihъ nevolahъ nisi prestala proseći moju pomoć. I pokle esu ti usičene ruke telesne nepravimъ zakonomъ, za ke ti vraćamъ ovi dvi ruci něbeski.« I govoreći ei: »Pokripi se, hći moě, ere ti će milostъ moě nigdare ne priti na mane i skoro se očešъ vratiti v(a) svoje prvo stanie«. I rekši te riči sa vsimъ onimъ množastvomъ odъ an'jelovъ iščeznu. A ta mladica ide s timi sinki va tu pećinu s velikim' utišeniemъ i mišlashe veliko milosrdie od slavne deve Marie ko noi biše učinila. Česa cića va dne i v noći noi hv(a)le zdavaše s velikimъ devocionomъ.

Meju timъ sinъ hercegovъ, a mužъ te mladice, budući stalъ za edno leto na tomъ bodeži, vrati se v svoju stranu. I upitavši nastoinimъ zakonomъ od gospoe i ditce svoje za veliku volju i želen'e ko imiše viditi nihъ, ali hercegъ tudie mu pokaza listi ke od negove strane biše prielъ i da ju ne biše umorilъ, skaza mu da dobro da ju biše poslалъ v pustinju na izidenie zviru ljutih. Tada mladice slišavši takove glase, pride mu tolika bolezanъ na sr(d)ce, da pade za mrtva. Potomъ dvigši se, ide s mnogimi vitezi k pećini i iščuci po toi pustini ako po niki putъ mogli bi ju naiti. I tako po plačahъ slavne deve Marie pride v pećinu toga s(ve)tago pustinnika, kad biše ona mladica. I našadši ju zdravu v rukahъ i š ne sinmi, sinъ hercegovъ sa vsimi svoimi vitezi imiše veliko utišen'e i veselie, a navlastito cića čuda koe B(og)ъ biše pokazalъ po svoei s(ve)toi materě plačahъ proti ženi negovi. Potom' hvale zdavši B(og)u i něgovi dobrostivoi materi, odlučise se od toga s(ve)ta pustinnaka i vratise se vsi s neizrečenu radostiju v gradъ. Ali hercegъ sa vsimъ inimъ plkomъ ne mogaše se vzdržati od plača procinjujućъ toliko čudo ko B(og)ъ biše učinilъ. I zato čini učiniti mnoge priprave, zovući mn(o)gu g(ospo)đu i viteze na to svoje utišenje. I vsi jiduci, ona mladica ne jidiše, ali plačuci za dragostъ procinevashe veliku dobrostivosostъ ku ei nošashe slavna deva Mariě. I veseleći se o takovu daru priětomu, ne hoti se veče vzdržati sakrivena i tudie dvigši se na noge s velikimъ važganiemъ reče: »Dosle, vzmožni i plěmeniti ljudi, bilo e

⁸ u orig. ednet.

⁹ u orig. milosrdie.

vrime od mlčaniê, da jure znate: ê esamъ nesrična hći c(esa)rova, ka za nenavidostъ lukave cesarice priêla samъ tolika zla, ali po plačahъ i po milosti slavne devě Marie utekla samъ od nee nepravde.« Slišeći ti totu budući takově riči, vele osupnivši vzdáše mnoge hvale B(og)u i negovi s(ve)toi materi, po plačahъ od ke ta mladica biše škapulala od tolike pogibeli. Ovъ sinъ hercegovъ za věliku radostъ ku imi, posla tudie ednoga posla k c(esa)ru, o(t)cu rečeně mladice. C(esa)ръ, slišavši takove glase, bi plnъ čudně radosti i skoro posla po hčerъ i po zeta i učini e združiti mnogimi ljudmi. I naš(a)d-ši onъ istinu od' te stvari, učini učiniti edanъ velikъ oganъ po srede place i povele va oganъ vriči onu nēnavidlivu c(esa)ricu i učini ju sažgati. Potomъ hvale vzdáše materi Is(u)h(rsto)vi, ka budi hvalena i bl(agoslovle)na v(a) veki. Amenъ.

Djevojka bez očiju

12. *Od' onoga s(ve)ta č(lov)ika ki hoêše prodičkujuci ričъ bož'ju, konfortajući i nagovarajući plkъ da čině pokoru*

Biše niki č(lov)ikъ děvotъ, ki vsě blago svoje ostavivši raz[v]i edn(o)ga oslaka i postavi se na prodičastvo i na ričъ božju i hoêše po svitu, čineći mnoga dobra dela i koristna dušamъ grišnikovъ.¹⁰ Ki za volju truda putovъ biše za se ostavilъ ednoga oslaka.

Zgoda se niki tratъ da onъ budući na molitvi i govoreći »O(t)čen(ašъ)«, prihajaše mu na pametъ ta nega oslakъ i g(o)voreći one riči »ki esi n(a) n(e)besihъ«, v svoei pameti mišlašě ča oče jisti nega oslakъ i gdo mu ga oče čuvati. I tako v(a) vsihъ besedahъ »O(t)čenaša« li mišlašě za toga svoga oslaka. Tolikoer mu se zgaêše kada počniše misliti od prodičastva i od molitvě, misal mu na negova oslaka uhaêše. I tako svršivši svoju molitvu, poidě k' oslaku, govoreći: »O oslakъ moi, ti si veći del moe molitvě imilъ nego ja«. I zato za moći imiti veću misalъ k B(og)u, proda toga oslaka i da pinezi ubogimъ H(rsto)vimъ.

I niki danъ hodeći ta s(ve)ti č(lov)ikъ po gradu, edanъ mladíc ga susretě i reče mu ove riči: »Ê te molimъ, o(t)če, da bi prišalъ pohoditi ednoga nemoćnika ki e na perikuli od smrti.« Za ku prošnju ta s(ve)ť č(lov)ikъ idě zaedno s timъ mladícemъ, ki nadahnutъ d(u)homъ d'ěvlimъ biše naredilъ s nikimi svoimi nepočtenimi i zlimi tovariši ednu veliku vašćinu tomu s(ve)tu mužu učiniti. I ne bihu istinne riči¹¹ one ke biše rekals od' onoga nemoćnika, začъ biše naredilъ da gre s' ednu bludnicu v niko nepočteno mesto da bi š nju grihъ učinilъ.

¹⁰ u orig. *grišnokovъ*.

¹¹ u orig. *kiči*.

I budući ta sluga bož'i prišalъ v takovo město, vas' se zabi od velika srama. Tada edna od' onihъ bludnicъ, vzamši ga silu, vele ga tentaše, otijući ga pregnuti na grihъ, a niki mladci nepočteni ondi budući, stahu toga gledajući i nim se špotajući. Da onъ sluga bož'i, videći se toliko briženъ od te bludnice, nadahnutъ odъ B(og)a, reče: »Edna se od vas odluči s manu grihъ učiniti i ja oču k nei priti!«

I všadši onъ va tu hižu d'ěvalsku s' ednu bludnicu, sluga ta bož'i, važganъ i komfortanъ božastvenu ljubav'ju i za spasenie te bludnicě, tud(ie) ei poča govoriti odъ 10 zapovidi bož'ihъ i, ere ona bišé¹² zamka i lěčka od d(u)šъ ke činašě poiti v pogibelъ, noi govoraše: »O nevolna ženo, ne znaš li da na sudni danъ imašъ dati računъ od vsihъ d(u)šъ ke za volju tvoju zgibaju? Stanovito bole bi ti bilo da bi neroena.« I kako B(og)u bi drago, ta bludnica taknuta v ne srce velikimъ glasomъ poče vapiti: »B(ož)e, imijъ milosrdie od mene!« Plakašě gorko svojihъ grihovъ, li govoreći: »O G(ospo)dine B(ož)e, imii milosrdie od mene grišnicě!« I na kričan'e to žene te druge žene potekoše viditi ča bi bilъ uzrokъ tolika plača. I za istinu poznaše da za bolezanъ činašě tolikъ plačъ, goruče svrhu muke G(ospo)dina našega Is(u)h(rst)a i za slavu s(ve)tihъ i za muku osuenihъ. Vse one bludnice plakahu s velikimъ skrušen'em' i bolezan'ju, tako da po milosti bož'i odlučiše ostaviti svitъ i svršěnu čistotu obsluževati. I vsě dobro skrušene i ispovidaně, blago ko one imihu daše ubozimъ, i va nomъ nepočteni mesti uzidaše lipu cr(i)-kavъ devi Marii, v koi vse počašě prebivati k(a)ko redovne žene, nasledujući toga s(ve)toga muža, živući vazda v(a) veliki dobroti i svetosti, t(a)ko da v mali vrimeni v takovi mesti naide se da bihu dana mnoga almuštva.

I za dobarъ glasъ i žitakъ tihъ ženъ, ki se proglasi od nihъ s(ve)ta života, tuko da vële plemenitihъ i dobrihъ ljudi želahu postaviti svoje hčere va tъ molstirъ na službu bož'ju, meju kimi edanъ bogatъ i mogućъ č(lov)ikъ imijući ednu hčerъ mladu da ju va tъ molstirъ. Ki bogatacъ malo potomъ živi i otijući jurě umriti vse svoje imin'e ostavi svojei hčeri da e uživa s timi redovnicami. Ka rastući biše vele lipa mladica i vse ju one drugě ljublahu zač nastoěše danъ i nočъ molitvamъ d(e)ve Marie.

Prigoda se da niki tratъ edanъ kralъ po imeni Rikardo z' Negliterě prišadši k tomu molstiru za postav(i)ti ednu svoju hčer' va tъ molstirъ, i budući v kap(e)li s(a) opaticu i ostalimi redovnicami, rečena divoika poča vělě ljubeznivo gledati toga krala i čujašě se ednoga č(lov)ika videći oblčena svitami kralevskimi i glavu nega okrunenu krunu svitlu. I zat(o) ga neprestanno gledašě. A ta kralъ videći da ga ta divoika tako pomnivo gleda, poča razmišlati nē lipotu i, k(a)ko č(lov)ikъ bludanъ, tud(i)e se zagleda va nju za lipotu očiju nee.

¹² u orig. bošě.

I vrativši se kralj v svoje vladan'e, tud(i)e posla k toi opatici, proseći da mu pošle tu mladice, ako li ne, da ei oče vasz kloštarz strti i silu ju vzeti. Slišeci to divoika, govor(e)ći poče pitati toga sluge ka bi lipota v nei bila ka bi naidražša kralju bila. A onz odgovorivši reče: »Za istinu lipota tvoiju očiju ob'ela e i svezaia e srcě kralju.« Tada ta mladica razumivši poželen'e kralevo i ne tijući izgubiti toliko dobro, ko veliku pokoru biše dobila predz B(ogo)mz, ganuvši se s veliku vručost'ju, poide pred kirz d(e)ve Marie i tu s vele velikimz plačemz i devocionomz zne sama sebi oči, i zavivši e v' edanz rubz ponesě e i da e slugam' toga krala, govoreći: »Ponesite ti moi oči vašemu kralju i recite mu da na svoje naslaenie i děletz vazme od moe lipote.«

I kada prnesoš¹³ rečeni posli ti oči kralju, ki to vidivši, vas se k(a)ko zabi va nomz ča otiše učiniti. I razmišlajući svršenostz i s(ve)tostz te mladice, tudie pridě k molstiru i s velikimz skrušen'emz i bolžezan'ju prošaše odpuš'en'ě i milosti. I paki vřadši v cr(i)kavz sa inimi koludricami, prvu ričz ku učini, postavi ti oči na oltarz d(e)ve Marie, pak se mećuć veće krat' na zemlju, priseže da se neće vstati gori dokle d(e)va Mariě ne povrati očiju onoi divoiki.

Čudna stvarz to bi da po nikoliki vrimeni da se d(e)va Mariě ukaza nad(a) onimz oltarēmz i vzamši oni oči svojima vlašćima rukama i post(a)vi e svršeno na svoje mesto, tako da rečena divoika tudie bi zdrava k(a)ko e i prvo bila. I d(e)va Mariě potomz izbčeze i ne bi videna. I vzdaze hvalu devi Marii. I tako kralz budući vele konfortanz vrati se k svomu gradu. A ta mladica li nastoeći svomu devocionu, dostoina bi na konacz svoga živil'n'ě slave raiske po milosti d(e)ve Marie, koi budi vazda hvala va veki vekz. Amenz.

la Sacristine

15. *Od' edne ředovnice ka izlizě iz molstira za otěci sagriřiti s' ednimz vitezemz, ka bi od matere Is(u)h(rsto)ve pomožena*

Biše edanz vitez z ki imišě veliku děvacionz k' ednomu molstiru s(ve)tihz ednihz koludricz. I zato totu postavi ednu svoju hčez i učini ju redovnu.

Prigoda sě da opěeci ovz vele va tomz molstiru, potaknutiemz d'ěvlim', vze veliku općinu i sminostz s' ednu rečenihz koludricz, ka biše vele devota v slavnu devu Mariju, a imiše officii od sakrestie. Ovi tako imijući dlgu općinu meju sobomz, na konacz ova žena redovna otluči v noći zlisti iz molstira za poiti k ovomu

¹³ u orig. *prnesošę*.

i pltenimъ zakonomъ sagrišiti š nimъ, kako uredili bihu i odlučili. A odъ tѣ stv(a)ri nigdor se domišlaše ini.

I prišadši ta vitězъ k molstiru v noći odlučenoj, učini ei zlamenie da bi imela izaiti k nemu. Ova takoe vaŕgana i vruća zalimъ ŕeleniemъ, hoteći izaiti vanъ skoro, kako e rečeno, i bi jei od potribe minuti skrozъ crikavъ slavne deve Marie. I pokleknuvši pozdravi Materъ od milosrdiê kako imišê običaj. Potomъ, dvigši sѣ poiti, za velikъ časъ poče po crikvi simo tamo bluditi, ne mogući naiti vratъ od cr(i)kve da izlizla bi vanъ. Ali vitez' videći ovu ne ishodeću vanъ, zazva ju lahko po imeni, a ona odgovori kako ne mogaše izaiti is crikve. Tada vitezъ reče: »Svlci abitъ ki nosišъ na sebi i s ključi od sakreštie postavi e na oltarъ s(ve)te gospoe i nei vse to prĕporuči. Potomъ pridi, hoću ti dati liple svite nego su tѣ tvoe«. Učnivši ova vse, kako zločesti vitezъ nauči ju i svitova, ide pred' oltarъ i reče tako: »O slavna devo¹⁴ Marie, moi otacъ nѣ hoti me nigdare oddati za muŕa i proti moei voli učini me vlisti va ovъ molstirъ. I zato sada naplnuju moe ŕelenie.« I stavi svoe svitě s ključi od sakreštie na oltarъ naše gospoe i skoro pobiŕe.

Budući ova združena s timъ vitezemъ, onъ spominajući ju vele kratъ na grihъ, ona mu ne hti nigdarъ pristati. I hodivši za niko vrimě¹⁵ tako zaedno po svitu, pridoše u veliku nevolju uboŕastva. Vitezъ procinujući i videći da po niedanъ putъ nѣ mogaše od nѣ svoju volju i odluku imiti i videći se postavlenъ v toliki nevoli, reče: »Da bi bilo Bogu ugodno, tr bihъ ê bilъ tako ludimъ zakonomъ nѣ učinilъ, združivši sѣ s tobomъ, pokle nigdare nisi hotila pristati k moei voli!« A ona reče tako: »Znai da va vsemъ inomъ gotova samъ učiniti tvoju volju, ali neka znašъ da moe devstvo na časъ i na hvalu slavne deve Marie vazda hoću shraniti«. Reče tada vitezъ: »Ne na inu odluku iznĕh tѣ iz molstira nego zato, to e za sagrišiti s tobom'. I to bihъ bilъ nigdare ne učinilъ da b'hъ znalъ tvoju odluku!« Ona reče: »Molju te, da kako si me iznĕlъ vanъ iz molstira, tako me imii vratiti!«

I tako ta ŕena redovna po plaćahъ slavne deve Marie nѣ učini smrada smrdečega preljubodeistva¹⁶, k(a)ko biše otlučila učiniti.

Vrativši sѣ ona v molstirъ, vaspetъ naide svoe svite i kluče od sekreštie tako na oltaru kako e ona biše ostavila. I postavimo da ova dlgo vrimě bišĕ bila vani iz' molstira, zato niedna sѣ veće ne domisli od tѣ stvari nigdare, nĕgo kada potomъ ona za to sama oti otkriti, eřĕ budući ona tako pobigla, slavna dĕva¹⁷ Mariê vze priliku i pripodobšĕinu nee, stavivši na se svite nee, na mesto nee činaše officii ot' šakrištie dari dotle dokle se rečena ředovnica povrati v molstirъ.

¹⁴ u orig. *dovo*.

¹⁵ u orig. *trimĕ*.

¹⁶ u orig. *preljubodeistva*.

¹⁷ u orig. *dĕta*.

Ka procinujući potomъ čudo matere Is(u)h(rsto)ve, Maike milosrdiě, vazda hvale vzdavaše nee s(ve)toi milosti i blagoslavlaše ju, poklě nēe s(ve)ti devocionъ i obraćenie utegnu kraljevstvo života věčnoga po plačahъ sv(e)te deve Marie, ka budi va v(e)ki hvalena. Am(e)нь.

The Priest of only one Mass

26. *Kako 1 popъ, vele dēvotъ, ne umiše niedne mise nego odъ naše gos'poe*

Biše 1 popъ v nikoi parohii devotъ v d(e)vu Mariju i ne slu-ž(a)še nigd(a)re ine mise nego od prečiste naše gospoe i takoe, ere ne umiše niednu inu. Zato ovъ ubogъ popъ bi osvaeņь predъ bisk(u)pomъ da ne obsluževaše reda od' oficiě k(a)ko cr(i)kva zapovida.

Bisk(u)ръ smučeņь proti nemu učini ga priti k sebi i vzě mu beneficij i misu. V toi noći sl(a)vna d(e)va Mariě pokaza se va viděniju bisk(u)pu tomu i pokara ga oštrimъ zakonomъ, govoreći: »Kako¹⁸ si ti imilъ toliku sminostъ vzeti moemu popu svoitъ? I ustavil si ga od mise ku onъ govoraše za moju ljubavъ. Zato znai da do 30 danъ očešъ umriti nēvolnimъ zakonomъ, ako ne povratišъ negově svoiti moemu popu!«

Bisk(u)ръ tada vasъ ustrašeņь takovimъ videniemъ i posla tudie po toga popa. I kada ga bisk(u)ръ vidi, prosi proš'en'ě, govoreći: »Ė ti zapovidamъ da nimašъ prominiti oficiě inoga od' onoga ki si imilъ prvo.« I nastoeći rěčeni popъ v svoemъ devocionu, bē dostoeņь v koncu raě s(ve)t(o)ga po plačahъ matere Is(u)h(rst)a, našega Iskupitela. Amen'.

Mirakul o Teofilu

35. *Kako v Cicilii bi 1 komu biše ime Těofilъ, ki biše dēvotъ naše gospoe, i kako hodi k d'ěvlu*

V stranahъ od Cicilie b(i)še 1 č(lov)ikъ vele devotъ v našu gospoju, imenem' Těofilъ, ki staše v(a) ednoi biskupii, trateći i či-neći s' velikimъ rozumomъ vse stvari od bisk(u)pie.

Po nikoliko vrimeni minuvši onъ biskupъ od sega života, vasъ plkъ zaedno obraše za nihъ bisk(u)pa ovoga Těofila. Ali, onъ nē tijući vzeti takovo dostoeņstvo, oni obrašē inoga. Raz'mislivši potomъ ovъ Těofilъ ča biše učinilъ, bi vele boliznivъ da ne biše vzelъ toga dostoeņstva, i za okovrati tu stvarъ skrblaše se po ki put bi mogalъ

¹⁸ u orig. Koko.

k nemu priti. Onv biše prišalv v toliko nestrplenie da ne nahaše pokoē, eřv onv ki biše učinenv bisk(u)př biše ga ulišilv od vsakega vkladaniē v bisk(u)piju.

I zato onv Teofilv ide k' ednomu zaklinatelju od d'ēvlovv i reče mu to ča onv otiēše od nega. Tada židovinv neverni prizvavši d'ēvla, on mu s velikimv gnevomv reče: »Ča očešv od' mene, Te(o)file?« Odgovori d'ēvlu: »Ě oču učiniti vsu tvoju volju, ako ti učinišv da imamv vasperv moe dostoiēn'stvo ko esamv in'da imelv v biskupii.« D'ēvalv reče: »Vsē oču učiniti to ča pitašv, ako se očešv otvriči B(og)a Is(u)h(rst)a i nēgove matere i s(ve)toga kršćen'ē.« Teofil se od'vrže Is(u)h(rst)a i nēgovē matere i učini pismo d'ēvlu kako onv nēgovv biše gabv v(a) v(e)ki. I po ta putv povrati sē v milostv biskupvu k(a)ko prvo.

Imējući opetv oficii v biskupii, smislivši onv ono ča biše učinilv, počē sē žalovati močnimv načinomv i s velikimv dēvocionomv i plačēmv uticaše se k slavnoi devi Marii da bi mu ona mogla imiti milostv i milosrdie ot' griha učinenoga. Tada mu se pokaza deva Mariē i močnimv zakon(o)mv pokara ga odv grēha negova učinenoga. Potom ga učini da se odvržē d'ēvla i da sē iminue biti vērni krst'ēninv. I tako ga vze v milostv svoega sina. I hoteći ošče naša gospoē bole pokr(i)piti ga i pokazati mu otvorenimv zakonomv da mu B(og)v biše prostilv negove grihe, povrati mu pismo ko onv biše učinilv d'ēvlu od svoje ruke vlastite, kada mu se poda za raba. I tudie naša gospoē iščeznu.

Ko pismo imivši Teofilv vzda mnoge hv(a)le B(og)u i negovi s(ve)toi materi d(e)vi Marii, po plačahv od ke onv biše osloboenv od rabotē d'ēvalske. I očitovavši onv potomv tu stvarv biskupu i inimv, ustrašēni vsi s velikimv dēvocionomv i častiju vzdaše hvale B(og)u, ki cīca časti i plače svoje materē slavnē e(st)v učinilv toliko veliko čudo, ne puščajuci poginuti nee devotoga.

Potomv Teofilv rēčeni priēmši pokoru od biskupa za svoi grihv, učini potom' preljutu pok(o)ru, tako da na konacv imi slavu večnu po plačahv slavnē d(e)vē Marie, ka budi va veki hvalena. Amen.

Legenda o blagdanu Rođenja Marijina

45 (44). Kako bi blagdanv Roistva d(e)ve Marie ob'ēvlenv

Prazdnikv Roistva slavne d(e)ve Marie, ki prihodi miseca sektēbra, v prvo vrime od krst'ēnē¹⁹ ne počtovaše se, da bi narēnē od cr(i)kve da se z dēvocionomv ima počtovati.

Edanv s(ve)tv č(lov)ikv stoeći ednu nočv na molitvi i smišlajući stvari nebeske, sliša na nebu edne velikē pēsni od anj(e)lovv i či-

¹⁹ u orig. *krst'ēnē*.

naše mu se da vaš dvorъ nebeski činil bi vesel'e i častil bi s(ve)tasъ. Potomъ to videnie proide t'ja. I ovъ s(ve)ti č(lov)iкъ za veliko utišenje ko onъ priê držašě na pameti rečenu nočъ v ku imi ono videnie. I drugo prišastno leto va onu istu nočъ sliša onakae pěsni kakove biše slišalъ prvo. I tako mu se prigaê za veće i veće letъ. I misleći ovъ s(ve)ti č(lov)iкъ da to ni prez velika uzroka, onъ s vĕlikimъ dĕvotionomъ poče prositi B(og)a za negovo pres(ve)to milosrdie da bi mu račilъ pokazati niku stvarъ svrhu toga. I tudie mu bi odgovoreno kako vaš dvorъ nebeski činašě radostъ i blagdanъ na nebu, ere va tъ takovъ danъ porodi se slavna d(e)va Mariê. Zato bi sĕ imĕlъ ne blagdanъ služitî takoe na svitu v ta danъ, pokle ono roistvo pres(ve)to bi početakъ k(a)ko naš G(ospo)dinъ Is(u)h(rst)ъ imišě sniti na svitъ i priêti ot nee plť č(lov)ič(a)sku i iskupiti naš od' osueniĕ večnoga.

Ta s(ve)ti č(lov)iкъ ide potomъ k papi i reče mu to videnie po redu. Dajući papa veru ovomu k(a)ko s(ve)tu č(lov)iķu, ki onъ biše, da oće narĕditi da po vsĕmъ svitu po cr(i)kvahъ imĕl bi se z dĕvotionom' svetkovati i častiti blagdanъ pres(ve)toga Roistva one pre-milostivĕ i preslavne i prečiste devĕ Marie.

Djevojka bez očiju

52 (51). *Kako edna s(ve)ta deva, vele devota v slavnu devu Mariju, ka iznĕ svoi oči za ne zgubiti svoega devstva za počten'e devĕ Marije*

Biše u Franci edna plemenita i vele lipa mladica, ka obeća za počtenie i častъ slavne deve Marie shran(i)ti celimъ zakonomъ svoje devstvo. Prigoda se edno kratъ da videći ju edanъ knezъ, ki biše velikъ g(ospo)dinъ, pridĕ mu velika vola i želenie vzeti ju za ženu. I učinivši ei navistiti to posalastvo, mladica po niedanъ put ne ti pristati, govoreći da biše zaručnica G(ospo)dinu B(og)u i nemu biše pos(ve)tila svoje devstvo. I tudie pobižĕ v' edanъ molstirъ od s(ve)-tihъ ženъ i tu vĕrnimъ načinomъ služaše Is(u)h(rst)u.

Ali onъ knezъ, erъ biše velĕ silanъ potaknutъ d'ĕvlomъ, davašĕ ei mnogu nevolju. Zato mladica staše va velici boleznî i preporučaše se umileno slavnoi d(e)vi Marii. Ali toga kneza li ne volaše zala pohotъ, posla ednoga svoga slugu k toi mladici v molstirъ za ganutî ju k zaloi pohoti svitovnoi. I slišavši te riči deva H(rsto)va reče tomu slugi: »Molju te, reci mi, za ki uzrokъ knezъ dae mi toliku nevolju, pokle po svitu moe stan'e i dostoĕnstvo nĕ pridružue se k negovu?« Sluga rečĕ: »Lipota očiju tvoiju est ga važgala v tvoju ljubavъ.« Reče ta dĕva H(rsto)va tomu slugi: »Molju te, počekai toliko dokle pripravljû ednu velĕ lipu častъ ku oćešъ ponĕsti tvoemu g(ospo)dinu od moe strane.« I ganuv se skoro idĕ přĕd figuru našĕ gospoe i tu

plačúci i děvotim se zakonomъ noi přeporučujući reče: »O slavná devo Marie, bržě hoću izgubiti oči za tvoju ljubavъ nego oskvrniti moe devstvo.« I tako misleći sminimъ zakonomъ sama si iz'ne oči i posla e obvite v nike rubce da od' ně strane imil bi dati knezu tu takovu častъ.

Onъ sluga přiěmši častъ tudie ju ponese k svomu g(ospo)d(i)nu, ne znajući ča to bilo bi. Ku stvarъ knezъ viděci, bi vele boliznivъ i žasnute od toga ča učiniti hotiše i ne da noi nigdare veće nevole. Ali s(ve)ta d(e)va H(rsto)va za shraniti čistoću svoega děvstva hoti trpiti toliku muku i bolizanъ vznět'ju sebi očiju. I zato mati Is(u)h(rsto)va premilostiva pokripivši ju věće kratъ i v malu vrímenu povede onu dušu v b(la)ž(e)no kralěvstvo radovati se š nihъ s(ve)tu milostiju. Amen.

Grešna redovnica

62 (61). *Kako nika opatica mnogo něsaznana suprotъ svoimъ koludricamъ, a to po delu d'ěvalscomъ, učini grihъ s' ednimъ klerikomъ i potomъ bi pomožena ot devě Marie*

Biše v' ednomъ manastiri nika opatica ka biše nesaznana i nenavijaše koludrice i v(a) vsakomъ obslužěn'i regule imiše mnoho nesaznan'e. Da kako Bogъ obeča, otijućъ ukrotiti životъ ne, bi promineno drugimъ načinomъ, a to po delu od nepriětela, sagriši s' jednimъ ředovnimъ.

Viděci sě zato opatica da e pala v toliku nečistoću, imi veliku žalostъ i bolizanъ i ne nahaěše niednoga pokoě i ne viěšě komu odkriti svoju otainostъ. I prizva niku od poglavitihъ koludricъ z manastira i reče ei vas svoi grihъ. I rozumivši ta koludrica tuko něpočten'e od svoe opaticy, da ona ne obdrža otainostъ ně smučěn'ě, da tudie ide k nikomu arhižaknu ki imiše pomnju od toga molstira. I arhižakanъ tudie navisti biskupu; od ke stvari učini se vělika smučna od vsihъ ki to znahu. I otijući biskupъ dati vělika kaštigu toi opatici, naredi učiniti od dvihъ stvari ednu: ali činiti ju sažgati, ali izněti ju i činiti ju prognati iz mostira s velikimъ prigovoromъ.

I přišadši paki biskupъ k tomu molstiru i vližši v kap(i)t(u)l', učini priti vsě koludrice, a to da vsaka rěčě svoju volju od toga skandala. I vsaka rěčě da e opatica dostoina velike kaštige. Odkudъ bisk(u)pъ, tvrdo rassr'ěny, posla tudie v celu k rečenoj opatici da bi ona imila priti v kapitulъ predъ g(ospo)dina bisk(u)pa. I ona rečě: »Sada oču priti!«

I ona smišlajući da ne more uiti toga smučěn'ě i prig(o)vora, začъ biše přišlo vrime od poroen'ě i istina viěše da imiše ufan'e v božastvěno milosrdie, i idě otaino v s(ve)tu crikavъ i postavi sě na molitvu pred figuru preslavne d(e)ve Marie s mnogu bolezan'ju i s

plačemъ i tudie zaspa. I naša gospoê êvi se nei v(a) viden'i i pokara ju tvrđimъ načinomъ za ne grihъ, paki ju utiši da ei očê dati svoju pomočъ. I tada vidi opatica lipo mesto kadi ima por(o)dití. I tako bi istina da por(o)di. I tako se prob(u)di. I naša gospoê zapov(i)da s(ve)timъ anj(e)lomъ da v'zmu ono dite i da e ponesu k' ednoi ženi nee děvoti i da e ona hrani na ne službu. I razmišlajući opatica te riči, imi veliko ut(i)šenie. Potomъ²⁰ r(e)če naša gospoê: »Poi umilnimъ načinomъ k biskupu i ne boi se!« I tako gospoê izčeze.

I budući pošla opatica v kapitulъ i bisk(u)ръ budući smučenъ i rassr'enъ suprotъ nei i poče govoriti riči prigovorne i karajući ju močno. I ona odgovori: »Nu dobro mislite, g(ospo)dine, ča govorite!« I bisk(u)ръ razmišlajući priležno i glédajući da na nei ne biše zlaměn'ê da bi noseča, i tada bi bisk(u)ръ smučenъ i rassr'enъ suprotъ inimъ ke ju bihu osvadile i mišlaše nimъ dati veliku pokoru i kaštigu ke ju bihu osvadile. Toliko biše smučenъ proti nimъ da opatica odkri mirakulъ od matere Is(u)h(rsto)ve.

A tada vsi utešeni bl(agoslo)više, vshvališe i zahv(a)liše pre-slavnoi gospoi d(e)vi Marii, ka ne ostavla nigdarъ nikogarъ ufajućihъ va nju. I opatica umalivši se po rečenomъ mirakuli, živi v s(ve)tomъ miru s svoimi koludricami, nastoeći vazda v devocioní matere Is(u)h(rsto)vě, ka budi vazda hvalena i slavljena va věki věkъ. Aměň.

Ovdi se svršuju mirakuli slavně děvě Marie, matere Is(u)-h(rsto)vě. Aměň.

²⁰ u orig. Potemъ.

HRVATSKOGLAGOLJSKE KNJIGE DISIPULA

»Exemplum« ili »prilika« je od svojih orijentalnih i grčko-latinskih početaka kroz kršćansku povijest svoga trajanja prošao mnoge razvojne faze. U sermonu, koji nas zanima u ovom poglavlju, »exemplum« dobiva svoju jasnu funkciju već u patrističko doba, još znatniju u kasnijem periodu, posebice u 12. stoljeću, da bi u 13. i 14. stoljeću doživio svoje zlatno doba. Trinaesto stoljeće u zapadnoevropskoj književnosti daje »exemplumu« u sermonu posve određeno i definitivno mjesto i čini ga integralnim dijelom sermona. Petnaestim stoljećem započinje period polaganog odumiranja »exempluma« u svim njegovim oblicima i u svim oblastima njegove upotrebe, pa tako i u propovjedničkoj literaturi. On će još dosta vremena, doduše, igrati istu ulogu u istim okvirima kao i u prošlosti, ali lišen svake originalnosti. Osobito u propovijedi, on će živjeti još dugo. U 16, 17. stoljeću, pa i u kasnijim stoljećima, još nastaju nove kompilacije i ponovno se izdaju najpoznatija djela iz slavne prošlosti »exempluma«, ali ipak on više neće zainteresirati nikoga izvan auditorija pučke prodike. Ovom još uvijek vjernom slušateljstvu srednjovjekovne kršćanske poruke možemo zahvaliti tekstove koje sam stavila na kraj svojih proučavanja Marijinih čudesa u hrvatskim glagoljskim zbirkama.

O HRVATSKOGLAGOLJSKIM DISIPULIMA I NJIHOVU IZVORU

Hrvatska je književnost, koliko nam je danas poznato, sačuvala četiri glagoljska rukopisna *Disipula* i jedan maleni fragment. Kodekse su u svojim bibliografijama glagoljskih rukopisa opisali Ivan Milčetić i Vjekoslav Štefanić. Milčetić je opisao tri rukopisa, označivši ih slovima A¹, B² i C³. Četvrti rukopis, koji je opisao Štefanić i, nastavljaajući na Milčetića, označio slovom D, Milčetić nije opisao

¹ Ivan Milčetić, Hrvatska glagoljska bibliografija. I dio. Starine JAZU, knj. XXXIII, Zagreb 1911, str. 331—333.

² Ivan Milčetić, op. cit., str. 333—337; Ein Beitrag zur kroatisch-glagolitischen Bibliographie. Archiv für slavische Philologie, VIII (Berlin 1885), str. 247—256.

³ Ivan Milčetić, op. cit., str. 337—340.

nego samo dosta nejasno spomenuo.⁴ Fragment *Disipula* Milčetić nije uspio identificirati, jer je on bio ubačen u jedan zbornik s kr. 15. stoljeća (sign. IV a 48), te je samo u opisu ovog zbornika nešto o njemu rekao.⁵ Najbolji i najiscrpniji opis glagoljskih *Disipula* dao je njihov najbolji poznavalac Vjekoslav Štefanić. Rukopis A, koji je pripadao bivšoj Staroslavenskoj akademiji u Krku, opisao je u svojoj bibliografiji glagoljskih rukopisa otoka Krka,⁶ dok je rukopise B⁷, C⁸, D⁹ i fragment *Disipula* opisao u svojoj bibliografiji glagoljskih rukopisa JAZU. Ovaj fragment od pet listova Štefanić je prvi identificirao i izdvojio iz spomenutog zbornika (sign. IV a 48) kao odlomak drugog djela i dao mu sign. IV a 48/a.¹⁰ Osim opisa svih rukopisa *Disipulá* Štefanić je dao i »Opći zaglavak o *Disipulima*«, koji se može smatrati malom monografijom o ovim spomenicima.¹¹ Kratke napomene o rukopisima A, B i C dao je u dva navrata i Rudolf Strohal.¹² Napisao je nešto i o fragmentu *Disipula*,¹³ iz kojega je objavio dva puta i legendu o rajskoj ptici,¹⁴ a objavio je i lijep broj legenda iz kodeksa C.¹⁵ O kodeksu D ostavio nam je neke podatke prije Štefanića Ivan Kukuljević.¹⁶

Rukopis A pisan je sredinom 16. stoljeća. Pripadao je bivšoj Staroslavenskoj akademiji u Krku, a i danas se također nalazi u Krku. Rukopisi B, C, D i fragment *Disipula* čuvaju se u Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Rukopis B (sign.

⁴ Ivan Milčetić, op. cit., str. 332—333; Ein Beitrag zur kroatisch-glagolitischen Bibliographie. Archiv für slavische Philologie, VIII (Berlin 1885), str. 247—256.

⁵ Ivan Milčetić, op. cit., str. 222—229. — O ovom zborniku v. i Vjekoslav Štefanić, Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije. II dio, Zagreb 1970, br. 275 (IV a 48, Zbornik duhovnog štiva [Antoninov konfesional i dr.], kr. 15. st.), str. 23—28.

⁶ Vjekoslav Štefanić, Glagoljski rukopisi otoka Krka. Zagreb 1960, str. 240—246.

⁷ Vjekoslav Štefanić, Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije. I dio, Zagreb 1969, br. 207, str. 227—230.

⁸ Ibidem, br. 205, str. 224—225.

⁹ Ibidem, br. 208, str. 230—232.

¹⁰ Ibidem, br. 206, str. 226.

¹¹ Ibidem, str. 232—237.

¹² Rudolf Strohal, Hrvatska glagolska knjiga. Zagreb 1915, str. 213—214; Mirakuli ili čudesa. Zagreb 1917, str. 5—6.

¹³ Rudolf Strohal, Hrvatska glagolska knjiga. Zagreb 1915, str. 146—147 (unutar zbornika sign. IV a 48, str. 145—147).

¹⁴ Rudolf Strohal, Rajska ptica u istarskoga popa glagolaša Mihovila Burića. Prosvjeta XIX, Zagreb 1911, str. 197; »Prilike« iz stare hrvatske glagolske knjige. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, JAZU, knj. XXIII (Zagreb 1918), str. 290 (66).

¹⁵ Rudolf Strohal, »Prilike« iz stare... str. 297—305 (73—81).

¹⁶ Ivan Kukuljević, Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vieka. Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. X (Zagreb 1869), str. 128—131.

VIII 126) datira se godinom 1558, rukopis C (sign. IV a 95) godinom 1541, a rukopis D (sign. III b 13) godinom 1600, dok se fragment (sign. IV a 48/a) može staviti najkasnije u godinu 1542. Rukopis A, kojemu nije točno određena godina postanja, nastao je nešto prije rukopisa B, a poslije rukopisa C. Utvrđeno je da je rukopise A, B i C pisao pop Mihovil, plovnik belgradski (u Vinodolu), a rukopis D pop Ivan Brozović iz Selaca, dok je na fragmentu *Disipula* ostao zapis nekoga popa Mihovila Burića iz Poljana u istočnoj Istri.¹⁷

Više je puta rečeno, a već i sam naslov hrvatskoga djela govori, da su hrvatskologoljski *Disipuli* prijevod glasovitog latinskog djela *Discipulus* njemačkog dominikanca Johanna Herolta. Johannes Herolt (rođen između 1380. i 1390. god., umro 1468. god.), prior i lektor u Nürnbergu, često nazivan po svojim latinskim djelima, koja je pisao pod ovim pseudonimom, samo »Discipulus«, bio je vrlo gorljiv i plodan propovjednik, koji je za svoga dugog života sakupio čitavo bogatstvo homiletske i katehetske građe iz koje je poteklo njegovo opsežno književno djelo, koje nam je, izuzevši neke propovijedi na njemačkom jeziku, ostavio na latinskom jeziku. Da ne nabrajamo sva njegova djela, koja se mogu naći citirana u literaturi i u priručnicima (latinskih je djela poznato dvanaest)¹⁸, Herolt je prije svega stekao glas slavnog propovjednika i bio uzor svojim suvremenici i kasnijim autorima po nekoliko ciklusa propovijedi. Njegovi ciklusi propovijedi za crkvenu godinu pojavljivali su se u rukopisima ili u tisku sad pojedinačno, sad poneki od njih zajedno, ali najčešće u sastavu i pod naslovom *Sermones Discipuli de tempore et de sanctis cum Promptuario exemplorum et de miraculis beatae Mariae Virginis*. Ovo je djelo, zahvaljujući svojoj jednostavnosti i jasnoći, doživjelo veliku popularnost u cijeloj Zapadnoj Evropi, te pribavilo svome autoru glas jednog od najomiljenijih pučkih propovjednika kasnog srednjeg vijeka. Uхватило je vrlo duboke korijene već u rukopisnoj evropskoj propovjedničkoj književnosti 15. stoljeća, a dalo je i velik broj inkunabula, među kojima i nekoliko vrlo ranih.¹⁹ Ono osvaja evropsku književnost gotovo nesmanjenom intenzivnošću i u 16. stoljeću u daljnim izdanjima, te u rukopisima na sve većem broju evropskih jezika. Ali Heroltovo djelo živi i nakon ovoga doba: i nadalje se prepisuje i pretiskava, prevodi, prerađuje i kompilira, jer propovjednici kršćanske Evrope, te priređivači raznih zbirki »exempala« i legenda vole *Sermonarium*, *Sermonario* ili *Discipulus*, kako ga često nazivaju, više od mnogih

¹⁷ Vjekoslav Stefanić, citirana djela.

¹⁸ Wolfgang Stammer, *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*. Vol. II (Berlin-Leipzig 1936), 424–427. — Wilhelm Kosch, *Deutsches Literatur-Lexikon*. Vol. II (Bern 1953), str. 947. — *Enciclopedia Cattolica*, sv. VI, 1420 i dr.

¹⁹ L. F. Th. Hain, *Repertorium bibliographicum...* (Heroltova djela: br. 8473–8522); W. A. Copinger, *Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum...* (Heroltova djela: br. 2921–39) i dr.

drugih latinskih djela ove vrsti. I ostala Heroltova latinska djela širila su se u rukopisima, a objavljuvana su također i tiskom u inkunabulama i kasnijim izdanjima, ali nisu nikada dostigla popularnost njegova *Discipulusa*.

Heroltov *Discipulus*, da ga i ja tako skraćeno nazovem, u svoje uobičajenom sastavu sastoji se od četiri dijela. Prvi dio ili ciklus (*Sermones de tempore* i *Sermones communes*) ima 164 propovijedi; drugi ciklus (*Sermones de sanctis*) ima 48 propovijedi; treći dio djela čini *Promptuarium Exemplorum*, a četvrti *Promptuarium Discipuli de miraculis beatae Mariae Virginis*. Nije moguće reći za cijelo djelo kada je nastalo, nego samo za neke njegove dijelove. *Sermones de tempore* prema mnogim autorima nastali su 1418. godine²⁰, a *Sermones de sanctis* 1434. godine.²¹ Za *Promptuarium Exemplorum* i *Promptuarium Discipuli de miraculis beatae Mariae Virginis* proučavatelji ne znaju godinu postanka. J. Th. Welter navodi da se vrijeme postanka djela *Promptuarium Exemplorum* može približno fiksirati oko godine 1440.²² Isto tako nije moguće pouzdano reći koje je godine u 15. stoljeću prvi put tiskan Heroltov *Discipulus*. Neki autori smatraju prvotiskom izdanje izašlo u Rostocku 1476. godine, dok drugi ovo izdanje drže prvim datiranim izdanjem ovog djela. Ako se, međutim, pažljivo pregleda barem Hainov katalog, osobito Copingerov dodatak, vidjet će se da je ovo djelo u manjem ili većem obimu tiskano već mnogo puta prije rostockog izdanja iz 1476. godine, te da je jedno od ovih izdanja i datirano 7. ožujkom 1474. godine (Copinger 2927). Jedno potpuno izdanje Heroltovih djela izašlo je u tri sveska u Mainzu 1612. godine.

Herolt nije ni mistik, ni teoretičar, ni mislilac i njegovo djelo nije originalno. Kako nam već i skromno značenje riječi *Discipulus* govori, on je prije svega dušobrižnik i praktični propovjednik morala, koji je u svoje djelo stavio sve što je čuo i pročitao. I sam jasan i jednostavan propovjednik, njegova je jedina namjera da svojoj braći propovjednicima stavi u ruke istu takvu propovijed: pučku i svakome dostupnu, začinjenu bezbrojnim i najraznovrsnijim »exemplima«, primjerima i poukama za svakidašnji život vjernika. Sadržaj njegova djela najjasnije govori da zadatak propovjednika nije nipošto da iznosi učene i suptilne spekulacije, nego da svojim propovijedanjem potiče na pobožnost i ćudorednost, na pokajanje i obraćenje. Jer Heroltova vjera je prije svega etika. A kao što su jasne i pregledne njegove misli i namjere, tako je jasna i jednostavna i struktura njegove propovijedi, te struktura njegova cijelog djela. Vjerojatno upravo u tome, kao i u raznolikosti i sve-

²⁰ *Discipulus Redivivus*, Augsburg 1728. (ed. Bonaventura Elers); — Wolfgang Stämmeler, op. cit.; — Wilhelm Kosch, op. cit.; — *Enciclopedia Cattolica*, sv. VI, 1420 i dr.

²¹ Wolfgang Stämmeler, op. cit.; — Wilhelm Kosch, op. cit. i dr.

²² J. Th. Welter, *L'Exemplum dans la littérature religieuse et didactique du Moyen Age*. Paris-Toulouse 1927.

obuhvatnosti njegovih propovijedi i obilju tema, i leži tajna njegova izvanrednog uspjeha u evropskoj pučkoj propovjedničkoj literaturi.

U našoj književnosti djela Johanna Herolta nisu bila uzor i predložak samo glagoljskim *Disipulima*. Mnogo se njegovim djelima koristio Matej Divković. Iz Heroltovih tekstova Divković je marljivo crpio građu za svoje *Besjede* (Mleci 1616) i za svoj *Nauk krstjanski* (Mleci 1611), dok je djelo *Sto čudesa aliti zlamenja blažene i slavne Bogorodice Divice Marije* (Mleci 1611) u cijelosti preveo s Heroltova djela *Promptuarium Discipuli de miraculis beatae Mariae Virginis*. Odnose Divkovićevih i Heroltovih djela proučavao je Sime Urlič.²³ Vrlo vjerojatno s glagoljskim *Disipulima* i Divkovićevim djelima i nije iscrpljena Heroltova prisutnost u našoj književnosti. Nova proučavanja mogla bi otkriti njegove predloške i tragove još u nekim tekstovima propovjedničke literature.

Da pogledamo međusobni odnos glagoljskih *Disipula* i njihov odnos prema Heroltovu *Discipulusu*.

Iako je čak tri glagoljska *Disipula* pisala ista ruka popa Mihovila, ovi se kodeksi ipak znatno međusobno razlikuju po sastavu i po rasporedu pojedinih propovijedi, po kvaliteti prijepisa i po raznim pojedinostima u tekstu, što ću kasnije posebice pokazati za tekstove koji su predmet ove radnje. Ta je činjenica njihovu proučavatelju Vjekoslavu Štefaniću nametnula slijedeća pitanja: da li je Heroltovo djelo u nas u cijelosti ili samo djelomice prevedeno? da li je prevodilac bio sam pop Mihovil, ili je on samo prepisivao ili kompilirao s već postojećega starijega hrvatskog predloška? Dobro argumentirajući svoje zaključke, Štefanić misli da je Heroltovo djelo u nas jedanput i samo u izboru prevedeno. Taj je prijevod bio po sastavu ograničen, mnogo siromašniji od opširnog latinskog originala. On, ili njegov prijepis, poslužio je kao jedinstveni predložak svim glagoljskim *Disipulima*. Pop Mihovil bio je pisar od zanata, koji je pisao drugi pisar, nije potrebno uključivati u ova razmatranja, jer je on samo inteligentniji prijepis rukopisa B), pa je i različit sastav njegovih spomenika i kvaliteta njegova prepisivanja rezultat želje i plaće naručiteljeve. On, dakako, nije za svaku narudžbu *Disipula* iznova prevodio ili kompilirao s latinskog predloška, pa tako ni jedan njegov zbornik nije izravan prijevod, nego uvijek slobodan prijepis s već postojeće hrvatske matice prijevoda, koja nije mogla biti mnogo veća od kodeksa B, koji je najopširniji glagoljski *Disipul*. A da li je taj jedinstveni prijevod i jedinstveni predložak svojih zbornika prije toga preveo sam pop Mihovil, ili netko drugi, ne može se pouzdano reći. Što se tiče znatnih razlika između triju kodeksa, usprkos njihovu jedinstvenom predlošku, Štefanić zaključuje da su te razlike »namjerne i tražene«. Kodeks B je najopšir-

²³ Sime Urlič, Izvori Divkovićevih priča, legenda i Gospinih »zlamenja«. Nastavni vjesnik XIX (Zagreb 1911), str. 241—264; Nešto o izvorima Divkovićevih Besjeda. Rad JAZU 224 (Zagreb 1921), str. 313—347.

niji i najkompletniji glagoljski *Disipul*. Kodeks *A* se s njime dobro podudara i po sastavu i po formatu, iako je to bolji i ljepši spomenik od kodeksa *B*. Kodeks *C* je najviše trgan i kraćen. S obzirom na njegov sastav i manji format knjige, vjerojatno je čak da je rukopis *C* samo prednji dio prijepisa koji je primarno bio zamišljen u dvije knjige. U grafiji se tri rukopisa *Disipula* vrlo malo razlikuju. Njihovo je pismo knjiški kurziv, koji je u paleografskim pojedinostima jednak u sva tri kodeksa. Neznatne razlike, koje daje uglavnom opći izgled rukopisa kodeksa *C* s jedne strane i kodeksa *A* i *B* s druge strane, treba tražiti u vremenskom razmaku njihova pisanja. Jezik kodeksa *A*, *B* i *C*, kaže Vjekoslav Štefanić, podjednak je. »To je čakavski s dosta konzervativnim elementima u kojem se osjeća u pogledu leksika blizina njemačkog i kajkavskog narječja, više puta probija latinska konstrukcija, a u biblijskim citatima nastoji se dati tradicionalni slavenski tekst. Svi ti elementi ponajviše upućuju na Istru kao kraj u kojem je mogao nastati hrvatsko-glagoljski prijevod s latinskoga.« Kodeks *D* je izravan prijevod kodeksa *B*, solidniji i inteligentniji od svoga predloška. Na ovome bi se tekstu moglo ispitati »u kojem se pravcu razvijao jezik i pravopis glagoljaša u Vinodolu«. ²⁴

Ni jedan od glagoljskih *Disipula* ne sadrži cijelo Heroltovo djelo u njegovu uobičajenom sastavu i redosljedu kako sam ga sprijeda opisala. Doduše, Heroltov je *Discipulus*, kako sam rekla, u 15. i 16. stoljeću doživio velik broj izdanja, koja su po želji raznih priređivača i izdavača bila sad duža, sad kraća, a često su se znatno razlikovala i u samome tekstu. I svako od ovih izdanja moglo je biti predložak našim *Disipulima*. Ipak, ne postoji i ne može se pretpostaviti da je postojalo latinsko izdanje Heroltova djela ovako oskudnog sastava kao što su naši kodeksi. Očigledno je da je hrvatski prevodilac iz latinskog originala vrlo slobodno izabirao dijelove koje je želio, mijenjao im redosljed, te sebi dopuštao dosta slobode i u samome tekstu, ukoliko to nije učinio kasniji prepisivač ili pisar naših kodeksa.

Kako je već rečeno, najpotpuniji i najopširniji glagoljski *Disipul* je kodeks *B*. Ipak, i on sadrži, kako ih je izbrojio Vj. Štefanić, svega 90 propovijedi. Među njima je velik dio nedjeljnih, tridesetak svetačkih i nekoliko općih propovijedi. Drugi po veličini je kodeks *A*, koji ima 58 propovijedi, od kojih 7 svetačkih. Kodeks *C* ima 48 propovijedi, od kojih tridesetak svetačkih. Kodeks *D*, što se tiče propovijedi, uglavnom se podudara s rukopisom *B*. Fragment *Disipula* sadrži samo propovijed na 2. nedjelju po Duhovima, na kraju koje se nalazi poznata legenda o rajskoj ptici, i početak propovijedi na 3. nedjelju po Duhovima.

Ni jedan naš *Disipul* nema Heroltov *Promptuarium Exemplorum*, koji zauzima ogroman prostor u njegovu djelu. Iz njega je

²⁴ Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*. I dio. Zagreb 1969, str. 232—237.

samo tu i tamo zalutala poneka priča u druge dijelove naših spomenika. Kod Herolta je to velika zbirka priča, »exempala« svake vrsti (obično od 600—900), sakupljena i izdvojena na jednom mjestu izvan sermonâ i dana na upotrebu propovjednicima. Ona ima svoj prolog, tekst i indeks naslova »exempala« po abecednom redu. U prologu autor govori o svrsi i korisnosti upotrebe »exempala« na isti način kao što su to govorili i njegovi veliki prethodnici, pisci i kompilatori »exempala«. Da bi olakšao posao i izbor propovjednicima, Herolt je rasporedio priče po abecednom redu, od prvog slova A (Abstinencia) do posljednjeg Y (Ypocrita). Unutar svakoga slova nalazi se nadalje izvjestan broj rubrika, ovisno o broju tema s istim slovom, a priče su numerirane unutar svakoga slova uvijek iz početka. Tako je propovjednik dobio u ruke opsežnu knjigu samih »exempala«, koje može po volji upotrebljavati kada i gdje želi, kao dodatak onima koje već ima u propovijedima. U propovijedima i Heroltovim i našima »exempal« je redovita pojava, a pojavljuje se u raznim dijelovima propovijedi, ipak najčešće na njezinu kraju, i to obično u broju od 1 do 4.

U zbirci *Promptuarium Exemplorum*, kao i u njegovoj zbirci Marijinih čudesa, najočitija je Heroltova neoriginalnost. Herolt je sve svoje priče uzimao i kompilirao od drugih autora, »ex diversis libris«, kako i sam priznaje u svom prologu, čak je bio toliko zabavljen prenošenjem i oponašanjem tuđih priča da nije dodavao ni »exemple« iz svog vlastitog iskustva, što je inače bio običaj većine kompilatora u povijesti ovog književnog žanra. Ova je vrsta »exempala« davala uvijek neku svježinu zbirkama kompiliranim prema starim izvorima i bila jedan od najznačajnijih među brojnim tipovima »exempala«, o čemu, između ostalog, piše i Welter u svojoj sjajnoj studiji o »exemplumu« u zapadnoevropskoj književnosti.²⁵ Glavnina Heroltovih priča uzeta je iz poznatih birki ovih tekstova 13. stoljeća. Najviše korišteni izvori su Caesarius od Heisterbacha sa svojim *Dialogus Miraculorum*, Thomas de Cantimpré (Thomas Cantimpratensis) sa svojim *Bonum Universale de Apibus*, te Vincent de Beauvais i njegov *Speculum Historiale*. Uz niz drugih imena iz istog razdoblja, koja i sam Herolt obično spominje na kraju preuzetog »exempla«, oko dvadesetak njih, izvori su, dakako, i *Vitae Patrum*, *Dijalozi* Grgura Velikog, tekstovi Grgura iz Toursa i dr. Ali, iako nije sam stvaralac, Herolt je znalac u izboru svojih priča. Zato je u svojem *Promptuariumu* sakupio mnoštvo najraznovrsnijih »exempala«, svih sadržaja i svih tipova, od pobožne priče do najprofanije, te jednostavne priče iz ljudskog života ili života prirode, kojima je znao dodati i poneku svoju riječ moralne pouke. Među ovim »exemplima« ima i podosta Marijinih čudesa, među kojima i nekoliko vrlo poznatih tema. Zbog svega ovoga nije ni čudo što je ova zbirka tako preglednog sadržaja i s takvim obiljem tema za svaku priliku uživala toliku popularnost u propovjedničkoj upotrebi.

²⁵ J. Th. Welter, op. cit.

ZBIRKE MARIJINIH ČUDESA
U HRVATSKOGLAGOLJSKIM DISIPULIMA

Na djelo *Promptuarium Exemplorum* u rukopisima¹ i izdanjima² gotovo uvijek se nadovezuje Heroltovo djelo *Promptuarium Discipuli de miraculis beatae Mariae Virginis*. Ovo je djelo ostavilo vidljiviji trag u glagoljskim *Disipulima* nego Heroltova zbirka »exempala«. Kodeks A, naime, sadrži zbirku od 14 priča pod naslovom *To su mirakuli b(la)ž(e)ne devi Marie, vele lipi, č'ti* (f. 159b—162d), a kodeks B ima zbirku od 15 priča pod naslovom *Mirakuli d(e)ve Marie, č'ti* (f. 233c—238d). Kodeksi C i D nemaju na svome kraju kao prva dva kodeksa »zbirku mirakula«. Međutim, budući da je kodeks C na kraju oštećen, tako da mu nedostaje završetak, moguće je da je i on imao ovakvu zbirku. Kodeks D, koji se inače u svemu podudara s kodeksom B, ima neke svoje specifičnosti. Najznatnija je ta što je njegov pisar Brozović drugačije poredao neke propovijedi u sanktoralu, pa i propovijedi na blagdane Marijine. Dok je pop Mihovil u rukopisu B sve Marijine blagdane izdvojio na kraj kodeksa, te iza njih stavio »zbirku Marijinih mirakula«, Brozović ih je, uz jedan izuzetak, ponovno postavio u kronološki kalendarski red među svece, kao što stoje i u Heroltovu djelu, izostavivši pri tom propovijed *Na ki ti drago blagdan Bogorodice* (koju nema ni Herolt) i ne donoseći na kraju spomenutu »zbirku mirakula«, kao ni tri pjesme koje kodeks B ima kao posebni dodatak.

Promptuarium Discipuli de miraculis beatae Mariae Virginis bila je u evropskoj književnosti poznata i glasovita zbirka Marijinih mirakula, često prepisivana i izdavana, prevedena i kompilirana. Prevedena je i u našoj književnosti, jedanput i u cijelosti, kao što je rečeno, u Divkovićevu djelu. Sadržavala je obično stotinjak mirakula. Ne kažem sto mirakula, jer je ovaj broj gotovo uvijek varirao za jednu ili nekoliko priča, što je u izdanjima koja sam imala u ruci najčešće nastajalo zabunom u brojenju tekstova. Welter spominje da ovo djelo ima čak 188 mirakula.³ Ukoliko nije zabuna, ovdje se vjerojatno radi o jednom izvanrednom primjerku Heroltova djela koji je autor imao u ruci.

¹ V. npr. rukopis *British Museum, Additional 19 909* (iz god. 1463—1473). Rukopis sadrži *Promptuarium Exemplorum* na f. 163—238b (na f. 1—162 nalazi se također djelo J. Herolta *Sermones super Epistolas Dominicales*), a *Promptuarium de Miraculis B.M.V.* na f. 239—250b. *Promptuarium de Miraculis B.M.V.* opisao je H. L. D. Ward, *Catalogue of Romances in the Department of Manuscripts in the British Museum*, Vol. II, London 1893, str. 679—689. — *Promptuarium Exemplorum* opisao je J. A. Herbert, *Catalogue of Romances in the Department of Manuscripts in the British Museum*, Vol. III, London 1910, str. 452—453.

² V. kataloge inkunabula s Heroltovim izdanjima.

³ J. Th. Welter, op. cit.

Ono što sam rekla o izvorima djela *Promptuarium Exemplorum* vrijedi umnogome i za Heroltovu zbirku Marijinih čudesa. Herolt nije originalan ni u ovoj zbirci, ali je u njoj sakupio lijepo i šaroliko bogatstvo Marijine legende. On ima tri osnovna izvora. To su Vincent de Beauvais (*Speculum Historiale*), Caesarius od Heisterbacha (*Dialogus Miraculorum*) i Thomas de Cantimpré (*Bonum Universale de Apibus*). Dio priča uzet je iz *Vitae Patrum* i drugih izvora. Na svoga slavnog prethodnika Vincenta de Beauvaisa Herolt se često i rado poziva. Često spominje i svoj veliki uzor Caesariusa od Heisterbacha. Thomas de Cantimpré, međutim, iz čijega je djela također uzeo nekoliko legenda, nikada se ne imenuje.⁴ S nekih je predložaka Herolt doslovce prepisivao svoje tekstove, ali u većini slučajeva on je tekstove svojih uzora kratio. Kao primjer kraćenja usporedimo već prvu priču u Heroltovoj zbirci — poznatu legendu o rimskoj carici — sa njezinim izvorom u djelu Vincenta de Beauvaisa.⁵

Mislim da možemo žaliti što je Herolt neke svoje legende uzimao upravo iz djela spomenutih autora, kao i to što je neke njihove priče još suhoparnije pričao. Jer pojedine velike teme evropske Marijine legende koje su se našle i u Heroltovu djelu mnogo su maštovitije i ljepše obradila neka manje poznata imena od priznatih velikana evropske legendarne literature 13. stoljeća Caesariusa od Heisterbacha i Vincenta de Beauvaisa.

»Zbirke mirakula« u kodeksima A i B maleni su dio velike Heroltove zbirke. Zbirka u kodeksu A ima četrnaest priča, a zbirka u kodeksu B petnaest priča. Zbirke nisu tematski identične. One se slažu u 12 brojeva, i to kako slijedi:

Kodeks B	Kodeks A
1	2
2	3
3	4
4	6
5	7
6	8
7	9
8	10
9	11
10	12
11	13
12	14

⁴ Pregledno je Heroltove Marijine mirakule na ova tri izvora razvrstao Adolf Mussafia, Studien zu den mittelalterlichen Marienlegenden. Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften Phil. — hist. Kl., sv. 119 (Wien 1889), str. 45—53.

⁵ *Speculum Historiale*, lib. VII, cap. 90—92.

Prvu i petu priču iz rukopisa A nema zbirka u rukopisu B, a 13, 14. i 15. priču iz rukopisa B nema zbirka u rukopisu A.

Vjekoslav Štefanić, čiji je zadatak uostalom bio samo da pobliže ove legende, kaže da zbirka u rukopisu A ima četrnaest Marijinih mirakula⁶, a zbirka u rukopisu B dvanaest⁷, odnosno trinaest⁸, ili čak petnaest⁹ Marijinih mirakula. Moja istraživanja, međutim, govore da zbirka u rukopisu A ima svega sedam, a zbirka u rukopisu B svega šest Marijinih mirakula. To su slijedeće priče:

Kodeks A

1
2
7
9
11
12
13

Kodeks B

1
5
7
9
10
11

Preostale priče u našim zbirkama imaju ukratko ovaj sadržaj:

A, 3 — B, 2

Sveti Bernard nalazi mrtvačku glavu nekoga poganina i s njome razgovara o paklu. Glava priča kakvi su sve grešnici u paklu i koji su gdje po težini grijeha i veličini kazne smješteni. Od pogana su jače kažnjeni heretici, od heretikâ Židovi, od Židovâ loši kršćani.

A, 4 — B, 3

Neki redovnik sveta života ispovijedao je u jednoj crkvi. Pred njega je dolazilo veliko mnoštvo ljudi, što je sve promatrao jedan đavao (kako ljudi ulaze na ispovijed crni, a izlaze bijeli), pa je i sam pošao na ispovijed u ljudskoj prilici. Nakon ispovijedi teških grijeha, on se otkrije redovniku, ali kada mu ovaj odredi pokoru, on ne htjede izgovoriti riječi pokajanja.

A, 5

O ispovijedi neke žene. (Nema zapravo priče. Odlomak od svega sedam redaka.)

⁶ Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*. Zagreb 1960, str. 244. i *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*. I dio. Zagreb 1969, str. 233. i 234.

⁷ Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*. I dio. Zagreb 1969, str. 228.

⁸ *Ibidem*, str. 233.

⁹ *Ibidem*, str. 234.

A, 6 — B, 4

Neki fratar bio je »v'zet v' d(u)hu« na drugi svijet, u čistilište. Tu susreće najprije svoju sestru, koja je osuđena na muke, jer njezina majka nije izvršila njezinu oporuku, a zatim dušu svoga oca, koja mu priča da se ovdje nalazi zbog »nepodobne« ljubavi sa svojom ženom, fratrovom majkom, a što se stidio ispovijediti.

A, 8 — B, 6

Jedna plemenita udovica zgriješila je sa svojim rođakom i stidjela se taj svoj grijeh ispovijediti. Kada je onemoćala, susrela je dva redovnika. Dok ju je jedan ispovijedao, drugi je vidio kako iz njezinih usta iskaču žabe, a jedna zmija samo proviruje glavom. Žena je umrla. Treće noći pokazala im se njezina duša u velikim mukama zbog neispovijedena grijeha.

A, 10 — B, 8

U nekom samostanu živio je fratar kojega su svi fratri držali dobrim. On je, međutim, griješio, i kada su drugi postili, on je mrsio. Kada se razbolio, na ispovijedi nije priznao ovaj svoj grijeh. I zato je bio osuđen na paklene muke.

A, 14 — B, 12

Jedan fratar izgonio je bijesa iz neke bijesne žene, što su ranije pokušavali i drugi, ali nikome nije uspjelo. Dok je to činio, ona ga je pljusnula po licu. On joj na to pruži i drugi obraz. I tako njegova poniznost istjera bijesa iz žene.

B, 13

Bio jedan častan junak po imenu Amen. Imao je stare i nemoćne roditelje koji nisu mogli ni hodati ni sjediti. Zato ih je Amen u zipci zibao. Najprije k njemu dođe Bog u liku »hodca« i upita ga da li čedo ziblje. Amen odgovori da ziblje stare roditelje, na što ga Bog blagoslovi. Otada je davao neprestance gledao kako bi mu dušu pogubio. Jedno jutro pojavi se i on u liku staroga »hodca« i prevari Amena da mu se žena nalazi u postelji s nekim junakom (a tamo je prije prenio Amenove roditelje). I Amen posiječe dva tijela u postelji. Kada mu žena reče da je posjekao svoje stare roditelje, Amen se od žalosti baci u vatru. Dolazi Bog, uzima nešto njegova praha i zapovijeda da bude ponovno čovjek kakav je bio, i Amen ustaje.

B, 14

Priča o čovjeku i moćnoj i srditoj zvijeri jednorogu koja sve pred sobom ruši. Čovjek bježi pred strašnom zvijeri i spašava se na jednom stablu. Ali i stablo nagrízaju miševi, a ispod njega je i jama iz koje reži strašan »drakun«, itd., itd. Od svih tih strahota čovjek

pogiba. Nakon opisa ove strašne slike opširno se tumači njezina simbolika: to je čovjek, to je smrt, to je život, grijeh, Bogorodica, đavao, zrak, zemlja, vatra, voda, dan, noć i dr.

B, 15

Bila su tri brata kojima su roditelji poslije smrti ostavili veliko bogatstvo. Braća su se, međutim, dogovorila da prije nego počnu uživati to veliko blago pođu po svijetu čineći dobro i služeći Bogu, svaki na svoj način. Najstariji brat reče da će poći u Rim, k sv. Jakovu u Galiciju i na Božji grob. Srednji brat pođe služiti stranim ljudima i putnicima, bolesnima i nevoljnima. Najmlađi reče da će poći »mir činiti« među ljudima koji se svađaju i sukobljuju. I dogovoriše se da se nakon sedam godina sastanu u jednom gradu, tko od njih ostane živ. I Bog im je dopustio da se sva trojica opet nađu u određeni dan. Tada pođoše u crkvu da bi im Bog rekao tko je najsretniji put odabrao i najbolja djela učinio. I iste noći pojavi se velika svjetlost u crkvi i pride im jedan anđeo. Najstarijemu i srednjemu bratu dađe po jednu krasnu krunu, a najmlađemu, koji je »mir činil«, dvije. Tako im je Bog pokazao da su svi učinili dobar put, a najbolji najmlađi brat. Braća zahvališe Bogu, a zatim su živjela u velikoj svetosti i zaslužila život vječni.

Ove priče, dakako, nisu Marijina čudesa, nego s izuzetkom dviju legenda, samo manje-više uspjeli »exempli«, kojima obiluje Heroltovo djelo, a i cijela propovjednička literatura. Njihove malo zanimljive i jednolične teme u Herolta su varirane bolje ili lošije na mnogim mjestima i u mnogo primjera, tako da je katkada teško razlikovati jednu priču od druge. Ipak se nekima mogu prepoznati predlošci u sermonima ili među tekstovima zbirke *Promptuarium Exemplorum*, kao npr. priči A, 4 (B, 3) — C(onfessio), XIX; A, 8 (B, 6) — C(onfessio), XXIV (isti »exempli« nalazimo i u *Sermones de tempore*, sermo CXXV); A, 10 (B, 8) — Y(pocrita), V i dr. Priča o razgovoru sveca s mrtvačkom glavom, omiljena tema propovjednikâ, ima u zbirci *Promptuarium Exemplorum* nekoliko obrada, samo što je posvećena sv. Makariju, a ne sv. Bernardu kao u našim spomenicima (A, 3; B, 2). Sve se ove priče okreću gotovo oko istih tema: grijeh, ispovijed, smrt, čistilišne i paklene muke. Ispovijed je, dakako, jedna od najčešćih i mnogo korištenih tema u »exemplima« u propovjedničkoj literaturi, ali je ipak šteta da je i pored takvog bogatstva tema u Heroltovu djelu, hrvatski prevodilac nastojao samo do jednoličnosti zaplašivati vjernike paklenim i čistilišnim mukama, ako ne budu otvoreno ispovijedali svoje grijehe. Ni u pričama, gdje se dotakao koje druge teme, nije bio sretnije ruke, ni u izboru teme, ni u njezinoj obradi. Iz svega ovoga treba izuzeti vrlo lijepu legendu o junaku Amenu, koji je toliko ljubio svoje stare i nemoćne roditelje da ih je zibao u zipci (B, 13), te legendu o trojici braće, koja su poslije smrti bogatih roditelja,

umjesto da se bace na njihovo bogatstvo, pošla po svijetu da bi služila Bogu i ljudima u potrebi (B, 15). Legendu o Amenu nalazimo i u Berčićevoj zbirci, br. 5, f. 60^r—60^v. Njezin tekst vrlo se dobro slaže s tekstem naše legende, a motiv ove priče našla sam već i u *Legendi aurei*.

Šest Marijinih mirakula u našim zbirkama obrađuju zajedničke teme, tako da možemo govoriti o paralelnim tekstovima. Paralelni tekst u zbirci B nema jedino legenda o mladiću kojega je Bogorodica spasila iz zatvora (A, 1). Ovi se paralelni tekstovi ipak toliko međusobno razlikuju da ne mogu tekst jedne zbirke donijeti u varijantama, nego moram oba teksta dati u cijelosti.

O kakvim se razlikama u stvari radi? Bitnih razlika u fabuli ili u njezinu slijedu između mirakula jedne i druge zbirke nema. Stvarne razlike postoje u načinu na koji je zajednički pisar dviju zbirki stilizirao isti sadržaj, u njegovoj ponešto različitoj frazeologiji i leksiku u jednoj, odnosno drugoj zbirci. Tako se uvijek posve ista fabula iz jedne zbirke, s promijenjenim redom riječi ili nekom novom riječi, tj. s drugačije oblikovanom rečenicom, s malom prestilizacijom teksta slobodno priča u drugoj zbirci. Uspoređivanje prvih mirakula u našim zbirkama pokazuje da su tekstovi u zbirci B nešto opširniji, deskriptivniji u nekim pojedinostima fabule, dok su tekstovi u zbirci A malo koncizniji. Rečenica u zbirci B nešto je dužega daha, s više umetnutih dijelova od rečenice u zbirci A. Ali ovo u potpunosti vrijedi samo za prva dva paralelna mirakula (A, 2 — B, 1; A, 7 — B, 5). U nekim legendama je tekst u zbirci A eksplicitniji i zaokruženiji (npr. u legendi A, 9 — B, 7), dok je u nekim legendama mjestimice opširniji sad tekst u zbirci A, sad tekst u zbirci B. Uzmimo npr. legendu A, 12 — B, 10: tekst u zbirci B znatno je deskriptivniji kroz cijelu priču, ali se pri kraju priče dva teksta i sadržajno pomalo razilaze. Ovdje legenda u zbirci A ima nešto jasniji i potpuniji završetak i poantu Marijina mirakula, jer se bolje oslanja na opširniji latinski izvornik. Tekstovi u našim zbirkama obično se nešto više razlikuju u dužim legendama. Sve rečeno govori da pisac jedne i druge zbirke pop Mihovil nije imao nikakvu namjeru da u jednoj ili drugoj zbirci donese kraće ili duže, bolje ili slabije tekstove, nego je naprosto s predloška koji je imao pred sobom, u razmaku od nekoliko godina, isti tekst dva puta slobodno prepisao. U kojoj je zbirci tekst pri tome bolje prošao, ne može se reći. Poneka ljepša riječ ili ljepše oblikovana rečenica, poneki bolji prizor ili cijela stranica jave se sad u jednoj, sad u drugoj zbirci. Jasnije poglede o međusobnom odnosu naših tekstova, kao i zaključke o njihovu postanku, dobit ćemo nakon što pogledamo odnos naših mirakula i njihova latinskog izvornika.

Josip Badalić poznaje u Hrvatskoj tri inkunabule Heroltova djela *Sermones Discipuli de tempore et de sanctis cum Promptuario exemplorum et de miraculis beatae Mariae Virginis*. Jedna inkunabula (Badalić 526) čuva se u franjevačkoj knjižnici na Košljunu,

druga inkunabula (Badalić 527) čuva se u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu (sign. MR 1031), dok treću inkunabulu Heroltova djela (Badalić 528) imaju kapucini u svojoj samostanskoj knjižnici u Varaždinu (sign. X. A. 34).¹⁰

Od triju inkunabula koje Badalić navodi imala sam u ruci inkunabulu iz Zagreba i inkunabulu iz Varaždina. Inkunabula iz franjevačke knjižnice na Košljunu, koju nisam vidjela, prema Badaliću je inkunabula kojoj je Hain dao broj *8474, bez mjesta je i godine izlaska i bez imena tipografa.¹¹

Za inkunabulu u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu (sign. MR 1031) Badalić kaže da je izašla u Nürnbergu iz radionice Anthoniusa Kobergera 2. kolovoza 1480. godine (H. *8481; BMC II, 418).¹² Uspoređujući ovu inkunabulu s drugim izdanjima Heroltova djela, posebice s inkunabulom iz kapucinskog samostana u Varaždinu, te s inkunabulama u Vatikanskoj knjižnici u Rimu, utvrdila sam da zagrebačka inkunabula sadrži samo prvi dio Heroltova *Discipulusa*, tj. *Sermones de tempore* i *Sermones communes*. Ovaj dio je potpun, jer sadrži svih 164 sermona. Inkunabuli, dakle, nedostaju *Sermones de sanctis*, *Promptuarium Exemplorum* i *Promptuarium Discipuli de miraculis beatae Mariae Virginis*. Posljednji (164) sermon u našoj inkunabuli, kao i u drugim izdanjima *Sermones Discipuli de tempore*, posvećen je Mariji pa sadrži i osam Marijinih mirakula. Budući da inkunabuli nedostaju svi ostali dijelovi, osobito za nas važan četvrti dio djela sa zbirkom Marijinih čudesa, ova nam inkunabula može koristiti prije svega zbog ovog sermona. Inkunabula nema mjesta ni godine izlaska, ni imena tipografa. Kako je Badalić došao do toga da je identificira s inkunabulom koja je izašla u Nürnbergu 2. kolovoza 1480. godine iz ruku Anthoniusa Kobergera (H. *8481; BMC II, 418), nije jasno. U svakom slučaju Badalić inkunabulu nije točno identificirao. Pregledala sam sve kataloge inkunabula koji su mi mogli pomoći i utvrdila da se radi o drugom izdanju Heroltova djela — o inkunabuli kojoj je Hain dao broj *8473. Inkunabula H. *8473 potpuno je izdanje Heroltova djela. Sadrži 434 lista. Naša inkunabula, kako sam izbrojila, jer listovi nisu numerirani, ima 271 list. Brojeći, preskočila sam broj 22, jer u Hainovu opisu za f. 22 stoji »vacat«. I doista u sadržaju djela, uspoređujući i s drugim inkunabulama, između teksta na f. 21b i teksta na f. 23a ne manjka ništa. Usporedila sam sve citate koje je naveo Hain u opisu ink. *8473 s istim mjestima u našoj inkunabuli. Svi citati kao i brojevi stranica na kojima se oni nalaze

¹⁰ Josip Badalić, *Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj*. (Djela JAZU, knj. 45), Zagreb 1952. U knjižnici franjevačkog samostana u Karinu (A. J. Soldo, *Franjevački samostan u Karinu*, Kačić, vol. VI, 1974, str. 5—33) čuvaju se dva izdanja Heroltova *Discipulusa* iz 16. st. (Lyon 1525, Venecija 1593).

¹¹ Josip Badalić, op. cit., str. 117 (br. 526).

¹² Ibidem, str. 118 (br. 527).

podudaraju se. Nakon uvodnog dijela (tabele) na f. 23a i u ink. H. *8473 i u našoj inkunabuli doslovce čitamo: »Sermones discipuli de tēpe p̄ circulū || anni incipiunt. Dominica prima aduent(us) || domini. Sermo primus«. Isto tako čitamo i na f. 225b obiju inkunabula: »Sermones discipuli de tempore finiunt. || Sermones communes omni tempore pre || dicabibles (sic!) subsequuntur«. Usporedimo li ista dva citata u našoj inkunabuli i u nirnberškoj inkunabuli iz 1480. godine, nećemo ih naći na istim folijima (nego na f. 20a i f. 181b), a niti su oni identični po riječima, pogotovo ne po načinu kraćenja riječi, a i pogrešno »predicabibles« u ink. H. *8473 i u našoj inkunabuli u nirnberškoj je inkunabuli ispravno »predicabiles«. Naša inkunabula završava na f. 271a. U lijevom stupcu ove stranice završava sermon 164 s posljednjim Marijinim mirakulom i počinje rubrika »Allegationes abbreviate« koja se proteže i na dio desnog stupca iste stranice. I ink. H. *8473 ima istu rubriku na f. 271a, dok nirnberško izdanje ima ovu rubriku na f. 217a. Budući da naša inkunabula s f. 271a završava, ne možemo je do kraja usporediti s ink. H. *8473, ali i ovo što sam rekla posve je dovoljno za pouzdan zaključak da su inkunabula MR.1031 u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu i ink. H. *8473 (a ne H. *8481; BMC II, 418; Nürnberg, Anthonius Koberger, 2. VIII 1480) isto izdanje Heroltova djela. Rekla sam da je ink. H. *8473 potpuno izdanje Heroltova djela i da sadrži 434 folija. Naša inkunabula koja sadrži samo 271 folij znači nepotpuna je, iako sam u početku mislila da se radi o jednom kraćem izdanju koje je obuhvatilo samo prvi dio Heroltova *Discipulusa*. Ona nije oštećena, ona je samo nepotpuna, a završava upravo završetkom djela *Sermones Discipuli de tempore*, pa bi se moglo pretpostaviti da je ovo izdanje Heroltova djela objavljeno u svescima, a da je Metropolitanska knjižnica u Zagrebu sačuvala njegov prvi svezak. Ipak, ne znam koliko je to moguće, jer prema Hainovu katalogu u ink. H. *8473 f. 271b i f. 272a su prazni, a indeks djela *Sermones Discipuli de sanctis* počinje na b stranici f. 272. Na f. 273a nalazi se: »Prologus in sermones discipuli de san||ctis p̄ circulum anni incipit«. Inkunabula H. *8473 nema mjesta ni godine izlaska, ni imena tipografa. Hain je pretpostavio da je izašla u Strasburgu. Copinger je ovome dodao drugu pretpostavku: godinu izlaska 1475. Ime tipografa autori nisu pretpostavili. U svakom slučaju čini se da inkunabula u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu spada među prva izdanja Heroltova djela, pa je, ako se može vjerovati Copingerovoj pretpostavci, starija i od rostočkog izdanja iz 1476. godine (H. 8478).

Treću inkunabulu Heroltova djela u Hrvatskoj (Badalić 528) čuvaju kapucini u svojoj samostanskoj knjižnici u Varaždinu (sign. X. A. 34). Njezin eksplicit kaže da ju je tiskao Matthias Huss 1493. godine. Mjesto izlaska ova inkunabula nema, ali je Badalić pretpostavio Lugduni, vjerojatno zbog toga što i Hain i Copinger govoreći o drugim inkunabulama Matthiasa Husa stavljaju uz ime ovoga

tipografa grad Lugdunum (H. 8498 [L], H. 8500 L, Cop. za H. 8500 [L]). Ovu inkunabulu, na žalost, ne nalazimo u Hainovu ni Copingerovu katalogu. Inkunabula u Varaždinu potpuno je i vrlo lijepo izdanje Heroltova *Discipulusa*.

Da bih utvrdila izvor Marijinih mirakulima u našim zbirkama, služila sam se tekstem dviju inkunabula Heroltova djela: 1. inkunabulom koju čuva Bibl. Apostolica Vaticana u Rimu (sign. Pal. II 585) i 2. inkunabulom Matthiasa Husa iz 1493. godine, koja se čuva u Varaždinu (sign. X. A. 34). Inkunabula Pal. II 585 u Vatikanskoj knjižnici u Rimu tiskana je u Strasburgu, gdje su tiskane brojne inkunabule Heroltova djela, 1484. godine, bez imena tipografa. To je potpuno djelo Heroltova *Discipulusa* koje sadrži 440 folija. Hain ga je opisao pod brojem *8489.

Svakom mirakulu u našim zbirkama utvrdila sam izvor u djelu *Promptuarium Discipuli de miraculis beatae Mariae Virginis*, četvrtom dijelu Heroltova *Discipulusa*, i to kako slijedi:

Disipul A	Disipul B	Strasburg 1484	Matthias Huss [Lugduni] 1493
1		14	14
2	1	44	44
7	5	61	61
9	7	99	98
11	9	96	95
12	10	97	96
13	11	98	97

Posljednja četiri mirakula (A: 9, 11, 12, 13 — B: 7, 9, 10, 11) nalaze se na okupu i u 164. sermonu *Sermones Discipuli de tempore*, koji je posvećen Mariji. To su prva četiri mirakula od osam Marijinih mirakula koliko ih sadrži ovaj sermon, a imaju isti redoslijed kao i u zbirci mirakula. Hrvatski ih je prevodilac mogao, dakle, i ovdje naći.

Pogledajmo kakav je odnos hrvatskih i latinskih Heroltovih mirakula. Gledan u cjelini hrvatski je tekst dosta slobodan prijevod latinskog teksta. Ovisnost o predlošku nije u svim legendama jednaka. Ona je u nekim legendama ili u pojedinim dijelovima legenda veća ili manja. Ipak, u cjelini, radi se o slobodno prepričanim pričama koje su i pored toga zadržale sve elemente Heroltove priče. Osnovna značajka hrvatskih legenda je konciznost prema mnogo deskriptivnijim latinskim legendama. Hrvatski je prevodilac nastojao što jače sažeti svoje tekstove. Pri tome nije izostavljao događaje i situacije iz Heroltove priče, ali ih je mnogo kraće donosio, nastojeći ipak da sve činjenice potrebne za Marijin mirakul budu u svakoj legendi. Ipak, nije se prema svakom tekstu jednako odnosio. Kraće Heroltove tekstove obično je vjernije prevodio i manje kratko, kao

npr. tekst A, 1 (Herolt, 14). Ovaj hrvatski tekst vrlo se dobro slaže s latinskim tekstom. Razlike su neznatne, a nešto drugačiji kraj našeg mirakula samo je posljedica jednog kraćenja. Slično se može reći i za posljednji, također dosta kratak mirakul u našim zbirkama (A, 13; B, 11 — Herolt, 98 [Pal. II 585], 97 [X. A. 34]). Kod opširnijih Heroltovih legenda intervencije hrvatskog prevodioca su češće i veće. Kraćenja su znatnija, a i razlike brojnije. Ipak, gotovo svi događaji ostaju i fabula je prilično sačuvana. Krate se često uvodni dijelovi, krte se osobito duži dijalozi i prizori, a često i krajevi legenda. Stalno nastojanje oko kraćenja teksta daje katkada i drugačije završetke mirakulima, iako je poanta Marijina čuda uvijek sačuvana. Tako umjesto zaokruženog, sadržajno zanimljivijeg i rjeđeg završetka u Herolta, u hrvatskom tekstu dobijamo stereotipan zaključak koji smo već pročitali u stotinama Marijinih mirakula (npr. A, 2; B, 1 — Herolt, 44). Drugi je slučaj sa završetkom mirakula A, 12; B, 10 — Herolt, 97 (Pal. II 585), 96 (X. A. 34). Ovdje efektan Heroltov završetak nije izmijenjen nego samo previše kraćen (više u B, 10 nego u A, 12), pa je legenda kao Marijino čudo izgubila na ljepoti. I tako bismo mogli ići dalje od teksta do teksta.

Neprestanom tendencijom kraćenja hrvatski je prevodilac u mnogim prizorima priča, posebice u brojnim dijalozima, izgubio lijepa mjesta iz Heroltova teksta (uzmimo npr. dijalog između Bogorodice i njezina sina u mirakulu A, 11; B, 9 — Herolt, 96 [Pal. II 585], 95 [X. A. 34], kao i druge dijaloge u ovoj i u drugim legendama). Često je tako i osiromašio Heroltovu fabulu, te stvorio legende koje međusobno mnogo više nalikuju jedna drugoj nego iste legende kod Herolta. Zbog toga treba žaliti tim više što već u izboru tema iz Heroltova opširna djela hrvatski prevodilac nije bio baš sretne ruke. Ponekad je, međutim, konciznost našeg prevodioca i dobrodošla umjesto Heroltove deskriptivnosti, a tu i tamo u trenucima nadahnuća naći ćemo i pokoju ljepšu riječ i rečenicu od Heroltove. Uzmimo npr. ponovno mirakul A, 11; B, 9 — Herolt, 96 (Pal. II 585), 95 (X. A. 34). Ovaj tekst je mnogo kraćen, ali ipak na početku legende naš pisac nije žalio riječi da bi dao bolji uvod u priču od Herolta. Dok Herolt odmah u priču stavlja rasipnog sina koji je veliko očevo bogatstvo rasuo na konje i haljine, pa se morao obratiti đavlu za pomoć, naš pisac najprije priča o njegovu ocu, vitezu, koji je bio bogat svakim bogatstvom i na samrti je u oporuci sve zavještao svome sinu. Za suho i općenito *«multas divitias»* koja je otac ostavio sinu u Heroltovu tekstu, naš je prevodilac maštovitije rekao: *«bil e bogat zlatom i srebrom, i kmeti e imel, i imel e edinoga sina»* (A, 11) i *«bil (e) bogat v imeni zlata i srebra i kmetov, i imel e edinoga sina»* (B, 9).

Kako vidimo Marijine legende u zbirci A i zbirci B podjednako se slažu, odnosno ne slažu s Heroltovim legendama. Kraćena su ili mijenjana ista mjesta u svim legendama, pa su i sva odstupanja od

predložka u dvjema zbirkama zajednička. Rijetko iskrsne poneki maleni detalj, najčešće samo u nekoliko riječi ili u jednoj rečenici, s kojim se tekst A na trenutak više približi Heroltu od teksta B, ili obratno. Ali ti su detalji tako neznatni da možemo reći kako je odnos jednih i drugih tekstova prema latinskom izvorniku jednak. Ovo pouzdano navodi na zaključak da svaka zbirka nije zasebice prevedena s latinskog predložka, jer bi u tom slučaju razlike među istim legendama jedne i druge zbirke bile zacijelo veće, što bi znatno opširniji Heroltovi tekstovi i dopuštali. Kod dvostrukog prevođenja s izvornika ušla bi iz Herolta u jednu ili drugu zbirku neka pojedinost koju druga zbirka nema. Nastala bi, naime, neka zajednička mjesta ili odstupanja samo između Herolta i zbirke A, odnosno Herolta i zbirke B, ili bi se već prema volji prevodioca jedan ili drugi tekst u cijelosti bolje slagao s izvornikom. Isto tako naše bi se dvije zbirke u tom slučaju i tematski znatnije razlikovale, jer je mnogo veća Heroltova zbirka pružala prevodiocima široke mogućnosti izbora tema. Sve to govori da je postojao jedan jedinstveni hrvatski prijevod Heroltova djela, stariji i od zbirke A i od zbirke B. S ove hrvatske matice prijevoda kompilirana je najprije jedna, a zatim druga zbirka. Tekstovi matice bili su nešto opširniji od tekstova u zbirci A i zbirci B i na nekim mjestima u nekoj pojedinosti bliži Heroltu. Tako tumačim neke male razlike između istih legenda jedne i druge zbirke, osobito u odnosu na njihov latinski izvornik. Tako je mogao pop Mihovil, pisac jedne i druge zbirke, sad u jedan, a sad u drugi svoj rukopis staviti neku pojedinost više ili neku izostaviti. Da je matica prijevoda bila mnogo opširnija, razlike među tekstovima dviju zbirki bile bi veće, budući da je svaka ponovno prepisana s matice, a ovako su i zbirka A i zbirka B bile vezane samo uz ono što je matica sadržavala. Zbirka Marijinih mirakula u matici nije mogla ni tematski biti mnogo opširnija, jer i ovdje su razlike između dviju zbirki malene. Obje naše zbirke obrađuju iste teme, osim jedne legende koju ima samo zbirka A (1). Ostali tekstovi, u kojima se zbirke jače razilaze, nisu Marijina čudesa, a niti su uzeti iz Heroltove zbirke *Promptuarium Discipuli de miraculis beatae Mariae Virginis*.

Mogao bi, dakako, još netko postaviti pitanje nije li jedan od *Disipula* bio jedinstveni hrvatski predložak svima ostalima. Ova se mogućnost, međutim, ne može pretpostaviti. Kodeksu B, koji je najobimniji, pa bi se jedino na njega moglo pomišljati kao na maticu prijevoda, ipak nedostaje ponešto u sastavu što imaju neki drugi *Disipuli*, a osim toga od *Disipula B* stariji su i *Disipul C* i *Disipul A*. Isto tako ne može se pretpostaviti da je jedna naša zbirka legenda prepisana s druge, jer to prema svemu onome što sam naprijed rekla nije moguće ni tekstualno ni tematski.

Marijini mirakuli u našim zbirkama ne obrađuju osobito slavne, a niti osobito zanimljive teme svoje književne vrste. Tekstovi, doduše, sadrže dosta poznatih motiva iz ove literature, ali oni u ovoj

obrađi ne govore uvijek mnogo. Ipak, nisu svi naši mirakuli nezanimljivi po temi, niti su ujednačene vrijednosti po obradi, kao što nisu ujednačene vrijednosti ni legende u latinskom predlošku, jer je Herolt svoju zbirku sastavio prepisujući iz zbirki raznih autora.

Prvo Marijino čudo u zbirci A, jedino koje nema zbirka B, lijepa je legenda o ljubavi pobožne majke, koja je, uzalud moleći od Majke Božje izbavljenje svoga jedinca, uzela u zamjenu njezina sina i tako ishodila Marijino čudo. Ova vrlo poznata Marijina legenda nalazila se i slično obrađivala u mnogim evropskim zbirkama Marijine legende od najranijih vremena. U našoj je književnosti istu temu, ali znatno opširnije obradila i senjska zbirka Marijinih mirakula (46 [45]). Usporedba dviju hrvatskih verzija ne može naškoditi legendi iz *Disipula*, koja osvaja svojom kristalnom jednostavnošću. Među našim mirakulima ovo je jedina legenda sa ženskim likom, iako su ženski likovi, njihove slabosti i sudbine davali osobitu toplinu i privlačnost ovoj literaturi. Mirakul se među tekstovima u zbirkama *Disipulâ* izdvaja bizarnom temom, a po literarnim obilježjima među ovim je tekstovima najautentičniji predstavnik svoje književne vrste.

Svi ostali mirakuli u našim zbirkama obrađuju neki grijeh. Ova tema grijeha pojedine naše mirakule približava propovjedničkim »exemplima«. I Marijina čudesa, dakako, opisuju grijeh u svim njegovim oblicima, i mnogo težima od ovih, ali vrsta grijehâ i njihov prikaz u nekim našim tekstovima bliži su literaturi »exempla«. Jer grijeh je u ovim legendama prisutan samo da bi upozorio, uplašio, poučio; on je, dakle, samo sredstvo za zaplašivanje i obraćenje, ili je čak sam sebi svrha. U pravim Marijinim mirakulima, iako je i njihova angažiranost očita, grijeh se nikada ne prikazuje radi sama grijeha. Ne grijeh radi grijeha, nego grijeh radi veličine kasnijega kajanja i ljepote Marijina praštanja, tema je ove literature. Na njezinim boljim stranicama grijeh je samo sredstvo da bi se pokazala ljubav koju grešnici iskazuju Mariji i ljubav koju im ona spremno uzvraća. Grešnici osjećaju istinsku tugu zbog svojih ljudskih slabosti, kao što i Marija pomaže i oprašta kao ljudsko biće. Legenda o Sacristini, ili redovnici koja je zanjela, legenda o Teofilu ili *Kleriku iz Chartresa* i mnoge, mnoge druge poniru u ljudsku duševnost i pričaju potresne ljudske sudbine. Grijeh je u njima životan, njegove posljedice životno bolne i Marija životno prisutna.

U našim mirakulima koji znatnije nalikuju »exemplima« (A, 7 — B, 5; A, 9 — B, 7; A, 13 — B, 11) grijesi su svakodnevni i prozaični: neispovijeden grijeh (stalna tema propovjedničkog »exempla«, često prisutna i među »exemplima« u našim zbirkama), zloća prema kmetovima i drugim ljudima, neplaćanje desetine, krađa riba, pričinjanje štete tuđim oranicama i vinogradima. U prvim dvjema legendama nije posebice istaknuta ni pobožnost koju grešnik iskazuje Mariji (u legendi A, 7 — B, 5 čak je ispuštena iz Heroltova

teksta prva rečenica koja kaže da je junak legende odan Marijin sluga, što će kasnije biti važno za njegovo spasenje), dok u trećoj legendi zao vitez svaki dan moli pet »Zdravih Marija«. U sve tri legende Bogorodica u stvari ulazi kao »deus ex machina«. Javlja se u sceni posebnog suda već iza smrti svojih poklonika (u A, 9 — B, 7 bolesni grešnik ima viziju posebnog suda) da bi ih istrгла iz kandži đavla i izmolila od svoga sina ne samo spasenje njihove duše nego i njihov život. Posredovanje Marijino gotovo uvijek je isto, tako da bismo ove scene mogli premetati iz jedne legende u drugu. U ovakvim je legendama prisutan, dakako, i đavao, i to u ulozi zle napasti i pogubitelja ljudske duše s kojim Marija vodi rat na posebnom sudu. Ovakva uloga đavla osobito je česta u »exemplima«. Iza suda slijedi povratak u život (u legendi A, 9 — B, 7 ozdravljenje) i obvezna pokora. Vraćen u život prvi grešnik se ispovijeda, čini pokoru i do kraja života služi Mariji da bi bio primljen u carstvo nebesko; drugi dijeli sve svoje blago crkvi i siromasima i odlazi u samostan gdje služi Bogu i Bogorodici, a treći plaća svoje dugove, prima od svih oprost, ispovijeda se i umire. Sve su to završeci koje može i ne mora imati Bogorodičin mirakul, ali dobar propovjednički »exemplum« treba imati. U našim zbirkama ga imaju svi mirakuli osim legende A, 1. Ono što osobito nedostaje ovim legendama, to je dijalog između grešnika i Marije. Dijalog — monolog, samo u molitvi ili stvaran u susretu, dodiru i riječima, između grešnika i Marije osnovna je vrijednost i ljepota Marijina čuda. On na jednoj strani ostvaruje kajanje, a na drugoj daje praštanje, a to je osnovno što je potrebno za Bogorodičino čudo. A i bez obzira na funkciju dijaloga vrlo važnu u strukturi i fabuliranju mirakula, ovi su dijalozi dali najljepše stranice u Marijinim legendama. Upravo po njima Marija u ovim pričama postaje uvjerljiva i ljudski stvarna, inače se, kako smo rekli, njezino posredovanje svodi samo na ulogu »deus ex machina«. U legendama o kojima je riječ ove su dijaloge zamijenili dijalozi Marije i njezina sina zbog spasa njezinih poklonika. U njima je također prisutna Marijina brižnost za grešnika, ali to su prije svega susreti majke i sina, puni ljubavi i blagosti, žrtve i popuštanja. Ovo su najljepša mjesta u našim legendama.

Legendu o krvniku po zanatu, pokloniku Marijinu, kojega ubiše rođaci i prijatelji jednoga osuđenika na smrt (A, 2 — B, 1), izdvojila sam iz skupine mirakula koji nalikuju »exemplima« ponajviše zbog njezine bizarne teme. Grešnik ovakvog zanimanja mogao je, dakako, također biti protagonist nekog »exempla«, ali ovakvi su grijesi netipični za literaturu propovjedničkog »exempla«, koja ima zadatak da poučava i pogađa poroke i zanimanja svojih vjernika. Marijino čudo, naprotiv, živjelo je, dok je živjelo punim životom, upravo od neobičnosti i bizarnosti. Osim junakova neobična zanimanja i njegove nešto jače izražene pobožnosti prema Mariji, sve je u ovoj legendi slično kao i u prethodnima: posebni sud,

povratak u život, pokora i spas. Razvijanje fabule u ovoj legendi vrlo je bogato i treba žaliti da je u hrvatskoj verziji pri kraju legende pojednostavljeno, tako da dobijamo završetak sličan završecima drugih naših legenda i uobičajen u »exemplima«, umjesto jednog rjeđeg motiva u Marijinim mirakulima koji je dao Herolt svojoj legendi.

Preostaju nam još dva najduža Bogorodičina mirakula u našim zbirkama. Mirakul A, 11 — B, 9 obrađuje motiv saveza s đavlom. Junak je rasipnošću i lakoumnošću rasuo očevu imanje i založio kmetove. Da bi povratio moć i bogatstvo, odrekne se u pregovorima s đavlom Boga, ali ne i Bogorodice. Nastaje prava situacija za Marijino djelovanje i njezino čudo. Ali, dok npr. Teofil zna s kime stvara savez i zapisuje ga svojom krvlju, odrekavši se Boga, Bogorodice i svoga krštenja, naš vitez pregovara s đavlom preko svoga kmeta, odriče se, doduše, Boga, ali nipošto Bogorodice. On poslije toga ne uživa plod svoga grijeha kao većina junaka u legendama s ovim motivom. Nije dobio ni bogatstvo, ni moć, ni neko dostojanstvo. Savez s đavlom u stvari nije ni sklopljen, jer junak nije prihvatio sve njegove uvjete. Odmah iza razgovora vitez osjeća kajanje i već na putu kući ulazi u crkvu i baca se pred Bogorodicu. Bogorodica u ovom slučaju mora izmoliti oprost od svoga sina. Tako dobivamo još jedan susret majke i sina, koji imaju svi naši mirakuli osim mirakula A, 1 i A, 12 — B, 10. Ovo je i najteže i najljepše Marijino posredovanje, jer ona moli milost od sina koji u kipu djeteta na njezinu krilu okreće glavu i od majke i od grešnika. Na žalost, naš je prevodilac ovaj lijep dijalog u Heroltovu tekstu znatno kratio. Zanimljivo je spomenuti da se vrlo slična scena između majke i sina, koju obično ne nalazimo u legendama o Teofilu, odigrava i u Heroltovu mirakulu o Teofilu (*Promptuarium Discipuli de miraculis B.M.V.*, 42) i da je, kako ćemo kasnije vidjeti, prenesena i u hrvatsku verziju ovog mirakula u *Disipulima*. U hrvatskoj verziji o grešnom vitez u nema susreta između Marije i đavla, što je redovita scena u legendama o Teofilu i u drugim legendama s ovim motivom. Marija ne osjeća potrebu da izgrdi đavla, a nema ni pisma napisana grešnikovom krvlju koje bi ona morala oteti svom neprijatelju. Dovoljno je grešnikovo kajanje i oprost njezina sina da bi mirakul završio poput bajke, bez uobičajene grešnikove pokore: vitez, kojemu je naš grešnik založio kmetove, vraća mu kmetove i daje mu svoju kćer za ženu, te ga imenuje svojim nasljednikom. Ovo je vrlo lijepa i originalna Marijina legenda među legendama s ovim motivom.

Razbojnici, lopovi, ubojice, koji po vlastitu osjećaju ili nagovoru kakvog redovnika, hodočasnika ili sveta oca, časte Mariju česti su junaci Marijinih mirakula. Ovoj tematici pripada posljednji naš mirakul o kojemu treba nešto reći, mirakul A, 12 — B, 10, koji uz legende A, 1 i A, 11 — B, 9 zaslužuje najveću pažnju među našim tekstovima. U našoj je književnosti već zbirka u Ivančičevu zbor-

niku (16) imala legendu o vlastelinu koji pod utjecajem đavla postaje razbojnik i ubojica, ali ga od pogibelji spašava njegova svakodnevna molitva Mariji. U istoj zbirci, kao i među mirakulima u Petrisovu zborniku, imamo i legendu o pobožnom lopovu, a obje teme i još njima slične naći ćemo i u senjskoj zbirci Marijinih mirakula. Mirakul u *Disipulima* priča o nekom razbojniku, vodi razbojnikâ iz Tridenta, koji je u šumi pljačkao i ubijao ljude, ali je ipak na nagovor jednoga fratra svaku subotu postio u čast Marijinu i toga dana ne bi nikoga napao. Uхваćen je upravo jednog subotnjeg dana, bez oružja, nemoćan i goloruk, i osuđen. Zateknut je poput onoga zloglasnog rimskog razbojnika, koji je svaki dan razoružan na koljenima pozdravljao Mariju u jednoj legendi senjske zbirke (25) i poput Ebba u Petrisovoj legendi, kojega oružnici uhvatiše u bijegu pred kipom Marijinim, gdje se zaustavio da izmoli »Zdravo, Marijo«. Ubijenoga grešnika poslije smrti čeka milost Bogorodičina, ista kao *Klerika* iz *Chartresa* i mnoge druge Marijine poklonike. Oni se moraju iskupati sa sramotnog mjesta i pokopati u groblju ili u crkvi kao pravednici. Lijepa legenda u *Disipulima* po temi nalikuje senjskoj legendi, ali je mirakul o rimskom razbojniku bogata fabula iskitila još mnogim zanimljivim pojedinoštim.

Ovo su svi Marijini mirakuli u našim dvjema zbirkama. Među njima se našlo nekoliko lijepih tema, ali i nekoliko legenda koje se po tematici i obradi malo razlikuju od propovjedničkih »exempala« u istim zbirkama. Opširna Heroltova zbirka Marijinih čudesa pružala je mnogo veće i bolje mogućnosti izbora nego što je to hrvatski prevodilac znao iskoristiti. Naš prevodilac, koji je za svoju zbirku, a i za svoj *Disipul* imao manji prostor od Herolta, bio je u svom izboru prije svega propovjednik. Ni u tako malenu zbirku, malenu u odnosu na opsežnu Heroltovu zbirku, koju je i sam, sudeći po prijepisima, naslovio zbirkom Marijinih mirakula, nije unosio samo Marijine mirakule sa svog predloška nego je unio i isto toliki broj propovjedničkih »exempala«. A za »exemple« je imao dovoljno prostora i prilika u svojim brojnim sermonima, kao i Herolt. Ali Herolt je imao poslije svih propovijedi, a prije Marijinih mirakula, još i veliku zbirku »exempala« *Promptuarium Exemplorum*, za koju nije bilo mjesta u hrvatskoglagoljskim *Disipulima*. Možda je upravo zbog toga svojim mirakulima, uzetima iz Heroltove zbirke Marijinih mirakula, hrvatski prevodilac dodao i nekoliko propovjedničkih »exempala« i legenda, iako se ne može tvrditi da je svim ovim »exemplima« i legendama izvor u Heroltovu djelu. Iz ovog izbora mirakula, »exempala« i legenda oblikovao je kasnije pisar *Disipula A* i *Disipula B* svoje zbirke. S obzirom na dosta male razlike između zbirke *A* i zbirke *B*, ni zbirka u hrvatskoj matici nije mogla biti mnogo opširnija. Pri izboru tekstova iz Heroltove zbirke Marijinih mirakula hrvatski se prevodilac pokazao još jedanput propovjednikom. Herolt je u svojoj zbirci sakupio lijepo bogatstvo evropske Marijine legende. Iz njegova djela nisu izostale ni mnoge slavne

teme ove literature. Hrvatski prevodilac nije bio tako sretne ruke da bi izabrao neku od ovih legenda. On vjerojatno nije imao ni dovoljno ukusa, a ni sluha za velike teme ove književne vrste, kao što je npr. imao prevodilac Ivančičeve i Petrisove zbirke. Među svoje tekstove unio je one Marijine mirakule koji ne strše iz ovog konteksta, nego, dapače, doprinose cijelom propovjedničkom karakteru zbirke. A možda i nije uvijek birao, nego je ponešto uzeo i nasumce, jer se mirakuli A, 9 — B, 7; A, 11 — B, 9; A, 12 — B, 10 i A, 13 — B, 11 nalaze svi na okupu i u Heroltovoj zbirci, a i u 164. sermonu *Sermones Discipuli de tempore*, posvećenom Mariji.

TEKSTOVI

Johannes Herolt, *Promptuarium Discipuli
miraculis beatae Marie Virginis*¹

Maria liberavit filium cuiusdam mulieris a captivitate Exemplum XIII

Femina quaedam simplicis et recte vite sanctam Mariam venerabatur dei genitricem prosternens ante imaginem suam frequenter flores et herbas. Contigit eiusdem femine unicum filium captivari. Mater autem inconsolabiliter flebat. et beatam mariam virginem devote pro liberatione filij sui orabat. Videns autem quod nihil proficeret. ecclesiam intravit. et imaginem beate virginis sic alloquitur. O beata virgo Maria pro liberatione filij mei te sepe rogavi et non exaudisti me. Igitur sicut filius meus ablati est mihi: sic et ego filium tuum auferam et obsidem in custidiam pro filio meo ponam. Et imaginem pueri accipiens de gremio marie domum abiit et lintheolo mundo involuit. et in cista diligenter inclusit. Et ecce sequenti nocte beata Maria iuveni captivo apparuit et eum exire praecepit. eique dixit. matri tue dices ut mihi filium meum det. Qui veniens ad matrem et qualiter liberatus esset narravit. Illa autem plurimum gaudens imaginem Ihesu marie reportavit: et gratias ei retulit.

Maria subvenit homini in morte. et quare merito sabbatinis diebus virgo gloriosa a quolibet homine est honoranda Exemplum XCVII

Legitur in dyalogo Cesarij quod in vicinia civitatis tridentine silva est in qua latro nominatissimus versabatur. a quo multi depredabantur et qui se defendere voluerunt nec potuerunt occidebantur. Hic tamen cum quodam die monachum quendam ordinis predicatorum obviam haberet. sperans quod pecuniam haberet et portaret. Ait latro: nisi voluntarie sequaris me. occidam te. Quem cum monachus sequeretur: et quereret in via. Quis esset vel quid operis haberet. Respondit ille. Ego sum latro ille famosus nomen suum exponens. Cui cum monachus diceret. Iam incepistis canescere et non timetis periculum anime vestre. Respondit. non plus quam pecus. Et tacuit monachus. Veniens autem in speluncam illius ait intra se. si possem hunc hominem convertere. magnum prestarem deo obsequium. Dixitque ad latronem. Si licet michi aliquid interrogare vos. Respondente illo. Licet Monachus subiunxit.

¹ Tekstovi su priredeni prema izdanju: Strasburg 1484 (Bibl. Apostolica Vaticana, sign. Pal. II 585).

qualis extitit vita vestra a principio. Respondit ille, pessima, quando puer eram cum omnibus socijs meis contendebam, factus adolescens furto operam dedi, deinde in virum proficiens: latrocinia exercui, in quibus adeo profeci ut hodie caput et magister sum omnium latronum huius provincie. Ad quem monachus. Nunquid timetis penas eternas huiusmodi operibus preparatas. Dicente illo, de anima mihi nulla questio est: quia perdita est. Monachus respondit, quid si possem vobis ostendere viam salutis: velletis mihi acquiescere vel non. Ait latro, etiam consentirem. Et ille, ieiunate unam diem in hebdomada in honore sancte genitricis dei Marie, et nullum eodem die ledatis: et sciatis pro certo, quia gratiam apud eius filium obtinebitis. Respondit latro, hoc revera faciam. Etiam voveo quod nichil eadem die comedam, nullum depre-dabo, nullum ledam. Elegitque diem sabbati nihil in illo mali operans ymo plurimos de sociorum manibus depraedandos sive occidendos ad honorem beatae virginis marie eripuit. Eodem die tridentini per circuitum ab hostibus infestabantur. Et exeuntes satellites civitatis cum hostes die sabbati insequerentur, iam dictum latronem inernem propter sabbatum cum ceteris ceperunt et cum esset fortissimus non se defendebat cum caperetur nec se excusabat: nec loqui voluit interrogatus cum duceretur. Veniens in civitatem mox est cognitus et patibulo adiudicatus est. Nutu tamen dei ut creditur super pulcritudinem corporis eius iudices moti in hoc convenerunt: ut provincia abiurata viveret. Quod cum ille abnueret et diceret non faciam, Melius est enim ut hic peccata mea luam quam in futuro, responderunt, sine tamen ut decolleris. Nec curo inquit qualis sit pena dummodo occidar. At illi, vis ut tibi vocetur sacerdos. Respondit non est necesse: omnes enim christiani estis, omnibus vobis peccata mea qua (unquam) in hac praesenti vita commisi confiteor. Quod cum fecisset cum multa contritione nunquam se aliquod boni fecisse detestatur, propter illud ieiunium quod a monacho didicerat, sicque extra civitatem ductus decollatus est, et in eodem loco sepultus. Nocte eadem vigiles portarum circa eius tumulum luminaria celitus emissa viderunt. Quinque enim matrone corpus eius effodientes et caput corpori adaptantes posuerunt in feretro mire texture purpura supraposita, ex quibus quatuor singulas candelas ar dentes in manibus habentes per quatuor partes feretrum tollentes quintaque clarissima omnium erat cum candela sequente ad portam civitatis usque venerunt corpus ibi deponentes. Custodes itaque ista videntes timuerunt putantes esse fanthasma. Quibus una illarum dicebat, dicite episcopo vestro ut capellanum meum a vobis decollatum in tali loco ecclesie honorifice et reverenter sepeliat, minas addens si negligeret, et nominavit se mariam esse. Marie uno cum hec episcopo nunciata essent cum clero et populo exiens purpuram deposuit, caput praecisum corpori unitum videns expavit, texturaeque purpure humanum artificium excedentem admirans relatis credidit, hominemque cum timore et honore maximo, non ut latronem: sed ut christi martirem in loco designato sepelivit. Ab illo igitur tempore usque hodie vix aliquis adultus invenitur in illa provincia qui eius exemplo diem sabbati in honore domine nostre Marie non ieiunet.

Disipul A

To su mirakuli b(la)ž(e)ne devi Marie, vele lipi, č'ti:

f. 159a/30

1. Bila e nika p'lemenita žena, ka e devoto služila d(e)vi M(a)-r(i)i. I imila e edinoga s(i)na, ki e bil' et' i va uzu pos'tavlen. I vele krat' se moli pred' kipom b(la)ž(e)ne d(e)vi M(a)rie da bi [ei] [o]s'lobodila s(i)na. Potom' g're v crikav' pred' kip' d(e)ve M(a)rie, ki s(i)na d'rži v' krili. I vaz'me s(i)na kipu gov(o)r(e)či: »È sam' te vele krat' molila da bi mi s(i)na os'lobodila, a sada ti v'zimam' t'voga s(i)na«. I tako vaz'me ta kip' i nese ga domom', i lipo obaviv'ši,

f. 159b/1

pos'tavi v' š'krinu. I v' prvu noć b(la)ž(e)na d(e)va M(a)r(i)ê učini s'voju milos'tiju os'loboditi s(i)na te gos'poe. I pride k' materi, a ona s' velikim divicionom' pos'tavi kip' v' s'voe mes'to, velike hv(a)le v'z'dajući d(e)vi M(a)r(i)ji.

- f. 159b/22 2. Bil' e niki manigolda, ki e vsakomu s' pravdu činil' sem'r't po z(a)k(o)nu negovu. I bude devoto s'lužil' d(e)vi M(a)rii. Niki trat' gre v' crikav preporučiti se d(e)vi M(a)rii. I pridu pos'li od' sud'ca da ima poiti nikoga obisiti. Vidiv'shi to bližike toga koga ote obisiti i gredu i ubiju toga manigoldu. T(a)ko pridu an'j(e)li i d'êv'li i vaz'mu dušu nega i nesu ju pred' sudca. I v' tom' mes'ti bude niki star' redov'nik', devot', ki pohaêše s(ve)te cr(i)k've ob'noć' B(og)a moleći. I v' ed'noi crikvi vidi ljudi, meju kimi pozna nike ke e prvo videl', ki su jure mrtvi. I opita nikoga ča bi to bilo. I odgovori mu: »Ima sud' biti za dušu toga manigol'da i tu ima sudac priti.« Ta redov'nik' se s'krie, tere g'leda, a d'êv'li drže dušu tu. I pride sudacъ G(ospo)d(i)нь B(og) i d(e)va M(a)r(i)ê. I bi mu viditi da d'êv'li tu dušu os'vajuju, gov(o)reći da e nih', ere e eta v' nih' delih', a d(e)va M(a)r(i)ê prosi za nega gov(o)r(e)ći: »Ako ima biti č'ji e s'luga, moê ima biti, ere se e tada meni preporučal'.« Sudac' reče: »Cića proš'ne moe matere, oću činiti v'ratiti d(u)šu opet' v' telo, i čiê dela bude činil', tomu budi.« I to budući učineno, i potom' se os'tavi one s'voe meš'trie i učini se sluga b(o)ž(i)i i d(e)ve M(a)rie, i dobar konac' učini i ide v' kr(a)l(e)vstvo n(e)b(e)sko.
- f. 160b/28 7. Bil' e niki č(lov)ik, ki se veliko vrime ni nikoga griha ispov(i)d(a)l. Pride mu na pamet' da mu e um'rity i strah muk' i pak'la. I tako smis'liv'shi, g're na edno pole, otijući se B(og)u is'pov(i)d(a)ti, i pok'leknuv' pod' niko drivo, is'povi se G(ospo)d(i)nu B(og)u za ta grih' s'voi, i vele ga žalujući. Pride k' nemu d'êv(a)l, čineći se is'pov(i)dnik, i pita ga: »Ča totu činiš' i ča si žalostan'?'« Ta mu povi da e vele žalos'tan' nikoga svoga griha i da ga e B(og)u is'pov(i)d(a)l'. I r(e)če mu d'êv(a)l': »A ê ti daem' pokoru, da ga nig'dar veće ne is'poviš'; to ti e zadovolno da si se B(og)u is'pov(i)-d(a)l'.« Tomu pride nemoć' teš'ka i um're. I na smrti nega pridu anj(e)li i d'êv'li, i d'êv'li gov(o)re: »Naš' e, ere B(og) gov(o)ri: v' čem' te naidu, v' tom' te suju. Mi s'mo ju naš'li v' grihu.« I vaz'mu ju i nesu ju v' muke. I poide d(e)va M(a)r(i)ê za timi d'êv'li gov(o)-r(e)ći: »Zač' s'te vi vzeli tu d(u)šu, ka e va m'ni ufanie imela i mani e s'lužil'?'« I d'êv'li su pobig'li. A d(e)va M(a)r(i)ê činila e opet' vratiti dušu v' telo, i on' se is'povi toga g'riha i učini pokoru, i v' napridak' s'luži d(e)vi M(a)rii, i učini dobar konac' i prime c(êsa)r-s(tvo) n(e)b(e)sko.
- f. 160d/30 9. Bil' e niki č(lov)ik plemenit', ki e imel s'voe kmeti, kim' e
f. 161a ve[[le zal] bil' i d'rugim' ljudem'. [...bu]du v'si ljudi nepriê-
[teli]. Prigoda mu se nemoć', i boi se um'rity, prizove b(i)sk(u)pa da ga is'povi. I ta ga napatiti na s'p(a)s(e)nie i zadovolš'činu. A ta

r(e)če: »Moi g(ospo)d(i)ne b(i)skupe, prosim' te, moli B(og)a za me da mi da zdrav'e; oču v'sakomu zadovolje učiniti komu sam ča k'riv' i oču se pobol'shati«. I kada bi z'drav', poče gori biti nego e prvo bil'; ljudi ga počnu kleti, a da ga z'la s'riča ne v'ze. I opet ob'nemoća i pošale po b(i)skupa. On' ne ti priti, mis'leći, to e ed'n zal' č(love)kь, ere čakoli e prvo obečal ni stanovit'. Ta bude vele žalos'tan' i plače i prosi B(og)a da mu pros'ti i preporuča se d(e)vi M(a)rii. T(a)ko i vidi nad' sobu Is(u)h(rst)a s' muku, a d(e)va M(a)r(i)ê k'leči pred' nim' i moli za toga č(love)ka. S(i)n kaže materi k'rv i rane k(a)ko e e uridil, a mati s(i)nu gov(o)ri: »O sinu, pros'ti mu, ere e meni s'lužil' i preporučil' se e«. A ta nevolni r(e)če: »O moi G(ospo)d(i)ne, | ê vim' da sam' te uridil i z'lo sam' ti s'lužil', da prosim' te m(i)los'ti cića mat(e)re t'voe d(e)ve M(a)rie«. I r(e)če Is(u)h(rst) mat(e)ri: »Budi vola t'voê!« I tudie bi zdrav', i v'se s'voe bl(a)go razdili c'rik'vam' i ubozim', i zadovolje učini komu bude ča kriv', i v'se ostaviv'si, g're v' kloš'tar' i ondi B(og)u služu i d(e)vi M(a)rii, i bi sp(a)s(e)n'.

f. 161b

11. Čte se v' D(i)êlogu Cesariê da e bil' niki vitez' bogat' zlatom' i s'rebrom', i k'meti e imel' i imel' e edinoga s(i)na. Ta vitez' e ob'nemočal i v' tiš'tamen'ti e ostavil' s(i)na svoga nad' v'sim' s'voim', i umr'l' e. Ta s(i)n' po sem'r'ti o(t)ca žive vele obilo i pride na tan'ko, i založi k'mete svoje nikomu vitez'u i deš'pera se, i namis'li poiti kadi bi ga ljudi ne z'nali. Edan' t'rat' opita ga niki negov' k'met, ki e bil' v' zalozi, gov(o)r(e)ći: »G(ospo)d(i)ne, ča hodite t(a)ko žalos't'ni?« A ta mu povi k(a)ko e namis'lil' učiniti cića ubožas'tva. Ta kmet' r(e)če: »Ne, da poite s' manu, ê vam' oču naiti g(ospo)d(i)na ki vas' more učiniti bogatiega nere ste nig'dare bili«. I pela ga v' niku goru, i od's'tupi od nega, i prizove d'êv'la i r(e)če mu: »Ovo sam' ti pripelal' ed'noga slugu, ki te oće s'lužiti ako ga oćeš' učiniti bogata«. A d'êv(a)l' r(e)če: »Oču, da tribi e da se od'vrže s'voga s't'vor(i)tela«. I povi to vitez'u, da te oće d'êv(a)l' učiniti bogata ako se oćeš' odvr'ići tvoga s'tvor(i)tela. A vitez' r(e)če: | »Ê toga neču učiniti!« [A...] »Pače e bole da živeš' v' bogat]a-stvi i v' počten'i ne[re da] g'reš' po svitu ubog i nag«. I nagovori ga da pristane. I od'vrže se s'tvor(i)tela, a k'met povi to d'êvlu. A on' r(e)če: »Tribi e da se od'vrže i matere negove, ere nam' ona s'voim' milosrdiem' pravoga s'lugu našega od'name«. Ta k'met' opet' gre gov(o)reći: »Tribi e da se od'vržeš' i matere negove d(e)vi M(a)rie«. A vitez' r(e)če da toga neće učiniti. A k'met' r(e)če: »Kada si se od'vrgal' s'tvoritela, od'vrzi se i s't'voreniê«. A on ne ti. I g'redućima nima domom', naideta niku crikav', i vitez' niz'sede is' kona i da ga k'metu da ga popela domom', a sam' g're v' crikav'. I pad'si na kolena pred' kip' b(la)ž(e)ne devi M(a)rie, i poč'ne umileno plakati, proseći da bi mu naš'la m(i)lost' pri s(i)nu koga se e bil' od'vrgal'. A dite, ko biše na k'rili, poče obraz' od' ne cbraćati. A d(e)va M(a)r(i)ê pos't(a)vi dite na ol'tar i poklek'ši, prosi za nega. A va to doba pri||goda se pri]ti, loveći, tomu v[itezu komu e]

f. 161c/1

f. 161d

f. 162a

kmeti založil, i [vnide] va tu crikav' z'za[d i vide] v'se to, i s'krie se, i s'liši da r(e)če kip' materi: »Budi tebi k(a)ko prosiš'!« I kip' d(e)ve M(a)rie sede na s'voe mes'to i vaz'me kip' diteta v' krilo, a ta vitez' g're otaino pred' nega, t'r ga opita: »Kamo si hodil i ča si se zaplakal' na očiju?« A ta r(e)če: »To mi e od' vetra«, i bude vesel' da mu e proš'en' grih' ki mu e d(e)va M(a)riê is'prosila. A ta vitez r(e)če: »Niš'tar mi ne tai, ê sam' videl'. Sada hodi s' manu, oču ti v'rnuti t'voe k'meti prez' sol'dina i oču ti dati moju h'čer za ženu, i po m'ni da os'tae tebi v'se moe i moe h'čeri«. I t(a)ko učini, i potom' bude vele bogat, i s'luži d(e)vi M(a)rii, i učini dobar konac'.

- f. 162a/27 12. Čte se da v' gradu Tudertini bil' e niki velik raz'boinik',
 f. 162b i s'toeći v gori, razbiêl' e. I namiril' se e na nikoga f'ratra | i el' ga e, i pelal' ga e kadì prebiva, m'nijući pri nem' niko bl(a)go naiti. Ta fratar r(e)če: »Ob čem' totu živete?« Ta r(e)če: »Ob raz'boi«. A on' reče: »Ne boite li se duše?« A ta r(e)če: »Ne pomnim' za nu, ta e š'la«. A frat(a)r: »Dopustite mi nekoliko riči reći«. A ta: »Gov(o)ri!« Fr(a)t(a)r r(e)če: »Prosim' vas', poviite mi, k(a)ko s'te od' m'ladosti vaše živili«. A ta r(e)če: »Nig'dar nisam' nied'noga dobra učinil'. Kada sam' bil' ditetem, tako sam' se bil' terъ skubal', a kada sa(m') bil' veći, tako sam' kral, a sada raz'biêl'«. A fr(a)t(a)r r(e)če: »To s'te jure sedi, s'pomenite se da vam' e um'riti i poč'nite niko dobro činiti«. A on' r(e)če: »Moê duša e š'la, ne prudi za nju gov(o)r(i)ti«. Fr(a)t(a)r r(e)če: »Ê v(a)s oču naučiti, ako me očete pos'lušati, da neče poginuti v(a)ša d(u)ša«. Ta se obeča, a fr(a)t(a)r r(e)če: »Pos'tite vs(a)ku sobotu na čast' d(e)ve M(a)rie i nikogar ne raz'biite«. Prigoda se niki d(a)n sobot'ni da naidu toga raz'boinika, i prez' oruž'ê, i čmu ga i s'tave v' uzu, potom' ga is'pelaju na pravdu i opitaju da ga imaju | obisiti. Niki poč'nu gov(o)r(i)ti: »Junak' e dobar, pus'timo ga, a da nam' se obeča da neče veće raz'biêti«. I poš'lju k' nemu s' timi besedami. A on' reče: »Ê oču da sam' kaštigan za moê dela«. Ti s'lišeći, ne obise ga, da gl(a)vu mu čine usići, i niki negovi zakopaju ga. V' prvu noć' straž'ci vide s(vi)tlost' veliku i v' noi 5 gospoi. I iz'nam'ši toga raz'boinika i nesu ga pred' grad' i reku straš'cem: »Recite b(i)sk(u)pu da čini zakopati to t(e)lo v' cr(i)k'vi. Ako bi pital' ki e to zapovidal', vi r'cite: to e rekla M(a)r(i)ê«.
- f. 162c/17 13. To se e prigodalo v' Britanii da e bil' niki vitez' vele zal', da vs(a)ki dan' e gov(o)r(i)l' 5 Z'drav(i)h' M(a)rii na n'je čas'tь. Prigoda se da ob'nemoča i pošale po redov'nika da ga is'povi. Dokli pride redov'nik', dot'li ta umre. S'toeču pri nem' redovniku i ljudem', ta v's'krs'ne i poč'ne praviti da e bil' na sudi i da su ga d'êv'li os'vaivali, i naiveće za tri g'rihe, i imiše poiti š' nimi, samo imiše se dati sen'ten'ciê. T(a)ko i pride d(e)va Mar(i)ê i prosì s(i)na svoga gov(o)reći: To prosim' da [...] duša v' t(e)lo«. I is'pros[...] li su ga ki bi ti [...] povidal' e: »Naiprvo [sam i]mel' osuen' biti, da nisam' daval' prave desetine. Drugo: da <sa>m' k'ralal' (!) ribe
- f. 162d

iz' rib'nikov'. Treto: da sam' š'kode činil' loveći, potirajući žita, sinokoše i vinograde«. A k'meti rekoše: »Mi s'mo vam' v'se pros'tili«. A ta r(e)če: »To niš' ni prez' zadovol's'ine«. I zapovi ondi da se ima v'se opraviti. To narediv'si i os'talo, od'lučiv'si i priēm'si is'pov(i) d i s(ve)to t(e)lo, prestavi se v' mire.

Disipul B

Mirakuli d(e)ve Marie, č'ti:

f. 233c/1

1. Bil' e niki manigolda, ki e vs(a)komu činil' s' pravdu s'm'rt' po z(a)k(o)nu negovu. Ta bude devoto s'lužil' d(e)vi M(a)rii. Prigoda se niki t'rat' nemu priti v' c'rikav' i klečeći pred' kipom' d(e)v(e) M(a)r(ie), devoto se e preporučal'. I pridoše pos'li od' sudca da g're nikoga obisiti. Videći to priēt(e)li toga koga ote obisiti, t(a)ko g'redu protu tomu manigol'du i ubiju ga. T(a)ko pridu anj(e)li i d'ēv'li i vaz'mu mu dušu i nesu ju na sud'. I v' tom' mes'ti bude niki s'tar redov'nik', s(ve)t muž, ki bud imel' običaj ob'noć pohaēti c'rikve B(og)a moleći. I g'redući k' crik'vi vidi veliko ljudi. Meju nimi vide nike ke e prvo z'nal', ki su bili pomrli, i vele se čudi i opita nikoga ča to ima biti. Ta mu r(e)če: »Ima sud' biti za dušu toga manigol'da i tu ima i sudac' priti«. Ta redov'nik' se s'krie i poč'ne zamerati. I pride sudac' G(ospo)d(i)n B(og) i d(e)v(a) M(a)r(i)ê, i d'ēv'li os'vajuju tu d(u)šu, gov(o)r(e)ći da e nih', ere e v' nih' deleh' éta, a d(e)va M(a)r(i)ê prosi gov(o)r(e)ći: »S(i)nu moi, to e sluga moi, i ako e onoga s'luga koga e dela | činil', moē ima biti, ere tada meni se e preporučal'«. I G(ospo)d(i)n r(e)če: »Ê oću činiti prav'du i za prošnu moe m(a)t(e)re oću da se v'rati duša v' t(e)lo, i č'ê bude dela činila, neka mu bude.« I to bude učineno, ki potom' os'tavi se one s'voe meštrie i s'luži d(e)v(i) M(a)r(i)i i B(o)g'u i učini dobar konac' i s'p(a)s(e)n'e.

f. 233c/2

f. 233d

5. Bil' e niki č(lov)ik, ki e učini(l) ed(a)n velik' grih, koga nigdar ni smel is'pov(e)dati. Niki trat' pride mu na | pamet' da ima um'riti i na muke pak'lene. I to mis'leći, poide na ed'no veliko pole, i da se oće G(ospo)d(i)nu B(og)u is'povedati. I pok'leknul' e pod' ed'no drivo i tako se is'povi G(ospo)d(i)nu B(og)u, i bude vele žalos'tan' s'voga g'riha. I pride k' nemu dēv(a)l ob'lečen' v' s'vite c'rekvene, učiniv'si se r(e)dov'nikom', i opita: »Ča totu činiš' i ča si toliko žalostan'?« Ta mu r(e)če: »Vele sam' žalostan' nikoga moga g'riha, i ovo sam ga sada B(og)u is'pov(i)dal'. R(e)če mu dēv(a)l': »Ti si vele dobro učinil, a ê ti daem' pokoru, da ga nig'dar veće ne is'poviš'; to e zadovolno da si se B(og)u is'pov(i)dal'«. Tomu pride nemoć' teš'ka i um're. I k semrti negovi pridu anj(e)li b(o)ži i d'ēvli, ki gov(o)r(a)hu: »Ta e n(a)š, zač' e B(og) rekal': v' čem' te naidu, v' tom' te suju. Mi s'mo ju našli v' n(a)ših' delih'«. I vaz'mu tu

f. 234b/28

f. 234c

- dušu i nesu ju k mukam'. I poide d(e)v(a) M(a)r(i)ê i dostig'ne d'êv'le pred' v'rati pak'la, gov(o)r(e)ći: »Vi s'te v'zeli dušu moga s'luge, ki e va m'ni ufanie imel' i meni e služil', i vi s'te nega prehini|li«. I d'êv'li su bižali v' pakal', a b(la)ž(e)na d(e)v(a) M(a)r(i)ê učini vratiti se d(u)šu v' telo, a on' se e potom' is'pov(e)daľ toga g'riha i ostalih', i učini pokoru i v' napridak' s'luzi d(e)vi M(a)rii, i učini dobar konac' i bude sp(a)s(e)n.
- f. 234d
- f. 235a/18 7. Bil' e niki plemenit' č(lov)iкъ, ki e imel' k'meti i bil' im' e vele zal. I v'si ljudi mu budu nepriêteli. Prigoda mu se nemoć', i boeci se um'riti, prizove b(i)skupa da ga is'povi. B(i)sk(u)p', prišad', is'povi ga i naputi na s'p(a)s(e)nie. I r(e)če: »Moi g(ospod(i)ne b(i)skupe, moli B(og)a za me da mi da z'drav'e, oću zadovolje učiniti komu sam' ča k'riv' i oću se pobolati«. I preporučí se d(e)vi M(a)r(ii). Potom' ozdravie, i bude gori nego e prvo bil', i ljudi ga počnu | <kleti>: »O da ga z'la s'reča ne v'ze.« I opet' ob'nemoća i poš'le po b(i)skupa, i ne ti priti, mis'leći to e niki zal' č(lov)iкъ, ča mi e prvo obećal', ni s'tanovit'. Ta bude vele žalostan' i plačúci prosí B(og)a da bi mu milost(i)v' i preporučí se d(e)v(i) M(a)r(i)i. Tako vidí v' aeri G(ospod(i)na B(og)a s' muku, a b(la)ž(e)na d(e)v(a) M(a)r(i)ê k'lečeci moli za nega. S(i)n' kaže mat(e)ri rane k'rvave k(a)ko e e uridil', a mati gov(o)ri: »O s(i)nu, o sinu, pros'ti mu za moju volju, ere e mani s'luzil'«. I s'liša da reče s(i)n mat(e)ri: »Tebi e uprošeno, budi vola t'voê!« Potom' bi zdrav', i raz'da v'se s'voe c'rikvam' i ubozim', i zadovolje učiniv'ši komu e bil' ča k'riv', i g're v' niki k'lošt(ar), i v'se s'voe ostavi, i on'di e B(og)u s'luzil' i d(e)vi M(a)rii do sem'r'ti, i bil' e sp(a)s(e)n.
- f. 235b
- f. 235c/13 9. Čt(e) se v' Diêlogu Cesariê da <e> niki vitez' bil' bogat' v' imen'i z'lata i srebra i k'metov', i imel' e edinoga s(i)na. Ta vitez' ob'nemoća i um're os'taviv'ši v'se s'voe s(i)nu. Ta s(i)n po sem'r'ti ot'ca žive oholo, kupi lipe kone i s'vite, potom' pride na veliko uboš'tvo i k'mete založi nikomu vitezú. I pride deš'peran' i mis'li poiti kadi bi ga ljudi ne z'nali. I niki negov' kmet' opita ga: »Moi g(ospod(i)ne, ča t(a)ko hodite z'lovolno?« A ta mu povi k(a)ko e namis'lil' učiniti. K'met' mu r(e)če: »Ne, da poite s manu, ê vam' oću naiti ed'noga g(ospod(i)na ki vas' oće učiniti bogat'ih nere s'te nig'dare bili«. A | ta sede na kona i g're s tim' k'metom' v niku lozu, i k'met' od'stupiv'ši od' nega, prizove d'êv'la. Reče d'êv(a)l': »Ča oćeš?« A k'met' r(e)če: »Ovo sam ti pripelal ed'noga s'lugu, ki ti oće s'luziti, ako ga oćeš učiniti bogata«. D'êv(a)l' r(e)če da tribi e da se od'vrže s'voga s'tvor(i)tela. Ta povi g(ospod(i)nu: »Ako oćeš bogat' biti, bole ti e t(a)ko učiniti nego po s(vi)tu hoditi ubogu i nagu«. Ta pris'tane i odvrže se s'voga s'tvor(i)tela. Kmet' povi d'êvlu, a on' r(e)če: »Tribi e da se od'vrže i m(a)t(e)re negove, ere ona s'voim m(i)los'r'diem kadano pravoga n(a)š(e)ga s'lugu n(a)m od'name«. K'met' povi, a vitez' r(e)če: »Ê toga neću učiniti, ni od'vreći se d(e)v(i) M(a)rie!« T(a)ko gresta domov' i prideta k' ed'noi
- f. 235d

c'rik'vi ka bude pri puti. Ta is'sed'shi s' kona, da ga k'metu da ga pela domov' i g're v' c'rikav', i pok'lek'ne pred' kip' d(e)v(i) M(a)r(i)e i s' velikim plačem' poč'ne moliti da bi mu is'prosila m(i)los't i odpuš'en'e od' s(i)na ča ga se e od'vrgal. A dite, ko biše na krili d(e)v(i) M(ar)(ie), poč'ne gl(a)vu od' ne obraćati. A kip' d(e)v(i) M(ar)(ie), post(a)vivši dite na olt(a)ri, po||k'leknu i prosi za njega. f. 236a

A va to doba prigoda se da pride ta vitez', loveći, komu bude k'mete založil' i vidi od'zad' i s'liši gl(a)s': »Budi tebi po t'voei voli!« A d(e)ve M(a)rie kip', vaz'me kip' diteta opet' v' krilo. A ta vitez' biži mud'ro od' crik've, t'r g're pred' nega, k(a)ko da bi ga ne videl', t'r ga opita: »Ča ti e, ča si se t(a)ko zap'lakal' na očiju?« A ta r(e)če: »To mi e od' vetra«. I z' ed'ne s'trane bude žalos'tan' g'riha, a z' druge s'trane bude vesel' da mu e d(e)v(a) M(ar)(i)ê m(i)los't' is'pro-sila. A ta vitez' r(e)če: »Ništ(a)r ne tai, ê sam' v'se videl', nu poidai s' manu, ê ti oću v'rnuti tvoe kmete prez' sold(i)na i oću ti dati moju h'čer za ženu, i pomni da ti ostae v'se moe imen'e i moei h'čeri«. I t(a)ko učini, i potom' ta bude dobar i dovole bogat', služeći d(e)v(i) M(ar)(ii), i dobar konac učini.

f. 236a

f. 236a/26

f. 236b

f. 236c

10. Č'te se li v' Diêlogu Cez(ar)(i)ê: Bil' e niki raz'boinik' pod' gradom' Tudertinom', kapitan raz'boinikom', ki e s'tal' v' niki gori i raz'biêl. Niki trat' namiril se e na ed'noga frat'ra i pelal' | ga e kadi on' prebiva, m'nijući pri nem' pinezi naiti. Ta frat(a)r opita ga: »Tu li vi prebivate?« A ta r(e)če: »Totu«. Fr(a)t(a)r r(e)če: »Ob čem' živete?« Ta r(e)če: »Ob' raz'boi«. A on': »Ne boite li se duše?« A on': »Moê duša e š'la«. Fr(a)t(a)r r(e)če: »Dopus'tite mi nekoliko riči reći«. A ta: »Gov(o)ri!« Fr(a)t(a)r: »Poviite mi k(a)ko ste od' m'lados'ti živelì«. A ta r(e)če: »Nig'dar nisam' nied'noga dobra učinil'. Kada sam' bil' ditetom', bil' sam' se i s'kubal z' drugimi, kada sam' bil' veći, t(a)ko sam' k'ral', a kada sam' to v' moć' prišal', t(a)ko sam' počel' razbiêti.« Fr(a)t(a)r r(e)če: »To s'te jure sedi, s'pomenite se na dušu i poč'nite niko dob'ro činiti«. A on': »Moê e duša š'la, ne prudi za nju gov(o)r(i)ti«. A fr(a)t(a)r r(e)če: »Ê v(a)s oću naučiti da v(a)ša duša ne z'gine, ako očete učiniti k(a)ko vam' r(e)čem'«. Ta se obeća, a fr(a)t(a)r r(e)če: »Pos'tite vs(a)ku sobotu na č(a)st' d(e)v(i) M(ar)(ie) i ta d(a)nъ nikogar' ne raz'biite«. Ta se obeća i t(a)ko čini. Prigoda se niki d(a)n sobot'ni, naidu toga razboinika prez' oruž'ê, poznaju ga i êmu i post(a)ve v' tam'nicu, potom ispelaju ga na pr(a)vdu i osude da ga imaju obisiti. Nik'ki (!) reku: »Pus'timo ga, dobar junak' e, a da n(a)m se obeća da neće veće raz'biêti«. Poš'lju k' nemu, a on' r(e)če: »Ê oću d(a) s(a)m kaš'tigan za moe d(e)lo«. A oni ga ne obise, nere mu gl(a)vu usiku, i niki negovi zakopaju ga. V' prvu noć' straš'ci od grada vide s(vi)-tlos't' okolo g'roba negova i s'liše gl(a)s': »Recite b(i)skupu od' grada da zapovida M(ar)(i)ê da čini ovo t(e)lo pri crik'vi zakopati, zač' e noi s'lužil'«.

11. To se e z'godalo v' Britanii: Bil' e niki vitez' vele zal, da vs(a)ki d(a)nъ gov(o)r(i)l' e 5 Zdravih' M(a)r(i)j na čas't d(e)v(i) M(arie). Prigoda se da odnemore, poš'le po redovnika ki bi ga is'pov(i)dal', i dokli r(e)do(vn)i(k) pride, dot'le ta um're. I kada biše prišal r(e)dov'nik i ljudi, t(a)ko ta v'skrnsu i poče pripov(i)d(a)ti da e bil' pred' sud'cem' na sudi i da su ga d'ěvli osvaevali za tri g'rihe, samo imela se e dati senten'ciê. I priš'la e d(e)v(a) M(a)r(i)ê i prosila e s(i)na s'voga da bi se ta duša vratila v' t(e)lo. I pitali su ga ki bi ti g'rihi. On' e povidal': »Ê sam' imel' biti za to osuen, da nisam' | daval' prave desetine. Drugo: da sam' vele k'rat' k'ral' ribe v' rib'naki. Treto: za š'kode ke sam' činil', loveći, tarući žito i senokoše«. A kmeti rekoše: »G(ospo)d(i)ne, mi vam' v'se praš'amō«. A ta r(e)če: »To ništ(a)r ni prez' zadovol's'ine«. T(a)ko i zapovi da se ima v'se platiti, i to narediv'si i odlučiv'si i priêm'si ispov(i)d i sakramen't i premine.

MARIJINA ČUDESA U SERMONIMA NA MARIJINE BLAGDANE

Iako se u ovoj knjizi proučavaju Marijina čudesa u zbirkama, želim se osvrnuti još na neke tekstove u hrvatskoglagojskim *Disipulima*. *Disipuli*, naime, kao i njihov latinski izvornik, posjeduju sermone na pojedine Marijine blagdane, u koje je hrvatski prevodilac prema Heroltovim uputama uvrstio lijep broj Marijinih čudesa.

Disipuli B, C i D imaju sermone na sve Marijine blagdane koje ima i Heroltov *Discipulus* (na blagdan Očišćenja, Navještenja, Pohoda, Uznesenja, Rođenja i Bezgrešnog Začeca). *Disipul A*, koji je na kraju prekinut i ima svega 7 svetačkih propovijedi, ima sermone samo na blagdan Pohoda i Bezgrešnog Začeca. I jedan i drugi sermon nepotpuni su zbog oštećenja. Ovaj *Disipul* ima, međutim, sermon *Na d(a)n s(ve)te M(a)rie ki ti drago*, koji Herolt nema, a od naših *Disipula* ima još samo *Disipul B (Na ki ti drago bl(a)gd(a)nъ B(ogo)r(odi)ce)*, te još jedan krnj govor o Mariji. Ovaj vrlo oštećen govor o Mariji ja zapravo identificiram kao nastavak sermona na blagdan Pohoda. Tako sermon na blagdan Pohoda postaje potpun. *Disipul C*, koji ima sve Marijine blagdane koje ima i Herolt, razlikuje se od svih naših *Disipula* i svog predloška po sermonu *Na d(a)nъ s(ve)te M(a)rie ot' sniga*, jer ovaj sermon nema više ni jedan naš *Disipul*, a nema ga ni njihov izvor Heroltov *Discipulus*.

Sermoni na Marijine blagdane u našim *Disipulima* prevedeni su s Heroltova teksta (*Sermones Discipuli de sanctis*) u osnovnom slijedu dosta vjerno. Jedino sermon na blagdan Uznesenja Marijina ni u jednom *Disipulu* ne slaže se s Heroltovim sermonom. Naši *Disipuli* nemaju ni Marijine mirakule na kraju ovoga sermona, dok ih Herolt nabraja na kraju ovoga kao i na kraju ostalih sermona.

Sermoni u *Disipulima*, kao i sermoni u Heroltovu djelu, sastoje se obično od tri dijela. Marijini mirakuli ili »exempli«, kako ih Herolt, pa i naš prevodilac radije naziva, nalaze se, osim jednog izuzetka, u trećem, posljednjem dijelu sermona. Hrvatski pisac donosi cijeli tekst svakog mirakula, dok Herolt, osim u jednom primjeru, u sermonima to nije činio. On je na kraju svakog sermona samo nabrojio čudesa koja pripadaju tom sermonu i uputio na svoj *Promptuarium Discipuli de miraculis beatae Mariae Virginis*, ne želeći vjerojatno dva puta donositi iste tekstove. Prema ovim uputama naš je prevodilac uzimao pojedine mirakule iz Heroltove zbirke Marijinih mirakula i donosio njihov tekst u cijelosti. U svaki naš sermon nije, međutim, unio sve mirakule koje je Herolt predložio.

Pogledajmo koji Marijini mirakuli dolaze u našim sermonima na Marijine blagdane:

1. Na Oč(i)š'(e)n(ie) B(ogo)r(odice)¹

a) Neki grešni i oholi vitez, muž Marijine poklonice, ipak je u čast Marijinu jednom zapalio jednu svijeću. Jedne noći, »uzet duhom«, priveden je na sud božji i za sve svoje grijehе osuđen, ali mu je na zagovor Marijin dopušteno da se brani od davala ovom gorućom svijećom. Nakon toga se obratio i do kraja života sa svojom ženom služio Mariji.

B, f. 214cd C, f. 141v D, f. 116v

Herolt, *Promptuarium Discipuli de miraculis beatae Mariae Virginis* (Strasburg 1484, Bibl. Apostolica Vaticana, sign. Pal. II 585), br. 49

b) Jedna verzija legende *Uxor et pellex*.

B, f. 214d—215a D, f. 116v—117

Herolt, P. M., 47

c) Pobožna i Mariji odana žena, kojoj je vuk odnio djevojčicu, uzima u crkvi prilikom Krista-Dječaka iz krila Marijina kao zalog do povratka svoga djeteta. Milošću Marijinom djevojčica je nađena i neozlijeđena vraćena majci.

B, f. 215ab C, f. 141v—142 D, f. 117

Herolt, P. M., 15

2. Na Bl(a)govešćenie d(e)ve M(a)rie

a) Mirakul o Teofilu.

B, f. 217bc C, f. 145 D, f. 123v—124

Herolt, P. M., 42

¹ Naslove sermona stavljam prema *Disipulu B*.

b) Neki je vitez svako jutro i svaku večer pozdravljao Mariju i nijedno drugo dobro nije činio, i zato je bio spašen.
B, f. 217c C, f. 145 D, f. 124
Herolt, P. M., 57

3. *Na Pohoenie B(ogo)r(odice)*

a) Dva čovjeka osudila je pravda na lomaču. Kada su upalili vatru, jedan od njih preporučao se je Mariji i dozivao ju je u pomoć, jer joj je uvijek služio postom i molitvom. I tako, dok je drugi osuđenik izgorio, Marijin poklonik ostao je neozlijeđen. Čudo je objavljeno i papi Ivanu XXII, koji je zapovjedio pobožnosti u Marijinu čast.

A, f. 138a B, f. 219ab C, f. 147—147v D, f. 143—143v
Herolt, *Sermones Discipuli de sanctis*, ser. XXV²

b) Jedan grub i srdit čovjek psovao je kada se ozlijedio o jedan kamen. Zbog toga je obolio od čudne bolesti tako da su ga smatrali gubavim. Ali on je bio strpljiv i neprestance se molio Bogu i kajao za svoj grijeh. I na Uskrs, kada se slušajući zvona k misi ponovo preporučao Bogu i Mariji, javila mu se Marija i navijestila mu spasenje.

A, f. 164bc³ B, f. 220ab C, f. 148v D, f. 144—144v
Herolt, P. M., 34

c) Mirakul o nekom preljubniku i njegovoj ženi, Marijinoj vjernici. Žena je uzela k sebi na čuvanje dijete jednoga viteza, koje njezin zao muž iz pakosti i mržnje ubije. Žena koja je zbog ovoga ubojstva osuđena na smrt usrdno se preporuča Mariji. Marija je spašava, učinivši da zaklano dijete progovori i otkrije pravog ubojicu.

B, f. 220bc C, f. 148v D, f. 144v
Herolt, P. M., 23

4. *Na Rois'tvo B(ogo)r(od)i(c)e*

a) Jedan kmet po imenu Petar orao je na blagdan Marijin (*Disipul C*; na blagdan Marije Magdalene — *Disipul B, D*

² Među našim tekstovima ovo je jedini mirakul koji se ne nalazi, po običaju, na kraju nego u sredini sermona. Hrvatski je prevodilac ovako postupio prema Heroltu, koji je ovu legendu također stavio u sredinu sermona i donio njezin tekst, ne upućujući na *Promptuarium Discipuli de miraculis B.M.V.*, pa ćemo ovaj mirakul uzalud tražiti u njegovoj zbirci.

³ Mirakul se nalazi u krnjem sermonu o Mariji (f. 164a-c), koji sam identificirala kao nastavak i kraj sermona na blagdan Pohođenja (f. 135a—138d). Tekst mirakula je jako oštećen u gornjem dijelu stupca 164c, tj. u sredini legende.

i Herolt) i u srditosti je kleo volove i svoj posao. Došla je vatra i uništila njegov plug i volove, a njega opalila. Dao se odnijeti u jednu Marijinu crkvu, u kojoj su se dogodili veliki mirakuli, i molio je Mariju za milost. Ozdravio je i otada vjerno služio Mariji.

B, f. 227a C, f. 156v—157 D, f. 158

Herolt, P. M., 35

b) Legenda koja priča kako je Marija pomogla hodočasnici-brodolomcima koji su putovali u Jeruzalem. Jedni su se utopili, ali su njihove duše u liku bijelih golubova odletjele u nebo; drugi su se spasili u čamcu, a jednog nesretnika, koji je skačući u čamac pao u more i najviše joj se preporučao, Marija je izvela na kopno.

B, f. 227ab C, f. 157 D, f. 158

Herolt, P. M., 39

c) Jedan se redovnik spasio u oluji zato jer je uvijek imao lijep običaj da pjeva »Spasi, kraljice« (Salve Regina).

B, f. 227b C, f. 157—157v D, f. 158

Herolt, P. M., 90

d) Crkva i prilika Majke Božje obranili su pobožne mještane jednoga grada od neprijateljske vojske. Kada su napadači spoznali Marijino čudo, sklopili su s protivnicima mir, svi zajedno zahvaljujući Bogu i Bogorodici.

B, f. 227cd C, f. 157v D, f. 158—158v

Herolt, P. M., 83

5. Na Z(a)č(e)tie B(ogo)r(od)ice

a) Mirakul o vitezu koji je bio zatočen i toplo se preporučao Mariji. Marija mu se javila u zatvoru i pomogla mu pobjeći kroz prozor.

B, f. 229d C, f. 171v

Herolt, P. M., 41

b) Bila su tri brata kojima je jedan vitez oteo sve imanje. Oni su zbog toga pošli u goru i postali razbojnici. Vitez je dvojicu uhvatio i objesio. Kada je treći brat htio osvetiti braću, i njega je na smrt ranio, ali ranjenik je ostao na životu sve dok nije primio sakrament. Tu mu je milost učinila Marija, jer je postio na vigilije četiriju njezinih blagdana.

B, f. 229d

Herolt, P. M., 55

6. *Na ki ti drago bl(a)gd(a)nъ B(ogo)r(od)ice*

a) Jedna djevojka, kći vjerne Marijine poklonice, mnogo se je uresivala i plesala. Dok je plesala jednoga nedjeljnog dana, dođe đavao po nju da je kazni za njezine grijehе i grijehе onih koje je navodila na zlo uresujući se. Ali djevojka se je prisjetila majčina učenja iz djetinjstva; zazvala je u pomoć Mariju i izmolila »Zdravo, Marijo«. Đavao je otišao pobijeden, a djevojka se obratila i do kraja života ponizno služila Mariji.

A, f. 158d—159a B, f. 233ab

Herolt nema ovaj sermon, a niti sam u zbirci *Promptuarium Discipuli de miraculis B. M. V.* mogla naći ovaj mirakul.

7. *Na d(a)nъ s(ve)te M(a)rie ot' sniga*

a) Jedna plemenita žena u Rimu zgriješila je i rodila s vlastitim sinom. Preporučila se je Mariji, koja je nije samo spasila od đavla nego joj je sačuvala i dobar glas.

C, f. 161v—162

Herolt nema ovaj sermon, a niti zbirka *Promptuarium Discipuli de miraculis B. M. V.* ovaj mirakul.

Sadržaji mirakula dani su samo u glavnim crtama koje su zajedničke legendama u svim *Disipulima*. Iste se legende, naime, u svim detaljima fabule uvijek ne slažu, što, međutim, osim u nekoliko slučajeva, nema nikakvo značenje, jer se ipak uvijek radi o istim temama. Kod znatnijeg neslaganja u priči davala sam »verziju« koju ima više *Disipula* i koja je redovito bliža i Heroltovoj priči. Zapravo ne može se ni govoriti o značajnijim sadržajnim neslaganjima među našim tekstovima. Ispravnije ih je nazvati razlikama u dužini priča. Od mirakula svih ostalih *Disipula* i latinskog originala najviše se razlikuju mirakuli u *Disipulu C.*⁴ Pisar *Disipula C.*, koji je i u cjelini najviše kraćen *Disipul*, znatno je kratio svoje mirakule. Stalna tendencija kraćenja u gotovo svim je mirakulima ovoga kodeksa dovela do pojednostavljivanja fabule, katkada i do simplificiranja motiva. Tako je kraćenjem pisac doista često izbjegao nepotrebnu deskriptivnost, ali je upadao i u jednoličnost, pa je umjesto lijepih Marijinih legenda, katkada nastao samo niz kraćih »exempala«, bolje rečeno, niz korisnih pouka i opomena vjernicima. Događalo se, iako rijetko, da je pisac *Disipula C* izostavio ili izmijenio i poneko cijelo mjesto u fabuli Marijina mirakula. Najbolji primjer za to je mirakul o majci i njezinoj djevojčici koju je oteo vuk (1c).

⁴ Ove je mirakule, osim mirakula 2b, objavio Rudolf Strohal, »Prilike« iz stare hrvatske glagolske knjige. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, JAZU, knj. XXIII (Zagreb 1918), str. 297—305 (73—81).

Ovdje je u legendi *Disipula C* izostavljen motiv o uzimanju u zalog Kristova kipa do povratka vlastita djeteta. Time je u stvari izgubljena ova poznata Marijina legenda. Bez ovog motiva, koji je literatura Marijinih mirakula dobro poznavala, a već se našao i u prvom mirakulu u zbirci mirakula *Disipula A*, dobili smo u *Disipulu C* samo još jedan primjer kako molitva upućena Mariji izbavlja iz svake nevolje. Najočitiji primjer pojednostavljivanja fabule među mirakulima u *Disipulu C* je mirakul o preljubniku i njegovoj pobožnoj ženi (3c), kojim je za ovaj kodeks izgubljena još jedna dosta rijetka Marijina legenda. Mirakuli u *Disipulu B* mnogo su deskriptivniji od mirakula u *Disipulu C* i bolje čuvaju latinski izvor. Ipak, i oni su obično nešto sažetiji od Heroltovih legenda, a u nekim se pojedinostima i razlikuju od njih, jer je i pisac *Disipula B* također nastojao pojednostavljivati svoje priče (npr. mirakul o kmetu Petru, 4a; mirakul o trojici braće, 5b i dr.). Neki tekstovi *Disipula B*, međutim, bliski su mirakulima *Disipula C* (4b, 4d), a osobito se to događa u kraćim Heroltovim legendama, gdje je i pisar *Disipula C* imao manje razloga za kraćenje (2b, 4c). Tekstovi u *Disipulu D* potpuno se slažu s tekstovima u *Disipulu B*. *Disipul A*, koji zbog ispuštanja jednih sermona na Marijine blagdane ili oštećenosti drugih ima samo tri Marijina mirakula, sačuvao je opširne i zaokružene Marijine legende kao i *Disipuli B* i *D*. One ipak nisu doslovne legendama ovih dvaju kodeksa, nego su za poneku riječ ili poretkom riječi drugačije, čak mjestimice neznatno opširnije, jer su kao i legende u *Disipulima C* i *B* za *Disipul A* ponovno prepisane s hrvatske matice. Matica je, dakako, morala biti najbliža Heroltovim pričama i opširna barem kao najopširnija naša »verzija«. Tako je iz nje pop Mihovil mogao slobodno prepisivati i kratiti legende u *Disipulu C*, a u njoj je našao i sve pojedinosti za opširnije mirakule u *Disipulima A* i *B*.

Glagoljski *Disipuli* u sermonima na Marijine blagdane sačuvali su nam četrdeset i tri Marijina mirakula: *Disipul B* petnaest, *Disipul C* trinaest, *Disipul D* dvanaest, a *Disipul A* tri mirakula. Oni su obradili šesnaest tema. Najopširniji naš kodeks *Disipul B* obuhvatio je, dakle, sve teme osim jedne koja se nalazi samo u *Disipulu C*, na blagdan Marije od snijega, u sermonu koji nema ni jedan drugi naš *Disipul*, a ni latinski izvornik.

Smješteni u propovijedi, po svom mjestu i namjeni, naši Marijini mirakuli imaju ulogu »prilika« ili »exempala«. Oni upućuju vjernike kako Marija pomaže u svim tugama i bolima onima koji je prizivlju u pomoć i koji joj služe molitvom i postom. Oni opominju i kakve posljedice čekaju one koji se srde i psuju, uresuju i ohole, one koji se odaju svjetovnim radostima ili ne poštuju Marijine blagdane. Marija spašava svoje poklonike od tuče, munje i groma, od brodoloma na moru. Sve su to teme za dobre propovjedničke »exemple«, koje ne bismo morali čitati samo u sermonima na Marijine blagdane, jer bi mogli stajati i uz nekog drugog sveca u sermonu na njegov blagdan. Kao uvod u priču mirakula često se

nađe poneka rečenica s poukom i opomenom koja se može dobiti iz legende, a koju obično ima i Herolt ispred mirakula koji navodi na kraju sermona ili ispred teksta mirakula u zbirci (npr.: »I s'tari ki imaju dit'cu imaju prizivati d(e)vu M(ariju)«; »to se kaže v' nikom' koga e s(ve)ti ogan' ž'gal cića kletve negove«; »oš'e e vele koris't'no imeti crik'vu s(ve)te M(a)rie v' gradih' i v' selih' i v vs(a)-kom' mes'ti« i dr.). Heroltove mirakule je uložio »exempla« najbolje prilagodio *Disipul C*, koji je znatno krateći i jednostavno strukturirajući svoje priče, doista u svojim propovjedima nanizao često samo niz primjera i pouka svojim vjernicima. Ostali *Disipuli*, vjerniji Heroltu, imaju u svojim legendama više literarnih obilježja Marijina mirakula, barem ona koja je imao i njihov izvor, jer ni Heroltovi mirakuli nemaju više pravu ljepotu i osebnost ovog literarnog žanra.

Osim nabrojanih tema, svakodnevnih u propovjedničkoj literaturi, naši su mirakuli dali i nekoliko lijepih i poznatih tema i motiva Marijine legende, premda su i oni obično prilagođeni obradi kakvu zahtijeva kontekst sermona.

Vrlo lijepe legende literaturi Marijinih mirakula dali su tekstovi u kojima je Marija zaštitnica djece i nejakih. Marija spašava djecu iz svih mogućih neprilika u koje zapadaju vlastitim neznanjem i nepažnjom ili tuđom krivnjom. Djecu obično treba spašavati iz vode ili vatre, pa se tada pred njima stvaraju otočići ili ih Marija iznosi na svojim rukama; izbavlja ih iz ralja divljih zvijeri ili raznih zamki, te se djeca zdrava i neozlijeđena vraćaju svojim majkama. Najčešće su to djeca pobožnih roditelja i Marijinih poklonika, ali Marija jednako bdi je i nad djecom drugih vjera ili djecom grešnika i zločinaca. Najdirljivija i najpoetičnija Marijina intervencija upravo je spas židovskog dječaka iz vatre, kao uzvratanje na nijemu naklonost i ljubav koju je dječak jednom osjetio pred licem njemu nepoznate žene — Marije. U našoj je legendi spas djevojčice od vuka povezan s poznatim motivom uzimanja u zalog Krista-Dječaka do povratka vlastita djeteta (1c).

Crkva, kip ili slika Marijina spasili su mnogo puta u njezinim legendama cijele gradove i sela od neprijatelja, bolesti ili elementarnih nesreća. U našoj legendi prilika Marijina odbila je sve osvajačke strijele upućene na grad Marijinih vjernika i tako obranila njihovu slobodu (4d).

Motiv o preljubniku, koji iz zavisti ubija dijete koje njeguje njegova pobožna žena, nije čest u Marijinim legendama. U opširnijim *Disipulima* dao je jedan dosta dobar i zaokružen Marijin mirakul (3c).

Mnogo češći je motiv incesta: majke i sina, majke i zeta, oca i kćeri. Grijech majke i sina, koji često rađa i plodom, ružan i šokantan našem današnjem ukusu, kao i neke druge srednjovjekovne teme, sudeći po njegovim čestim obradama, manje je vrijeđao ukus srednjovjekovnog čovjeka. Osim toga, i ovaj je grijeh Marijina

legenda smatrala samo đavoljim djelom, ili je i njega znala obaviti svojom nježnošću i liričnošću, razumijevanjem, pa čak i opravdanjem za jednu duboku ljubav, koja i u roditeljskom odnosu zaboravlja granice. Bilo je dovoljno iskreno kajanje njegovih protagonista, Marijina pomoć i samilost, pa da i tako težak grijeh dobije mjesto u literaturi Marijinih mirakula. Tema je tako gubila na svojoj nakaznosti i nije bila sama sebi svrhom. Na žalost, to se ne može reći i za našu legendu, u kojoj držanje grešnice, a i Marijino posredovanje nema neku dublju etičku vrijednost, nego samo nastoji da plemenitu Rimljanku, koja je rodila s vlastitim sinom i udavila svoj porod, izvuče iz ruku đavla i vrati joj dobar glas pred rimskim carem i dostojanstvenicima (7a). Legenda s istom temom koju je obradila senjska zbirka Marijinih mirakula ima daleko dublje ljudsko opravdanje (55[54]).

Motiv o Marijinih vjernicima koji smrtno bolesni ili smrtno ranjeni, čak odsječene glave, ne mogu umrijeti bez ispovijedi i posljednjeg sakramenta vrlo je čest motiv u literaturi Marijinih mirakula, pa je i u hrvatskoj književnosti poznat već prije legende u *Disipulu B*. Legenda u *Disipulu B* obradila je dosta rijetku temu s ovim motivom (5b).

Među našim mirakulima nalazi se i slavna Marijina legenda *Uxor et pellex*. Priča je to o ženi i ljubavnici nekoga čovjeka, odanim Marijinih službenicama, koje obje mogu očekivati njezinu naklonost. To je jedna od najpoznatijih i najljepših Marijinih legenda, koja ima i vrlo dugu povijest. Autorom najstarije njezine redakcije može se smatrati Francuz Guibert de Nogent, koji je ovu legendu uvrstio u svoje djelo *De laude Sanctae Mariae*.⁵ Poslije ove latinske verzije iz prve polovine 12. stoljeća, legenda je živjela svoj vrlo bogat život u latinskim i pučkim zbirkama evropske književnosti, a i u zbirkama orijentalnih književnosti. Najpopularnija je bila i ostala, čini se, u francuskoj književnosti, uz koju je vezana i njezina prva latinska verzija.⁶

U hrvatsku je književnost ovaj mirakul ušao već sa zbirkom u Ivančićevu zborniku.⁷ Legenda u Ivančićevu zborniku i legenda u glagoljskim *Disipulima* mnogo se razlikuju. Dok prva hrvatska obrada priča pravu i punokrvnu verziju ove evropske legende, s dramatikom koju ova tema uzeta iz života i zaslužuje, verzija u glagoljskim *Disipulima* bljeđa je i smirenija. Ona je prva od dviju verzija legende *Uxor et pellex* koje je Herolt donio u svojoj zbirci (P. M., 47). Tek je druga Heroltova verzija (P. M., 48), iako vrlo sažeta, u stvari prava legenda *Uxor et pellex*, koju ima i zbirka u Ivančićevu zborniku.

⁵ Patrol. lat., CLVI, str. 572—574.

⁶ Ivanka Petrović, Bogorodičina čudesa u Ivančićevu zborniku, hrvatskoglagoljskom spomeniku 14/15. st. Radovi Staroslavenskog instituta 7, Zagreb 1972, str. 172—176.

⁷ Ibidem, str. 172—176. i 148—149.

Verzija u *Disipulima B i D* (1b), koja je vrlo vjerna Heroltovoj priči (P. M., 47), priča o služavki koja je grijeshila s gospodaričinim mužem. Hrvatska legenda ne navodi mjesto događaja, koji se, po Heroltu, dogodio u biskupiji Chartres. Mirakul ima sve osnovne elemente pravog mirakula *Uxor et pellex*: služavka-ljubavnica također je vjerna poklonica Marijina i ona će se također, ganuta Marijinom milošću, odreći svoga grijeha i otići će, dapače, u drugu biskupiju, pa i u samostan. Ipak, to više nije ona dirljiva i dramatična priča legende *Uxor et pellex*. Nema zapravo više one prevarene žene, koja skrhana bolom i željna osvete traži od Bogorodice zadovoljštinu nad suparnicom, ili će u protivnom tražiti da je osveti sam Krist, a nema ni one Bogorodice, koja ljubavni trokut rješava tako dubokim razumijevanjem i ljubavlju. Milosrdna i osjetljiva na svaku tugu, Marija se, doduše, javlja u snu supruzi i time rješava ovaj problem na zadovoljstvo obiju žena, ali ona je više opomena dvjema ženama nego živi posrednik u jednoj priči iz života. Tako je legenda u glagoljskim *Disipulima* jedan blijed primjer znamenitog Marijina mirakula, koji su tako maštovito i životno obradile tolike legende u evropskim i orijentalnim književnostima, pa i legenda u hrvatskom Ivančičevu zborniku. Samo još jedna »prilika« i opomena za moralno življenje.

Za kraj smo ostavili po temi najpoznatiji mirakul među našim tekstovima — mirakul o Teofilu. Pred nama je posve neobična legenda o Teofilu. Priča sama po sebi nije nova, a ni originalna, jer se priča u mnogim Marijinim mirakulima s motivom prodaje duše đavlu, ali se s ovakvom fabulom ne veže uz Teofila. Teofil je u našoj legendi izgubio domovinu, koja se u mirakulima o njemu redovno spominje, i što je mnogo značajnije, izgubio je i svoje zanimanje i s time pravi motiv svoga saveza s đavlom. Vicedominus iz Adane, vikar i iza biskupa prvi čovjek u biskupiji, u našoj je legendi samo jedan plemenit i bogat čovjek, koji je pao u bijedu i siromaštvo, pa sklapa savez s nečastivim da bi se ponovno obogatio. Fabula inače teče s istim pojedinostima koje imaju i drugi mirakuli s ovim motivom, pa i mirakul o Teofilu. Teofil se odrekao Boga, Bogorodice i svoga krštenja i zapisao se đavlu svojom krvlju, a zauzvrat dobio bogatstvo. Kada mu se probudila savjest, slijedi molitva Mariji, njezino čudo, oprost i spas. Da je u legendi zadržan pravi motiv Teofilova saveza s đavlom, ovo bi bila posve lijepa legenda o Teofilu. Ovako je i Teofil izjednačen s mnogim drugim junacima koji su se odricali Marije i prodavali njezinu neprijatelju za novac. Izgubio se pravi razlog njegova ugovora s đavlom — borba za izgubljeno dostojanstvo — motiv, koji je manje banalan i rjeđi u Marijinim čudesima, a u Teofilu je našao svog pravog junaka. Tako zapravo ovu legendu, da je samo izostavila junakovo ime, ne bismo imali pravo nazvati mirakulom o Teofilu.

Tekstovi ove legende u našim *Disipulima* vjerni su svom predlošku. Čak ni pisar *Disipula C* nije, začudo, kratko ovu legendu, nego je, dapače, dao nešto zaokruženiji, pa i literarno bolji tekst

od *Disipula B i D*. U koga je Herolt našao ovakav mirakul o Teofilu, ne znamo. I da li ga je doista našao, ili je Herolt sam vicedominusa iz Adane, junaka najznamenitijeg Marijina mirakula, pretvorio u običnog lovca na bogatstvo? Sudeći po Mussafijinim nabrajanjima Heroltovih uzora, autori ove legende neće biti ni Vincent de Beauvais, ni Caesarius od Heisterbacha, ni Thomas de Cantimpré, osnovni izvori za Heroltovu zbirku Marijinih čudesa.

Mirakul o Teofilu
Disipul C

Bil' e niki p'lemenit' č(lov)i(k) po imeni Teofil', ki e bil' vele bogat' i prišal e na toliko ubož(a)s'tvo, da se e deš'peral'. I ni vedel ča učiniti, i prišal' e na raskr(i)ž'e puti i gov(o)ril' e z' d'êv'lom', praveći nem[u] s'voju žalos't'. I r(e)kal' e d'êv(a)l': »Ako mi se očeš' obećati t'voju veru da očeš' učiniti tri stv(a)ri, ke ti r(e)čem, oću te učiniti bogatiega nere si nigdare bil'«. Odgov(o)ril' e da oče i prisegal' e. A d'êv(a)l r(e)če: »Oću da mi te tri s'tv(a)ri pot'vrdiš' pis'mom' tvoe k'rvi«. I pr(i)nesal' e Teofil pismo, a d'êv(a)l r(e)če: »Oću da se odvržeš' Is(u)h(rst)a i nega m(a)t(e)re M(a)rie i vere ku si na h(rst)i priel'«. I to e Teofil' učinil'. I d'êv(a)l' ga e učinil' vele bogata. I z'mis'liv'ši Teofil' da e zlo učinil', išal e v' cr(i)kav', pok'lek'nul' e pred' kip d(e)ve M(arie), ki e držala s(in)a v rukah', i s' v(e)l(i)kimi s'l'zami molil' e d(e)v(u) M(ariju). A ona, ka e vazda milost(i)va, od'pus'tila mu e. Dite, ča e kip' b(o)ži, ta se e od' nega obrazom' obraćal'. To videći b(la)ž(e)na d(e)va M(ariê), pos't(a)-v(i)la e kip' na olt(a)r s(i)na svoga i pr(e)d n(e)ga pok'lek'nuv'ši, is'pros(i)la e Teofilu m(ilst) i z(a)pov(i)d(a)la e d'êvlu da mu povrne pis'mo. A onъ obratil' se e i učinil' e dobrъ konac', i š(a)l' e v c(êsarstvo) n(e)b(esko).

f. 145/5

IZ STILEMATIKE
HRVATSKOGLAGOLJSKIH MARIJINIH ČUDESA

U srednjovjekovnoj hrvatskoj književnosti, posebice na sadašnjem stupnju njezine istraženosti, komplementarnost metodâ i pristupa književnom djelu je neophodna. Zato nećemo pogriješiti citiramo li ovdje riječi Davida Daichesa iz njegove knjige *Critical Approaches to Literature* (London 1956): »Nema jednog ‚pravog‘ metoda u postupanju s literarnim problemima, nema pojedinačnog pristupa djelima literarne umjetnosti koji bi pružio sve značajne istine o njima... Totalnu viziju, ili nešto što se njoj približuje, postižu samo oni koji nauče udruživati saznanja što ih pružaju različiti kritički pristupi.«¹ Činjenici da nas u proučavanju književnih djela srednjega vijeka zaokupljaju i moraju i nadalje zaokupljati najviše filološki poslovi, dodajmo i priznanje da bismo ista djela mogli započeti proučavati i metodama koje nam pruža moderni studij književnosti. Tim više, što nam neke metode takvog proučavanja stoje na raspolaganju već više od pola stoljeća, štaviše, danas prikladnije nego prije, jer su manje bučne i manje moderne. Ne mogu a da ne dijelim nepovjerenje Svetozara Petrovića, čije kritičarske i književnoteoretske misli sa zahvalnošću navodim u ovom poglavlju, nepovjerenje prema »lingvističkoj invaziji u studiju književnosti« i protivljenje mišljenju da »unutrašnji pristup« ili »imanentna analiza«, u okvir kojega ulaze i dva vida moderne stilistike: lingvistička stilistika i stilistička kritika, mogu biti pravi, isključiv put do biti književnog djela, do objektivnog vrednovanja književne umjetnine, kako ga zamišljaju njegovi predstavnici. »Zastupnici unutrašnjeg pristupa željeli su da zaustave invaziju biografskih, psiholoških, socioloških i ideoloških analiza na područje nauke o književnosti, a otvorili su neprimjetno vrata jednoj drugoj invaziji — invaziji lingvističkoj.« Stilistički su kritičari griješili kada su »toliko uporno željeli da budu nešto više nego književni kritičari, ili bar nešto više nego ‚obični‘ književni kritičari... ističući svoju zasnovanost u lingvistici i egzaktnost lingvističkih metoda, oni stvaraju iluziju o mogućnosti da se književnost metodama stilističke kritike objektivno studira.«² Polazeći najčešće s neodrž-

¹ Citat uzet iz knjige Svetozara Petrovića, *Priroda kritike*. Zagreb 1972, str. 148.

² Svetozar Petrović, op. cit., str. 65. i 74.

vih metodoloških pozicija o znanstvenoj objektivnosti svoga pristupa, s potrebama potiranja svega tradicionalnog u studiju književnosti, »shvativši književna djela kao apsolutno samostalne strukture u nekom idealnom vakuumu«,³ oni sami, »imanentni analitičari«, upravo oni najradikalniji i najortodoksniji među njima, ostavili su u proučavanju književnosti samo fragmente vrijedne pažnje, ili još manje od toga. Na pitanje zašto nisu dali nešto više, i pored slabe primjenljivosti svojih programa, odgovor može biti i ovaj: nije svatko od njih bio Leo Spitzer. Ipak, kada prestane »invazija«, kada se književnoj umjetnini priznaju i druge dimenzije osim jezične, i kada prestanu tvrdnje o jednoj jedinoj ili ključnoj metodi u istraživanju književnog djela, suradnja između znanosti o književnosti i lingvistike može biti vrlo korisna. Ali samo pod uvjetom da se u toj suradnji nikada ne zaboravi da joj je zadatak vrednovanje književnog djela. A »imanentni analitičari« imali su, dakako, što da prigovore tradicionalnoj znanosti o književnosti. Oni su unijeli nove poticaje i svježinu u književnoteoretska raspravljanja i dali senzibilitet modernog čovjeka književnim istraživanjima. Ako se, makar i prešutno, prizna kriza i sumnja u ona najglasnija i najsmjelija mišljenja u modernim strujama studija književnosti, i ako se gradi na onome što su moderni pristupi književnosti dali vrijedno i prihvatljivo, mogu se u praksi stvoriti i onakva djela kao što je u nas u posljednje vrijeme knjiga stilističkih studija *Od stila do stila* kojoj je autor Frano Čale (Zagreb 1973).

Svakako da je moderne pristupe književnom djelu najteže primijeniti i ostvariti na djelima srednjovjekovne književnosti, što ne znači da ona to svojom vrijednošću ne zaslužuju. Vrijeme je da srednjovjekovni dio naše književnosti prestanemo smatrati samo njezinim hrapavim, nespretnim početkom, koji nužno, ali nevoljko vodimo kao pastorče za ruku, uvijek samo kao kratak uvod u naš kasniji književnopovijesni razvoj. I u evropskom duhu i svijesti postojale su i smjenjivale se »zlatna legenda« i »crna legenda« srednjega vijeka. Ali danas, kada zahvaljujući devetnaestom i našem stoljeću srednji vijek sve više zaokuplja pažnju modernog čovjeka, potrebno je da i mi književnosti srednjega vijeka dademo pravo mjesto u povijesti svoga duhovnog razvoja, i nazovemo je barem mladošću naše književnosti, mladošću koja je imala etape rasta i poleta i napretka. I treba da i na djela hrvatskog književnog srednjovjekovlja gledamo kao na umjetnine, umjetnine vrijedne svakog proučavanja, kao što i povjesnik umjetnosti gleda na svoj srednjovjekovni predmet i nikada nije pomišljao da to čini drugačije.

Nije suvišno, na početku, još jedanput citirati više puta citirane riječi Josipa Hamma iz 1956. godine: »Kada se jednom izda veći broj tekstova i kada se oni iscrpno podvrgnu ne samo tekstovnoj nego i stilističkoj i literarnoj analizi, vidjet će se da se gdješto krivo

³ Ibidem, str. 64.

sudi o hrvatskoj glagoljskoj (glagoljaškoj) književnosti.«⁴ Tekstološka, lingvistička i književnopovijesna obrada tekstova hrvatske srednjovjekovne književnosti dala je posljednjih desetljeća dobre i ozbiljne radove, pa i fundamentalna istraživanja pružaju već dovoljne temelje za književnopovijesne sinteze i vrednovanja metodama modernog studija književnosti. Za ova proučavanja bila bi, dakako, od osnovnog značenja bolja istraženost glagoljskih neliturgijskih tekstova, zbornikâ 14—16. stoljeća, sabirnikâ književnih tema i rodova hrvatske srednjovjekovne književnosti. Da se, međutim, i na ovom stupnju proučenosti naše srednjovjekovne proze može početi govoriti o stilu i umjetnosti naših glagoljaških pisaca, o srednjovjekovnoj umjetnosti riječi, pogotovu ako smo svjesni da ne možemo odmah očekivati sinteze, naglasilo je do sada, hrabrije ili bojažljivije, nekoliko naših znanstvenika. A prvi autor koji je započeo analizom stilematike hrvatske srednjovjekovne proze jest Eduard Hercigonja. Autor je svoju lingvostilističku metodu prvi put prezentirao i primijenio 1965. godine na nekim tekstovima glagoljskih neliturgijskih kodeksa 15. stoljeća: Petrisova zbornika iz 1468. i Kolunićeva zbornika iz 1486. godine.⁵ Autor je držao da je došlo vrijeme za »prenošenje težišta s opisivanja fonetskih i morfoloških elemenata na područje analize sintakse i stila«, tj. da je potrebno početi s utvrđivanjem specifičnih sintaktičko-stilskih elemenata u tekstovima glagoljskih neliturgijskih kodeksa 15. stoljeća. U ovom su radu, kako sam autor kasnije kaže, »pored ostalog, izdvojeni i primjeri odstupanja od kontekstualne norme, elementi stilske informacije na morfološkoj i sintaktičkoj razini, svojstveni izrazu pisaca glagoljaških neliturgijskih zbornika«. Za ovaj rad, koji nije našao nastavljača među proučavateljima naših srednjovjekovnih tekstova, autor se mogao s pravom nadati da će biti poticaj daljnjim sličnim istraživanjima »posebice na području metodologije«. Svoja istraživanja autor je nastavio i novim spoznajama i rezultatima proširio u svojoj doktorskoj disertaciji iz 1969. godine, opširnoj studiji o jeziku Petrisova zbornika, najznačajnijeg kodeksa-predstavnikâ glagoljske književnosti 15. stoljeća (1468).⁶ Hercigonja je na opširnoj i raznolikoj građi koju pruža ovaj zbornik neke morfološke i sintaktičke, pa čak i neke fonetske pojave i odstupanja od kontekstualne norme pratio opet kao elemente funkcioniranja stila ove proze, kao odlike stilogenosti u jeziku koji je proučavao. Rezultati koje je autor u ovom istraživanju ostvario daju nam pravo da njegovu studiju nazovemo studijom o jeziku i stilu Petrisova zbor-

⁴ Josip Hamm, Glagolizam i njegovo značenje za Južne Slavene. *Slavia* 1956/II, str. 313—321.

⁵ Eduard Hercigonja, Iz radova na istraživanju sintakse i stila nekih glagoljskih neliturgijskih kodeksa XV stoljeća. Radovi Zavoda za slavensku filologiju, knj. 7 (Zagreb 1965), str. 119—139.

⁶ Eduard Hercigonja, Jezik glagoljaške neliturgijske književnosti 15. stoljeća i Petrisova zbornika. Zagreb 1969, str. 1—520+44 str. priloga (u rukopisu).

nika. Svoj rad na stilematici hrvatske srednjovjekovne proze Hercigonja je u novije vrijeme metodološki obogatio još jednim prilogom. U njemu je, kako sam podnaslov govori, obuhvatio probleme i metode lingvostilističkog pristupa.⁷

Svojom lingvostilističkom raščlambom Hercigonja želi slijedeće: identifikacijom stilema i stilskih postupaka i njihovom kategorizacijom pokazati funkcioniranje stila naše srednjovjekovne proze, pokazati svjesno, pažljivo njegovanje književnog izraza u prozi naših glagoljaških pisaca, osjećanje zadatka pisca ili prevodioca. Autor je svjestan da »identifikacija svega onoga što su autori srednjovjekovnih tekstova cijenili kao elemente odstupanja od stilski neutralnog sloja konteksta, nije dakako moguća, no ipak postoje neki parametri koji dopuštaju djelomično određenje sastava njihova stilskog repertorija...«⁸ Uočavanje stilskog repertorija i brige za literarnost kazivanja pisaca i prevodilaca srednjovjekovnih tekstova dat će prave odgovore i negativnom sudu Artura Cronije o hrvatskoj glagoljskoj književnosti,⁹ mišljenju koje ovaj pisac nije provjerio ni na jednom relevantnom tekstu ove književnosti. Hercigonjin pristup mogli bismo, mislim, nazvati lingvističkom stilistikom, ali nipošto u njezinu ortodoksnom obliku Ballyjeva tipa, jer se ona bavi književnim djelom, njegovim poetskim jezikom, umjetnošću riječi, pa je po tome bliska stilističkoj kritici. Nadalje, za razliku od mnogih modernih stilističara, za koje je književno djelo, kao jezična umjetnina, samostalna umjetnička stvarnost, čemu smo priговорili već u uvodu, autor svojim postupkom želi ostvariti također živu i prisutnu dimenziju pisca i dimenziju čitaoca, tj. današnjeg primaoca književnog djela.

Na tekstovima Marijinih čudesa, koji se, bez dvojbe, mogu uvrstiti među najliterarnije tekstove naše srednjovjekovne proze, provjera stilema koje je Hercigonja do sada uvrstio u stilski repertorij glagoljaških pisaca daje dobre rezultate. Tako mi je u ovim tekstovima uspjelo identificirati većinu navedenih stilema, kao i nekih drugih njima srodnih stilskih postupaka. Ovo, međutim, nije mjesto za njihovu detaljnu detekciju i nabranje, a niti takva potreba postoji. Umjesto toga, pokušat ću na ograničenom broju primjera pokazati kako funkcionira stil ove proze, stil ove književne vrste u njezinu srednjovjekovnom trajanju obuhvaćenom ovom studijom. Za ovaj moj pokušaj bilo bi najidealnije kada bismo imali jednu legendu, jednu temu, obrađenu u svim zbirkama. Ali, iako pojedini spomenici sadrže međusobno zajedničke legende, sva četiri spomenika (četvrtim spomenikom obuhvaćam ovdje, samo za ovu

⁷ Eduard Hercigonja, *Hrvatska književnost srednjega vijeka. Problemi i metode lingvostilističkog pristupa*. Dometi, god. 6, br. 7–8 (Rijeka 1973), str. 3–10.

⁸ *Ibidem*, str. 5.

⁹ Arturo Cronia, *Della così detta letteratura glagolitica e del periodo della sua maggiore floridezza*. Ricerche slavistiche, sv. III (1954), str. 122–132.

svrhu, sve glagoljske *Disipule*) nemaju nijednu zajedničku legendu. Zato će za navedenu svrhu biti najplodnija detekcija stilema na jednoj zajedničkoj temi iz Ivančičeva zbornika i glagoljskih *Disipula*.¹⁰

Pogledajmo, dakle, nekoliko karakterističnih mjesta za književni izraz legende *Uxor et pellex* iz *Izb*:

Tekst sadrži na nekoliko mjesta stilski postupak koji ima zadaću da determinira kontekst. Uglavnom se radi o težnji za što preciznijim određivanjem ličnosti:

... i poče ju vele umileno moliti da bi ju mastila nad' onu
i nu ženju ka biše nei muža prev'zela.

... i utak'nu se sa onu blud'nicu s'ku bljujaše muž nee.
Molimo tada tu divu slavnu...

Pisac rado u bližem kontekstu izbjegava nagomilavanje istih oblika, pa stilski funkcionalno koristi mogućnost koju mu daju varijante, kako bi zaobišao monotoniju pripovijedanja. U primjeru koji navodim čini to sa gen. sg. zamjениčkih oblika žen. r.:

I azъ vam' nê iskusiъ brezъmêr'nu milostъ nee, zač často
mi prihajaše bolêzanъ v' udi moe. I otneliže počahъ na činu ee
vazda stati, ne učuhъ nigdarъ bolêzni.

Na drugom mjestu, opet u užem kontekstu, on ponavlja, inzistira na jednoj riječi ili na istim oblicima da bi intenzivirao svoje kazivanje:

... ka biše nei muža prev'zela. I tudie pokaza se nei bla-
žena Mariê i reče: »Kako ê nei hoću zlo učiniti da ona...«
Tada otgovori k' nei žena...

Pisac također nastoji pojačati, aktivirati pripovijedanje i odnose između dviju rečenica. U tom smislu skupina *to tada* u našem primjeru ima stilsku funkciju, sličnu onoj koju ima veznička skupina *a tada*, koju je Hercigonja u vremenskim, pogodbenim i uzročnim rečenicama u tekstovima *Pzb* identificirao kao specifično sintaktičko-stilističko sredstvo:¹¹

¹⁰ U prilogu, na kraju ovog poglavlja, donosim kao ilustraciju ovim istraživanjima obje hrvatskoglagoljske verzije Marijine legende *Uxor et pellex*, verziju iz *Izb* i verziju iz glagoljskog *Disipula B*. Tekstove dajem u latiničkoj transliteraciji sa suvremenom interpunkcijom, kao što sam izdala sve tekstove u ovoj knjizi. Jedino sam izostavila, kao i u citatima iz drugih legenda u ovom poglavlju, zagrade u kojima su razriješeni kraćeni dijelovi riječi, jer one bi u ovom kontekstu bile opterećenje.

¹¹ Eduard Hercigonja, *Iz radova na istraživanju sintakse i stila...*, str. 129.

»Da kada me ti neć mastiti, to tada hoću se sinu tvomu tužiti na nju da me on masti«.

E. Hercigonja u stilskom repertoriju pisaca Petrisova i Kolu-
ničeva zbornika nalazi i jednu vrlo značajnu pojavu. To je sintak-
tički obrat, poznat i u drugim starim slavenskim književnostima:
ptcp. prez./pret. akt. I+i, tr, ter+predikat.¹² Ovaj sintaktički obrat
u kombinaciji: ptcp. prez.+i+predikat nalazim i u našoj legendi
iz *Izb*:

*Zena že nega zakonъna v žalosti prěbivajući i vlize
v crikavъ blažene Marie...*

Ova pojava u mojim legendama nije rijetka, a našla sam je i u
obliku: ptcp. pret. pas. + i + predikat (*Nika koludrica prehinē-
na d'ěvlomъ i važ'ga se ot ljub've telesne na ed'noga poslěnika
svoga*). Hercigonja drži da su ovakvi sintaktički obrati trebali imati
stilsku vrijednost koju je sadržavao veznik između participa i gla-
golskog predikata.

U našoj legendi nalazim jedan stilem koji ima više potvrda
u tekstovima iz *Izb*. To je pojava upravnog govora unutar upravnog
govora. Njime se najvjerojatnije želi intenzivirati pripovijedanje,
tako da ono dobije novu, dramsku funkciju:

*Ona že otvěčav'si, reče k nei: »Na te sam' se tužila svetoj Marii
da bi me na tebi mastila. I ona odgovorila estъ mani ,da ē
nied'noga zla neću stvoriti nei, are vsaki danъ 100 kratъ
poklanaet se mani'. Da ē upvamъ na nee sina da me mas'ti
nad' tobu«.*

U priči se obilno koristi polisindet za aktivno, ali usporeno
tkanje zbivanja. U završnom egzortu, posebice u njegovu drugom
dijelu, upotrebljen je, naprotiv, asindetski ritam, kao i u završecima
gotovo svih legenda: događaji jedne uzbudljive priče ispričani su;
ovo što još pisac ima reći nije više novo nego stereotipno, ono što
govori na kraju svake legende. Za to je asindetski ubrzani ritam
najpogodniji. Ovakva upotreba polisindeta i asindeta govori nam
nešto i o funkciji stilema u kompoziciji legende.

Legenda *Uxor et pellex* po raznovrsnosti i zanimljivosti stilema
koje sadrži možda nije najsretnije odabrana legenda među legen-
dama u Ivančićevu zborniku, ali upravo ona nam je bila potrebna
u ovom postupku. U drugim mirakulima naći ćemo još mnogo ra-
znovrsnih i značajnih stilema i stilskih postupaka našega pisca.
Navedimo, ipak, još samo jedno mjesto iz ove zbirke: molitvu i za-
hvalu za milost Bogorodici Marije Egipatske, najljepšu stranicu u
tekstu Marijinih čudesa u Ivančićevu zborniku:

¹² Ibidem, str. 129—130.

I lijući sl'zi na lici svoi i poz'rivši na visotu, vidi obrazъ bla-
žene divi Marie i tomu obrazu srъdъčeno reče:

»O presveta divo, ka Boga pl'teno porodila esi, vimъ da
tolikovъ nečistotom' os'kvr'nena esamъ, i nisamъ dostoina, ere
toliko bludnih' grêhovъ napl'nih se, i gledati vridna nisamъ na
prêstol i obrazъ tvoi. Da s'tanovita esamъ da toga cića Gospo-
dinъ hotêlъ estъ biti človêkъ da bi grêšnihъ na pokoru privelъ.

Pomozi i mani grêšnici, prêmilostiva divo Bogorodice Marie,
zač' nimamъ vesel'stva nied'noga, i navlaš'č da vrata crikvena
proiti mozimъ. I da vzmogu viditi drêvo život'nago križa, na
kom' Isuhrstъ, sinъ tvoi predragi, raspet' bi⁹ za spasenie naše
i človêčaskago roda.

Molju ti se, kralice nebeska, da povelishъ otvoriti vrata
zativorenaê mani, rabi tvoei, i napl'ni želju moju, juže imamъ
pokloniti se prêsvetomu križu i životnomu Spasitela našega. I
ako ispl'nišъ prošenie moe k' tomu, obečivamъ pustiti poželin'e
svita sego, i idêže skazeši mani mêsto, tu ê okan'na da pokoru
stvoru.

Ti, gospoe, milostiva esi mani. I molitavъ moiъ nisi otila
otrinuti ot tebe, aš'e i okan'na esamъ grêšnica, i zato li esamъ
v'zmogla viditi slavu božiju tebe cića, ki grêšnici nisu dostoini
viditi. I oš'e molju se tebi, divo prêmilostiva, da m'nê pokažeši
put' spaseniê, da ê gotova esamъ pokoru s'tvoriti g'di ti hočeši.

O presveta Bogorodice i gospoe moê, molju ti se, ne otpusti
me i ne otluči se ot mene, i vazdi obarui me, rabu tvoju.»

Kolika briga za književni izraz, kakva ljepota i raznolikost
izraza samo u obraćanju, u epitetima koje nesretnica upućuje svojoj
spasiteljici! S koliko pažnje pisac strukturira ovo književno tkanje
da bi dobio jednu smisaonu, kontekstualnu cjelinu! Od invokacije
pa do posljednje rečenice ovoga kazivanja, koja se ponovno vraća
riječima invokacije, on je raznim stilskim postupcima ostvario jednu
skladnu kompoziciju, zaokruženu tematsko-stilsku strukturu i jedan
doživljaj duboke ljudske patnje. Nije li ovo u hrvatskoj glagoljskoj
književnosti svojevrsno »pletenije sloves«, koje smo navikli nalaziti
i spominjati samo u slavenskim ćiriličkim književnostima srednjega
vijeka?¹³

Marijine legende u Petrisovu zborniku pisane su s istom lite-
rarnom ambicijom i namjerom kao i legende u Ivančičevu zbor-
niku. To je ista ona briga za estetiku književnog izraza, briga za
»viši«, knjiški stil, ista ona uznemirenost pred neobičnim i uzbud-
ljivim zbivanjima, koju treba u najfinijem literarnom tkanju pre-
nijeti svojim čitaocima.

¹³ O »pleteniju sloves« u slavenskim ćiriličkim književnostima srednjega
vijeka pisao je u nas u više navrata Malik Mulić. Srpsko »pletenije sloves«
do 14. stoljeća. Radovi Zavoda za slavensku filologiju, knj. 5 (Zagreb 1963),
str. 117—129; Pletenije sloves i hesihazam. Radovi Zavoda za slavensku filo-
logiju, knj. 7 (Zagreb 1965) str. 141—156.

Da uzmemo samo *Djevojku bez očiju*, najljepšu Marijinu legendu u Petrisovu zborniku, u kojoj je pisac maksimalno ispoljio svoju umjetničku namjeru i sposobnosti, ujedinio stilske postupke koje je poznao i one kojima je sam tvorac. Toliko toga što može pružiti i dopustiti još jedan tradicionalni crkvenoslavenski sloj jezika i govorni »čakavsko-kajkavski hibridni jezik« funkcioniра u stilu ove proze: razne sintaktičke konstrukcije, sintaktički obrati, morfološke dublete, leksička variranja i razni stilski postupci koji intenziviraju, aktiviraju i emocionalno boje zbivanja do punog estetskog doživljaja njihova primaoca. I ona bogata sinonimika raznih tipova, i lijepa simbolika, koja zamjenjuje običnu deskriptivnost i stvarnu karakterizaciju, sve stopljeno s ljepotom jedne izuzetne marijinske teme, govori nam da vjerojatno čitamo i najljepšu Marijinu legendu u hrvatskoj književnosti uopće. Samo dva primjera iz ove legende: u prvom primjeru djevojka-redovnica pita engleskog kraljevića čime je zaslužila njegovu ljubav. Pogledajmo ponavljanje kao stilski postupak, koje dočarava psihičko stanje redovnice i afektivnošću boji njezino kazivanje, zatim sinonimiku, pa simboliku . . . :

A ona djevica posla k tomu kraliću govoreći: »O plēmēniti kraliću, prošu tē, kako plēmēnitu krv' ot ke si ti roen', povēi mi, prošu tē, zač' sam' ti ē tuliko draga i zač' sam' ti tuliko vzljublēna, za ku rič' i za ku moju lēpotu ednu ubogu dēvicu kako sam' ē, ka bim' ne bila dostoina tēbē kudēlē prēs'ti, ni tvoe poč'tēne komorē pomēs'ti, ki si tuliko plēmēnit' gospodin'?»

A zatim, nakon očajnog čina, oči u zlatnoj čaši nasrtljivom zaljubljeniku, i riječi:

»O kraliću plēmēniti, kada sta ti tuliko dragi ti moi oči i da si mē za volju niu tuliko vzljubil', to sta ti moi oči, ljubi iju kuliko hočeš', a mene ne buš' nigdarē ljubil'!«

u koje je pisac sigurno svjesno ubacio kajkavski elemenat radi govorne situacije, ali i variranja u funkciji stilskog sredstva.

Ovo su samo kratke napomene o izražajnim, književnim vrednotama i zanimljivosti stila *Djevojke bez očiju* i ostalih legenda u Petrisovu zborniku.

Prevodilac senjskih Marijinih mirakula, koji je po obimu izvršio najveći zadatak, pokazuje nešto manju književnu ambiciju, nešto manju brigu za ljepotu književnog izraza od svojih dvaju prethodnika. Možda upravo zbog toga što se našao pred velikom zbirkom, koju je nastojao što prije i što vjernije prevesti. Senjski prevodilac nije znao zatajiti svoj talijanski predložak. Osim toga, počnemo li s detekcijom stilema u ovom velikom tekstu, vidjet ćemo da će iz njegova stilskog repertorija izostati posebice stilemi i stilski

postupci koje je glagoljašima 15. stoljeća još omogućavalo mješanje jezičnih elemenata crkvenoslavenske tradicije i elemenata govornog jezika, jer je ta faza u jeziku senjskog prevodioca već gotovo posve završena. On više nema mogućnosti pisaca Ivančićeva i Petrisova zbornika da morfološkim, sintaktičkim i leksičkim kombinacijama i variranjima razbija jednoličnost naracije, stvara stilske efekte, gradi »viši« stil. Sve ovo nipošto ne govori da ovaj tekst hrvatske Marijine legende u proučavanju stila zaslužuje manju pozornost od ranijih tekstova. Stil ove proze osvaja čitatelja jednom novom živošću, svježinom i neposrednošću. Na primjer, jedan stilski postupak posebice je karakterističan za ovu prozu: vrlo bogata sinonimika, posebice sinonimika kontaktnog, ali i distantnog tipa. U kojoj je ona mjeri, kada i kako odraz talijanskog predloška, a kada i kako svojina našeg prevodioca, vrijedilo bi detaljnije ispitati.

Tako smo došli i do *Disipulâ* i druge hrvatskoglagoljske verzije mirakula *Uxor et peller*, koji uzimamo iz *Disipula B*, iz sermona na blagdan Očišćenja Marijina (f. 214d—215a). Postupak koji smo primijenili na ranijim tekstovima na ovom tekstu neće dati nikakve rezultate. Stil ove proze ne posjeduje mnogo na čemu bi se zaustavila naša pažnja. To je jedna jednostavna, odmjerena priča, poruka upućena vjernicima s propovjedaonice, približena njihovu govoru i shvaćanju. Za razliku od iste legende u Ivančićevu zborniku, ovo je samo čista, svakodnevna pragmatika i ništa više. Tome postoje, držim, dva razloga: Prvi je razlog različita namjena, različita funkcija data ovim dvjema legendama. Dakako, ni legenda u *Izb* nije lišena angažiranosti, ali njezin autor svjesno piše jednu živu, slavnu srednjovjekovnu legendu s ambicijom i ponosom pravog stvaraoca. Pisac legende u *Disipulu* samo je propovjednik, praktičar, koji ubacuje još jedan »exempal« u svoju propovijed da bi opomenuo svoje vjernike na moralno življenje. Prva priča pisana je za čitatelja legende, druga za slušaoca »exempla«. Ali i drugi razlog može biti isto tako važan: degeneracija, dekadansa, iscrpljenje jedne književne teme i jedne cijele književne vrste, koje literatura Marijinih mirakula doživljava u 16. stoljeću, nužno je razlog i degeneraciji, dekadansi stila pisaca njezinih tekstova. Tako dekadansa teme i dekadansa stila, koje ovdje, držim, stoje u jednom međusobno uzročno-posljedičnom odnosu, dadoše u glagoljskom *Disipulu* gotovo jedan okamenjen primjer slavne srednjovjekovne Marijine legende.

Ovo je samo jedan kratki osvrt na stil hrvatske srednjovjekovne Marijine legende: on želi pokazati kako je književni izraz pratio povijest ove književne vrste, kakvu je ulogu odigrao u literarnosti ove srednjovjekovne proze. U drugim poglavljima vidjet će se koliko se rezultati dobiveni ovim istraživanjima podudaraju s književno-povijesnom slikom koju sam stvorila o istim tekstovima.

Postupak detekcije stilema, krivo shvaćen i proveden, može postati zamka za istraživača i onoga koji se njegovim rezultatima služi. U zamku će upasti onaj koji drži da je književno djelo samo

jezik, zato što se ostvaruje samo jezikom. Takav će istraživač unedogled nabrajati stileme iz jednog ili drugog djela i, držeći da se njegovim pristupom može objektivno vrednovati književno djelo, između dvaju djela ustvrditi da je vrednije djelo koje ima više stilema. Griješi, međutim, istraživač koji misli da je tako došao do biti književnog djela. Neće učiniti manju grešku od istraživača, koji je, ne baš tako davno, po čestoti ukrasnih tropa i figura mjerio vrijednost književnog djela. Tako dolazimo u stvari do prigovora koji je Radoslav Katičić uputio Riffaterreovu shvaćanju stilema kao »nepretkazivih jezičnih elemenata«, koji prenose »dodatne stilističke obavijesti«: »Funkcija stilema nije, bar ne u prvom redu, u tome da odražavaju i upravljaju čitaočevu pažnju, kako to misli Riffaterre, nego su znakovi koji čine uočljivijom unutrašnju strukturu književnog djela. I upravo ta njihova funkcionalna veza s unutrašnjim svijetom književnog djela daje stilemima mogućnost da kod čitaoca pojačaju estetski doživljaj. Taj estetski doživljaj ne zavisi samo od nepretkazivosti stilema nego mnogo više od njihove funkcionalnosti u unutrašnjoj strukturi pjesničkog svijeta. Sada postaje razumljivo i zašto funkcionalna stilska analiza mora često polaziti baš od stilema. To nije zato, kako bi izgledalo u svjetlu 'teorije o dodatnoj obavijesti', što baš ti stilemi daju tekstu njegov umjetnički karakter, nego zato što su stilemi jako uočljivi elementi koji nam pomažu da utvrdimo unutrašnju strukturu književnog djela i odredimo tok unutrašnjeg zbivanja i osobito njegove vrhunce. No stilemi nipošto ne daju tekstu njegov umjetnički karakter nego čine samo uočljivom njegovu unutrašnju strukturu...«¹⁴ A ta struktura unutrašnjeg svijeta književnog djela, o kojoj govori Katičić, mislim da se ne može spoznati ni vrednovati detekcijom stilema kao nekim objektivnim kategorijama, nego cjelokupnim doživljajem djela, subjektivnim kreativnim postupkom. A taj doživljaj književnog djela ostvarujemo svojim iskustvom, ulazeći u njegovo tkivo sa svim onim što nosimo u sebi, »opterećeni« sobom i svojim životom.

Književno djelo nije samo jezik, iako se ono pred nama jezikom ostvaruje. Zato mu je potrebno prilaziti s različitih stajališta, a ne samo u granicama njegova pjesničkog jezika. Književno djelo spoznaje se i vrednuje i unutar svoga vremena, u životu, namjerama i vjerovanjima svijeta u kojemu se rađa i živi. Ako smo toga svjesni, istraživanje književnog izraza, koje očigledno odgovara literarnoj senzibilnosti suvremenog čovjeka, bit će i u našoj srednjovjekovnoj književnosti od velike koristi. Ono će nam pokazati da li je i kako je hrvatski glagoljaš u svom srednjovjekovnom svijetu osjećao zadatak pisca i prevodioca.

¹⁴ Radoslav Katičić, Jezikoslovni ogledi. Zagreb 1971, str. 201.

Uxor et pellex

a) Ivančičev zbornik (f. 96a—96b)

Bist' eterъ člověkъ, ki imie ženu svoju i grihova sa inu ženu i nu veče ljub'laše. Žena že nega zakonъna v žalosti přebivajuči i vlize v crikavъ blažene Marie, i poče ju vele umileno moliti da bi ju mastila nad' onu inu ženju ka biše nei muža prev'zela. I tudie pokaza se nei blažena Mariě i reče: »Kako ê nei hoču zlo učiniti da ona poklonit' se m'ně na kiždo danъ 100 kratъ?« Tada otgovi k' nei žena: »Da kada me ti nečъ mastiti, to tada hoču se sinu tvomu tužiti na nju da me onъ masti«.

I izliz'ši nei isъ crikve i miš-laše o toi riči, i utak'nu se sa onu blud'nicu s' ku bljujaše mužъ nee. Tada blud'nica reče k nei: »Čto praviš ti?« Ona že otvécav'ši, reče k nei: »Na te sam' se tužila svetoi Marii da bi me na tebi mastila. I ona otgovorila estъ mani ,da ê nied'noga zla neču stvoriti nei, are vsaki danъ 100 kratъ poklanaet se mani'. Da ê upvamъ na nee sina da me mas'ti nad' tobu«. I uslišav'ši sie, b'lud'nica tudie pade na kolěni svoi před' nju s' mnogimъ umilenemъ, rekuči ei: »Se otseli da nigdarъ ne přegrěšu s' mužemъ tvoimъ i ni po niedanъ putъ protu zapovědemъ božimъ!« I tako spasenъ okonъ stvori i ugodí Bogu v' mirě.

I azъ vam' ně iskusiň brezuměr'nu milostъ nee, začъ casto mi prihajaše bolézanъ v' udi moe. I otneliže počahъ na činu ee vazda stati, ne učuň nigdarъ bolězni. Molimo tada tu divu slavnu, ka ne zatvaraetъ nied'nomu milostí d'vari svoiň, da ona za nasъ grěšniň molitъ sina svoga i Gospoda našego Isuhrsta, ki estъ blagoslovlennъ v věki věkъ. Amenъ.

b) Disipul B (f. 214d—215a)

Divica nikoga viteza bila e š' nim' sagrišila i vele krat e gospu svoju, ženu negovu, raz'srdila. I ta divica vele devoto služila devi Mariji, v'saki dan govorila e k'lečeci 7 Zdravih Marij. I to gos'pa v'se e z'nala. I niki dan, buduči s'rdita, napritila e divici, govoreči: »Ti si mi toliko k'rat' moga muža v'zela. Otela sam' te činiti ubiti, da se noči évila mi se e deva Mariě da ti ne mogu nied'noga z'la učiniti, ere si noi věrna s'luž'benica«. I divica e vele s'k'rušena bila i rek'la se: »Kada e meni Matí Božie milostiva, ê ti oču mir' dati i nig'dar' neču proti tebi k'r'ivice učiniti!« I tudie š'la e v' drugu biskupiju v' niki k'loš'tar, kadí e Bogu i devi Mariji služila.

HRVATSKA MARIJINA LEGENDA

Hrvatska je srednjovjekovna književnost evropsku Marijinu legendu prihvatila u doba svog najzrelijeg stvaralaštva, kada je stajala otvorena prema zapadnoevropskim izvorima. I prihvatila ju je dosta rano ako znamo da smo stajali na rubovima zapadnoevropskih zbivanja i zapadnoevropske književnosti, na rubovima koji su Marijinu legendu posljednji primili i preko kojih se ona u srednjem vijeku i nije dalje prelila. Postoji mogućnost da je ona u hrvatsku književnost ušla i ranije nego što nam to kazuje prva sačuvana hrvatska zbirka Marijinih čudesa, upravo zbog tematske i literarne zrelosti ove prve zbirke, možda već tijekom 14. stoljeća. U tom bi se slučaju hrvatska književnost u literaturi Marijinih čudesa približila i nekim velikim zapadnoevropskim literaturama, koje su svoje veće zbirke na pučkim jezicima dobivale tek u 14. stoljeću. Ipak, to je samo mogućnost i na njoj se ne može ništa graditi.

Hrvatska literatura Marijinih mirakula, onakva kakvu danas imamo, ne poznaje mladost evropske Marijine legende, ali je na svojim glagoljskim stranicama sačuvala cijeli njezin zreo život. Prvi koraci evropske Marijine legende na Zapadu nisu samo oni koje je u merovinškoj Galiji u 6. stoljeću učinio Grgur iz Toursa; oni će se produžiti sve do u 11. stoljeće, a mladost evropske Marijine legende do u zlatno stoljeće njezina života. Tek u ovom razdoblju zrelog zapadnoevropskog kršćanstva, ona će oblikovati svoju najčistiju kršćansku duhovnost i ostvariti svoju osebujnu literarnu ljepotu. Tek u ovom razdoblju, u kojemu se rađaju i prve zbirke na pučkim evropskim jezicima, ona će stvoriti sve svoje velike teme. Ovu mladost, život ove mladosti, hrvatska književnost ne poznaje, ali je ne poznaju ni neke druge zapadnoevropske književnosti, jer nju su stvarale samo prve i najveće literature među njima.

Sa svojom prvom zbirkom Marijinih čudesa hrvatska je književnost primila zlatno klasje evropske Marijine legende, njezinu punu, zrelu ljepotu, u kojoj su i plodovi njezina djetinjstva i njezine mladosti. Sjetimo se samo legende o Mariji Egipatskoj, koja je na putu iz orijentalnih književnosti, preko grčke književnosti, poslije toliko stoljeća našla svoju pravu domovinu u Francuskoj; sjetimo se legende o židovskom dječaku, također grčke legende, koja na Zapadu živi već među mirakulima Grgura iz Toursa. I svaka druga legenda zbirke u Ivančićevu zborniku odaje pun život i punu zrelost. Nije lako naći u evropskoj književnosti jednu zbirku Marijinih

čudesa koja je na tako malenom prostoru okupila toliko velikih tema ove književnosti. I zato ne mogu a da ne izrekнем dojam da je ona nastala prema nekoj većoj evropskoj zbirci Marijinih mirakula. Iz nje je hrvatski prevodilac i stvaralac birao teme za svoju zbirku, ostavljajući po strani one inferiornije. A njih je imala mnogo evropska literatura Marijinih čudesa, kao i mnoge druge književne vrste. Priče koje su same po sebi bile banalne, ili su u beskraj loše varirale jedan motiv dok nisu postale banalne i dosadne. One su pratile lijepe teme Marijine legende kao ružne pratilje, kao njihov korov. Hrvatska Marijina legenda doista ne poznaje takve teme, barem ne u svojim najboljim zbirkama.

Sve što smo rekli za prvu hrvatsku zbirku Marijinih čudesa još je na višem stupnju u slijedećem tekstu hrvatske Marijine legende, u zbirčici čudesa u Petrisovu zborniku. Ona je također uzela najljepše i najznačajnije teme evropske Marijine legende, i ovdje, držim, možemo sa sigurnošću reći da ih je birala iz neke veće zbirke. Osim toga, ovo je djelo još zrelije literarnosti i još znatnije estetske vrijednosti od prve hrvatske zbirke Marijinih čudesa. Zbirčica u Petrisovu zborniku malo je remek-djelo hrvatske Marijine legende. Svaka usporedba s drugim hrvatskim tekstovima koji obrađuju iste ili srodne teme, a može ih se napraviti dosta, govori u korist ovoga djela. Usporedba se može učiniti i s najboljim obradama istih tema u evropskim zbirkama i u njoj hrvatska književnost ne može ništa izgubiti. Legende ove zbirčice ravne su obradama u najboljim i najslavnijim evropskim zbirkama Marijinih mirakula. Njihove poetske sugestivnosti i ustreptale osjećajnosti ne bi se zastidjeli ni Rutebeuf, ni Bonvesin della Riva, ni pjesnici nordijskih legendi azurne ljepote, kao što se ne bi zastidjeli ni Marije Egipatske, ni velikog broja legenda u Ivančićevu zborniku. Ove dvije zbirke hrvatske Marijine legende nisu stvarane stihijski ni serijski, kao što su, na žalost, često stvarane i mnoge zbirke velikih evropskih književnosti; njih treba svrstati među najveće književne ostvaraje hrvatske i evropske Marijine legende.

Senjska zbirka Marijinih mirakula dala je hrvatskoj književnosti divno i raznoliko bogatstvo novih tema, među njima prvi put i Teofila, *la Manekine*, *la Sacristine* i toliko drugih poznatih tema ove književnosti, koje će se s ovom zbirkom u hrvatskoj književnosti javiti prvi, a osim nekoliko legenda, i posljednji put. Prve hrvatske zbirke bile su riznice ljepote ove književnosti, a ova je zbirka riznica ljepote i riznica bogatstva. Obogatit će hrvatsku književnost za šezdeset i jednu legendu i time je učiniti pravim sudionikom evropske književnosti Marijinih mirakula. Ovu je zbirku na evropskim izvorima dva, a možda i tri stoljeća oblikovala talijanska književnost prije nego što ju je dala hrvatskoj književnosti. I evropska i talijanska književnost nataložile su u njoj autentično blago Marijine legende, sakupljano od njezinih početaka pa do pune zrelosti.

Po ovom obilju senjska glagoljska zbirka Marijinih mirakula najznačajniji je predstavnik ove književne vrste u hrvatskom srednjovjekovlju. Ona je i njegov posljednji autentičan predstavnik.

Gledano na zbirke i skupine tekstova, hrvatska književnost nije razvijala ni stvorila vlastitu tradiciju literature Marijinih mirakula. Ona je svaku svoju zbirku ponovno prevodila, uvijek s neke druge evropske zbirke. Svi tekstovi njezinih zbirki pripadaju različitim tekstovnim redakcijama. Samo neki tekstovi, pojedinačni, raspršeni po zbornicima i drugim djelima hrvatske glagoljske književnosti, pokazuju pripadnost istim redakcijama. Da je znatnije razvijala vlastitu tradiciju ove literature, da je prenosila tekstove iz jedne svoje zbirke u drugu, kompilirala ih, dodavala im, oduzimala im, mijenjala ih, na ovim bi se tekstovima naslagalo vjerojatno više hrvatske vlastitosti. Ovako je hrvatska Marijina legenda tematski bogatija i raznolikija. A ako ocjenjujemo pripovjedačku tehniku i usavršenost književnog izraza ovih tekstova, onda Marijini mirakuli, autentični nosioci srednjovjekovne poetike, stoje na samom vrhu hrvatske srednjovjekovne novelistike.

Kao što smo već rekli u prvom poglavlju naše knjige, novi čovjek 15. stoljeća, još više novi čovjek 16. stoljeća, nova duhovna, kulturna i literarna stvarnost Evrope, nova slika evropskog kršćanstva, reformacijom izmijenjenog kršćanskog mentaliteta, nisu mogli ohrabriti srednjovjekovnu Marijinu legendu. Ona se nalazi na putu iscrpljenja. Srednji vijek, gledajući svoje umiranje, pokušao je i Marijinu mirakulu kao i nekim drugim svojim književnim vrstama ubrizgati nešto nova života. Ali ne zadugo, i bez većeg uspjeha. Istina, produkcija nije bila zaustavljena; dapače, pronalazak tiska umnožit će Marijinu legendu kao nitko ranije, a i rukopisne će se zbirke i nadalje prevoditi i kompilirati. Ali to su djela prošlosti; u njima će se malo toga naći što već nije rekao čovjek 12, 13. i 14. stoljeća. Pa iako će se upravo u kasnom srednjem vijeku mnogi tekstovi Marijine legende vinuti do vrhunca umjetničke kreativnosti i nadahnuća, na pomolu je iznemoglost, iscrpljenost jednog književnog žanra. Bez obzira na vanjske faktore, koji joj sada više nisu prijatelji, Marijina se legenda iscrpla i u samoj sebi: dalje će je pratiti odsutnost originalnosti, ali i odsutnost srednjovjekovnog mentaliteta i osjećajnosti. Proturreformacija će pokušati da pruži pomoć Marijinu mirakulu, kao i drugim oblicima kršćanske književnosti. S propovjedaonicâ će silaziti u puk među drugim »exemplima« i Marijini mirakuli. Ali to će biti preporuke i savjeti, a ne literatura. Neće u njima biti ni prve, pune vjere zapadnoevropskog srednjovjekovlja. To više nije vjera koja osvaja, nego vjera koja se brani; dekadansa osjećajâ koji su ovu literaturu nekada stvarali.

Ovom stanju u evropskoj literaturi Marijinih mirakula u hrvatskoj književnosti već pripadaju posljednji tekstovi Marijine legende obrađeni u ovoj knjizi. Dva su razloga što Marijine legende u glagoljskim *Disipulima* nemaju tematsku ni literarnu vrijednost

tekstova ranijih hrvatskih zbirki. Ni Heroltova zbirka nije bila osobito nadahnuto, pogotovo ne originalno djelo. Nastala je na starijim predlošcima, ne uvijek sretno odabranima, još manje stvaralački prenesenima. Ipak, ona je sakupila lijepo bogatstvo tema evropske Marijine legende, među kojima ima i najvećih. Ali iz ovoga bogatstva hrvatski propovjednik nije znao birati. On je bio samo propovjednik, a ne i stvaralac kao pisci ranijih zbirki hrvatske Marijine legende. I bio je već čovjek 16. stoljeća. Nije imao više osjećaja za osebnju srednjovjekovnu ljepotu ove legende, kao ni sluh za teme koje su njezinu ljepotu pronijele. I dok se srednji vijek 16. stoljeća, bacajući još posljednji sjetan pogled na djelo svojih zlatnih stoljeća, gubio u susret novom vremenu, s njime je zamirala i Marijina legenda, možda najljepše poglavlje hrvatskog književnog srednjovjekovlja.

Život Marijine legende nastavit će se, doduše, i u slijedećim stoljećima. I u evropskoj i u hrvatskoj književnosti do u 18, čak do u 19. stoljeće. Ali Marijina legenda ni u jednoj književnosti nema više što reći. Sve što je imala reći evropska Marijina legenda rekla je s 15. stoljećem, sve što je imala vrijedno reći hrvatska Marijina legenda rekla je sa senjskom zbirkom mirakula, također s 15. stoljećem. Hrvatska književnost, koja je osjetila radost rađanja evropske Marijine legende u mnogo kasnijim tekstovima, njezino je umiranje osjetila na vrijeme i u punoj tuzi.

BIBLIOGRAFIJA

- Ahsmann, H.P.J.M.: *Le culte de la sainte Vierge et la littérature française profane du moyen âge*. Utrecht (1930).
- Albe, Edmond: *Les Miracles de Notre-Dame de Roc-Amadour au XIIe siècle*. Texte et traduction d'après les manuscrits de la Bibliothèque Nationale. Avec une introduction des notes historiques et géographiques par E. A. Paris (1907).
- Attwater, Donald: *A Dictionary of Mary*. London-New York-Toronto 1956—1957.
- Axelsen, Angelica: *Supernatural beings in the French medieval dramas*. With special reference to the Miracles of the Virgin by A. A. Copenhagen 1923.
- Badalić, Josip: *Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj*. Djela JAZU, knj. 45, Zagreb 1952.
- Baroncelli, Ugo: *Gli incunabuli della Biblioteca Queriniana di Brescia*. Ateneo di Brescia 1970.
- Beauvais, Vincent de: *Speculum historiae*. Douae 1624.
- Beck, Hans Georg: *Putevi vizantijske književnosti*. Beograd 1967 (Srpska književna zadruga, knj. 403).
- Besutti, Giuseppe M.: *Bibliografia Mariana 1952—1957*. Roma 1959.
- Bibliotheca sanctorum*, t. I—XII + Indici. Roma 1961—1970.
- Bohigas, Pere: *Miracles de la Verge Maria, col·lecció del segle XIV*. Text, pròleg i notes de P. B. Barcelona 1956.
- Bossuat, Robert: *Manuel bibliographique de la littérature française du Moyen âge*. Melun 1951. Supplément (1949—1953), Paris 1955. Second supplément (1954—1960), Paris 1961.
- Bossuat, Robert: *Le Moyen Age*. (Histoire de la littérature française publiée sous la direction de J. Calvet), Paris 1955.
- Bouchet, Ch.: *Miracles de la Bienheureuse Vierge Marie*. D'après un manuscrit du XIIIe siècle de la Bibliothèque de Vendôme. Transcrit par M. Ch. B., accompagnés d'une traduction française et de notes. Orléans 1888.
- Brčić, Ivan: *Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih, što tiskanah glagolicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo*. Rad JAZU, knj. LIX, Zagreb 1881, str. 158—185.
- Bruyne, Edgar de: *Études d'esthétique médiévale*. Brugge 1946. T. I—III.
- Budge, E. A. Th. Wallis: *The Miracles of the Blessed Virgin Mary, and The Life of Hannā (Saint Anne), and The Magical Prayers of 'Ahēta Mikāēl*. The Ethiopic Texts edited with english translations... Lady Meux Manuscripts, Nos. 2—5, London 1900.
- Burger, Konrad: *Beiträge zur Inkunabelbibliographie*. Nummernconcordanz von Panzers lateinischen und deutschen Annalen und Ludwig Hains Repertorium bibliographicum bearbeitet von K. B. Leipzig 1908. (Supplément zu Hain und Panzer)

- Burger, Konrad: *The Printers and publishers of the XV. century with lists of their works. Index to the supplement to Hain's Repertorium bibliographicum.* Berlin 1926.
- Castellanos, María S. de Andrés: *La Vida de Santa María Egipciaca, traducida por un juglar anónimo hacia 1215. (Anejos del Boletín de la Real Academia Española, anejo XI),* Madrid 1964.
- Catalogue of books printed in the XVth Century, now in the British Museum. Vol. I—IX. London 1908—1962.
- Celestino, Lodovico: *Miracoli della gloriosa regina del paradiso, Maria Vergine. Raccolti da diversi autori catholici, e approvati. Per mano del R.P.F. Lodovico Celestino...* In Napoli, appresso Horatio Salviani, 1590.
- Cerulli, Enrico: *Il Libro etiopico dei Miracoli di Maria e le sue fonti nelle letterature del Medio Evo latino.* Roma 1943.
- Cerulli, Enrico: *Un episodio della storia culturale medievale: Il Libro dei Miracoli di Maria nelle letterature europee e orientali. Estratto da »Cultura e scuola«, no. 19, str. 117—123.* Torino 1966.
- Cioni, Alfredo: *Esemplari unici di edizioni quattrocentesche della sezione Corsiniana.* Roma 1962.
- Clarke, Sidney W.: *The Miracle Play in England. An Account of the Early Religious Drama.* London, bez. god.
- Clédat, Léon: *Le Théâtre en France au Moyen Age.* Paris 1896.
- Cohen, Gustave: *Le Mouvement intellectuel, moral et littéraire de la fin du XIe au milieu du XVe siècle. Extrait de l'Histoire du Moyen Age, t. VIII,* Paris 1934.
- Cohen, Gustave: *Le Théâtre en France au Moyen Age. I. Le Théâtre Religieux. Paris 1928. II. Le Théâtre profane. Paris 1938.*
- Cohen, Gustave: *Littérature Française du Moyen-Age.* Bruxelles 1951.
- Cohen, Gustave: *La Sainte Vierge dans la littérature française du Moyen Age.* Paris 1952.
- Contini, Gianfranco: *Teatro religioso del Medioevo fuori d'Italia. Raccolta di testi dal secolo VII al secolo XV.* Milano—Roma 1949.
- Copinger, W.A.: *Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum, or collections towards a new edition of that work. Vol. I—II.* Berlin 1926.
- Corbin, Solange: *Miracula beatae Marie semper Virginis. Cahiers de Civilisation médiévale X^e—XIIe siècles, Xe Année, No. 3—4.* Poitiers (Juillet—Décembre) 1967.
- Crane, Thomas Frederick: *Liber de miraculis sanctae Dei genitricis Mariae.* (Published at Vienna in 1731 by Bernard Pez, reprinted for the first time by Th. F. C.) Ithaca 1925.
- Curtius, Ernst Robert: *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje.* Zagreb 1971.
- Cale, Frano: *Od stilema do stila.* Zagreb 1973.
- (D'Amico, Silvio): *Enciclopedia dello Spettacolo. Vol. I—IX+Aggiornamento+ +Indice—Repertorio.* Roma 1954—1968.
- D'Amico, Silvio: *Povijest dramskog teatra.* Zagreb 1972.
- D'Ancona, Alessandro: *Sacre rappresentazioni dei secoli XIV, XV e XVI. Raccolte e illustrate per cura di A. D'Ancona. Vol. I—III.* Firenze 1872.
- D'Ancona, Alessandro: *Origini del teatro italiano. Vol. I—II.* Torino 1891.
- Dějiny české literatury. I dio: *Starší česká literatura. Redaktor svazku Josef Hrabák.* Praha 1959.

- Delisle, Léopold: *Un nouveau Manuscrit des Livres des Miracles de Grégoire de Tours*. Paris 1895.
- Dexter, Elise F.: *Miracula Sanctae Virginis Mariae*. (University of Wisconsin Studies in the Social Sciences and History, number 12), Madison 1927.
- Dizionario letterario (Bompiani) delle opere e dei personaggi di tutti i tempi e di tutte le letterature. Vol. I—IX, Appendice I—II, Milano 1947—1966.
- Douhet, le comte de: *Dictionnaire des légendes du christianisme ou collection d'histoires apocryphes et merveilleuses...* Paris 1855.
- Ducrot-Granderye, Arlette P.: *Études sur les Miracles Notre Dame de Gautier de Coinci. Description et classement sommaire des manuscrits. Notice biographique...* Helsinki 1932 (*Annales Acad. Scient. Fennicae*, B, XXV, 2).
- Duplessis, G.: *Le Livre des Miracles de Notre-Dame de Chartres écrit en vers, au XIIIe siècle, par Jehan Le Marchant, publié pour la première fois d'après un manuscrit de la Bibliothèque de Chartres: avec une préface, un glossaire et des notes par M. G. D. Chartres 1855.*
- Essling, Prince de: *Les livres à figures vénitiens de la fin du XVe Siècle et du Commencement du XVIe (Études sur l'art de la gravure sur bois à Venise)*. Dio I—III (Vol. I—VI). Florence—Paris 1907—1914.
- Focillon, Henri: *Le peintre des Miracles Notre Dame. Quarante miniatures photographiées par Pierre Devino*. Paris 1950.
- Frangš, Ivo: *Stilističke studije*. Zagreb 1959.
- Ghellinck, J. de: *L'Essor de la littérature latine au XIIe siècle*. T. I—II (*Museum Lessianum*, section historique, 4—5), Bruxelles—Paris 1946.
- Grabar, Biserka: *Apokrifna Djela apostolska u hrvatskologoljskoj literaturi*. *Radovi Staroslavenskog instituta* 6, Zagreb 1967, str. 109—208.
- Grgur iz Toursa: (*Sancti Georgii Florentii Gregorii episcopi Turonensis*) *Libri Miraculorum aliaque Opera minora...* Paris 1857—1862.
- Gripkey, Mary Vincentine: *The Blessed Virgin Mary as Mediatrix in the Latin and Old French Legend prior to the Fourteenth Century*. Washington 1938.
- Gripkey, Mary Vincentine: *Mary Legends in Italian Manuscripts in the Major Libraries of Italy*. *Mediaeval Studies*, vol. XIV—XV. Toronto 1952—1953.
- Guiette, Robert: *La légende de la Sacristine. Étude de littérature comparée*. (*Bibliothèque de la revue de littérature comparée*, t. 43), Paris 1927.
- Hain, L.F.Th.: *Repertorium bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD. typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel adcuratius recensentur*. Vol. I—II. Stuttgart—Paris 1826—1838.
- Hamm, Josip: *Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika*. Slovo 13 (Zagreb 1963), str. 43—67.
- Hauser, Arnold: *Socijalna istorija umetnosti i književnosti*. Sv. I—II. Beograd 1966.
- Herbert, J. A.: *Catalogue of Romances in the Department of Manuscripts in the British Museum*. Vol. III, London 1910.
- Hercigonja, Eduard: *Iz radova na istraživanju sintakse i stila nekih glagoljskih neliturgijskih kodeksa XV stoljeća*. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, knj. 7 (Zagreb 1965), str. 119—139.
- Hercigonja, Eduard: *Jezik glagoljaške neliturgijske književnosti 15. stoljeća i Petrisova zbornika*. Zagreb 1969 (disertacija u rukopisu).
- Hercigonja, Eduard: *Hrvatska književnost srednjega vijeka. Problemi i metode lingvostilističkog pristupa*. *Dometi*, god. 6, br. 7—8 (Rijeka 1973), str. 3—10.

- Hercigonja, Eduard: Hrvatska književnost srednjega vijeka (do kraja 14. stoljeća). Zbornik Zagrebačke slavističke škole, god. I, knj. 1 (Zagreb 1973), str. 25—66.
- Hergešić, Ivo: Poredbena ili komparativna književnost. Zagreb 1932.
- Hergešić, Ivo: Uvod u predavanja iz poredbene književnosti. Zagreb 1937.
- Hergešić, Ivo: Književni portreti. Novi izbor. Zagreb 1967.
- Histoire littéraire de la France. Paris 1733—1950, t. I—XXXVIII.
- Histoire de la Langue et de la Littérature française des Origines à 1900. Publiée sous la direction de L. Petit de Julleville. T. I—VIII. Paris 1896—1899. T. I—II: Moyen Age (Des Origines à 1500), Paris 1896.
- Huizinga, Johan: Jesen srednjega vijeka. Zagreb 1964.
- Indice generale degli incunaboli delle biblioteche d'Italia. Vol. I—V. Roma 1943—1972.
- Ivšić, Stjepan: Sredovječna hrvatska glagolska književnost. Sveslavenski zbornik. Zagreb 1930, str. 132—142.
- Ivšić, Stjepan: Nekoliko napomena uz starohrvatski tekst »Žića sv. Otaca«. Starine JAZU, knj. 40, Zagreb 1939, str. 225—251.
- Jagić, Vatroslav: Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga, knj. I. Zagreb 1867.
- Jagić, Vatroslav: Prilozi k historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga (preštampano iz »Arkiva za povjestnicu jugoslavensku«, IX). Zagreb 1868.
- Jagić, Vatroslav: Hrvatska glagolska književnost. (Vodnik, B., Povijest hrvatske književnosti), Zagreb 1913.
- Katičić, Radoslav: Jezikoslovni ogledi. Zagreb 1971.
- Kjellman, Hilding: La Deuxième collection anglo-normande des Miracles de la Sainte Vierge et son original latin. Paris—Uppsala 1922.
- Kombol, Mihovil: Povijest hrvatske književnosti do Narodnog preporoda. II izd., Zagreb 1961.
- Kosch, Wilhelm: Deutsches Literatur-Lexikon Biographisches und bibliographisches Handbuch. 2. Auflage. Bern 1949—1956. Band 1—4.
- Krzyżanowski, Julian: Historia literatury polskiej. Warszawa 1963.
- Kukuljević, Ivan: Bibliografija hrvatska. Tiskane knjige. Zagreb 1860.
- Le Goff, Jacques: Srednjovekovna civilizacija Zapadne Evrope. Beograd 1974.
- Levi, Ezio: Il Libro dei Cinquanta Miracoli della Vergine. Bologna 1917.
- Li Miracoli della Madonna. Parma 1841.
- Li Miracoli della Madonna. Urbino 1855.
- Lottini, Angiolo: Scelta d'alcuni miracoli e grazie della santissima nunziata di Firenze descritti dal P.F.Gio. Angiolo Lottini... In Firenze, appresso Pietro Cecconcelli..., 1619.
- Lunardi, Ernesto: Il Miracolo di Teofilo in Gonzalo de Berceo. (Spiriti e forme del Medioevo.) Lugano 1956.
- Mâle, Émile: L'art religieux du XIIe siècle en France. Étude sur les origines de l'iconographie du Moyen âge. Septième édition, illustrée de 253 gravures. Paris 1966.
- Mâle, Émile: L'art religieux du XIIIe siècle en France. Étude sur l'iconographie du Moyen âge et sur ses sources d'inspiration. Paris 1958, 2 vol.
- Mâle, Émile: L'art religieux de la fin du Moyen âge en France. Étude sur l'iconographie du Moyen âge et sur ses sources d'inspiration. Sixième édition, illustrée de 265 gravures. Paris 1969.

- (Marinis, Tammaro de): Catalogue d'une collection d'anciens livres à figures italiens appartenant à Tammaro de Marinis. Préface de Seymour de Ricci. Milano 1925.
- Matić, Tomo: Motiv Olive u starijoj hrvatskoj književnosti. Građa za povijest književnosti hrvatske JAZU, knj. 21, Zagreb 1951, str. 143—219.
- Maurin, C.A.: Les Saluts d'Amour. I. Les Troubadours de Notre Dame. T. I—II, Montpellier 1932—1935. II. La Vierge dans la Littérature allemande. T. I—II, Montpellier 1933—1937.
- Milčetić, Ivan: Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika. Starine JAZU, knj. XXIII, Zagreb 1890, str. 39—153.
- Milčetić, Ivan: Hrvatska glagolska bibliografija. I dio. Starine JAZU, knj. XXXIII, Zagreb 1911.
- Milčetić, Ivan: Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu. Radovi Staroslavenskog instituta 2 (Zagreb 1955), str. 93—128.
- Milčetić, Ivan: Ein Beitrag zur kroatisch-glagolitischen Bibliographie. Archiv für slavische Philologie, VIII (Berlin 1885), str. 247—256.
- Miracoli della Madonna. Firenze 1898.
- Miracoli della sac^{ma} Vergine Maria. Seguiti a beneficio di quelli che sono stati devoti della compagnia del Sant.^{mo} Rosario. In Venetia, appresso Bernardo Giunti, 1587.
- Misciattelli, Piero: Miracoli della Gloriosa Vergine Maria. Milano 1929.
- Mussafia, Adolf: Studien zu den mittelalterlichen Marienlegenden. Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Kl., CXIII, CXV, CXIX, CXXIII, CXXXIX, Wien 1886—1898.
- Nazor, Anica: Kulturnopovijesno značenje izdanja glagoljske tiskare u Senju g. 1494—1508. Slovo 21 (Zagreb 1971), str. 415—442.
- Panzer, Georg Wolfgang: Annales Typographici ab artis inventae origine ad annum MD. Vol 1—11. Norimbergae 1793—1803.
- Paris, Gaston — Robert, Ulysse: Miracles de Nostre Dame par personnages. Publiés d'après le manuscrit de la Bibliothèque Nationale par G. P. et U. R. T. I—VIII, Paris 1876—1893.
- Paris, Gaston — Langlois, Ernest: Chrestomathie du Moyen Age. Extraits publiés avec des traductions, des notes... Paris (1. izd.) 1897.
- Paris, Gaston: Mélanges de Littérature française du Moyen Age. Paris 1910—1912.
- Paris, Gaston: Contes et Récits extraits de poètes et prosateurs du Moyen Age mis en français moderne. Paris (1951).
- Petrović, Ivanka: Bogorodičina čudesa u Ivančićevu zborniku hrvatskoglagoljskom spomeniku 14/15. st. Radovi Staroslavenskog instituta 7, Zagreb 1972, str. 123—210.
- Petrović, Ivanka: Literatura u kojoj je svatko primao i davao (Uz zbirku *Mirakuli slavne deve Marie*, Senj 1507/1508. god.). Senjski zbornik 6 (Senj 1975), str. 23—30.
- Petrović, Svetozar: Priroda kritike. Zagreb 1972.
- Petsch, Robert: Theophilus. Mittelniederdeutsches drama in drei fassungen herausgegeben von R. P. Heidelberg 1908.
- Pez, Bernardus: Venerabilis Agnetis Blannbekin... vita et revelationes auctore anonymo... Accessit Pothonis Prunveningensis prope Ratisbonam O.S.B. liber de miraculis s. Dei genitricis Mariae... edidit Bernardus Pez. Wien 1731.

- Poncelet, Albert: *Miraculorum B. V. Mariae quae saec. VI—XV latine conscripta sunt. Index postea perficiendus. Analecta Bollandiana XXI (1902), str. 241—360.*
- Poncelet, Albert: *Note sur les Libri VIII Miraculorum de Césaire d'Heisterbach. Analecta Bollandiana XXI (1902), str. 45—52.*
- Popović, Pavle: *Pripovetka o devojci bez ruku. Studija iz srpske i jugoslovenske književnosti. Beograd 1905.*
- Popović, Pavle: *Izvor »Mirakula slavne dive Marie«. Nastavnik XVII, god. 1906, Beograd 1907, str. 124—127.*
- Premuda, Vinko: *Starohrvatski latinički rukopis »Žića sv. Otaca«. Starine JAZU, knj. 40, Zagreb 1939, str. 103—220.*
- Proctor, Robert: *An Index to the early printed books in the British Museum: from the invention of printing to the year MD. With notes of those in the Bodleian library. Vol. I—IV. London 1898—1899.*
- Rava, Carlo Enrico: *Supplement à Max Sander. Le livre à figures italien de la renaissance. Milano 1969.*
- Razzi, Silvano: *Miracoli della Gloriosa Vergine Maria Nostra Signora. Trattati da diversi cattolici, e approvati auctori. Dal reverendo padre Don Silvano Razzi... E nuovamente con aggiunta ristampati, e ricorretti. In Trevigi, appresso Gerolimo Reghettini, 1657.*
- Réau, Louis: *Iconographie de l'art chrétien. Paris 1956—1959.*
- Reichling, Dietericus: *Appendices ad Hainii-Copingeri Repertorium Bibliographicum. Additiones et emendationes. Vol. I—IV (vol. I: fasc. I—III; vol. II: fasc. IV—VI). Monachii 1905—1914.*
- Roy, Emile: *Études sur le Théâtre français du XIVe et du XVe siècle. La Comédie sans titre (...) et les Miracles de Notre-Dame par personnages. Paris 1902.*
- Rutebeuf: *Oeuvres complètes de Rutebeuf, trouvère du XIIIe siècle. Recueillies et mises aujourd pour la première fois par Achille Jubinal... Tome II, Paris 1874.*
- Rutebeuf: *La Vie de Sainte Marie l'Egyptienne. Edited by Bernadine A. Bujala. Michigan 1949 (The University of Michigan Contributions in Modern Philology, 12, June 1949).*
- Sander, Max: *Le livre à figures italien depuis 1467 jusqu'à 1530. Essai de sa bibliographie et de son histoire, par Max Sander. Vol. I—VI. Milano 1942.*
- Shibley, Joseph T.: *Dictionary of World Literature. New York 1943.*
- Stammler, Wolfgang: *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon. Vol. I—II. Berlin—Leipzig 1933—1936.*
- Stefanović, Svetislav: *O nekojim našim čudesima i njihovim izvorima. Prilozi i građa za studije. SKA, Spomenik XCII (drugi razred 71), Beograd 1940.*
- Stevanović, Pavle: *Pripovetka o čoveku koji se prodao đavolu. Studija iz jugoslovenske književnosti. Biblioteka »Priloga« 2, Beograd 1934.*
- Strange, Josephus: *Caesarii Heisterbacensis monachi ordinis Cisterciensis Dialogus Miraculorum. Textum ad quatuor codicum manuscriptorum editionisque principis fidem accurate recognovit J. S. Coloniae, Bonnae et Bruxellis 1851.*
- Strohal, Rudolf: *Hrvatska glagolska knjiga. Zagreb 1915.*
- Strohal, Rudolf: *Mirakuli ili čudesa. Zagreb 1917.*
- Strohal, Rudolf: *»Prilike« iz stare hrvatske glagolske knjige. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, JAZU, knj. XXI—XXIII (Zagreb 1917), str. 239—272, 257—288, 289—349.*

- Strohal, Rudolf: Stare hrvatske apokrifne priče i legende. (Sabrao iz starih hrv. glagoljskih rukopisa od 14—18. vijeka R. S.), Bjelovar 1917.
- Suchier, Hermann: Oeuvres poétiques de Philippe de Remi sire de Beaumanoir. T. I—II, Paris 1884—1885.
- Štefanić, Vjekoslav: Čudesa Bogorodice. Hrvatska enciklopedija, sv. IV, Zagreb 1942.
- Štefanić, Vjekoslav: Glagoljski rukopisi otoka Krka. Zagreb 1960.
- Štefanić, Vjekoslav: Glagoljski Transit svetoga Jeronima u starijem prijevodu. Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 5, Zagreb 1964, str. 99—161.
- Štefanić, Vjekoslav: Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije. I dio, Zagreb 1969; II dio, Zagreb 1970.
- Štefanić, Vjekoslav i suradnici: Hrvatska književnost srednjega vijeka. Edicija Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 1, Zagreb 1969.
- Urlić, Šime: Izvori Divkovićevih priča, legenda i Gospinih »zlamenja«. Nastavni vjesnik, knj. XIX (Zagreb 1910/11), str. 241—264.
- Urlić, Šime: Nešto o izvorima Divkovićevih Besjeda. Rad JAZU, knj. 224 (Zagreb 1921), str. 313—347.
- Venturi, Adolfo: La Madonna. Svolgimento artistico delle rappresentazioni della Vergine. Milano 1900.
- Villecourt, Louis: Les collections arabes des Miracles de la Sainte Vierge. *Analecta Bollandiana* XLII (Bruxelles 1924), str. 21—68 i 266—287.
- Vising, Johan: Anglo-Norman Language and Literature. London 1923.
- Vodnik, Branko: Povijest hrvatske književnosti, I (Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća). Zagreb 1913.
- Voragine, Jacobus de: Legenda aurea vulgo Historia Lombardica dicta. Ad optimorum librorum fidem recensuit Dr. Th. Graesse. Editio tertia. Vratislaviae 1890.
- Voragine, Jacques de: La Légende dorée. T. I—II. Paris 1967.
- Ward, Harry Leigh Douglas: Catalogue of Romances in the Department of Manuscripts in the British Museum. Vol. II, London 1893.
- Welter, J. Th.: L'Exemplum dans la littérature religieuse et didactique du Moyen Age. Paris—Toulouse 1927.
- Wilhelm, Friedrich: Deutsche Legenden und Legendare Texte und Untersuchungen zu ihrer Geschichte im Mittelalter von F. W. Leipzig 1907.
- Wilson, Evelyn Faye: The *Stella Maris* of John of Garland. Edited, Together With a Study of Certain Collections of Mary Legends Made in Northern France in the Twelfth and Thirteenth Centuries. Cambridge (Massachusetts) 1946.
- Wolter, Eugen: Der Judenknebe. 5 Griechische, 14 Lateinische und 8 Französische Texte herausgeben von E. W. Halle 1879.
- Wyrembek, Anna — Morawski, Józef: Les Légendes du »Fiancé de la Vierge« dans la littérature médiévale. Essai de synthèse suivi de plusieurs textes inédits en vers et en prose. Poznań 1934.

Riassunto

I MIRACOLI DI MARIA NELLE RACCOLTE GLAGOLITICHE CROATE E LE LORO FONTI EUROPEE

Questo libro è dedicato alla vita e alla fortuna che i Miracoli di Maria ebbero nella letteratura croata del Medioevo, nonché al posto che presero nell'insieme delle letterature dell'Occidente europeo. La letteratura croata del Medioevo accettò e curò questo noto genere letterario proveniente dall'Occidente nel periodo della sua maggiore fioritura, quando cioè apertamente tendeva alle fonti letterarie dell'Europa occidentale (dalla seconda metà del XIV sec. in poi).

La letteratura dei Miracoli mariani, fu introdotta nella letteratura croata del Medioevo in caratteri glagolitici. Nella letteratura scritta in caratteri latini troviamo pochi testi attinenti ai Miracoli di Maria. Nella letteratura glagolitica queste leggende vengono conservate prevalentemente nei codici nonliturgici, che raccolgono i temi ed i generi letterari della letteratura croata del Medioevo; e nei breviari. I Miracoli di Maria vengono adunati in raccolte e collezioni più o meno grandi, oppure, come nelle letterature dell'Europa occidentale, appaiono singolarmente, sparsi nelle varie opere letterarie medievali di carattere didattico-religioso. In tale struttura appaiono anche dopo il Medioevo croato, in particolar modo nelle varie raccolte di sermoni; ancora nel XVIII e addirittura nel XIX secolo; quando privi dello spirito e della sensibilità cristiana medievale, vengono principalmente usati, dai predicatori popolari, come temi e motivi per gli «*exempla*» della vita cristiana; particolarità che si possono vedere nella letteratura predicatoria di tutta l'Europa cristiana; come pure nelle varie leggende e racconti popolari.

Il nostro libro prende in esame i Miracoli di Maria nelle raccolte glagolitiche croate presenti fino alla fine del XVI secolo. In questo periodo la leggenda di Maria croata compose la sua storia e realizzò il suo più completo sviluppo, come genere letterario, uno dei più belli che il Medioevo croato e quello europeo conosca. Dopo questo periodo il posto più prominente nella letteratura croata dei Miracoli di Maria, occupa senza dubbio, la raccolta *Sto čudes a li t zlamenja blažene i slavne Bogorodice Dvice Marije* (Venezia 1611), opera del francescano bosniaco Matej Divković. È questa la raccolta croata dei Miracoli mariani medievali di maggior importanza composta dopo il Medioevo.

Nel nostro libro vengono pubblicati pure alcuni testi croati (nella loro traslitterazione in caratteri latini) ed europei dei Miracoli di Maria: i miracoli del codice di Petris, undici miracoli dalla raccolta stampata a Segna nel 1507/1508, i miracoli dalle «raccolte di miracoli» nei *Disipuli* croati A e B, il miracolo di Teofilo dal *Disipul C*, la prima leggenda dalla raccolta italiana *Il Libro del Cavaliere* (Venezia, Bernardino Benali e Matteo [Codeca, Capcasa] da Parma, [1490, 1491]), nonché due miracoli latini dal *Discipulus* di Johannes Herolt (Strasburg 1484).

Nel capitolo introduttivo di questo libro, l'autrice espone brevemente il suo modo di interpretare la formazione spirituale del Medioevo dell'Europa occidentale, nelle singole fasi del suo ascendere: dalle fonti classiche

dell'Antichità, fino al suo declinare, al lento scomparire e al suo protrarsi fino all'uomo europeo moderno.

In questo suo sguardo della letteratura e dell'arte medievale, nonché di tutta la cultura e civiltà medievale, l'autrice vede i Miracoli di Maria come un genere letterario che dal suo inizio nell'Occidente, nella Gallia merovingia nel VI secolo, fino alla sua completa realizzazione di genere, alla fine del Medioevo, attraversa tutte le fasi proprie allo spirito e alla sensibilità cristiana medievale dell'Europa occidentale. Nel periodo che va fino al XI sec. e oltre, la leggenda di Maria, vive una sua infanzia ed una giovinezza tipica di tutta la civiltà medievale dell'Occidente europeo in quest'epoca. In questo periodo raccoglie i suoi motivi e forma i suoi primi temi letterari, che perfezionerà e porterà alla pienezza estetica, nei secoli seguenti. Il secolo undicesimo, che segnò l'inizio del massimo sviluppo del cristianesimo dell'Europa occidentale, diede nello stesso tempo, anche un impulso maggiore alla devozione verso Maria, e di conseguenza produsse un'eco di tale culto nell'arte e nella letteratura. Guidato da una prorompente forza interiore di sviluppo sociale ed economico, e dal sentimento religioso purificato e rafforzato dalle riforme, l'Occidente cristiano attraversa un periodo di grande fioritura intellettuale, artistica e letteraria. Ha inizio il fiorente Medioevo, che dura all'incirca fino alla metà del XIII secolo; nell'arte questo periodo va sotto il nome di periodo romanico; periodo in cui, come ci è noto dalla storia della liturgia, l'arte e la letteratura cristiana, nonché la devozione verso Maria e lo sviluppo del suo culto, arrivano all'apice. Ce lo conferma pure la letteratura europea dei Miracoli di Maria, cioè la letteratura latina ed i testi di quelle letterature europee che usarono la propria lingua popolare, già in quest'epoca, per esprimervi le leggende su Maria. Nel XI secolo vengono create le prime, ben definite serie dei Miracoli di Maria, scritte in latino, le quali daranno un'impronta di rilievo alle future collezioni di testi analoghi. Nel XII secolo le serie di miracoli passano a raccolte. È questo il secolo in cui si raccolgono le prime collane dei Miracoli di Maria in latino, e si arriva già alle prime raccolte di miracoli scritte in lingua popolare. Nella letteratura dell'Europa occidentale, il secolo XIII è il secolo d'oro per la leggenda mariana, e assieme al XIV secolo, esso è l'epoca delle raccolte più note e degli autori più celebri di questo genere letterario, sia esso scritto in latino che nelle singole lingue popolari. In questi secoli, la leggenda di Maria, assume le sue più complete forme tematiche e ci appare come un genere letterario maturo e ben delineato. Eppure già nel secolo XIV e più ancora nel XV secolo, la letteratura europea dei Miracoli di Maria, presa nel suo insieme e non tralasciando i suoi più vecchi e ricchi rappresentanti, tra cui si distinguono la letteratura francese ed inglese, è tuttavia una letteratura tematicamente epigona. Se analizziamo ogni singola letteratura europea, dobbiamo però rinunciare a questo giudizio, perché alcune letterature europee, appena in questi secoli vengono a conoscenza della leggenda mariana. Appena in questi secoli veramente, i contenuti ed i motivi comuni di questa letteratura, sempre di nuovo compilati e rifatti, entrano a far parte di tutte le letterature dell'Europa occidentale. Per quanto l'originalità dei temi diminuisca in quest'epoca, non inaridiscono le fonti d'ispirazione e di immaginazione, e non svanisce la bellezza dei Miracoli di Maria. Come il tempo in cui vivevano, i Miracoli di Maria si sono evoluti insieme allo spirito e all'emotività medievali. Sarà proprio l'autore degli ultimi secoli del Medioevo, colui che creerà testi di chiara bellezza artistica e di pura sincerità, dando così, ai vecchi e ben noti racconti, la sensibilità di un uomo medievale maturo, che sente già lo spirito gotico, nonché la dolce lirica di un mondo ormai al tramonto.

I Miracoli di Maria, sono uno dei generi letterari più popolari e più estesi della letteratura europea cristiana; letteratura che appare, attraverso tutta la sua storia, come uno dei più begli esempi della comunità spirituale e letteraria del Medioevo europeo. In questa letteratura ognuno riceveva e ognuno dava. Creati da una stessa sensibilità e intenzione, portatori di

uno stesso spirito, di una stessa morale e missiva, propri della vita cristiana del Medioevo, questi testi potevano essere compilati in ogni parte del mondo cristiano. Quello però che è comune a tutte le letterature dei Miracoli mariani, non è solo la loro comune tematica cristiana, bensì è pure il loro contenuto umano, creato dalla sensibilità dell'uomo medievale. Questi testi affascinavano l'uomo del Medioevo proprio grazie alla loro sincerità, all'ingenuità, al realismo, alla poeticità, nonché alla profonda fede e alla bellezza del perdono. Eternamente diviso tra il cielo e la terra, egli non aveva ragione di dubitare sulla veridicità di queste piccole verità medievali, come non ne dubitava di certo il suo autore. Per loro questi racconti realizzavano la verità nella fede e nella sensibilità del loro tempo.

L'autrice, tra l'altro, cerca la patria d'origine dei Miracoli di Maria, tra le letterature dell'Occidente europeo, dando priorità alla letteratura francese ed inglese e ponendo la prima raccolta di questi testi in lingua popolare nella letteratura anglonormanna (la raccolta di Adgar); cerca di definire pure il ruolo e l'apporto che diedero le letterature orientali e quella greca, a questo, come lo specifica essa stessa, genere letterario dell'Occidente europeo. L'autrice definisce i Miracoli di Maria come genere letterario, e come una delle forme del culto di Maria nella letteratura medievale, e indica le forme letterarie in cui essi appaiono: le più comuni sono la novella e il dramma. Analizza pure quale importanza hanno i Miracoli mariani tra le varie forme di venerazione di Maria, quale posto occupano questi racconti nell'arte, nella letteratura cristiana in genere e in quella dedicata a Maria, nonché qual è in genere il loro posto nello sviluppo dello spirito cristiano del Medioevo. La letteratura dei Miracoli di Maria nel suo massimo splendore e nella sua massima realizzazione, è l'espressione del maturo cristianesimo dell'Europa occidentale, pieno di umanità, che avvicina sempre più la figura di Maria ad un essere terrestre.

La leggenda di Maria non ha attraversato il suo periodo medievale come un genere letterario autonomo e chiuso. Ha dato ed ha preso dalle varie parti della letteratura laica e cristiana del suo tempo, ed ha lasciato traccia anche nell'arte medievale. All'autrice interessano maggiormente i suoi possibili contatti con la letteratura medievale laica, innanzitutto quelli con la poesia amorosa provenzale. La leggenda mariana influenzava le opere della letteratura laica, però veniva pure influenzata da esse. Il suo spirito penetrò in tutta l'epoca letteraria, però prese pure abbondantemente da quest'epoca i succhi vitali necessari. Molti grandi nomi della letteratura laica sono stati stimolati a dedicarle alcune loro opere, tra loro incontriamo personaggi come Rutebeuf, il poeta Philippe de Beaumanoir. Toccò con la sua bellezza l'opera di Dante e quella del Boccaccio; e quella di Geoffrey Chaucer, e toccò pure l'anima infelice di François Villon.

La sua visione sulla leggenda mariana dell'Occidente europeo, l'autrice l'ha conclusa con un compendio delle più importanti raccolte dei Miracoli di Maria nella letteratura dell'Europa occidentale, scritte in latino e nelle varie lingue popolari.

L'accesso libero dei Miracoli di Maria a quasi tutte le letterature dell'Occidente europeo durante il XIV secolo, e l'avvicinamento sempre più intenso della letteratura croata alle fonti letterarie dell'Europa occidentale, cominciando dalla seconda metà di questo secolo, ha fatto sì, che la leggenda di Maria arrivi in terra croata. Ne è conferma la prima raccolta dei Miracoli di Maria conservata nel codice glagolitico di Ivančić, a cavallo tra il XIV e il XV secolo. Questo codice composto da vari brani medievali, contiene una raccolta di diciannove testi, tra i quali ben sedici Miracoli di Maria, sicché, prendendo in considerazione il numero delle leggende contenutevi, possiamo dire che questa sia la raccolta più copiosa dei Miracoli di Maria nella letteratura croata manoscritta. Ivan Milčetić disse già nel 1890 che questa raccolta glagolitica manoscritta e la raccolta glagolitica dei Miracoli di Maria, stampata a Segna nel 1507, oppure nel 1508, avevano fonte comune,

fonte, che potremmo facilmente incontrare nella letteratura latina del Medioevo. Le ricerche testuali e tematiche, come pure gli studi critici letterario-estetici, dimostrano invece, che la raccolta dei Miracoli di Maria che si trova nel codice di Ivančić, proviene molto probabilmente dalla letteratura italiana; confermano anche però che questi testi, ed i testi della raccolta di Segna, appartengono a due redazioni italiane differenti. Il fatto che due raccolte glagolitiche, abbiano dei temi in comune, (veramente si tratta solo di otto temi uguali o consimili) non è sufficiente per vedere in una determinata raccolta italiana dei Miracoli di Maria, una stessa fonte di provenienza, bensì dobbiamo guardare a tutta la letteratura italiana dei Miracoli mariani e a tutte le raccolte e redazioni in cui furono elaborati temi e motivi uguali o simili, cominciando dal XIII secolo in poi. Con la prima raccolta dei Miracoli di Maria, la letteratura croata ricevette tutta la piena e completa bellezza della leggenda europea mariana. Menzioniamo soltanto le due più belle leggende di questa raccolta: la leggenda di Maria Egiziana, la peccatrice di Alessandria, penitente ed errante poi nel deserto giordano; leggenda che partita dalle letterature orientali, attraverso la letteratura greca, dopo tanti secoli, trovò finalmente la sua vera patria, nella Francia; poi la graziosa e poetica leggenda del ragazzo ebreo, proveniente pure dalla leggenda greca, che all'Occidente arriva già con l'opera di Gregorio di Tours nel VI secolo ed entra poi quasi in tutte le raccolte dei Miracoli mariani, di solito con il titolo *Il fanciullo ebreo di Bourges*. Poi ricordiamo *Musa*, poi *Uxor et peller*, *Il monaco di Chartres*, poi il miracolo della monaca incinta, quello del pittore, quello di Ebbo, poi il miracolo del fanciullo devoto della Lombardia, quello del giudice devoto e peccatore, il miracolo del nobile e del diavolo... e quasi tutti i miracoli della raccolta del codice di Ivančić denotano una completa esistenza e una completa maturità. Possiamo dire perciò, che la bellezza, la varietà di temi, la serietà dello studio letterario e il buon gusto del suo autore, sono caratteristiche principali della prima raccolta croata dei Miracoli di Maria. Scegliendo con criterio e buon gusto gli avvenimenti e i personaggi dei suoi racconti, l'autore anonimo croato, è riuscito a raccogliere in un breve ambito, molti grandi temi di questa letteratura ed è riuscito a realizzare un'opera di tale bellezza e schiettezza, che non ne riscontriamo facilmente una simile, tra i celebri autori europei dei Miracoli mariani, nelle loro raccolte di ben cento testi. Alcune leggende del codice di Ivančić non appariranno più nelle altre raccolte glagolitiche, altre invece le troveremo più tardi in nuove redazioni. (L'autrice ha già pubblicato uno studio su questa raccolta, che porta il titolo: *Bogorodičina čudesna u Ivančićevu zborniku, hrvatskoglagoljskom spomeniku 14/15. st. [I Miracoli della Vergine nel codice di Ivančić, monumento glagolitico croato del XIV—XV sec.]*, Radovi Staroslavenskog instituta 7, Zagreb 1972, pagg. 123—210.)

Tutto quello che abbiamo detto per la prima raccolta croata dei Miracoli di Maria, è espresso in un livello di ancor maggiore maturità, nel testo dei Miracoli mariani nel codice glagolitico di Petris, dell'anno 1468, il più importante codice nonliturgico del Medioevo croato. In questo grande codice vivono, dispersi, quasi perduti, cinque (sei) Miracoli di Maria. I miracoli sono sparsi in tutto il codice, non formano così un insieme di composizioni e contenuti, come i Miracoli di Maria nel codice di Ivančić. Sebbene dunque, essi non siano adunati in una raccolta, era necessario prendere in esame questi testi nel nostro libro, perché questa piccola serie dei Miracoli mariani, ha un posto di rilievo nella storia della leggenda di Maria croata e i suoi temi contengono i più belli ed i più importanti contenuti di questo genere letterario del Medioevo europeo. La prima leggenda del codice, parla di un cavaliere divenuto povero, che per poter riavere la ricchezza perduta, promette di dare al diavolo sua moglie. Il motivo di vendere l'anima al diavolo, il motivo del patto con il diavolo, con la divinità malvagia, è un motivo molto vecchio, proveniente da altre religioni e culture; motivo che molto presto entrò nella leggenda cristiana, ed essa gli diede il suo spirito e la propria forma; e tra i Miracoli di Maria il più celebre miracolo quello di Teofilo. Motivo che

venne dall'Oriente, attraverso la letteratura greca, poté trovare un terreno molto fertile nella letteratura dell'Occidente europeo e nell'arte del Medioevo. La leggenda del cavaliere, elabora uno dei più belli e popolari temi, con questo motivo nella letteratura mariana. Era molto popolare anche nella letteratura croata tanto che occupa il primo posto, sia nella raccolta dei Miracoli di Maria stampata a Segna (1507/1508), sia nell'originale italiano; sicché la storia della letteratura italiana l'ha posta come titolo di tutta la raccolta *Il Libro del Cavaliere*. Il miracolo di Luciano, un bambino che ogni giorno nella chiesa dava la sua razione di cibo al piccolo Gesù in braccio a Maria, e con questo tozzo di pane egli dava pure la sua vita, è accanto al *Fanciullo ebreo*, e al *Ragazzo di Lombardia*, uno dei più begli incontri di Maria con i bambini; incontri che il Medioevo seppe raccontare con molta graziosità e poeticità. Nel codice di Petris, si trova ancora un miracolo di Ebbo, il gran ladrone e capo dei briganti; questa volta in una nuova redazione, con nuovi ed interessanti dettagli nel contenuto; dettagli non presenti nella leggenda del codice di Ivančić. I personaggi della chiesa: i papi, i vescovi, i sacerdoti, i clerici, i monaci e le monache, sono gli eroi che più spesso appaiono nei Miracoli di Maria, e le leggende formatesi attorno ad essi possono essere annoverate tra i testi più belli e più poetici di questo genere letterario. Quanto più basso è il loro posto nella scala della dignità chiesastica, tanto più la Vergine si dedica a loro, e ai loro problemi umani. I racconti sui sacerdoti, sui monaci e sui clerici che si legano ai temi principali, potrebbero essere divisi in tre gruppi: leggende di peccatori (*Il monaco di Chartres, The Drowned Sacristan...*); leggende degli «sposi di Maria» (Marienbräutigam, Fiancé de la Vierge, Sponsus marianus), il miracolo più noto di questo gruppo è *Il clerico di Pisa*; leggende degli ignoranti (*The Priest of only one Mass, Frater Ave Maria*, il miracolo francese graziosissimo e commovente *Del Tumber Nostre-Dame*, che molto più tardi ispirerà Anatole France e Jules Massenet). La leggenda *The Priest of only one Mass*, leggenda su un sacerdote ignorante ed illetterato che sapeva celebrare solo la messa della Vergine. («Salve, sancta parens...»), era conosciuta da tutta la letteratura dell'Europa occidentale, e molto bene anche dalla letteratura croata. I testi più belli, trattanti questo tema, appartengono alle leggende in cui nella figura del vescovo, che deve punire il sacerdote ignorante, appare Thomas Becket, l'arcivescovo-martire di Canterbury. Con Thomas Becket nella parte di vescovo, questa leggenda compare pure nella letteratura croata, molto dopo il Medioevo, legata ad un'altra leggenda mariana, quella del cilicio dell'arcivescovo di Canterbury. E citiamo in fine, la più bella e la più suggestiva leggenda del codice di Petris, la leggenda che l'autrice intitolò *La ragazza priva di occhi (Eyes Removed)*, un miracolo di una monaca, che per conservare la sua verginità, voto fatto alla Madre di Dio, si è cavata gli occhi che tanto piacevano al principe inglese, e glieli mandò in una coppa d'oro. È questo uno dei più bei temi della leggenda cristiana del Medioevo in genere; nelle raccolte glagolitiche croate appare addirittura in tre versioni (due versioni si trovano nella raccolta dei Miracoli di Maria di Segna) che contengono ambedue le versioni originali de *La ragazza priva di occhi* presenti nella letteratura europea. Questa leggenda piena di una profonda fede e di una florida vita medievale, che pare abbia preso una sua pagina dalla tragedia tebana, intrecciò la sua triste bellezza e la più pura poesia, proprio nel testo appartenente al codice di Petris, in questa perla della leggenda croata ed europea di Maria. Ad ognuna di queste leggende l'autrice dedicò un capitolo particolare, un piccolo studio storico-letterario, in cui segue la sorte di ogni tema e di ogni leggenda nella letteratura croata ed europea ed analizza i testi con un criterio letterario-estetico. Accanto a questi testi, vengono parallelamente presi in esame anche le altre leggende croate, con temi uguali o simili, e queste sono in primo luogo le leggende dalla raccolta dei Miracoli di Maria di Segna e quelli dal codice di Ivančić.

I Miracoli di Maria nel codice di Petris, sono il capolavoro della leggenda croata mariana e ogni confronto con altri testi croati, che trattano temi

uguali o simili, e ne abbiamo parecchi, dà la preferenza a quest'opera. Un confronto può essere fatto anche con le leggende migliori che contengono simili temi presenti nelle raccolte europee; da questo confronto la letteratura croata non ha nulla da perdere, perché queste leggende vanno di pari passo con le versioni delle raccolte migliori e più celebri dei Miracoli di Maria nella letteratura europea. L'anonimo scrittore croato si espresse con schietta ispirazione, con suggestiva poeticità e con un profondo sentimento, tanto che ne andrebbero fieri sia Rutebeuf, sia Bonvesin della Riva, sia altri poeti ed autori di leggende inglesi, fiamminghe o nordiche in genere, leggende di mirabile bellezza; non si vergognerebbero pure della leggenda di Maria Egiziana, né di un grande numero di altre, contenenti nel codice di Ivančić. Queste due opere delle leggende croate di Maria bisogna annoverarle, tra le più grandi realizzazioni letterarie croate e europee dei Miracoli di Maria.

Sebbene il periodo d'oro dei Miracoli di Maria sia quello passato all'epoca dei manoscritti, l'invenzione della stampa dà una nuova grande popolarità a questo genere letterario nella letteratura europea, in particolar modo nella seconda metà del XV secolo e nella prima metà del XVI secolo. Al crescente interesse dei letterati e dei tipografi per la leggenda mariana, nelle letterature europee contemporanee, si associano anche i Croati, con la loro più grande raccolta glagolitica dei Miracoli di Maria, stampata a Segna nel 1507 o nel 1508, con il titolo *Mirakuli slavne deve Marie*. La stamperia glagolitica di Segna è stata fondata verso la fine del XV secolo e nel periodo dal 1494 fino all'anno 1508 mise alle stampe, per quanto ci è noto oggi, ben sette libri. I *Mirakuli slavne deve Marie* sono l'opera di maggior intenzione letteraria, maggior portata letteraria, tra le opere liturgiche, teologiche e didattico-morali, che questa modesta stamperia croata abbia dato alla luce. Da questo punto di vista, questa è l'opera di maggior valore che la stamperia di Segna diede alla letteratura croata. Inserendo quest'opera nel proprio repertorio, i sacerdoti e i tipografi di Segna, dimostrarono così di avere una sensibilità particolare anche per un tema veramente letterario, come lo fecero anche i loro predecessori nella letteratura glagolitica manoscritta.

Nel nostro libro, il posto centrale viene dato a questa importantissima raccolta dei Miracoli di Maria croati, qui analizzata sotto vari aspetti. L'autrice parla dapprima del ruolo che la stampa ebbe nella letteratura europea dei Miracoli di Maria, poi dell'operare e dell'importanza storico-culturale della stamperia croata glagolitica a Segna. Continua poi con la descrizione delle finora conosciute copie del libro di Segna che sono conservate nella Biblioteca della Accademia Jugoslava di Scienze e d'Arte di Zagabria. Nello argomentare le sue conclusioni l'autrice dice che nella Biblioteca dell'Accademia, non si trovano, come si pensava finora, nella letteratura scientifica, tre copie della raccolta di Segna dei Miracoli di Maria, bensì solo due e sono inoltre copie incomplete... Da queste copie incomplete l'autrice ha compilato una copia quanto più completa possibile dell'opera di Segna, alla quale, nonostante tutto, mancano ancora due pagine. (Dalla più recente letteratura scientifica russa, veniamo a sapere che è stata trovata, a Leningrado, ancora una copia, molto danneggiata però, di questo libro.) Segue il capitolo che contiene uno studio critico di quello che è stato scritto sui Miracoli di Maria di Segna e un accenno all'edizione in caratteri latini di Rudolf Strohal, nonché alle rimanenti edizioni di singole leggende, appartenenti a quest'opera. Questa raccolta, a dir il vero, è l'unica raccolta glagolitica croata dei Miracoli mariani che attrasse l'attenzione dei nostri studiosi. I testi manoscritti, all'infuori del già menzionato, breve accenno di Milčetić sulle leggende del codice di Ivančić, non sono stati presi in esame, fino a poco tempo fa. Anche gli studi fatti sulla raccolta glagolitica stampata, toccano sempre e solo la questione della sua origine, anche se non la risolvono.

La letteratura croata ha preso i Miracoli di Maria dalla letteratura latina ed italiana. Un impulso di rilievo nel divulgare questa letteratura in ambito croato, nei suoi anni d'oro, l'ha dato senza dubbio, la letteratura italiana, la quale, grazie alle sue versioni delle leggende europee, è servita da ponte

ai testi dell'Occidente europeo e alle redazioni croate. La più grande raccolta glagolitica dei Miracoli mariani, stampata a Segna, ha le sue origini nella letteratura italiana. Per questa ragione, e per cercar di correggere l'ingiustizia che alcuni studiosi della letteratura leggendaria europea, tra i quali ci sono anche alcuni studiosi italiani, hanno apportato alla letteratura italiana, attribuendole un ruolo piccolo o quasi nullo nella letteratura europea dei Miracoli di Maria; l'autrice in questo libro, ha dato un posto di rilievo ai Miracoli di Maria italiani.

Sebbene l'Italia, sia per quanto riguarda l'originalità, sia per il numero dei Miracoli di Maria, non possa competere con la fonte di fantasia medievale europea, cioè con la Francia, e neppure con la poesia delle leggende inglesi e quelle fiamminghe o nordiche, il suo contributo alla letteratura europea dei Miracoli mariani è rilevante. Nel XIII secolo, quando l'arcivescovo ligure Jacopo da Varazze acclude uno dei più bei doni al tesoro europeo delle leggende latine e nella sua *Legenda aurea* riordina i Miracoli di Maria, seguendo i giorni festivi dedicati alla Vergine, possiamo dire che in quest'epoca appaiono anche i primi Miracoli di Maria in lingua italiana. Dapprima sparsi in diverse opere di carattere didattico-morale fra i quali leggiamo però già i più bei temi delle leggende europee di Maria (*La ragazza priva di occhi nel Fiore di virtù*); questi miracoli durante i secoli XIII, XIV e XV vengono pian piano riuniti in serie e poi in raccolte, sicché prima ancora della stampa, la letteratura italiana, possiede una quarantina di collezioni e di raccolte manoscritte dei Miracoli di Maria, oggigiorno registrate, nelle più importanti biblioteche d'Italia. Fra i tanti autori anonimi, che non di rado ci hanno lasciato testi di grande maturità tematica e letteraria; già all'apparire di questo genere letterario nella letteratura italiana; offre, alla leggenda mariana la sua meravigliosa arte e il suo profondo sentimento umano, il milanese Bonvesin della Riva, la più bella voce letteraria della Lombardia del suo tempo (all'incirca nel 1240 — all'incirca nel 1315). Scrisse pure i suoi miracoli in una forma espressiva della parlata fiorentina, viva e spontanea, il domenicano Jacopo Passavanti da Firenze (all'incirca nel 1302 — nel 1357). Tuttavia anche i testi di autori minori o anonimi, rispecchiano una freschezza ed un'originalità d'espressione, in particolar modo negli ultimi decenni del XIV secolo e nel XV secolo, quando gli autori italiani arricchiscono notevolmente la propria letteratura dei Miracoli mariani con racconti di loro origine.

Nonostante ciò, tra le numerose raccolte italiane dei Miracoli di Maria, la vera fortuna letteraria toccò solo ad una raccolta, alla raccolta *Miracoli della gloriosa Vergine Maria* che Ezio Levi intitolò *Il Libro del Cavaliere*, e fece sì, che essa divenne la più riuscita e la più conosciuta raccolta italiana delle leggende di Maria; non solo una raccolta italiana, bensì uno dei libri di maggior successo della leggenda mariana in genere. Chiunque sappia qualcosa della leggenda italiana di Maria, conosce di certo questo libro. Colui poi, che conosce bene la leggenda europea di Maria, difficilmente conoscerà qualche altra raccolta italiana fuorché questa. E la letteratura italiana, come dimostra il nostro libro che segue la storia della leggenda italiana mariana, era veramente ricca dei Miracoli di Maria. Il male sta nel fatto, che gli autori italiani fecero poche non profonde ricerche sui loro Miracoli mariani. Ci meraviglia in particolar modo, il poco interesse, per non dire alcun interesse, per le pubblicazioni critiche delle raccolte manoscritte. E queste raccolte, sfortunatamente non possedevano, ad eccezione de *Il Libro del Cavaliere*, né incunaboli né edizioni antiche. Sicché queste raccolte manoscritte rimasero così un tesoro sepolto, in particolar modo per gli studiosi stranieri, non italiani, che si occupano delle leggende di Maria, ai quali però, avrebbero dovuto essere, ancor quanto, interessanti le versioni italiane delle leggende europee sulle quali svilupparono le loro ricerche. È questa la ragione fondamentale su cui si basa il giudizio negativo, già menzionato, sulla letteratura italiana dei Miracoli di Maria, in particolar modo quello espresso prima del libro di Ezio Levi (*Il Libro dei Cinquanta*

Miracoli della Vergine, Bologna 1917). Dopo il suo libro, ciò non può più essere tollerato. Ezio Levi è lo studioso più importante e più meritevole dei Miracoli di Maria nella letteratura italiana. Al suo compendio dei manoscritti o stampati, Miracoli di Maria in italiano (fino ai primi anni del XVI secolo), sono stati aggiunti, e vengono tuttora aggiunti, delle nuove particolarità; nessuna fatica però può essere paragonata a quella prima, quando quest'autore anconitano, raccolse i Miracoli di Maria italiani. Al suo libro è strettamente legato lo studio di autrice Mary Vincentine Gripkey (*Mary Legends in Italian Manuscripts in the Major Libraries of Italy*, Mediaeval Studies, vol. XIV—XV, Toronto 1952—1953), una valente studiosa delle leggende di Maria europee, la quale, continuando il lavoro di Levi, diede un apporto di grande valore allo studio dei manoscritti italiani dei Miracoli di Maria. Mary V. Gripkey ha corretto e completato di gran lunga il lavoro di Levi e penetrando più profondamente nei rapporti reciproci dei singoli manoscritti, ha cercato di riconoscere nel gran numero dei manoscritti italiani dei Miracoli di Maria, il loro nucleo basilare, i complessi dei loro temi e in base ad essi, ha cercato di dividere i Miracoli di Maria italiani. Quello però che Levi lasciò sugli incunabili e sulle vecchie edizioni dei Miracoli di Maria italiani, e che si riferisce principalmente, il che è naturale, alla raccolta *Il Libro del Cavaliere*, non ha trovato sfortunatamente uno studioso, che come Mary V. Gripkey, continuasse il suo lavoro. Non esiste un'opera che raccolga, sistematizzi e valorizzi gli stampati italiani dei Miracoli di Maria. Gli studiosi non dedicarono a questa edizione-fenomeno, che ha per titolo *Il Libro del Cavaliere*, nemmeno uno studio che segnasse la data, l'origine e la fortuna che ebbe la «vulgata» dei Miracoli di Maria italiani, prima che essa percorresse il suo specchiante percorso nel libro stampato. Non esiste alcuna opera che seguisse la sua incredibile ascesa e la sua progressiva caduta nel seguire questo insolito cammino.

La raccolta italiana *Il Libro del Cavaliere* è la fonte diretta della raccolta croata *Mirakuli stavne deve Marie*, stampata a Segna. Perciò l'autrice di questo libro, dopo aver delineato e valorizzato i manoscritti italiani dei Miracoli di Maria, analizza pure questa importantissima raccolta italiana. Si occupa dapprima dei suoi manoscritti, i quali oggi purtroppo non sono molti, perché le fonti immediate di questa raccolta stampata, le trova nella tradizione manoscritta italiana di questi testi. Nonostante ciò, diede vita a quest'opera il tipografo Leonardo Achates da Basilea, il quale pubblicò per primo l'opera *Miraculi dela gloriosa verzene Maria* a Vicenza nell'anno 1475. Se non ci fosse stata l'opera di questo tipografo, molto probabilmente anche questa raccolta, come del resto le altre, ignote ai posteri, sarebbe rimasta sepolta tra i tesori manoscritti della leggenda italiana di Maria. La vita che le fu impressa un tempo è stata accettata ben volentieri; ed essa visse tale vita fino al nostro secolo, avendo il suo periodo di massima fortuna nel XV e nel XVI secolo. L'anno seguente alla prima edizione, ebbe già una nuova edizione e un nuovo tipografo, nella stessa Vicenza: Giovanni da Reno, Vicenza 1476. La seguente edizione vicentina fu pubblicata nuovamente da Leonardo Achates da Basilea. E così seguirono le edizioni di anno in anno, di città in città: Vicenza, Milano, Roma, Treviso, Venezia, Firenze, Messina, Brescia, Bologna, Torino, Napoli. La sua massima popolarità la ebbe nel penultimo e nell'ultimo decennio del secolo XV. Nella prima metà del 1496 ad esempio, uscirono ben quattro edizioni (Brescia, 29-I-1496; Venezia, 2-III-1496; Milano, 8-IV-1496 e Torino, 6-VI-1496) e forse furono stampate ancora altre edizioni. Anche il XVI secolo però che guardava la lunga agonia di questo genere letterario, agonia, che non poteva essere trattenuta né rallentata in nessun modo, anche il XVI secolo dunque era propenso ancora alla raccolta *Il Libro del Cavaliere*. Pare che nulla di ciò che fece scomparire molte famose raccolte europee dei Miracoli mariani, abbia potuto in modo rilevante diminuire la popolarità di questa raccolta italiana.

L'autrice ci da un suo compendio delle edizioni della raccolta *Il Libro del Cavaliere* del XV secolo e della prima metà del XVI secolo, si occupa

però, anche della fortuna che ebbe dopo (come pure si occupa delle altre edizioni antiche dei Miracoli di Maria italiani) fino all'edizione di Piero Misciattelli nel nostro secolo (Milano 1929). La raccolta appariva in varie forme e in vari aspetti, modestamente allestita, come pure riccamente illustrata, rappresentando così di anno in anno le nuove scoperte della stampa europea ed italiana. Dal punto di vista del contenuto presentava soltanto due forme basilari.

È difficile dire in che cosa consista il successo della raccolta *Il Libro del Cavaliere*, quest'edizione-fenomeno nella letteratura italiana ed europea dei Miracoli di Maria. Tale successo l'hanno ottenuto, nei primi decenni della stampa, forse le più note raccolte latine delle leggende mariane e forse appena qualcuna delle raccolte dei Miracoli di Maria scritte in lingua popolare. Essa non portava nel suo titolo il famoso nome di Gautier de Coincy, come l'avevano i *Miracles Nostres Dames*, la più importante e la più famosa raccolta francese di questi testi, la quale conta ben trentamila versi; nonostante ciò, essa poteva essere messa a confronto con tali raccolte dei Miracoli mariani in lingua popolare. Era anonima, spesso volte molto modestamente allestita, e al posto del nome del famoso autore, alla prima pagina, come unica raccomandazione, presentava sempre lo stesso inizio, dello stesso miracolo di Maria: «*Era uno cavaliere molto ricco e potente, il quale aveva per usanza ogni anno in certe feste fare grandi spese e conviti a li suoi amici...*» Questa leggenda fu scelta da Ezio Levi come titolo per l'intera raccolta *Il Libro del Cavaliere*. La raccolta entusiasmò i tipografi italiani nel primo secolo della stampa italiana, sicché non si interessarono molto per le rimanenti raccolte manoscritte dei Miracoli di Maria. L'autrice, ha cercato di scoprire il segreto di questo successo editoriale, rispetto alle altre raccolte, pure importanti (come lo è ad esempio la raccolta *Duccio di Gano da Pisa*) oppure rispetto a quelle meno importanti manoscritte. Trattò perciò della composizione e del contenuto di questa raccolta, delle sue ambizioni artistiche, del suo valore tematico, letterario e stilistico. Iniziò pure la questione delle sue origini nella leggenda europea di Maria, e con ciò arrivò pure alla questione delle origini della leggenda italiana mariana in genere, perché le origini dirette della raccolta *Il Libro del Cavaliere*, le vede nella tradizione italiana manoscritta dei Miracoli mariani. Perciò ha cercato di delineare le direzioni da seguire, se si vuol arrivare, sebbene con molta fatica, a ciò che nelle raccolte italiane delle leggende di Maria c'è di europeo e a ciò che la letteratura italiana ha accluso al tesoro comune delle leggende europee di Maria. La notorietà e il successo splendente della raccolta *Il Libro del Cavaliere* nel Quattrocento e nel Cinquecento privò e ostacolò il successo alle altre raccolte italiane dei Miracoli di Maria. Pare che dopo la sua stampa, le altre raccolte manoscritte furono dimenticate senza molta speranza che potessero un giorno venir pubblicate. Questa raccolta stampata, pare che abbia interrotto anche la ricca tradizione manoscritta dei Miracoli di Maria italiani, il che non si può dire per le altre letterature europee. Essa rimase così il più importante, e per quelli che non conoscono le raccolte manoscritte quasi l'unico portatore dei Miracoli di Maria italiani nel Medioevo. Se la fortuna non le avesse sorriso in tal modo, forse oggi nel mondo la leggenda italiana di Maria sarebbe più varia. Essa appare così più marcante perché la sua raccolta *Il Libro del Cavaliere* può stare a pari passo con le raccolte europee più famose, siano esse scritte in latino o nelle varie lingue popolari.

Il compendio che l'autrice fa delle edizioni della raccolta *Il Libro del Cavaliere*, nel XV e nella prima metà del XVI secolo, presenta quarantasette edizioni. Questo compendio è stato scritto dopo aver consultato molti incunaboli e vecchie edizioni, cataloghi di vario genere, bibliografie ed opere simili; e dopo aver cercato negli inventari interni, nei cataloghi e negli scaffali di molte biblioteche italiane. Grazie a queste ricerche, l'autrice, è riuscita a completare e a correggere molti dati presenti nei cataloghi ben conosciuti e altri presenti nel compendio di Levi; ha trovato inoltre delle nuove edizioni della raccolta non conosciute dai cataloghi, si è imbattuta pure nelle copie

delle edizioni che erano ritenute scomparse e che non avevano lasciato alcun esemplare, ha registrato ancora altre copie sconosciute di edizioni già affermate. Ha completato e corretto notevolmente E. Levi, che è stato il primo e l'unico studioso che ha cercato di raccogliere ed elencare sistematicamente tutte le edizioni della raccolta *Il Libro del Cavaliere* (del periodo che va dal 1475 fino al 1515 raccolte trentuna opera stampata dei Miracoli di Maria); l'autrice ha inoltre completato il già esauriente *Indice generale degli incunaboli delle biblioteche d'Italia* nel cui volume quarto (Roma 1965) si trova un importante apporto dei scrupolosi esperti E. Valenziani ed E. Cerulli, i quali negli ultimi tempi hanno dato il migliore, e accanto al compendio di Levi, l'apporto di maggior valore nel raccogliere gli incunaboli italiani dei Miracoli di Maria tuttora conservati in Italia (venticinque edizioni).

La raccolta croata dei Miracoli di Maria stampata a Segna è parte della storia e della sorte che ebbe quest'opera italiana; ed è nello stesso tempo assieme a quest'opera, parte della storia e della sorte della leggenda europea mariana. Per tale ragione nel nostro libro viene dedicata particolare attenzione a questa eccezionale raccolta della leggenda italiana ed europea di Maria, una raccolta coraggiosa e tenace nel suo vivere e nella sua popolarità; ed anche per dimostrare, sull'esempio di una delle più importanti raccolte, come vissero la loro vita le altre famose raccolte europee dei Miracoli mariani. L'autrice spera, che i suoi studi su questa raccolta italiana, poco analizzata, nonché le questioni ed i problemi da lei affrontati; potranno essere utili e dare nuovi impulsi ai futuri studiosi.

Fra le tante edizioni della raccolta *Il Libro del Cavaliere* (prima della raccolta croata ne vengono presi in considerazione una quarantina) non era facile trovare l'edizione o la redazione dell'opera italiana da cui i Croati tradussero la propria raccolta. L'autrice ha illustrato dapprima quali e di che genere sono le differenze tra le varie edizioni e redazioni della raccolta *Il Libro del Cavaliere* e poi fissò la redazione e l'edizione della raccolta italiana che era più vicina alla raccolta croata. Per poter determinare la vera fonte, ovvero la redazione dell'opera italiana, di cui si servi il traduttore croato della raccolta dei miracoli, l'autrice ha messo a confronto il testo croato e ben tredici edizioni italiane. Come fondamento per il confronto ha preso tre edizioni: quella di Vicenza del 1481 (Leonardo [Achates] da Basilea), quella di Treviso del 1479 (Michele Manzolo da Parma) e quella di Venezia del 1490/1491 (Bernardino Benali e Matteo [Codeca, Capcasa] da Parma). Ad esse aggiunse pure gli esempi dall'edizione vicentina, quella prima del 1475 (Leonardo [Achates] da Basilea) e quella milanese del 1480 (Filippo da Lavagna); inoltre, a causa del collegamento particolare tra l'edizione veneziana del famoso Bernardino Benali e di Matteo Capcasa e la raccolta croata dei Miracoli di Maria, prese in considerazione ancora gli esempi di otto edizioni veneziane, cioè di tutte le edizioni veneziane fino all'anno 1505 oggi conosciute, che avrebbero potuto servire da modello alla raccolta croata. Questi dati risultanti dallo studio comparato, diedero all'autrice il movente per la conclusione, che vede la raccolta di Segna dei Miracoli di Maria non tradotta dalla redazione vicentina della raccolta italiana del 1475, come lo suppose Pavle Popović, e neppure proveniente dalla redazione trevigiana del 1479, come lo sosteneva Svetislav Stefanović, bensì la vede, proveniente dalla redazione veneziana e ritiene pure che l'edizione più vicina a quella croata, tra quelle veneziane tuttora conservate, sia proprio quella di Bernardino Benali e di Matteo Capcasa del 1490 o del 1491 nonché l'edizione di Giovanni Rosso del 1496.

Nel seguito delle sue ricerche, l'autrice chiarisce la tecnica di traduzione dell'autore croato, accompagnando le sue conclusioni con una serie di esempi paralleli, tra il testo italiano (di Benali) e quello croato glagolitico. Mette in risalto così la cultura linguistico-letteraria del traduttore croato e valorizza l'aspetto linguistico-stilistico, nonché quello estetico-letterario della sua opera. E sebbene constati, che il nostro traduttore conoscesse bene l'italiano, tuttavia

nel suo giudizio definitivo, considera i testi della raccolta di Segna al di sotto dei valori estetici e stilistici presenti nei vecchi testi manoscritti croati dei Miracoli di Maria; questo giudizio lo confermano in particolar modo, gli innumerevoli italianismi sintattici (gli italianismi lessicali anche se si incontrano spesso, hanno un ruolo meno importante).

La struttura tematica della raccolta di Segna è ricca, stratiforme ed varia. Questa raccolta dei Miracoli di Maria ha dato alla letteratura croata una meravigliosa e varia ricchezza di nuovi temi, tra i quali appaiono, per la prima volta, il miracolo di Teofilo, *la Manekine*, *la Sacristine* ed altri conosciuti ed importanti temi, ancora appartenenti a questa letteratura, temi che appaiono con questa raccolta per la prima volta nella letteratura croata e ad eccezione di alcune leggende, anche l'ultima volta. Le prime raccolte croate dei Miracoli mariani erano fonte di bellezza per questo genere di letteratura e questa raccolta è fonte di bellezza e di ricchezza. Arricchirà la letteratura croata con ben sessantuna leggende e la farà così partecipe autentico della letteratura europea dei Miracoli di Maria. Molti temi che la fantasia europea, ispirata anche da motivi e da temi greci ed orientali, dall'inizio di questo genere di letteratura, creò, raccolse e conservò; sono stati trasferiti, dal traduttore di Segna, in questo libro croato di caratteri glagolitici. I più grandi temi ed i più belli che hanno creato la storia di questo genere letterario nella letteratura europea, dal suo inizio fino alla sua epoca di maggior fioritura, divennero così, un tesoro vivo ed inseparabile della letteratura croata, nonché il capitolo più importante della leggenda di Maria croata.

Questa raccolta dei Miracoli di Maria impresse sulle sue pagine la vita medievale penetrando pienamente nella sua intimità e nella sua sincerità. Si rivolse inoltre a tutte le classi sociali presenti nel Medioevo. Gli eroi, buoni o cattivi che siano, appartengono a tutte le classi e a tutti i mestieri, hanno vari modi di intendere la vita, professano varie religioni: vi troviamo monaci e monache, vescovi e papi, divisi tra i loro voti e la vita che si svolge attorno a loro; poveri nella modestia della loro povertà; ricchi e nobili, re, imperatori, principi ed altri uomini potenti, con tutto il loro potere e i loro desideri, con i loro tornei, le loro guerre e i loro nemici; artisti, giudici, cavalieri, commercianti con i loro mestieri; ladri, briganti, assassini con il loro mal operare; bambini con la loro innocenza ed incapacità; pagani ed ebrei che invidiano i cristiani; pellegrini con la loro spossatezza, col loro smarrimento; eremiti con le loro tentazioni, la loro alienazione e la loro solitudine.

Leggiamo in questa raccolta i più bei miracoli sulle persone della chiesa: *The Priest of only one Mass*, *Frater Ave Maria*, *Il monaco di Chartres*, *La monaca incinta*, *La ragazza priva di occhi* nella versione più lunga e più breve, la leggenda del papa Leone, oppure quella del vescovo di »Toletta«, e ancora molte, molte altre. Poi il miracolo del cavaliere, che vendette la moglie al diavolo, il miracolo del pittore, del fanciullo di Lombardia, del giovine che cantava l'antifona in onore della Vergine, del famigerato brigante e assassino di Roma. *Il Miracolo di Teofilo*, il Faust medievale, »vicedominus« di Adana, della provincia persiana della Cilicia, è il più celebre miracolo della Vergine. Questa leggenda greca è stata presa da tutte le letterature dell'Europa occidentale, e fu rifatta da nomi celebri oppure da autori minori, i quali presentarono la leggenda nelle varie forme letterarie, dai testi nordici fino a quelli spagnoli ed italiani. Segue l'esempio anche la letteratura croata, riproducendo il miracolo nella raccolta di Segna, che pur venendo rifatto nei codici e nei breviari glagolitici, rimane tuttavia l'unico racconto di Teofilo autentico nella letteratura croata. La leggenda croata *La ragazza senza mani (la Manekine)* è una leggenda molto particolare fra le leggende che presentano il motivo della donna infelice ed ingiustamente perseguitata, conosciuta in questa forma solo alla letteratura italiana e ad alcune altre vecchie leggende latine. È questo un motivo, che riscontriamo nella letteratura dell'Antichità e le radici le potremmo cercare ancora più oltre; il massimo della sua

esistenza la realizzò appunto nella letteratura medievale, ove viene presentata nelle novelle, nei romanzi e nei drammi con questo tema, la vita cavalleresca, avventuriera, sentimentale e religiosa di un mondo cortigiano. La *Manekine croata* prese pure, da questo mondo che la creò, gli elementi di una vita cortigiana: il re-imperatore, il duca, il torneo cavalleresco; tutte le disgrazie e le sofferenze dell'eroina però vengono raccontate non tanto per divertire i lettori, quanto per far sì, che Maria con la sua misericordia e il suo amore le allevi. Sicché la leggenda croata e quella italiana assomigliano meno ai romanzi cortigiani dell'Europa del XIII, XIV e XV secolo trattanti lo stesso tema, essa è più una leggenda popolare religiosa dedicata alla Vergine. Nella leggenda su Sacristana (la *Sacristine*) incontriamo un contatto ancor più pieno e più completo tra il divino e l'umano nella leggenda mariana. È questa la storia della monaca Beatrix, una sacristana, che un giorno, sentendo il richiamo della vita, abbandonò il suo abito monacale e le chiavi sull'altare della Vergine. Questa è pure la storia della Vergine che servendosi del suo abito e delle chiavi, continua il modesto lavoro fino al ritorno della monaca al convento. Non esiste altra leggenda mariana che presenti una tale armonia e un così grande tacito amore; non esiste pure nessun'altra leggenda in cui il Medioevo potesse esprimere con tale discrezione il suo fine morale. La *Sacristine* è una leggenda piena di un sentimento e di uno spirito medievale profondo e puro, leggenda di una fede umana e di un lirismo moderno. Realizzò il massimo della sua bellezza nel Nord Europa (nei testi nordici, olandesi, fiamminghi...) però con le sue forme più belle, si mosse pure verso il Sud Europa e tramite la raccolta dei miracoli di Segna entrò pure nella letteratura croata. A questa leggenda dobbiamo la vita della leggenda medievale di Maria fino al nostro secolo. Nessuna leggenda della Vergine è piaciuta al mondo moderno come la poetica *la Sacristine*. Veramente ogni confronto è impossibile, perché l'autore moderno tornava sempre al destino infelice di Beatrix. Cosicché essa viene rielaborata in centinaia di opere letterarie moderne dal XVII secolo ad oggi. Questa leggenda medievale, interessò particolarmente i romantici, mentre i simbolisti la coprono di un velo di sogno e di mistero. Tra i grandi della musica entusiasmo Brahms; servi da libretto alle opere liriche e prestò la sua poeticità ai film, tra i quali anche ad un film del grande artista Max Reinhardt. Nella letteratura, questa leggenda è stata narrata, cantata e messa in scena da Lope de Vega, Charles Nodier, Gottfried Keller, Anatole France, Maurice Maeterlinck, Peter Cornelis Boutens e da tanti altri. La sorte volle che essa ritornasse nuovamente nella sua massima umanità e nella più pura bellezza, alla sua fonte: al teatro simbolista del fiammingo Maurice Maeterlinck e alla poesia del poeta olandese Peter Cornelis Boutens. La più bella versione moderna della leggenda piena di armonia e di tacito amore, la *Beatrijs* di Boutens, conservò il messaggio dell'anonimo autore medievale aggiungendovi ancora la sensibilità di un grande poeta moderno.

Verso la fine del nostro libro si trova lo studio sulle raccolte dei Miracoli di Maria e sui miracoli nei sermoni per i giorni di festa dedicati alla Vergine, espressi in quattro *Disipuli* glagolitici del XVI secolo. Nella parte introduttiva si parla del ruolo e della sorte del «*exemplum*» nella letteratura predicatoria europea. Seguono poi le ricerche sui *Disipuli* croato-glagolitici: il loro nascere, il loro contenuto, i loro rapporti reciproci ed i loro rapporti con la fonte latina *Sermones Discipuli de tempore et de sanctis cum Promptuario exemplorum et de miraculis beatae Mariae Virginis*, opera del famoso predicatore europeo, il domenicano tedesco Johannes Herolt, priore e lettore a Norimberga (1380/1390—1468). Si fissa tutto ciò che secondo il *Discipulus* di Herolt contengono i *Disipuli* croati e si valorizza l'opera di Herolt e quella croata. Vengono poi analizzate due raccolte dei Miracoli di Maria conservate nel glagolitico *Disipul A* e *Disipul B*. L'autrice trovò i modelli delle leggende croate nella opera di Herolt ed esaminò i loro rapporti con la fonte latina, nonché i rapporti reciproci dei testi delle due raccolte croate in modo da poter ricevere i dati necessari per trarre la conclusione sull'origine delle due raccolte croate.

Dopo di che, valorizzò dal punto di vista storico-letterario, nonché estetico-letterario, le più importanti leggende di Maria presenti in queste raccolte croate, dividendo i veri Miracoli della Vergine dalle leggende, che hanno piuttosto il carattere predicatorio degli «*exempla*». Seguendo lo stesso metodo analizzò pure i quarantatré Miracoli mariani nei sermoni dei giorni festivi dedicati alla Vergine, presenti nei quattro *Disipuli* croati. Nel XVII secolo tutta la raccolta dei Miracoli di Maria di Johannes Herolt, ben cento testi (*Promptuarium Discipuli de miraculis beatæ Virginis*), è stata tradotta nella letteratura croata per opera del francescano bosniaco Matej Divković.

Volendo dare un quadro quanto mai completo delle opere analizzate, l'autrice, in questo libro, ha parlato pure del procedimento stilistico dei Miracoli di Maria croato-glagolitici. Essa fissò il suo punto di vista verso l'interpretazione linguistico-stilistica, verso la critica stilistica e verso gli altri metodi dello studio moderno della letteratura come i possibili approcci ai testi letterari medievali. Sebbene essa stessa sia riluttante «all'invasione linguistica nello studio della letteratura», come un autore definì alcuni approcci linguistici, sebbene, sia contraria all'opinione che questi approcci possano essere il vero ed unico modo di arrivare all'essenza dell'opera letteraria, alla valorizzazione obiettiva dell'arte letteraria, come lo pensano i loro rappresentanti e i loro sostenitori; l'autrice ritiene che la collaborazione, tra la scienza letteraria e la linguistica possa essere molto utile. A condizione che, tale accesso non lo riteniamo unico ed esclusivo, oppure lo consideriamo metodo chiave nelle ricerche di una opera letteraria, bensì solo uno dei possibili modi di ricerca, dando così all'arte letteraria anche altre dimensioni, non solo quelle linguistiche, e anche in questa collaborazione tra la scienza letteraria e la linguistica, non dobbiamo dimenticare mai, che il nostro compito è quello di valorizzare un'opera letteraria. È chiaro che è piuttosto difficile applicare i metodi moderni d'interpretazione di un'opera letteraria sulla letteratura medievale, sicché siamo appena agli inizi di simili studi sulle opere croate del Medioevo, il che però non significa, che esse non lo meritino. Nella letteratura croata medievale, in particolar modo al punto in cui sono arrivate le ricerche oggi, la varietà dei metodi e degli approcci ad un'opera letteraria è indispensabile. L'autrice ha cercato, in un numero determinato di esempi, presi da tutte le opere importanti della leggenda croata di Maria, tramite l'identificazione di alcuni stilemi e metodi stilistici di dimostrare come procede lo stile di questa prosa; qual'era il ruolo dell'espressione letteraria nel colorito letterario di questa prosa medievale, come lo stile accompagna la storia di questo genere letterario. E così ha preannunziato cosa un tale studio, fatto su questi e simili testi di prosa medievale, potrebbe dare. Esso ci potrebbe mostrare come lo scrittore medievale foggia la struttura del suo mondo, che realizzava nel suo testo, come lo scrittore glagolitico croato interpretava il suo compito di scrittore e traduttore, nel suo mondo medievale. Sicché un'opera letteraria medievale, la giudichiamo entro i limiti della sua lingua poetica, ma la realizziamo e la studiamo anche nei confini della sua epoca, della sua esistenza, delle sue intenzioni e delle credenze presenti nel mondo che la creò e in cui visse. Collegando le realizzazioni di vari approcci critici, riusciremo maggiormente ad avvicinarsi al suo vero valore artistico ed umano. E alle opere della letteratura medievale croata dobbiamo guardare come ad un'opera d'arte, opera d'arte degna di ogni ricerca; come lo storico d'arte analizza la sua materia medievale e non ha mai pensato di poter fare altrimenti.

La letteratura croata accolse la leggenda di Maria dell'Occidente europeo abbastanza presto, se teniamo conto che ci trovavamo al limite degli avvenimenti dell'Occidente europeo e della letteratura occidentale, limite che per ultimo accettò la leggenda mariana e limite che lei non oltrepassò nel Medioevo. È possibile che essa sia entrata a far parte della letteratura croata ancor prima di quello che ce lo dimostra la prima raccolta croata dei Miracoli di Maria, lo possiamo supporre, proprio grazie alla maturità tematica e letteraria di questa prima raccolta, che arrivò a noi forse già durante il

XIV secolo. In tal caso la letteratura croata, con i suoi Miracoli di Maria, si sarebbe avvicinata ad alcune letterature dell'Occidente che presentano le loro raccolte maggiori in lingua popolare, appena in questo secolo. Tuttavia questa è una supposizione soltanto, e non ci possiamo basare su di essa. La leggenda di Maria croata, sviluppò la sua esistenza medievale sui testi che si trovano davanti a noi in questo libro.

L'uomo nuovo del XV secolo e ancor più quello del XVI secolo, la nuova realtà spirituale, culturale e letteraria d'Europa; il nuovo aspetto della cristianità europea, la mentalità cristiana cambiata dalla Riforma, tutto ciò non poté incoraggiare la leggenda di Maria del Medioevo. Il Medioevo si avvicinava alla sua fine, l'Umanesimo e il Rinascimento schernirono la leggenda di Maria, essa però si esaurì pure come genere letterario. Il Medioevo conscio del suo estinguersi, cercò di dare ai Miracoli di Maria, come pure ad altri generi letterari dell'epoca, un po' di vita nuova. Non per molto però e senza grandi risultati. Nonostante ciò, anche se la produzione non cessò, anche se si stampavano ancora i Miracoli mariani, come mai prima, e anche se proprio il tardo Medioevo diede testi che arrivarono all'apice della creatività artistica, i Miracoli di Maria diventano pian piano opere del passato e in esse d'ora in poi potremo trovare ben poche cose che nel XII, XIII, XIV e XV secolo non siano state già dette. Senza tener conto dei fattori esterni, che le sono ora ostili, la leggenda mariana si esaurì nel suo interno: d'ora in poi sarà priva di originalità e non solo ciò ma la mentalità e il sentimento medievale mancherà pure in essa. La Controriforma, che ebbe molte ragioni per stare dalla parte della leggenda mariana, riempì i suoi sermoni con gli «*exempla*» di Maria. Però al posto delle verità umane, fatte di carne ed ossa, presenti nei racconti medievali, essa offriva soltanto «*esempi*» pietrificati, con eroi privi di vita e con una Vergine priva di vitalità, con cui poté ancora solo intimorire i popolani fedeli che temevano i tormenti dell'inferno e del purgatorio. Vi rimangono soltanto i consigli e le raccomandazioni, non è più un genere letterario. Non possiede più neppure la sincera fede del Medioevo. Non è questa una fede di conquista bensì una fede che si difende; un decadentismo di sentimenti che un tempo regnavano in questa letteratura. I testi glagolitici croati dei *Disipuli* appartengono a quest'epoca europea e croata dei Miracoli di Maria.

E così mentre il Medioevo del secolo XVI, gettando un ultimo sguardo all'opera dei suoi secoli d'oro, si perde nell'avanzare verso una nuova epoca, si estingue pure la leggenda di Maria e con essa forse il più bel capitolo della letteratura croata del Medioevo. L'esistenza della leggenda mariana continuerà a dire il vero, anche nei secoli seguenti. Nella letteratura europea come in quella croata nel XVIII e addirittura nel XIX secolo. La leggenda mariana però non dice più niente in alcuna letteratura. Tutto ciò che aveva da dire la leggenda di Maria europea, lo disse nel XV secolo; tutto ciò che aveva da dire d'importante la leggenda croata di Maria lo disse con la raccolta dei Miracoli di Maria di Segna, pure nel secolo XV. La letteratura croata che percepì la gioia del nascere della leggenda di Maria europea in testi molto più tardi, percepì il suo estinguersi a tempo debito e con molta mestizia.

... вѣдѣши же кѣмъ явилъ се...
... мѣстѣхъ аще поимѣеши...
... вѣдѣши же кѣмъ явилъ се...
... вѣдѣши же кѣмъ явилъ се...
Вѣдѣши же кѣмъ явилъ се...
... вѣдѣши же кѣмъ явилъ се...
... вѣдѣши же кѣмъ явилъ се...
... вѣдѣши же кѣмъ явилъ се...
... вѣдѣши же кѣмъ явилъ се...
... вѣдѣши же кѣмъ явилъ се...
... вѣдѣши же кѣмъ явилъ се...
... вѣдѣши же кѣмъ явилъ се...
... вѣдѣши же кѣмъ явилъ се...
... вѣдѣши же кѣмъ явилъ се...
... вѣдѣши же кѣмъ явилъ се...
... вѣдѣши же кѣмъ явилъ се...
... вѣдѣши же кѣмъ явилъ се...

Ivančičev zbornik, 14/15. st.
Početak zbirke

ശാസ്ത്രത്തിന്റെ ഉദ്ദേശ്യം വ്യക്തമാക്കുന്നതിനായി

൫ മുൻപുള്ളതിൽ സമാനതകൾ ഉണ്ടാകാതെ ^{2. 10.}
 പഴയ പാഠത്തിൽ പഴയ ക്രമം മാറ്റി വെച്ചിട്ടുള്ളതായി
 ലഭിക്കുന്നതു കാണുക.

എ

൧ സമാനതകൾ ഉണ്ടാകാതെ ⁶
 പഴയ പാഠത്തിൽ പഴയ ക്രമം മാറ്റി
 വെച്ചിട്ടുള്ളതായി ¹⁰
 ലഭിക്കുന്നതു കാണുക. ¹⁴
 ൨ സമാനതകൾ ഉണ്ടാകാതെ ¹⁶
 പഴയ പാഠത്തിൽ പഴയ ക്രമം മാറ്റി
 വെച്ചിട്ടുള്ളതായി ¹⁸
 ലഭിക്കുന്നതു കാണുക. ²⁰
 ൩ സമാനതകൾ ഉണ്ടാകാതെ ²²
 പഴയ പാഠത്തിൽ പഴയ ക്രമം മാറ്റി
 വെച്ചിട്ടുള്ളതായി ²⁴
 ലഭിക്കുന്നതു കാണുക.

Mirakuli slavne deve Marie, Senj 1507/1508. god.
 Djevojka bez ruku

Qui cominciano alcuni miracoli de la gloriosa uirgine Maria. Et prima come campo una dōna da le insidie del demonio infernale.

Capitolo. Primo.

ERA uno cauallero molto richo e potente il q̄le haueua per usanza ogni anno in certe feste fare grande spese & conuiti ali suoi amici. Hora adue

... 17 ...
... 18 ...
... 19 ...
... 20 ...
... 21 ...
... 22 ...
... 23 ...
... 24 ...
... 25 ...
... 26 ...
... 27 ...
... 28 ...
... 29 ...
... 30 ...
... 31 ...
... 32 ...
... 33 ...
... 34 ...
... 35 ...
... 36 ...
... 37 ...
... 38 ...
... 39 ...
... 40 ...
... 41 ...
... 42 ...
... 43 ...
... 44 ...
... 45 ...
... 46 ...
... 47 ...
... 48 ...
... 49 ...
... 50 ...
... 51 ...
... 52 ...
... 53 ...
... 54 ...
... 55 ...
... 56 ...
... 57 ...
... 58 ...
... 59 ...
... 60 ...
... 61 ...
... 62 ...
... 63 ...
... 64 ...
... 65 ...
... 66 ...
... 67 ...
... 68 ...
... 69 ...
... 70 ...
... 71 ...
... 72 ...
... 73 ...
... 74 ...
... 75 ...
... 76 ...
... 77 ...
... 78 ...
... 79 ...
... 80 ...
... 81 ...
... 82 ...
... 83 ...
... 84 ...
... 85 ...
... 86 ...
... 87 ...
... 88 ...
... 89 ...
... 90 ...
... 91 ...
... 92 ...
... 93 ...
... 94 ...
... 95 ...
... 96 ...
... 97 ...
... 98 ...
... 99 ...
... 100 ...

... 101 ...
... 102 ...
... 103 ...
... 104 ...
... 105 ...
... 106 ...
... 107 ...
... 108 ...
... 109 ...
... 110 ...
... 111 ...
... 112 ...
... 113 ...
... 114 ...
... 115 ...
... 116 ...
... 117 ...
... 118 ...
... 119 ...
... 120 ...
... 121 ...
... 122 ...
... 123 ...
... 124 ...
... 125 ...
... 126 ...
... 127 ...
... 128 ...
... 129 ...
... 130 ...
... 131 ...
... 132 ...
... 133 ...
... 134 ...
... 135 ...
... 136 ...
... 137 ...
... 138 ...
... 139 ...
... 140 ...
... 141 ...
... 142 ...
... 143 ...
... 144 ...
... 145 ...
... 146 ...
... 147 ...
... 148 ...
... 149 ...
... 150 ...
... 151 ...
... 152 ...
... 153 ...
... 154 ...
... 155 ...
... 156 ...
... 157 ...
... 158 ...
... 159 ...
... 160 ...
... 161 ...
... 162 ...
... 163 ...
... 164 ...
... 165 ...
... 166 ...
... 167 ...
... 168 ...
... 169 ...
... 170 ...
... 171 ...
... 172 ...
... 173 ...
... 174 ...
... 175 ...
... 176 ...
... 177 ...
... 178 ...
... 179 ...
... 180 ...
... 181 ...
... 182 ...
... 183 ...
... 184 ...
... 185 ...
... 186 ...
... 187 ...
... 188 ...
... 189 ...
... 190 ...
... 191 ...
... 192 ...
... 193 ...
... 194 ...
... 195 ...
... 196 ...
... 197 ...
... 198 ...
... 199 ...
... 200 ...

160 f. 100 v. 100

Disipul B, god. 1558.
Početak zbirke

De miraculis beate virginis

Prologus in promptuarii discipuli de miraculis beate marie virginis incipit.

D laudem dei

omnipotentis cui sepe recitantur miracula que sanctos agit diuina potentia. multomagis sancte dei genitricis. Marie uolunt referri pre conia. que omni melle sunt dulcorata. Ergo ad rotoranda in eius amore fidelium mentes. modo ex diuersis libris colligere opusculum quod nominari debeat. promptuarii discipuli de miraculis beate marie virginis. quomodo beata uirgo uitali. multiterbo. pueri in uita. in morte. et post mortem. in otio necessitante et angustia subueniat. In Beru. Si leat misericordia tua beata uirgo que te inuocant deuote in necessitante suo tibi meminerit et defuisse. In Anselm. Ab initio reuocant nomen tuum otio sub tuo pfidii pfigentibus. buculis succurrit. et idcirco pro omni creatura omni laude dignissima dei esse meruit.

Impatris subuenit maria in marino angustia.

Exemplum I.

Uit quidam rbo

manus impator qui dabitur ex ore genete et morbo nobilissima. et sic castris uicerunt. Tenuit autem in mente impatoris ut pgeret uisitare sepulchra et alia loca sanctorum. Recepto itaque assensu ab impatrice et impatrice fratri suo carnali commisit. Et sic peregrinatus. Ipse autem dicitur frater ipse impatoris deceptus in amore eius uolenter exarsit. et ei amore suum apuit. Cumque et plures molestus esset. et illa penitus renueret. Tandem die sibi assignauit in qua se sibi uelle satisfacere permisit. interim vero turrim parare permisit. in qua duos adolefcentes et duas puellas ad fructum fratri impatoris mittere curauit. et necessaria queque sibi cum fumbo sursum trahebat. Determinato autem die qui impatrix et inuenio turrim illam priuatim pcederet et ille quod desiderabat compleret gauisus est. Sed illo pcente et intrante turrim. pudica uirgo in domum rediit. retento fratre impatoris in turri. Sed et aut sub impatrice thoma pacifica. donec impator rediret ad propria. Postquam quos annos audire impator aduentum impatoris gauisus est. Valde. Pus-

sites nobiles et maiores cleri secum locuti sunt. erit. et ricas curat. ornati de cetero. fraterque impatoris de turri emisit ut fratri obuios ereret. Qui cum locuti illi ereret. impatrice preueniens ea griter isamant. Reque enim a fratre curata pallidus esset. Rudit cum lachrimis. mi frater charissime meretur pessima punita sic cum multis somnari pfucit. et mespuz in peccati secum precipitare tepant. Nullus enim ab eis amplexu eorum recessit. pbitus est quod ferre non potuit. in quadam turri me inclusit. Audiens impator huiusmodi dolore cordis pensum in terra corruit. post spacium unius hore surrexit et pfortat astantis pfolatibus equum ascendit. In crastino autem impatri eius comitum multo puenit ad rix suam. et cum illi amplexu uellet percussa ab eo griter in facie pfusa cecidit. uocatque duobus suis impator ait. Quis non est cum meretricis ceterandis. te uolente ea ad insulam pfundam ad decollatorem. Qui cum ad locum ubi decollanda erat puenissent. admittentes pulcritudinem dixerunt adinuenisse. per que iterfaciat cognoscant. ea que in est in modo pulchrior. Perueniens illi in ea. illa suspiciens in celi uoce lachrimabiliter dei respectu et digno sante marie et flagitabat auxilium. Quis autem nobilis letos si logeter facies cum comitatu multorum. et lumia aplogeter loca letos uisitauerat. audiens clamorem misit. uidentesque tam uenerabilem personam suorum ipudicos distralere. ea de manto eorum liberauerunt. Et ipsa dominum rogauit. ut ea in ancilla saluo honore reciperet. Cui penitus eius libenter annuens. illa ad propria pducit. Quis uxor eius honore recipiens unicus ei filium ad educendum commisit. Admirulo ut susceperit illa mater adhibuit diligenti que si ipsa cum genuisset. Erat quidam miles frater domini. qui amore eius pertingere cupiens. blatis fructibus ac multis pfusionibus ea sollicitauit. Illa vero se casse cum diligere respondens amore domini sui cuius frater erat. nullo re deo otio negauit. Quis obere nuf in a fo cepit tractare quo ea iterfecit. Itaque et respicere nocte uenit ad locum ubi illa dormiebat cum in sate. Et griter pueri filii fratri sui estro per medium locuit. ac gladium in manu misit. illumque occidit. Cumque sanguis occisi pueri per lectum decurreret. et latius misisset. exarsata uolenter ex paut et exclamauit pater et mater poto de lecto surgentes. uenerunt cum lumine ad filium quem

D or ce nous doient tuit li mebre
S ouz leuer qit de lui nous mebre.
 Du filz au uif q' aborges fu deliur du
 brasier par le miracle nostre dame.

Lounges ce trus lisant.
 D'un uif uerriers mes
 dilant.
 fist nostre dame tier
 merucilles.
 Picea noistes ses parilles.
V n uif out en vn uuel
C icus entendant z mli plus bel

Zidovski dječak iz Bourgesa (Gautier de Coincy)

A nuz genouz 7 lenourons
B ien doit de nous estre honouree
Q uant ele est des angres aouree.
D u laron q̄ nre dame soustint par.
 .iij. iours as fourches pendant 7 deun
 le deliura de mort.

A
 B
 C
 D
 E
 F
 G
 H
 I
 K
 L
 M
 N
 O
 P
 Q
 R
 S
 T
 U
 V
 W
 X
 Y
 Z

Vn biau miracle que ientruis
Du clerc aqui on trouua une rose
En la bouche apres sa mort.

L fu uns clers uns damoiseaus
Qui le cuer out si plain doiseaus
Et tant fu durs z enuoisiez
Qu'il ne poit estre aquoiez

De leers iert bien en leuz
Mais tant iert soz z durfeuz
Qu'il ne pensoit a nul biç faire
Vn oncle auoit de güt affaire

Q ue tuit de male mort morrunt
 e lastent sen al qui morrunt
 D une abesse q nre dame deffendi de
 grant angouisse. par sa pite.

De abesse fu iadis
 Qui la dame de
 paradis
 Amore mit mit amou
 reusement
 Son cuer et son

e uendement

L id
 T an
 E rt
 E ur
 E ce
 L ue
 O en
 Y i fi
 L al
 L ed
 D ue
 O ue
 O ue
 T ost
 O u
 E t b
 E est
 E e n
 E h
 L a t
 A m
 P on

Ga
 Le
 L
 L
 a
 S
 P
 L
 D
 M
 S
 Q
 E
 Q
 R
 S
 B
 S
 P
 I
 P
 Q
 L
 V

M. miracle trus dun
 mouuour
 Qui la puillant mere
 de glour.
 Qui nomee est unge
 marie

honoura moult
 tout sa vie.
 Mais bien uous puis de lui tât dire .
 Qui ne sauoit chanter ne lire

The Priest of only one Mass (Gautier de Coincey)

preciosa filium in plora ad isto mortis
 hora. A amen

Ja commencent les miracles de nostre da
 me: Premièrement de oropnie.

Qui aus estant
 et de porter
 Qui se de portent
 emporter.
 Honneur cele qui
 dieu porta.

es fente
 auu
 colu

C
 Q
 F
 L
 Q
 T
 T
 Q
 T
 N
 C
 Q
 S
 S
 C
 Q
 E
 P
 S
 F
 T
 E
 Q
 R
 L

Teofil (Gautier de Coincy)

Ci apres commence le prologue.
 Des miracles nostre dame en la
 seconde partie. R.

L Saint maart ou biau luitant
 Trus un biau luit de biau tuit
 Voutrai encor bele mater
 Et biau dir de la bele mer
 Le biau seigneur de paradis.
 Li biau lurs qui fist iadis.

O
 O
 B
 B
 D
 D
 S
 S
 T
 T
 S
 S
 E
 E
 O
 O
 V
 V
 I
 P
 E
 T
 E
 P
 A
 O

La glorie la glorieuse
 vne nuelle nuelleuse
 .Incors vous deil en
 cor retaire
 Qua rue nuelle na
 port anue
La mere dieu tel uent meuoit
Qui me conduie et qui mauoit
A grant ioie z a grant deport
A droite rue z a droit port

SADRŽAJ

MARIJINI MIRAKULI I ZAPADNOEVROPSKI SREDNJI VIJEK	5
MARIJINA ČUDESA U HRVATSKIM GLAGOLJSKIM ZBIRKAMA DO KRAJA 16. STOLJEĆA	19
Marijina čudesa u Ivančičevu zborniku	20
Marijina čudesa u Petrisovu zborniku	23
Glagoljska zbirka Marijinih mirakula tiskana u Senju 1507/1508. g.	47
Hrvatskoglagoljske Knjige Disipula	150
Iz stilematike hrvatskoglagoljskih Marijinih čudesa	190
Hrvatska Marijina legenda	201
BIBLIOGRAFIJA	205
I MIRACOLI DI MARIA NELLE RACCOLTE GLAGOLITICHE CROATE E LE LORO FONTI EUROPEE (Riassunto)	212